

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Slavistična prepletanja 5

Urednika

Gjoko Nikolovski

Natalija Ulčnik

April 2024

Naslov <i>Title</i>	Slavistična prepletanja 5 <i>Slavic Intertwining 5</i>
Urednika <i>Editors</i>	Gjoko Nikolovski (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta) Natalija Ulčnik (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
Recenzija <i>Review</i>	Maja Kalezić (Inštitut za srbski jezik Srbske akademije znanosti in umetnosti) Borče Arsov (Univerza Sv. Cirila in Metoda v Skopju, Inštitut za makedonski jezik Krsteta Misirkovega v Skopju)
Lektoriranje <i>Language editing</i>	Natalija Ulčnik, Gjoko Nikolovski (slovenščina), Tadeja Tement (angleščina)
Tehnična urednika <i>Technical editors</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba) Gjoko Nikolovski (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
Oblikovanje ovitka <i>Cover designers</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba) Gjoko Nikolovski (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
Grafika na ovitku <i>Cover graphics</i>	Zemljevid Slovanov avtorja Jovana Draškovića, 2021
Grafične priloge <i>Graphics material</i>	Viri so lastni, razen če ni navedeno drugače. Avtorice in avtorji prispevkov, Nikolovski, Ulčnik (urednika), 2024
Založnik <i>Published by</i>	Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija https://press.um.si , zalozba@um.si
Izdajatelj <i>Issued by</i>	Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija https://www.ff.um.si , ff@um.si
Izdaja <i>Edition</i>	Prva izdaja
Vrsta publikacije <i>Publication type</i>	E-knjiga
Dostopno na <i>Available at</i>	https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/871
Izdano <i>Published</i>	Maribor, Slovenija, april 2024

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
University of Maribor, University Press

Besedilo / *Text* © Avtorice in avtorji ter Nikolovski, Ulčnik (urednika), 2024

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna. / *This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.*

Uporabnikom je dovoljeno tako nekomercialno kot tudi komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela, pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela. / *This license allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, so long as attribution is given to the creator. The license allows for commercial use.*

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic. / *Any third-party material in this book is published under the book's Creative Commons licence unless indicated otherwise in the credit line to the material. If you would like to reuse any third-party material not covered by the book's Creative Commons licence, you will need to obtain permission directly from the copyright holder.*

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

811.16(082) (0.034.2)

SLAVISTIČNA prepletanja 5 [Elektronski vir] / urednika Gjoko
Nikolovski, Natalija Ulčnik. - 1. izd. - E-knjiga. - Maribor : Univerza
v Mariboru, Univerzitetna založba, 2024

Način dostopa (URL): <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/871>
ISBN 978-961-286-854-3 (PDF)
doi: 10.18690/um.ff.2.2024
COBISS.SI-ID 191827203

ISBN 978-961-286-854-3 (pdf)

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024>

Cena
Price Brezplačni izvod

Odgovorna oseba založnika Prof. dr. Zdravko Kačič,
For publisher rektor Univerze v Mariboru

Citiranje Nikolovski, Gj., Ulčnik, N. (ur.). (2024). *Slavistična prepletanja 5*.
Attribution Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. doi:
10.18690/um.ff.2.2024

Kazalo

I.

1	История словенского языка – словенские (региональные) литературные языковые варианты <i>History of the Slovene Language – Slovene (Regional) Literary Language Variants</i> Marko Jesenšek	3
2	Valenca ali vezljivost kot osnova za tvorbo sporočil tudi v slovenščini <i>Valency as a Basis for Message Formation in Slovene as well</i> Andreja Žele	29
3	Besedila v kontekstu slovenske kulture <i>Texts in the Context of Slovene Culture</i> Mira Krajnc Ivič	39
4	Učno e-okolje <i>Slovenščina na dlani</i> in prvi uporabniški odzivi <i>Learning E-Environment Slovene in the Palm of Your Hand and the First Users' Responses</i> Natalija Ulčnik	57

II.

5	Zoonimi v slovenskih, hrvaških in ruskih primerjalnih frazemih ter slovenskih narečjih <i>Zoonyms in Slovene, Croatian and Russian Comparative Phrasemes and Slovene Dialects</i> Mihaela Koletnik, Natalia Kaloh Vid	79
6	Konceptualizacija ljubavi u srpskom i slovenačkom jeziku <i>Conceptualization of Love in Serbian and Slovene</i> Gjoko Nikolovski, Mihaela Koletnik	107
7	Izbrani slovenski primerjalni frazemi glede na ustreznike v južnoslovanskih jezikih ter njihov vpliv na učeče se slovenščine kot drugega in tujega jezika <i>Selected Slovene Comparative Idioms in Relation to their Equivalents in South Slavic Languages and their Influence on Learners of Slovene as a Second and Foreign Language</i>	123

Melisa Brković, Irena Stramljič Breznik, Vanessa Vočanec

III.

8	<p>Slovenske pripovedke – motivacija za učenje slovenščine kot drugega in tujega jezika na razredni stopnji <i>Slovene Fairy Tale Feasts (Slovenske pripovedke): A Motivation for Learning Slovene as a Second and Foreign Language from grades 1 to 5 of Primary School</i> Ines Voršič, Dragica Haramija</p>	145
9	<p>Jezikovne zagate slovenskih študentk in študentov: izziv za učeče se slovenščine kot drugega in tujega jezika <i>Linguistic Dilemmas of Slovene Students: A Challenge For those Learning Slovene as a Second and Foreign Language</i> Alenka Valh Lopert</p>	161
10	<p>Usvajanje slovenščine kot drugega in tujega jezika s poudarkom na pravorečju <i>Learning Slovene as a Second and Foreign Language with a Focus on Standard Pronunciation</i> Melita Zemljak Jontes, Simona Pulko</p>	181
11	<p>Analiza rabe samostalnikov moškega spola pri tujih študentkah in študentih Univerze na Primorskem <i>Analysis of the Use of Masculine Nouns by Foreign Students of the University of Primorska</i> Klara Šumenjak, Jana Volk</p>	195

IV.

12	<p>Kvirovsko jezikoslovje v kontekstu poststrukturalističnih jezikoslovnih pristopov <i>Queer Linguistics in the Context of Poststructuralist Approaches to Linguistics</i> Branislava Vičar</p>	221
13	<p>LGBTIQ+ besedje v slovarjih slovenskega jezika <i>LGBTIQ+ Vocabulary in Dictionaries of the Slovene Language</i> Boris Kern</p>	239

1.

ИСТОРИЯ СЛОВЕНСКОГО ЯЗЫКА – СЛОВЕНСКИЕ (РЕГИОНАЛЬНЫЕ) ЛИТЕРАТУРНЫЕ ЯЗЫКОВЫЕ ВАРИАНТЫ

MARKO JESENŠEK^{1,2}

¹ Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
marko.jesensek@um.si

² Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,
Ljubljana, Slovenija
marko.jesensek@um.si

Исследование показывает двойственное развитие словенского литературного языка от Фрейзенгенских листков до объединения словенской литературной нормы в середине XIX века, когда существовало два варианта словенского литературного языка, а именно центрально-словенский (литературный краньский язык, который включал в себя каринтийский, штаерский и приморский региональные варианты) и восточно-словенский (литературный прекурский язык, который включал в себя восточно-штаерскую литературную версию). Оба варианта развивались отдельно в Словенско-альпийской и Паннонской языковых областях.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.1](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.1)

ISBN
978-961-286-854-3

Ключевые слова:
история словенского
языка,
литературные варианты,
краньский язык,
прекурский язык,
ново-словенский язык

University of Maribor Press

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.1](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.1)

ISBN
978-961-286-854-3

Keywords:

history of the Slovene
language,
literary variants,
Carniolan literary language,
Prekmurje literary language,
New Slovene

HISTORY OF THE SLOVENE LANGUAGE – SLOVENE (REGIONAL) LITERARY LANGUAGE VARIANTS

MARKO JESENŠEK^{1,2}

¹ University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
marko.jesensek@um.si

² The Slovenian Academy of Sciences and Arts, Section II of Philological and Literary
Sciences, Ljubljana, Slovenia
marko.jesensek@um.si

The paper shows the dual development of the Slovene literary language from the Freising manuscripts to the unification of the Slovene literary norm in the middle of the 19th century – at that time there were two versions of the Slovene literary language: Central Slovene (literary Carniolan with Carinthian, Styrian and Littoral regional versions) and Eastern Slovene (literary Prekmurščina with the Eastern Styrian regional /literary/ version), which developed separately in the Slovene Alpine and Pannonian language areas.

1 Введение¹

До середины XIX века на территории современной Словении существовало две версии словенского литературного языка. В альпийском языковом регионе сформировался центрально-славянский литературный язык, который исходил из традиции древнейшего славянского государства Карантании и альпийско-славянского языка, а в Паннонском языковом регионе сформировался восточнославянский литературный язык, исходящий из традиции Кочальского государства, миссионерской деятельности Кирилла и Мефодия и старославянского языка. Жители Крании, Каринтии и Штирии, проживающие между реками Савой и Дравой и жители Приморской из Триестской епархии (также Видемской архиепархии), «на основной части словенской территории, разделенной между четырьмя габсбургскими (австрийскими) землями» (Golec 2018: 195–216), использовал центрально-словенский литературный язык. Однако, жители Штирии, проживающий между реками Драва и Мура, и жители Прекмурья говорили на восточно-славянском литературном языке. Еще в XIX веке язык словенцев, проживающий на территории Габсбургов, называли «австрийско-словенским», чтобы отличить его от «венгерско-словенского», на котором говорили жители Прекмурья, входивших в состав Венгерского государства с конца I в. нашего тысячелетия. Синонимическим термином для центрально-словенского литературного языка был краньский язык,² у которого были каринтийские и центрально-штаерские региональные варианты, в то время как восточно-словенский литературный язык был разделен на прекмурский литературный язык (венгерский / венгерский район) и восточно-штаерскую региональную (литературную) версию (австрийская область).

2 Развитие словенского языка

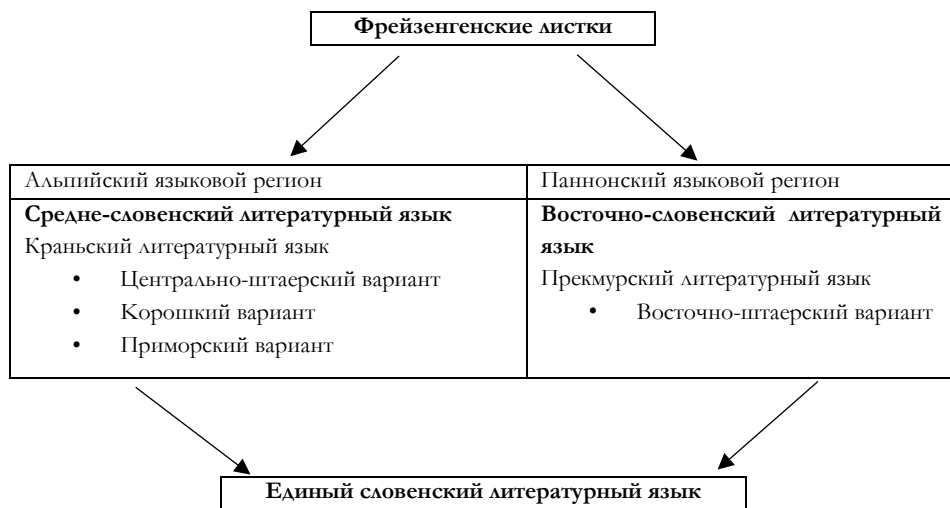
История словенского языка начинается с Фрейзенгенских листков (между 972 и 1039 годами) и продолжается с развитием центральной и восточной версий словенского языка, которые представлены литературным краньским (*kranjščina*)

¹ Исследование было сделано в рамках программы Словенская лингвистика, литература и преподавание словенского языка (2020–2025, руководитель программы, профессор, доктор Марко Есеншек), которая финансируется Агентством общественных исследований Республики Словения из государственного бюджета. Перевод исследования: Наталья Калох Вид.

² На словенском языке используется термин *kranjščina*.

и прекмурским (*prekmurščina*) языками. Первая печатная книга на краньском языке это «Катехизис Трубара» (*Catechismus*, 1550), первая из «Малого катехизиса» Прекмура Темлина (*Mali katechismus*, 1715), а вершиной протестантской литературы являются переводы Библии, выполненные на краньский язык Далматином (*Biblia*, 1584) и на прекмурский язык Кюзмичем (*Nowi Zákon*, 1771). В 1584 г. краньский язык был в числе первых пятнадцати литературных языков мира, на которые была переведена Библия (сегодня таких языков более 3300). Прекмурский *Nowi Zákon* 1771 года был первым словенским переводом Нового Завета с языка оригинала, т. е. древнегреческий. В середине XIX века, во время Весны народа, были объединены краньский и прекмурский литературные языки и образовался ново-словенский или единый словенский литературный язык. Предпосылкой национального объединения словенцев было прежде всего языковое единство и осознание того, что нация есть в первую очередь группа людей, объединенных одним языком (предпосылка эпохи Романтизма: языковое единство = государственность).

Иллюстрация 1: двухстороннее развитие словенского литературного языка

Источник: собственный

3 Центральнo-словенский литературный язык

В регионах Кранье, Каринтии и Штирии существовала многовековая, богатая письменная традиция, восходящая ко временам Фрейзенгенских листков. Несмотря на немногочисленность сохранившихся рукописей (*Celovski, Stiški, Starogorski rokopis* и др.), эта указывает на лингвистическую традицию, из которого развился (центральный) словенский литературный язык.

Иллюстрация 2: Первые рукописи

Словенская письменность А: рубеж 1-го тысячелетия – и XIII века (супрадиалектный язык)

- Фрейзенгенские листки (с 972 по 1039)

Словенская письменность В: с XIII по XVI вв. (диалект: В1, В2, В3)

- Рукопись Ратече (Целовшки) (ок. 1380)
- Рукопись Стичка (ок. 1428, ок. 1440)
- Старогорская рукопись (между 1492 и 1498)

Источник: Breda Pogorelec (2011)

Фрейзенгенские листки (ФЛ) (*Brižinski spomeniki*) это старейшие из известных сохранившихся письмен на словенском языке и старейшие латинские письмена на любом славянском языке. I. и III. ФЛ представляют собой варианты исповеди, а II. ФЛ – это проповедь о вере и покаянии. Они включают девять пергаментных страниц, шрифт латинский, так называемый каролинский минускул (маленькие курсивные буквы), язык словенский, наддиалектный.³

Рукопись Ратече (*Rateški rokopis* ок. 1380) была написана в Ратече на Гореньски (сегодняшний регион, где граничат три государства – Словения, Италия и Австрия). Рукопись включает в себя *Молитву Господню*, *Апостольский Символ веры* и *Молитву Богородице* – первые два являются копиями гораздо более старых текстов начала IX века, а *Молитва Богородице* была написана несколько позднее на латыни уже после 1000 года. Тексты написаны немецким готическим шрифтом на диалекте словенского языка, а именно диалекта из региона Горенье, в котором присутствуют черты каринтийского и доленского диалектов.⁴

³ <https://nl.ijs.si/e-zrc/bs/>

⁴ https://sl.wikipedia.org/wiki/Celov%C5%A1ki_rokopis

Рукопись Стичка (*Stiški rokopis* ок. 1428, ок. 1440) была создана в цистерцианском монастыре Стичка в Доленьске. Она содержит две формы общей исповеди (*confessio generalis*), начало пасхальной песни *Господь воскрес от смерти* (*Naš Gospud je od smrti vstal*, первая словенская запись «поэзии»), латинско-словенский «словарь», *Молитва Святому Духу и Богородице* (*Milust inu gnada*) и *Молитва Богородице* (*Salve Regina*). Шрифт готический, язык словенский, а именно доленьский диалект.⁵

Старогорская рукопись (*Starogorski rokopis* между 1492 и 1498 гг.) была написана священником Лавренцием на Старой Горе недалеко от Чедада. Он включает в себя *Молитву Господню, Радуйся, Богородица* и *Апостольский символ веры*. Шрифт латинский, язык представляет собой гипердиалект западно-словенского и включает языковые особенности региона Горенья, наряду с элементами диалекта Внутреннего Краса и редкими венецианскими элементами, которые указывают на сдвиг в сторону общего словенского языка.⁶

Помимо перечисленных наиболее известных «краньских» рукописей, сохранилось и несколько других из XIV–XV вв., на пример Рукопись Чедада, рукопись Видема, рукопись Шкофелоща, рукопись Турья, и Клятвы города Крань (*Videmski rokopis, Škofjeloški rokopis, Turjaški rokopis, Prisege mesta Kranj*) и др.

Иллюстрация 3: Периоды в развитие краньского литературного языка

Период I (1515–1615): Реформация-Контрреформация – основание и становление II. период (1615–1675): католический – застой и рукописи III. период (1675–1750): монастырские проповеди – обновление и поиск IV. период (1750–1805): Ренессанс – региональность и возрождение V. период (1805–1848): пред-мартовский – стабилизация и стандартизация VI. период (1848–1900): национальный – словенство и славянство VII. период (1900–настоящее время): современный – словенство и югославство, национальная независимость

Источник: Jože Toporišič (1981)

⁵ <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-W8097OPH>

⁶ <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-MQUIUOOI/d67db8cb-e5bf-4875-a371-365ac0ae94f8/PDF>

Вскоре после изобретения печатного станка⁷ в середине 16 века краньски язык стал использоваться в словенских протестантских книгах. Первые словенские печатные тексты появились незадолго до этого в 1515 г. на немецком военном позорном листке *Ain neues lied von den kraynnerischen bauren* на котором (вероятно) отрывок из (утраченной) краньской крестьянской повстанческой песни (*Le vkuip, le vkuip, le vkuip uboga gmajna* и *Stara pravda*). Первая литературная форма краньского языка была определена Приможем Трубаром, когда он решил перевести Катехизис (*Katekizem*, 1550) на словенский язык. В предисловии Трубар обратился ко «всем словенцам» и именно поэтом не выбрал свой родной диалект (доленьский). Трубар хотел, чтобы перевод был понятен жителям Горенье, Каринтии, Штирии и Приморья и создал языковой стандарт, который фонетически, морфологически и синтаксически перерос диалектные рамки:

Vsem Slouenzom Gnado Myr Mylhoft inu prauu Spofnane bohye fkufi Jefufa Christufa profim. Lvbi kerszheniki Jeft sem lete ftuke is fuetiga pifma (inu nih islage vte peifni fhlofhene) katere vfaki fastopni zhlouk kir hozhe nebu pryti ima veiditi inu derfhati htm tudi to litanio inu ano pridigo vle te buquice pufitll prepifati vnafh iefig Bogu na zhaft inu hdobrumu vfem mladim tar preproftim ludem nafhe defhele. (Trubar: *Catechismus*, 1550)

Некоторое время среди словенских лингвистов преобладало мнение, что язык переводов Трубара является диалектом (фонетическим вариантом ращичанской речи), но Риглер (Rigler 1968) доказал, что такие оценки неточны. Язык Трубара позднее усовершенствовал Себастьян Крель:

Leto Orthographio Slovenkiga Pifma, fmo mi sveftio inu sdozbrim fvitom saftopnih Bratov tako postavili. Inu spomiflili tudi na vezh nafhiga Imena inu Jesika Lüdy, kir fo okuli naf, Dolence, Istriane, Vipavce etc, Kateri fkorai povfod zhiftefhi flovenfki govore, kakor mi po Kranium inu Korofhki desheli, do polu nembshki. (Krelj: *Postila slovenska*, 1567)

Нормативная форма средне-словенского литературного языка была дана в переводе Библии (1584) Высокая языковая культура Далматина стала образцом для словенских церковных и светских писателей XVII и XIX веков, поскольку Библия была единственной протестантской книгой, которую епископ Люблянский Хрен пощадил во время Контрреформации и не сжег на костре.

⁷ Иоганн Гуттенберг изобрел печать с подвижными металлическими буквами в 1439 году. В 1455 году он напечатал 180 экземпляров Библии, известной как Библия Гуттенберга или Библия из 42 строк (на каждом столбце было напечатано по 42 строки).

В конце XVII и начале XIX вв. значительно возросла культурная и языковая осведомленность словенцев в Австрии. На словенском языке начали общаться интеллектуалы, и молодая формирующаяся буржуазия, те слои населения, которые стали осознавать свои языковые и этнические права. Католические писатели XVII века (период контрреформации в Словении) продолжили протестантскую языковую традицию, развили центрально-словенский литературный язык и стали использовать его и в художественной литературе. Янез Чандек, Янез Людвик Щёнлебен и их современники только писали и переводили⁸ церковные тексты (практически ничего не печатали), но продолжали/сохранили протестантский краньский литературный язык. Это было очень важно, потому что таким образом они поддерживали непрерывное языковое развитие, что позволило словенским католическим писателям во второй половине XVII века продолжить развитие краньского языка в книгах проповедников эпохи барокко (например, Матия Кастелец, Янез Щёнлебен, отец Иполит, отец Ромуальд, отец Рожериус, Ахаций Стержинар и их подражатели). Щёнлебен привнес в центрально-словенский литературный язык новый барочный стиль, более богатые формы выражения (новые слова) и другой синтаксис (сложноподчиненные предложения, временные отношения). Литературный язык Кранья стал интересен и простым горожанам, и представителям интеллектуальной элиты. Краньский язык начал играть важную роль в процессе пробуждения национального сознания. Марко Похлин писал на словенском языке в написанной на немецком языке грамматике *Krainska grammatika* (1768) и начал поощрять словенскую светскую поэзию, поскольку до этого краньски язык использовали только для написания церковных текстов. Первую написанную (церковную) словенскую песню можно найти в рукописи Стишка (*Nas gošpud je od smerti stval* — Начало пасхальной песни), а затем многие церковные песни появляются в протестантских изданиях, сначала в «Трубаре» в 1550 г. Сочинения «*Pisanice Od Lepeh Umetnnosti*» (третий том, 1781) под редакцией Дева а вскоре после этого, с появлением Водника, словенская краньская поэзия добилась первых успехов.

Центром средне-словенского литературного языка всегда была Любляна, где собирались словенские интеллектуалы. В XIX веке язык развивался параллельно с реформами Марии Терезии и Иосифа II, которые сильно

⁸ О внутриязыковом переводе и его реализации на примере словенского языка Ульчник (Ulčnik 2023: 17–35).

централизовали государство. Немецкий язык утвердился в Австрийской империи, заменив латынь в качестве административного языка. Во второй половине XIX века Полин и семья Зойсов стали более серьезно заниматься вопросом центрально-словенского/краньского литературного языка. Среди них еще не было настоящего лингвиста, но, несмотря на это, при достаточно дилетантском подходе к лингвистическим вопросам они понимали, что краньский язык значительно изменился в пост-протестантский период. Они предложили усовершенствование языка Далматина и новый, обновленный перевод Библии, подготовленный католиками Кранья (1784–1802). Группу переводчиков возглавлял Юрий Япель, и с помощью Блажа Кумерде он также привлек к работе Йозефа Шкриньяра, Антона Травно, Йозефа Рихара, Модеста Шрай и Янеза Дебеваца (Ogožen 1983: 153–179). Марко Похлин хотел перевести Новый Завет, но епископ Люблянский Герберштейн не доверил ему эту работу. Он предпочел Япле, который уже участвовал в реализации янсенистской программы в 1773 г. и перевел с немецкого, а в 1779 г. опубликовал *Ta velki catekismus s' prašbanjami, inu odgovormi sa ozhitnu, inu posebnu podvuzhenje te mladosti v' zessarskih krajlevih duschelab* люблянского печатника и издателя Янеза Фридерика Эгера. Католический перевод *Нового Завета* Япле был издан в двух частях: первая часть в 1784 году, к двухсотлетию Далматинского первого перевода Библии, и вторая часть в 1786 году. Недовольство коллег-переводчиков росло все больше и больше. Япле обвиняли в произвольности перевода, а также указывали на богословские и лингвистические недостатки перевода, утверждая, что фонетически он слишком полагался на язык XVI века, он использовал слишком много иностранных слов, и ему было отказано в реальном чувстве языка. Япель также опубликовал первую часть *Ветхого Завета* (в 1791 г. Пятикнижие и в 1796 г. Книгу Иисуса Навина, Книгу Судей и Книгу Руфь), но затем ему пришлось уйти в отставку, и перевод перешел к оппозиции. Второе издание *Нового Завета* в 1804 г. вышло уже без его имени – Дебевиц, Шкриньяр, Водник (SBL 1928: Япель). За переводом последовали попытки создать хороший словарь (Водник) и грамматику (Копитарь, Водник, Метелко), вопрос о подходящем шрифте («чаркарская правда»/*črkarska pravda*), лингвистическая концепция Копитара и Чопа, Прешерн и период языковых волнений, который проявляется в «Вестниках Блейвейса» – все это привело к отказу от богоричицы и метельчицы (*boboričica* и *metelčica*) и введено более подходящей словенской письменности, которая наряду с новыми формами стала

узнаваемым внешним признаком ново-словенского или единого словенского литературного языка.

4 Восточно-словенский литературный язык

В административном отношении территория восточной Словении была разделена между немецко- и венгроязычными районами, а Мура стала географической границей, врезавшейся в первоначально единое словенское языковое и культурное пространство. Словенцы правого берега Муры стали лингвистически приближаться к так называемому Альпийскому словенскому языку, поскольку контакты с паннонской языковой базой становились все более и более трудными. Сформировались прекурская и восточно-штаерска (региональная) языковые версии. Хотя они происходят из паннонской диалектной базы, различия между ними возникли на протяжении нескольких столетий, которые являются результатом разной среды, в которой развивались два языка. На восточно-штаерский вариант восточнославянского языка оказали решающее влияние центрально-словенский язык и немецкое господство, в то время как прекурский литературный язык находился под влиянием кайкавского языка (включая глаголицу, принятую через хорватский язык) и венгерское владычество.

Восточно-словенский литературный язык ведет свою историю от прихода Кирилла и Мефодия в Словенскую Паннонию, поэтому в данном исследовании выделяется десять периодов историческом языкового развития.

Иллюстрация 4: Периоды в развитии прекурского языка (от старого церковно-славянского до ново-словенского)

От княжества Кочаль до словенской государственности.
Нижне-паннонский языковой регион (Княжество Кочале)
• Миссионерская деятельность Кирилла и Мефодия/Старославянский (866/67–885/86)
Раздел единого паннонского пространства между словенцами, хорватами и венграми (11 век)
Формирование так называемого словенского (= кайкавского) языка XVI века в паннонском языковом регионе (А. Вrameц: Хроника, <i>Kronika</i> 1578)
Письменность в районе Прекурья
Появление прекурских протестантов и стандартизация прекурского литературного языка в XVIII в.
Распространение прекурского литературного языка на все функциональные жанры языка до середины XIX века
Объединение словенского литературного языка в середине XIX века.

• Писатели-католики переходят на единый словенский литературный язык.
• Протестантские писатели остаются при использовании старого литературного прекурского языка до конца Первой мировой войны.
Конец Первой мировой войны и возвращение Прекмурия к исконно словенской территории.
«Железный занавес» между языками Прекмурия и Порабья.
Открытие границ в некогда западной южнославянской Паннонии.

Источник: собственный

Самая восточная северо-восточная часть сегодняшней территории Словении была отделена от остальной территории государства с момента распада государства Кочаль до 1919 года. Исторические факторы сыграли решающую роль в том, что словенский язык развивался в Прекмурии иначе, чем у словенцев на правом берегу Муры (Novak 1976: 8–9). Школьное обучение велось на венгерском языке и, особенно во второй половине XIX в., наблюдалось стремление склонить словенцев к венгерской культуре и подавить их национальное самосознание, пробужденное протестантами в XIX в. и католиками в начале XIX в. Под сильным венгерским давлением язык прекурских словенцев также подвергся хорватско-кайявскому влиянию начиная с XI века, что особенно ощущалось в церкви. Жители Прекмурия слушали основные проповеди и молитвы на кайявском языке. Они должны были приспособиться к нему и понять его, а позже также читать псалмы и другие церковные тексты на языке Загребской епархии. Так произошло сближение прекурского языка с кайявским, с которым он оставался в тесной связи вплоть до иллиризма,⁹ когда в Хорватии образовался единый литературный язык.

Новак (Novak 1976: 7) утверждает, что из-за особых исторических условий книг из Кранья в венгерское Прекмурие не передавали, и что до 1919 года книги Мохоревой дружбы были лишь несколько более распространенными изданиями «литературного словенского языка» среди простого народа Прекмурия. Священники и другие образованные люди были знакомы с книгами *Словенска матица* и «может быть некоторыми словенскими газетами», но в остальном языковых связей не было, и прекурский язык развивался независимо от центрально-словенского краньского языка.

⁹ Подробнее об иллирийском движении Ульчник и Николовский (Ulčnik, Nikolovski 2023: 407–424).

Иллюстрация 5: Что было перед печатными книгами в словенском паннонском/прекмурском языковом регионе

Что было перед печатными книгами
Мартианский песенник I (<i>Martjanska pesmarica</i> I (1543 или 1593 и XVII век)
Маркишевский песенник (<i>Markiševska pesmarica</i> (1632)
Мартианский песенник II (<i>Martjanska pesmarica</i> II (1756)

Источник: собственный

Самая старая сохранившаяся запись на прекмурском языке – «Мартианский песенник I» (*Martjanska pesmarica* I) (1543 или 1593 и 17 век), но устная традиция восходит к еще более раннему периоду (Novak 1976: 37). От более поздних времен сохранились также «Мартианский песенник II» (*Martjanska pesmarica* II (1756 или 1786) и около шестидесяти других рукописных гимнов (Škafar 1978: 99–103), которые доказывают преобладание прекмурского языка и необходимость его использования в письменной форме, сохранив, таким образом, свидетельства традиции языка, который был практически обречен в силу исторических обстоятельств, еще до того, как его стали употреблять в книжной форме.

Иллюстрация 6: Периоды в развитии прекмурского литературного языка

I. период (1587): первая печатная книга – (утрачена) <i>Agenda Vandalica / Slovenska Agenda</i>
II. период (1615–1771): протестантский – основополагающий и нормативный
III. период (1771–1796): протестантско-католический и литературный
IV. период (1796–1848): ренессанс-романтика – языковая конвергенция
V. период (1848–1919/21): народные волнения – литературный словенский и прекмурский диалект.
VI. период (1919/21–1945): объединение – словенский
VII. период (1945–настоящее время): послевоенный – «железный занавес» и независимость.

Источник: Marko Jesenšek (2013, 2018)

Предположительно первой книгой из Прекмурья является утраченная *Agenda vandalica* (1587), о которой мы знаем из переписки между Михаэлем Бакошом и братиславским пастором Михаэлем Инспиторисом Мошовским (Šebjančič 1969: 243–244). Не последнюю роль сыграл типограф Янеша Мандельца, который жил и работал в Венгрии после изгнания из Любляны, где готовился к печати Библии. Между 1587 и 1589 годами у него была типография в Монёрокереке (Эберава) в современном Градичанском (Reisp 1993: 511). Там, в 1587 году, он напечатал первую книгу из Прекмурья, *Agenda Vandalica*, которая

сейчас утеряна, а за двенадцать лет до этого его работой была также первая книга, напечатанная в Любляне, «Иисус Сирах» (*Jesus Sirah* 1575) Далматина.

Согласно *Agenda Vandalica*, литературный язык Прекмурья сформировался под влиянием протестантизма. Его создание и развитие в XIX веке является отражением всего, что происходило в Кранье во второй половине XVI века. История прекмурского литературного языка начинается с алфавита и катехизиса и требования, чтобы каждый верующий читал Библию на родном языке. Протестант Франц Темлин напечатал первую прекмурскую книгу, церковный учебник «Малый катехизис» (*Mali Katechismus* 1715), и в ней отделил прекмурский («чистый словенский язык») от кайкавского («словенский язык»), который до этого был заменителем литературного языка в прекмурской церкви. Темлин пытался создать наддиалектный язык, который был бы понятен в более широком прекмурскоязычном регионе. «Мальский катехизис» Темлина (1715), «*Abecedarium szlovenszkeo*» (1725), «*Réd zvelicsánsztva*» Севера (1747) и «*Vöre kersztsanske kratki nauke*» Кюзьмича (1754) положили начало формированию прекмурского литературного языка, после чего Штеван Кюзьмич взял на себя роль прекмурского Далматина. В пятидесятых годах XIX века он начал готовиться к переводу Библии. «*Nouvi Zákon*» (1771) является делом всей его жизни (вероятно, он перевел всю Библию, но, к сожалению, рукопись не сохранилась), важнейшее произведение прекмурской протестантской литературы и первый словенский перевод Библии с языка оригинала, т.е. древнегреческий. В создании литературного языка Прекмурья перед ним стояла еще более трудная задача, чем перед Трубаром или Далматином, так как в Прекмурье в то время не было городов и не было общего центрального городского диалекта. Кузмич объединил язык в наддиалектное образование и таким образом сформировал литературный язык протестантов Прекмурья. Во введении он обращает внимание на книги Трубара и Далматина из Кранья, а также Кайкавы и хорватских писателей, но говорит, что прекмурский язык отличается от них, поэтому венгерским словенцам нужны свои переводы:

Meo je i ma efse Gofzpodin Boug vzigdar, kakti na vef cslovecsanfzki, tak i na vefz Szlovenszki narod vu etom lzvojo Bo'zanfzko lzkrb: da liki je od lzrejdnyega mourja notri do Bejloga vizo Dalmazio, Iztrio, Slavonio, Boznio i bulgario, Horvacski, Krajnfzki, Stajenfzki, Vogrfzki, Morfzki, Csefzki, Polfzki i Moskoviranfzki orfzag z' nyim napuno; Ar tej nafi

Vogrŕzki ŕzlovenov jezik od vŕzej drugi doŕzta tühoga i ŕzebi laŕztivoga ma. Kakti i vu naprej zracsunani ŕze veliki razlocsek nahaja. (Küzmič 1771: Predgovor §13)

Семь книг католического священника Миклоша Кюзьмича (1737–1804), написанных им по латинскому образцу, играют важную роль в повышении осведомленности о прекмурском литературном языке, среди них «*Szveti evangyeeliomi*» (1780) и наиболее часто переиздаваемая на прекмурском языке «*Kniga molitvena*» (1782).

Истоки художественного языка восходят к 1774 году, когда была написана первая известная прекмурская поэма, карнавальная «*Versus Vandalici*», написанная Давидом Новаком, учеником евангелической гимназии в Пожуне (Братислава). В XIX веке Янош Кардош продолжил это направление переводами венгерских поэтов на прекмурский язык.

В 1807 г. была издана свадебная книга «*Sztarisinsztvo i zvasinsztvo*» (1807), в которой впервые на литературном языке Прекмурья появилось нецерковное содержание, а именно изложение предложения и приглашения на свадьбу и песни. После перевода *Nowega Zákona*, сделанного Кузьмичем, это был важнейший поворотный момент в развитии литературного прекмурского языка, который из церковных текстов распространяется на художественную литературу и на художественный язык. В литературе литературный язык Прекмурья достиг своего пика в текстах Йозефа Кошича (1788–1867). Следуя примеру воскресной школы Сломшека, он передал базовые знания о письменности, истории, этике и укреплении морали в произведении «*Zobriszami Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov*» (1845–1848). Впервые после «*Dogodišinah štajerske zemle*» Кремпла, Кошич написал прекмурскую историческую книгу «*Zgodbe vogerszkóga králesztva*» (1848), а его самый важный исторический труд «*Starine železnih ino salaskih Slovenov*» остались в рукописи. Кошич обновил прекмурский язык XVIII века и полностью приблизил его к литературному жанру с точки зрения выражения и стиля. Высокий уровень литературного языка сохранялся в произведениях католических и протестантских писателей до середины XIX века, когда литературный прекмурский язык содействовал формированию единого словенского литературного языка. Затем последовала богатая книжная продукция

протестантских и католических писателей – до 1918 г. было издано 334 книг на прекмурском языке, которые включали все функциональные жанры языка.

Во второй половине XIX века протестантское и католическое отношение к словенскому языку уже не совпадало. Католические писатели приняли единый словенский литературный язык, и это единство проявилось и в замене прекмурского шрифта (или прекмурского венгерского языка, венгерского шрифта с прекмурскими фонетическими изменениями), который употребляли в печатных текстах XIX века на славеницо. Лингвистические контакты Кошича с восточно-штаерскими писателями продолжил Йозеф Боровняк (1826–1909), который принимал штаерских священников и образованных людей в Чанкове и знакомил их с языковыми, культурными и политическими обстоятельствами в Прекмурье. От Божидара Райча и Антона Трстеньяка он получил важную информацию об «австрийско-словенском языке», усилиях по объединению литературных языков Крайны и Прекмурья, чтении, а также о деятельности Мохорьевской дружбы и распространении ее книг в Прекмурье. Он позаботился о переиздании важных книг из Прекмурья, а также писал и сам. Боровняк издал прекмурский молитвенник и сборник гимнов «*Szvétí Angel csuvár*» (1875), в котором лингвистически сблизился с современным словенским языком и использовал единый словенский литературный язык в начале 90-х годов XIX века, когда опубликовал шестнадцатистраничный буклет «*Angleska služba ali poduk, kako se pri sv. maši streže*» (ок. 1890). Франц Иваноци, инициатор католической журналистики в XX веке, защищал единый словенский литературный язык и национальное объединение, в то время как евангелистский священник Янош Кардош не поддерживал такие позитивные языковые изменения и выступал за сохранение статуса прекмурского литературного языка (Jesenšek 2013: 104).

Только после 1919 года в Прекмурье полностью установилась единая словенская литературная норма, возникшая в результате объединения центрально- и восточно-словенских литературных языков, прекмурский язык утвердилось как один из словенских диалектов. Его переход из литературных рамок в диалектные, несмотря на исторический момент и идею объединенной Словении, не произошел «в одночасье». Прекмурские писатели-католики приняли ново-словенский как необходимое условие для объединения всех словенцев, а протестанты продолжали отстаивать уникальность прекмурского

языка по отношению к венгерскому и ново-словенскому. Это было внеязыковое решение, обусловленное церковью и политикой так как протестанты в Прекмуре восприняли объединение словенской письменности в середине XIX века как господство словенского католического большинства над прекмурским евангелическим меньшинством. Они думали, что национальное объединение «австрийских» и «венгерских» словенцев будет означать и религиозное объединение. Существование евангельской веры в Прекмуре признавали только в контексте лояльности венгерскому государству и его политике, но однако до признания роли единого словенского литературного языка было еще далеко. Речь шла о разных взглядах на роль языка в процессе развития словенской нации и даже о разных языковых концепциях.

5 Восточно-штаерский региональный (литературный) язык

Восточно-штаерский (литературный) язык начал приобретать литературный статус с изданиями катехизиса Пархамера (*Parhamerjev katekizem*, 1758, третье издание 1777 – лингвистически восточно-штаерский восьмой класс). Этот процесс продолжила поэзия Фолькмера, например сборник гимнов Песни для празднования этих святых месс (*Pesme k tem opravili te svete maše*, 1783); за ней последовала Светурбанская академия (1803) и влиянием Нарата, Модриняка и Яклина, когда в Дестернике собрались представители интеллектуально элиты из Штирии, которых в основном волновал вопрос языка, так как в Любляне в то время уже серьезно занимались подготовками словенского словаря и грамматике (Rajh 1984: 41–43). Нарат стремился установить книжный языковой стандарт, принимая во внимание языковые особенности Восточной Штирии, и писать в бохоричице. Модриняк, с другой стороны, защищал преимущества хорватского письма и опирался на кайкавский язык. Восточно-штаерский язык был полностью стандартизирован в результате усилий по созданию восточно-штаерской грамматики, а так же в многочисленных печатных книгах Петра Даенко, Антона Шерфа, Вида Рижнера и их современников. Четыре грамматики восточно-штаерского языка (Šmigoc 1812, Dajnko 1824, Murko 1832, Muršec 1847) первой половины XIX века доказывают, что писатели восточной части Словении знали о различиях между родным диалектом и центрально-словенским литературным языком. В 1824 г. во введении к своей грамматике Дайнко ясно писал, что по инициативе Копита особое внимание

уделил восточно-штаерскому языку, отделив его с одной стороны от языка каринтийцев и краньцев, а с другой стороны от языка венгерских словенцев и хорватов.

Иллюстрация 7: Что было перед печатными книгами в словенском паннонском/восточно-штаерском языковом регионе

Рукописи XVI–XVII вв.

- Пасхальная клятва (1570)
- Феодалная присяга
- Центральный иск (1648)
- Письмо из поместья Ормо (1651/58)
- Калобская грамматика (1651)
- Словенский императорский указ (1675)
- Евангелие Рапуга (1686)
- Клятва Штирии (1696)
- Присяга Птуйская (1696)

Рукописи XIX века.

- Правила братства св. Флориана в Средице (1705)
- Завещание Михала Модрняка (1713)
- Завещание Николая Старшего (1731)
- Присяга жителей Лютомера (1717/25)
- Средишка присяга (1730/40)
- Клятва из Храстовца (1781)
- Судебное решение от Храстовца
- Рукописный песенник из Циркулана (1781)

Источник: Jakob Rigler (2001); Marko Jesenšek (2015)

Самым стойким защитником восточно-штаерского языка был Петр Дайнко. В отличие от Дайнко и его многочисленных подражателей, только Антон Мурко, Антон Мартин Сломшек и Антон Кремль работали над созданием единого словенского литературного языка на северо-востоке Штирии. Последний решил перенять лингвистические закономерности средне-славянского литературного языка при переводе¹⁰ церковных текстов, но, несмотря на это, мы также находим в его сочинениях свидетельства того, что восточно-штаерским языком пользовались почти все образованные люди восточной Словении. В своих церковных переводах Кремль сделал попытку приблизить восточно-штаерский язык к центрально-словенскому языку. Он мог читать Евангелия и жития святых на литературном краньском языке, и это сильно повлияло на его церковные переводы с точки зрения фонологии, лексики и синтаксиса, напр. «*Branje od tih v' kmetičke kalendre postavljenih ino nekerih*

¹⁰ О переводе и реформации на востоке словенского этнического пространства Есеншек (Jesenšek 2023: 203–230).

drugih Svetnikov» (1833) или «*Sveti nedelni ino svetešni evangelji*» (1843). Но все было иначе, когда он писал историческую работу, для которой у него не было краньских источников и лингвистических моделей. «*Dogodivšine štajerske zemle*» Кремпла (1845) – первая история словенцев, написанная на словенском языке. Способы выражения, синтаксис, стиль и выбор слов отличались от религиозной литературы. Кремпль, не нашедший примеров в языке центральной Словении, остановился на языковых решениях, типичных для восточно-штаерского языка. Тем самым он доказал, что этот язык уже в начале 40-х годов XVIII века был настолько развит, что был вполне приемлем для писателей и переводчиков и зарекомендовал себя как литературный язык. Писатели из восточной Штирии вывели его из диалектных рамок и усовершенствовали до такой степени, чтобы на нем можно было создавать и церковные и литературные тексты. Восточно-штаерский литературный язык является самой молодой формой словенской литературной языковой традиции, которая начала формироваться во второй половине XIX века. Литературный язык оказал значительное влияние, особенно в 1920-х годах, когда языковая программа, разработанная Дайенко на короткое время приобрела национально важную роль. За очень короткое время (менее восьмидесяти лет прошло от первоначальных усилий по стандартизации во второй половине XVIII века до создания единого словенского книжного стандарта) Дайенко разработал большинство функциональных литературных жанров. Времени не хватило только на публицистику. Среди церковных текстов, издание Дайенка «Евангелий» (*Evangelijev* 1817) и его рукописный перевод части «Ветхого Завета» (*Stare zaveze* 1836) подтвердили литературный статус восточно-штаерского языка, в том числе при помощи словарей (например, Чебул, Попович, Апостел, Дайенко, Мурко, Пенн), грамматик (Зеленко, но особенно Шмигоц, Дайнко, а также Мурко и Муршек), членов Светоурбанской академии и Словенского общества в Граце, а так же других интеллектуалов (например, Фолькмер, Модриняк, Нарат, Яклин, Примич, Рижнер, Шерф, Верчич, Лах, Сломшек).

6 Единый литературный словенский язык

Современные исследования истории словенского языка обращают внимание на двойное развитие в альпийской и паннонской областях и отмечают, что традиционный литературный словенский язык не только краньский. Мнение

о том, что все, что исходит из центра, является «правильным», приемлемым и обще-словенским, а то, что предлагает словенская языковая периферия, является диалектным и неприемлемым для «обще-словенского литературного языка», сегодня уже в корне изменилось. До середины XIX века сосуществовали средне-словенский (краньский) и восточно-словенский (прекмурский, восточно-штаерский) литературные языки, формировались две литературные версии, объединившиеся во время Весны народа в ново-словенской или единый словенский литературный язык. Нормативная унификация словенского языка явилась результатом романтических размышлений о языке и нации в то время, когда языковое единство было условием национального единства и государственности словенцев. До Весны Народа не было условий для идеи о единой Словении так как в то время словенцы проживали на различных иностранных административных территориях, поэтому в первую очередь нужно было реализовать романтическую идею о том, что «национальный» язык необходим для развития нации. К этому присоединилось и мысль Сломшка о том, что «наш родной язык является «хранителем истинной веры», и его призыв о том, что пора почитать словенский язык как «нашу дорогую мать!» Словенский язык должны были начать использовать в школах и административных учреждениях. Необходимо было убеждение, что именно словенский язык нужен в Словении, а немецкий язык напротив является чужеродными для словенской культуры. 4 января 1850 г. в газете «Словения» Лука Светец предложил новые формы, объединившие литературный язык Кранья и Прекмурья:

Najpred se vpraša, ktere so te nove oblike? /.../ So nasledne: I. Se stavi *-om, -oma*, namesto *-am, -ama* pri imenih možkega in srednjega spola. II. Namesto *-iga, -imu, -im* (v mestniku jednobroja) se piše *-ega, -emu, -em*. III. Pri imenih srednjega spola se v višebroju prilog imenu jednako sklanja. IV. Prilogi se v drugi in tretji stopnji s spolom imena vselej skladajo. V. Glagoli drugega razpola, ki se končajo s slovkó *nem.* se sprežajo na *-uti (oti) -ul fol* namesto *-iti, -il*. VI. Se piše *š* namesto *š*, ako izvira tisto iz glasov *sk, st* ali sploh etimologija tako veli. VII. Se stavi *da* namesto *de*. (Svetec 1850: 8)

Национальная идея в первую очередь должна была воплотиться в осознании права на гражданство. Необходимо было решить вопрос языка и его использования в церкви, школе, административных учреждениях и повседневной жизни, и только при этом условии могла начать развиваться идея о объединенной Словении. В таких условиях краньцы и прекмурцы

(«альпийские и паннонские словенцы», «австрийские и венгерские словенцы») оказались участниками Весны народа. Лингвистически разобщенные, они не могли требовать того же, что к примеру чехи, поляки и хорваты требовали от Вены. В первую очередь необходимо было создать единый словенский литературный язык. Объединение краньского и прекмурского языков не могло произойти в одночасье. Необходимо вспомнить прекмурский (1771) и краньский (1784) переводы Священного Писания, хотя они и были созданы независимо друг от друга: первый основан на древнегреческом языке оригинала Нового Завета, второй выполнен на усовершенствованном языке Даалматина наряду с немецкими и латинскими вкраплениями. Когда Копитар сравнил оба перевода в начале XIX века, это еще больше поспособствовало их сближению. Объединение произошло в то время, когда господствовало убеждение, что язык определяет сущность нации, ее создание и существование. Во время Весны народа в середине XIX века на словенской национальной территории созрело осознание того, что объединение всех словенцев в единое государство может быть достигнуто только на основе языкового единства.

Во второй половине XIX века объединенная Словения и идея Иллирийского королевства еще не включали в себя жителей Нижней Штирии и Прекмурья. В начале XIX века Копитар и Чоп рекомендовали «старославянский язык» Штевана Кюзьмича как образец «чистого и правильного» словенского, но осознание того факта, что словенцы живут в Прекмурье и что там говорят на словенском языке очень медленно проникло в Крань. В 1848 году в Вене Словенское общество направило письмо провинциальному собранию Кранья в Любляне с просьбой начать думать о словенской нации и «обеспечить словенское гражданство в Кранье, Штирии, Каринтии и Приморски». Прекмурье не упоминалось, так что еще не было идеи о объединенной Словении, которую венские члены Словенского общества Антон Глобочник и Мартин Семрайц впервые очень расплывчато сформулировали в своей просьбе к императору Фердинанду о том, чтобы народ Кранья, Штирии, Каринтии и Приморье должны быть «братьями», «заключенными по одному правилу», потому что они слишком долго были разделены. Янез Блейвейс уже представлял объединенную Словению эрцгерцогу Янезу на аудиенции в апреле 1848 года, но даже он не видел в ней в объединенной нации Прекмурья. Во время Весны народа словенцы были ментально слишком озабочены

исторической раздробленностью и разобщенностью, поэтому было трудно в достаточной мере осмыслить идею о единой нации. Первый шаг на пути к объединенной Словении остановился в 1848 году, потому что программа была незавершенной и не включала все словенские меньшинства, а была предназначена исключительно венгерским словенцем в Прекмурье и Порабье.

Иллирийское королевство также играло важную роль на втором этапе осмысления объединенной Словении в шестидесятых годах XIX века. 25 сентября 1865 года, через три года после смерти Сломшека, жители Штирии, Каринтии и Крастья собрались на «мариборскую встречу», чтобы обсудить идею о единой Словении, т.е. Иллирийское королевство, к которому должна была присоединиться словенская Штирия. Прекмурье же опять не упоминалось. Была ли тысячелетняя изоляция Прекмурья в венгерском пространстве и отдаленность от Крастья причиной такого непонимания словенского национального политического вопроса? Вряд ли. Поскольку Божидар Райч «пересек» реку Мура в 1960-х годах и тем доказал жителям Крастья, что государственная граница Словении проходит вдоль реке Раба, и убедил образованных жителей Преккура более тесно сблизиться с жителями Крастья.

Объединение словенского литературного языка происходило двумя волнами, оба раза стимулированными знаковыми историческими событиями: (1) мартовской революцией, Весной народа и (2) первой мировой войной, распадом Австро-Венгрии и присоединением Прекмурья к словенской территории. После Весны народа последовала наконец и изменение ситуации в Прекмурье. Католические писатели наряду с жителями Штирии считали, что лингвистически, этнически и географически это одна территория, поэтому словенский язык должен был быть унифицирован в соответствии с романтической теорией о языке как важнейшем атрибуте нация.

Преобразование словенского языка берет свое начало в переводе Миклошича «Общего гражданского кодекса» (*Obći državljanski zakonik*) и грамматик для средней школы под издательством Янежича, а затем новые языковые формы стали обязательными для ново-словенского языка второй половине XIX века. Словенский литературный язык стал неотъемлемой частью общественного движения (1868–1871), когда представители словенской интеллектуально

элиты требовали, чтобы словенский стал официальным языком в Словении, чтобы все чиновники знали словенский язык, чтобы проповеди велись та словенском языке, чтобы языком обучения в школах стал словенский (а так же чтобы словенский язык был введен в школьную программу как отдельный предмет), и наконец чтобы словенцы объединилась в единую Словению.

К сожалению, за позитивным языково-политическим движением последовали некоторые неадекватные представления о литературном языке. Во второй половине шестидесятых годов XIX века появилась левистация, т.е. стремление к пуристически очищенному словенскому литературному языку, сильно архаизированному (элементы старославянского) и славянизированному (элементы русского и других славянских языков). «Школу Левстика» этимологизирования защищали Чегнар и Левец, в то время как Юрчич выступал за распространение хорватского языка, особенно после 1874 года, когда был основан Загребской университет. К счастью, среди словенцев было достаточно предусмотрительных языковедов (Цигале, Миклошич, Навратил, Янежич, Шкрабец, Плелершич), которые признавали подобные отклонения от языкового развития заблуждениями и вовремя их предотвращали.

В начале XX века впервые появилось неоиллиризм, а после Первой мировой войны — югославизм. Дело было в литературно-языковых заблуждениях, так как словенский язык был заменен сербским или хорватским языками. Неоиллиризм защищал Фран Илешич, а словенизм успешно Иван Канкар, который в своей лекции о словенцах и югославах (12 мая 1913 г.) решительно исключил словенский язык из политического югославского вопроса: «Мы братья по крови, но не по языку и культуре. После многих столетий обособленного существования мы гораздо более чужды друг другу, чем наш фермер из Горенья чужд фермеру из Тироля или винодел из Гориц виноделу фриульскому».

После Первой мировой войны казалось, что словенский язык приобретет более высокий статус в Королевстве SHS, чем в Австро-венгерской монархии. Ожидания были высоки, и словенский язык даже получил статус официального языка в Белградской Ассамблее, но Антон Корошец отказался переводить, заявив, что словенцы в Ассамблее достаточно хорошо понимают и говорят по-сербски. С тех пор и до распада СФРЮ словенский был

официальным языком в Ассамблее только на бумаге, то же самое и в армии, государственном управлении, долгое время даже по телевидению репортажей на словенском не было, а воскресный вечер Спортивный обзор на Люблянском телевидении остался на не-словенском языке.

После Второй мировой войны официальным языком СФРЮ был словенский, но в повседневном использовании эта возможность была сильно ограничена. Командным языком в армии (ЈЛА) был только так называемый сербскохорватский, почти полностью вытеснивший словенский во всех формах общественной жизни (если не только в общении между словенцами). Ситуация была настолько неблагоприятной для словенского языка, что 14 и 15 мая 1979 года Славянское общество Словении организовало в Портороже консультацию по словенскому языку для населения, на которой было установлено, что словенский язык активно используется в политической жизни, законодательстве, администрации, судебной системе и, прежде всего, в армии (ЈЛА). Большие недостатки в использовании словенского языка были заметны в сфере образования, средствах массовой информации и экономике. Результатом встречи в Портороже стало создание Общественного совета по словенскому языку (1980) и Языкового трибунала, которые «посредством профессиональной аргументации и морально-политического авторитета помогли повысить языковую уверенность в себе и чувствительность к языковому равенству и языковая культура словенцев в данных условиях». Положение сильно ухудшилось в 1983 г. так как единые административные органы планировали единую программу школьного образования для всей Югославии, предметы словенский язык и литература,¹¹ резко сократили число словенских авторов, в то время как возросла сербо-хорватизация уроков и реализация лингвистических идей югославизма.

После того как Словения стала независимым государством, словенский язык впервые стал официальным и государственным языком. Словения начала соблюдать европейское законодательство и в период принятия в Европейский Союз приняла европейскую языковую политику и планирование. В 1994 г. была образована рабочая группа в области языкового планирования и языковой политики при парламенте Республики Словения, которая

¹¹ О словенской литературе в центральноевропейском пространстве Боровник (Borovnik 2020: 134–148).

подготовила Закон об общественном использовании словенского языка (5 августа 2004 г.). Было так же создано Управление словенского языка (позже Департамент, а сегодня Служба словенского языка), которое, в том числе, занимается подготовкой пятилетних Постановлений о национальной программе языковой политики. В Словенской академии наук и искусств до 2013 года действовал Комитет по языку (комиссия по словенскому языку в общественном мнении в новом составе продолжает эту работу и сегодня), Институт словенского языка Франа Рамовша ZRC SAZU также очень активен – 17 октября 2014 г. начал работу интернет-портал Fran (<http://www.fran.si/>), который предлагает пользователю самые качественные материалы в области словарей, грамматик, орфографий, языковых ресурсов, порталов и избранных языковых корпусов.

В 2016 году вновь был поднят вопрос о языке обучения в словенских высших учебных заведениях. Это была попытка части словенской университетской элиты (их поддерживало и правительство), чтобы словенские профессора читали лекции словенским студентам в словенских университетах на иностранном языке. К счастью, англазация словенского образования была предотвращена, поскольку Словенская академия наук и искусств, Славянское общество Словении и многие общественные учреждения, а так же и отдельные лица, присоединились к широкой кампании за словенский язык обучения. К сожалению, остается вопрос: когда и в какой форме вновь появится подобное языковое отступничество? В 2023 году, похоже, этот вопрос будет снова актуален. Наука и культура – это высшие ценности, которые могут быть оценены только народами, которые умеют ценить прежде всего самих себя. Главной опорой этих ценностей является национальный язык, поэтому долг всех образованных людей использовать его в устном общении и в письменных научных дискуссиях, так как только так мы сохраним свой национальный характер, самобытность и культуру, благодаря которым статус словенского народа прочен в европейском сознании. Таким образом, образование должно дать зеленый свет языковой открытости, языковой культуре и языковой приверженности и остановить негативную языковую ассимиляцию, которая делает попытки утвердиться в высшем образовании и исследованиях, политике и отдельных профессиях, включая науку, во имя глобализации, моды и экзгибиционизма.

Prispevek je iz slovenščine v ruščino prevedla Natalia Kaloh Vid.

Literatura

- Silvija BOROVIK, 2020: Slovenska književnost v srednjeevropskem prostoru in položaj drugega. *Slavia Centralis* 13/2, 134–148.
- Boris GOLEC, 2018: Terezijanske reforme: gibalno sprememb občutka pripadnosti in povezanosti ter identitet v slovenskem prostoru. *Marija Terezija: med razsvetljenjskimi reformami in zgodovinskim spominom*. Ur. Miha Preinfalk, Boris Golec. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa: Založba ZRC. 195–216.
- Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Zora, 90).
- Marko JESENŠEK, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Zora, 110).
- Marko JESENŠEK, 2018: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. (Zora, 129).
- Marko JESENŠEK, 2021: *Poglavja iz zgodovine slovenskega jezika*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. (Zora, 145).
- Marko JESENŠEK, 2023: Prevajanje in reformacija na vzhodu slovenskega etničnega prostora. Zgodovina slovenskega literarnega prevoda I: pregled zgodovinskega razvoja. Ur.
- Nike Kocijančič-Pokorn, Robert Grošelj, Tamara Mikolič Južnič. Ljubljana: Založba Univerze: Cankarjeva založba. 203–230.
- France NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Martina OROŽEN, 1973: Jezikovno knjižno izročilo prekmurskih in štajerskih pisateljev. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 44/1, 127–138.
- Martina OROŽEN, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Martina OROŽEN, 1996a: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Martina OROŽEN, 2010: *Kulturološki pogled na slovenski jezik*. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Breda POGORELEC, 2011: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Jezikovni spisi I*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Bernard RAJH, 1984: Severovzhodna Slovenija pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 55=20/1, 38–49.
- Branko REISP, 1993: Prvi (protestantski) tiskar na Slovenskem Janez Mandelc. *Zgodovinski časopis* 47/4, 509–514.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Jakob RIGLER, 1968a: Jezikovnokulturna orientiranost Štajercev v starejših obdobjih. *Svet med Muro in Dravo*. Ur. Viktor Vrbnjak. Maribor: Založba Obzorja. 661–681.
- Jakob RIGLER, 2001: *Zbrani spisi I*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SBL = *Slovenski biografski leksikon*. <https://www.slovenska-biografija.si/nsbl/>
- Luka SVETEC, 1850: Nove oblike. *Slovenija* 3/2, 8 (4. 1. 1850).
- Franc ŠEBJANIČ, 1969: Agenda Vandalica – prekmurski tisk iz 16. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5/XI, 243–244.
- Ivan ŠKAFAR, 1978: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Jože TOPORIŠIČ, 1981: *Slovenska zvrstna besedila*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Natalija ULČNIK, 2023: Znotrajjezikovno prevajanje in njegove uresničitve na primeru slovenščine. *Slavia Centralis* 16/2, 17–35.

Natalija ULČNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2023: Slovnica Matije Majarja v kontekstu ilirizma na Slovenskem. *Hrvatske dopreporodne gramatike u europskome kontekstu: zbornik radova*. Ur. Marijana Horvat. Zagreb: Institut za hrvatski jezik. 407–424.

VALENCA ALI VEZLJIVOST KOT OSNOVA ZA TVORBO SPOROČIL TUDI V SLOVENŠČINI

ANDREJA ŽELE^{1,2}

¹ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Slovenija

andreja.zele@ff.uni-lj.si

² Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,

Ljubljana, Slovenija

andrejaz@zrc-sazu.si

Pomenska usmerjenost oz. vezljivost besed je izhodišče za razumevanje osnovnih skladenjskih vprašanj. Predstavljena je zlasti glagolska in neglagolska vezljivost (tudi nasproti družljivosti) kot bistvena pomensko-skladenjska osnova za ustvarjanje in oblikovanje slovenske skladnje na vseh ravneh, od besedne zveze do besedila. In če je za glagolsko vezljivost tipična stavčna zgradba, je za neglagolsko vezljivost značilna besednozvezna zgradba. Obema, tako glagolski kot neglagolski vezljivosti, pa je skupno to, da izhajata iz pomena glagola ali samostalnika ali pridevnika. To pomeni, da se pomenska oz. vezljivostna moč polnopomenske besede sproža navzven tako, da okoli sebe organizira več udeleženskih vlog, ki jih zapolnijo udeleženci, tj. delovalniki ali okoliščine.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.2](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.2)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
vezljivost,
polnopomenske besede,
udeleženske vloge,
stavek,
besedna zveza

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.2](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.2)

ISBN
978-961-286-854-3

Keywords:

valency,
full-meaning words,
participant roles,
clause,
phrase

VALENCY AS A BASIS FOR MESSAGE FORMATION IN SLOVENE AS WELL

ANDREJA ŽELE^{1,2}

¹ University of Ljubljana, Faculty of Arts, Ljubljana, Slovenia
andreja.zele@ff.uni-lj.si

² The Slovenian Academy of Sciences and Arts, Section II of Philological and Literary
Sciences, Ljubljana, Slovenia
andrejaz@zrc-sazu.si

The verbal-semantic orientation or valency of words is the starting point for understanding basic syntactic issues. In particular, verbal and non-verbal valency (also in contrast to word collocability/optionality) is presented as an essential semantic and syntactic basis for the creation and formation of Slovene syntax at all levels, from phrase to text. And while verbal valency is characterised by a clause structure, non-verbal-valency is characterised by a phrasal structure. Both verbal and non-verbal valency are derived from the meaning of a verb or a noun or an adjective. This means that the semantic or valent power of a full-meaning word is triggered externally by organising a set of participial roles around it, which are filled by participants, i.e. agents or circumstances.

1 Opredelitve osnovnih pojmov: vezljivost vs. družljivost

Glagolska in neglagolska vezljivost je bistvena pomenska zmožnost besed, ki omogoča skladanje teh besed v besedne zveze in daljše enote vse do besedila. Vezljivost je torej osnova za tvorbo sporočil. Vezljivost je pomenska lastnost predvsem glagolov, med drugimi polnopomenskimi besednimi vrstami, kot sta samostalnik in pridevnik, pa lahko najdemo vezljivostno razvite besede tipa *cena*, *denar*, *beseda*, *roka*, *pot*, *dober*, *priden* ipd.

Vezljivost kot pomenska usmerjenost zlasti glagolov, pa tudi pridevnikov in nekaterih samostalnikov, odpira napovedljivo število skladenjskih mest (obveznih in neobveznih) in omogoča vezanje določenega števila udeležencev z določenimi udeleženskimi vlogami, npr. *govoriti kaj komu* Fran/Vezljivostni G, *beseda o čem* Fran/Vezljivostni NG, *prijazen z uporabnikom / do uporabnika* Fran/Vezljivostni NG, *iti v/na* Fran/Vezljivostni G, *pot v/na* Fran/Vezljivostni NG. Nasproti pa družljivost, ki izraža pomensko sopojavnost ali soobstoj, temelji na pomensko-slovnici smiselnosti, ki glagolom, pridevnikom in samostalnikom omogoča smiselne povezave, npr. *govoriti in pisati*, *prijazen in dostopen*, *pot in prevoz*.

1.1 Glagolska vezljivost

Vezljivost je pomensko-skladenjska lastnost, ki zlasti glagolom omogoča, da lahko odpirajo napovedljivo število skladenjskih mest (obveznih in neobveznih). Na tak način lahko glagoli vežejo določeno število udeležencev z določenimi udeleženskimi vlogami, in vsak udeleženelec vsakič nastopa samo v eni udeleženski vlogi in je izražen z enim določilom. Glagolska vezljivost odpira razmerje glagol : povedek, ki zahteva ločevanje med glagolsko vezljivostjo v okviru glagolskih leksemov (v slovarju) in povedkovo vezljivostjo v okviru stavka.

1.2 Neglagolska vezljivost

Neglagolska vezljivost je vezljivost besed, ki nimajo kategorialnih značilnosti glagola; med njimi so zlasti neizglagolski samostalniki in pridevniki, npr. *cena*, *slab*, ali pa tistih samostalnikov in pridevnikov, ki so v rabi izgubili neposredno izglagolsko motivacijo in se jim je s tem spremenila tudi vezljivost, npr. *napotnica za pregled* (← napotiti na pregled), *bojazen/strah pred* (← bati se za) Fran/Vezljivostni NG. Pri

neglagolski vezljivosti torej govorimo o pomenski zmožnosti besed uvajati in razvijati razmerja (nasproti z družljivostjo, ki izraža zmožnost obstoja razmerja).

1.3 Družljivost

Družljivost je sopojavnost ali soobstoj, ki temelji na pomenski in slovnični smiselnosti in z udeleženci na nenapovedljivih prostih skladenjskih mestih omogoča glagolom, pridevnikom idr. smiselne povezave, npr. *govoriti in pisati, prijazen in dostopen, pot in prevoz*.

2 Glagolska vezljivost kot osnova stavčne povedi

Na podlagi prevladujočih oz. vodilnih skladenjskih pomenov določenega glagola se izoblikuje obvezna skladenjskopomenska vezljivost. Tipologija obvezne vezljivosti je podlaga za tipologijo slovenskih stavčnih vzorcev (Žele 2001). Število stavčnih vzorcev (V) in podvzorcev (PV) razkriva tudi najpogostejšo in hkrati najbolj navadno pomenskosladdenjsko uporabo glagolov tudi z vidika tvorbe stavčnih povedi:

a) enodelni stavki: prvotno brezosebni nevezljivi Glag (1V), npr. *Sneži, Zmrzuje, Temni se*, in drugotno brezosebni eno-/dovezljivi Glag (8V, 1PV), npr. *Prasketa v kaminu, Nagiba se k nevihti, Boli ga v hrbtu, Govori se vse mogoče*;

b) dvodelni stavki: novezljivi Glag (2V, 1PV), npr. *Spi, (Dež) lije, Smrad se širi*, dovezljivi Glag (10V, 9PV), npr. *Vozim avto, Mati žiba otroka, Stanuje v bloku, Dobrika se (ljudem)*, trovezljivi Glag (27V, 7PV), npr. *Nameril je puščico v tarčo, Počesala je lase (v rep)*, *Izpustili so ga iz kletke, Silil ga je k pretepu, Zdravil se je (v topical)*, štirivezljivi Glag (4V), npr. *Učitelj je spraševal učence podrobnosti za poročilo*, petvezljivi Glag (1V, 1PV), npr. *Zdravnik je bolniku vbrizgnil zdravilo v žilo (z injekcijo)*.

Leva (stavkotvorna) vezljivost s kanoničnimi in hkrati normativnimi lastnostmi označuje ujemanoprisojevalno stavkotvorno razmerje in je zato pogoj za slovnično pravilni stavek, kar potem velja tudi za osebkovo mesto, ki je stavčnoobvezno in zato vedno slovnično predvidljivo ter zelo univerzalno glede izbire udeležencev, npr. *Oče potrebuje denar/pomočnika/počitek : Stvar/Pobuda potrebuje čas*.

Predikacijsko ali prisojevalno razmerje ravno zaradi stavkotvornosti ne more biti (zgolj) enosmerna določna odvisnost. V prisojevalnem razmerju je bistvena izhodiščna samobitnost tako osebka kot povedka – osebek povedku lahko določa osebo, spol, število in sklon, hkrati pa povedek osebku lahko prisoja dejanje, potek, stanje, lastnost v določenem času, naklonu in načinu; ta obojesmerna slovnično-pomenska odvisnost z vključevanjem zlasti osebe, časa in naklona v prisojevalno razmerje vnaša dinamičnost in aktualnost; vse naštetu postavlja prisojevalno (predikacijsko) sintagmo kot osrednje stavkotvorno razmerje na raven stavčne povedi.¹

2.1 Glagolska vezljivost z vidika izbora glagola oz. glagolskega pomena / povedka

Za vezljivost je tipična konkretna pomenska zmožnost udeležencev in tudi konkretna pomenskost glagolov – vsak pomenski odmik glagolov v pomensko posplošenost hkrati pomeni spremembo iz predmetne vezljivosti v prislovnodoločilno vezljivost, in vsak pomenski odmik glagolov v oslavljeni pomen hkrati pomeni odmik v povedkovo(določilno) vezljivost, npr. *delati z dletom / krampom, delati strojno* (kako? = zaradi velike splošnopomenskosti glagola je to lahko povedkova oz. povedkovodoločilna vezljivost) *nasproti rezhjati z dletom / strojno / industrijsko / v industriji* (s čim? = z dletom = predmetna vezljivost, kako? = strojno = prislovnodoločilna vezljivost; kako? / kje? = *industrijsko / v industriji* = prislovnodoločilna družljivost); tudi in še zlasti z vidika udeležencev je nujni pogoj za vezljivost konkretna (predmetna ali vsebinska) pomenskost udeležencev, npr. *delati z dletom, delati z besedilom*, nasproti nevezljivi oz. samo družljivi abstraktni pomenskosti udeležencev (navadno so to lastnostne okoliščine), npr. *pripovedovati s srastjo / strstno*.

2.2 Glagolska vezljivost z vidika izbora udeležencev

Z vidika tako vezljivosti kot udeleženskosti so kot posebnost v rabi obravnavani t. i. sestavljeni udeleženci, ki pomensko in strukturnoskladenjsko zapolnijo dve- ali več

¹ Poseben (nad)položaj osebka med drugimi udeleženci se odraža tudi pri osebkovih vsebinskih odvisnikih z običajnim veznikom *da* ne more biti relevantna udeleženska soodvisnost, je pa zato pomembna povedkova sopojavnost, kar potrjujejo tudi pretvorbe, npr. *Všeč ji je (to), da je iskren – Je iskren in to ji je všeč, Ni ji všeč, da laže – Laže in to ji ni všeč* ipd.

udeleženskih mest oz. vlog, npr. en udeleženelec (kot delujoča celota) je lahko v dveh udeleženskih vlogah (s poudarjanjem posameznega telesnega dela) v *Udarilo (mu) je na pljuča (dvovezljivo)* nasproti *Po navadi udari na pljuča (enovezljivo)*. Ko je sestavljeni udeleženelec delujoče bitje, npr. človek, so deli telesa lahko v vlogi obveznodružljivih modifikatorskih dopolnil, npr. enovezljivo *Dela / \approx rokami* = obvezno dopolnilo/ nasproti dvovezljivemu *Boli ga hrbet* ali trovezljivemu *Udaril ga je po hrbtu*. ipd.

Izhodiščno in zato tudi osnovno je torej spoznanje, da število udeležencev ni odločilno za število udeleženskih vlog, kar potrjujejo ravno t. i. sestavljeni udeleženci.² Sestavljeni udeleženci vključujejo relevantne sestavine, ki omogočajo vključitev novih udeleženskih vlog. npr. *Prezgodaj mu je udarilo v glavo*, *Zabadalo ga je v hrbtu*.

3 Prehod iz glagolske vezljivosti v glagolsko družljivost

Stavčna poved, ki z upoštevanjem medpropozicijskih razmerij vključuje tako vezljivost (V) kot medpropozicijsko družljivost (D), npr. *Pogosto hodi okrog hiše (V) brez srajce(D)* → *Pogosto hodi okrog hiše (V) + Ne nosi / je brez srajce (D)*, o tem prim. Žele (2012).³

Znotraj stavčne ali večstavčne povedi, ki navadno vključuje dve ali več propozicij, se kot spremstveni element znotraj glagolske vezljivosti ali družljivosti pridružuje še povedkova sopojavnost oz. kookurenčnost na medpropozicijski ravni. Osnovni pogoj za glagolsko družljivost je smiselna sopojavnost/kookurenčnost povedkov znotraj povedi, kar npr. spodnji primeri niso **Tone se je odločil oglušeti*, **Tone ne more oprostiti sestri, da je pametna* ipd.

² T. i. sestavljeni udeleženci so tako vezljivostna kot posledično tudi obveznodružljivostna posebnost, ker navadno zaradi njihove visoke stopnje vršilskosti in sestavni del udeleženca prevzame vodilno udeležensko vlogo vršilca/nosilca dejanja, drugi sestavni del udeleženca pa je v vlogi obveznodružljive okoliščine načina dejanja /ki je v nadaljnjih zgledih v poševnih oklepajih/, npr. *Božal ga je / \approx očmi/* (kako? => \approx očmi) – v teh primerih možna pretvorba *Njegove oči so ga božale* samo še potrjuje del telesa oz. organ kot delujoči del osebk. T. i. sestavljeni udeleženci se pomensko in strukturnoskladenjsko lahko razdelijo v dve- ali več udeleženskih vlog in so posledično tudi izraženi z dvema določiloma ali več določili, npr. en udeleženelec (kot delujoča celota) v dveh udeleženskih vlogah (s poudarjanjem posameznega telesnega dela) v *Udarilo (mu) je na ledvice* (dvovezljivo) nasproti *Po navadi udari na ledvice* (enovezljivo); ko je sestavljeni udeleženelec delujoče bitje, npr. človek, so deli telesa lahko v vlogi obveznih (oz. obveznodružljivih) modifikatorskih dopolnil, npr. enovezljivo *Dela / \approx rokami* = obvezno dopolnilo/ (nasproti dvovezljivemu *Boli ga roka* ali trovezljivemu *Udaril ga je v ramo*) ipd.

³ Meja med istopozicijskostjo in nepropozicijskostjo je hkrati tudi meja med vezljivostjo in družljivostjo, npr. vezljivo propozicijsko: *politično/kulturno se udejstvovati* ('udejstvovati se v politiki/kulturi') nasproti družljivo nepropozicijsko: *politično/kulturno se udejstvovati* ('udejstvovati se kot politik/kulturnik').

3.1 Vezljivost na besedilni ravni

Glagolska sopojavnost/kookurenčnost v prvi vrsti izraža združljivost določenih vrst glagolov, na drugi stopnji pa se ji pridružuje še pogoj koreferenčnosti/nekoreferenčnosti udeležencev.

Primeri dvoudeleženskih glagolov, kjer se združujeta glagolska kookurenca in udeleženska koreferenca, so: *Z zanimanjem so nadzorovali otroke, kako se igrajo, Janez rad bere o očetu, ki se je odločil emigrirati zaradi boljšega življenj, Nagovarjal ga je krasti ...*

Pomenska usmerjenost oz. vezljivost vključenih glagolov je hkrati vključena v celotno pomensko usmerjenost in smiselnost celotnega sporočila oz. besedila (Sgall 1986). Opazna in celo ena bistvenih kohezijskih sestavin besedilne vezljivosti je tudi elipsa oz. izpust. Zmožnost nedoločnega in določnega izpusta oz. elipse pa je odvisna od vezljivostnih zmožnosti konkretno vključenih glagolov: tako imajo glagoli kot *jesti, piti, brati, peti, graditi* zmožnost vključevanja udeležensko nedoločne ali določne elipse, npr. z udeležensko nedoločno elipso sta primera *Janez jé, Janez nekaj jé*, nasproti udeležensko določni elipsi v *Tone si je izposodil znano partituro. Potem je peč*, medtem ko glagoli tipa *podariti, reagirati, odkloniti* potrebujejo udeležensko opredeljeni izpust oz. določno elipso, npr. *Janez mu je hotel podariti dragoceno redkost. Tone je odklonil* ipd. (prim. Krevs Birk 2006: 114–117).

4 Neglagolska vezljivost

Neglagolska vezljivost je besednozvezna vezljivost, ki zlasti pri nekaterih pridevnikih in samostalnikih poudarja pomensko zmožnost razvijati razmerja v mejah besednih zvez. O tem vsaj v nekaterih segmentih podrobneje v Žele (2022).

4.1 Nosilci neglagolske vezljivosti: pridevniki in samostalniki

Za pridevnike in samostalnike kot nosilce neglagolske vezljivosti je tipično, da 1) v pomenu vključujejo razmerijsko pomensko lastnost, ki omogoča vzpostavljanje nadaljnega razmerja z drugimi udeleženci, in 2) imajo široko pomensko polje, ki omogoča širše in tudi nove pomenske in s tem vezljivostne možnosti.

Razmerijske skladenjskopomenske lastnosti omogočajo, da ti razmerijski pridevniki in samostalniki lahko v rabi skladenjsko-pomensko zamenjujejo tudi glagole, npr.

dober do vseh, beseda o pravicah, denar za hrano, cena za avto, pot na Triglav, korak do sreče, glas glede razmer ipd.

Za razmerijskopomenske pridevnike in samostalnike je značilna povedkovniška raba. Saj jim tako 1) razmerijska pomensko-skladenjska lastnost pridevnika ali samostalnika kot tudi 2) možnost širokopomenske rabe v povedku odpira tudi (večje) možnosti prostomorfemske predložne rabe, npr. *biti gluh za, biti slab za, biti moč za akcijo*.

Vežljive samostalnike označujejo ustaljene ali celo stalne zveze z vrstnim pridevnikom, izločeni so svojilni ali lastnostni pridevniki;⁴ vrstni pridevniki so označeni kot udeleženski, ker so rezultat samostalniške predmetne in osebkove vežljivosti, npr. *otroški stol* (nasproti *otrokov stol*), *tovarniška pot*, *tržna cena*.

Netvorjeni samostalniki kot nosilci razmerijskega pomena in hkrati neglagolske vežljivosti so tudi tisti, ki so s svojim razmernim oz. odnosnim pomenom zmožni tvoriti stalne besedne zveze kot *orodje za, prostor za, smer proti* ipd.

Z vidika tvorjenosti pa so možna neglagolska jedra vežljivosti tudi izpridevniški samostalniki in samostalniške sestavljenke, npr. *pripravljenost, nadšef, nadrejeni*.

Metonimični prehod v novo neglagolsko vežljivost (in s tem možnost izgube neposredne sinhronne glagolske vežljivosti) omogočajo tudi izglagolski samostalniki s pomenom rezultata in sredstva/orodja, npr. *izdelek, podatek, potrdilo, napotnica*.

Vežljivost pridevnikov odpirajo in omogočajo zlasti lastnostni stanjski pridevniki, in ne vrstni ali svojilni pridevniki, npr. *počasen za, tog pri, lesen v/pri*.

Za vežljive pridevnike velja, da pri njih ni več mogoče zaznati neposredne glagolske ali samostalniške motivacije; imajo pa nekatere kategorialne lastnosti, npr. stanjsko lastnost, ki jim omogočajo vežljivost, npr. *bled, star, mebek, gost*, in tudi možnost druženja s prislovi stopnje, npr. *zelo/skoraj/bolj/precej hrom, zelo/bolj/precej zdrav*.

⁴ Tako iz samostalniške kot iz pridevniške vežljivosti izpadejo svojilni pridevniki, ki so pretvorba vsakokratnega konkretnega prisojevalnega razmerja med osebkii in povedki, npr. *otrokov čevlj* (nasproti *otroški čevlj*).

Pomensko-skladenjsko so to pridevniki, ki izražajo splošne lastnosti (tudi merne lastnosti: kako, koliko), npr. *slab, dober, star, grd, jasen, majhen, debel, nizek*; to so lahko zlasti a) stajski pridevniki, npr. *mrtev, nag, bolan, jezen, dolžen, kazen*, in b) snovni pridevniki, npr. *lesen, kakavov, mlečen*, in za dosego pomensko-skladenjske in sporočilne zadostnosti potrebujejo vezljivo dopolnilo.

Tipični nosilci pridevniške vezljivosti so stajski pridevniki, in to še dodatno potrjuje pogosta prostopredložnomorfemska raba pri izražanju: a) merjenja: *biti skupen (komu/čemu), biti prost/poln (koga/česa)*; b) primerjanja: *biti isti/enak (kot kdo/kaj), biti podoben (komu/čemu)*; in c) ovrednotenja: *biti zmožen (česa), biti nagnjen k/ h (čemu/komu)*.

Prislovna vezljivost je primerjalno s samostalniško in pridevniško vezljivostjo bolj drugotna, saj je izpeljana prek samostalnikov ali pridevnikov. Poleg tega so prislovi tako pomensko kot skladenjskofunkcijsko najbolj neposredno povezani z glagoli. Vezljivostno razviti so lahko izpridevniški prislovi kot *slabo za, koristno za, prečno po, prijetno z, veselo z* ipd. Vezljivi prislovi so lahko tudi v predložnih vlogah: tovrstni s predlogi istopisni prislovi so *zraven, poleg, vzdolž, okoli, mimo, skozi, čez, spredaj, spodaj, zgoraj, sredi* v zvezi *zraven/ blizu/ znotraj/ .../ hiše* itd.

5 Vezljivost kot spremenljiv pomensko-skladenjski pojav

S spreminjanjem pomenotvornih in besedotvornih zmožnosti glagolov se spreminja tudi glagolska vezljivost. V slovenščini so kar pogoste glagolske tvorjenke, ki že vključujejo določene predmetne specializirane vsebine, tako da razen osebk ne odpirajo dodatnih vezljivostnih mest, npr. *dopisnikovati/ ministrovati/ predsednikovati/ predstojnikovati/ opatovati/ šefovati, martinčkovati, diskati, utramvajiti (se), vrtičkati, računalnikovati, izpitovati; samointerpretirati se, samoobranjati/ samoobranjevati se, samoorganizirati se, samozaposlovati se* ipd.

H krčenju oz. zožitvi vezljivostnih možnosti prispevajo tudi drugostopenjske tipa *prednastaviti digitalni izenačevalnik, prenamestiti programsko opremo, preštevilčiti stavbo* ipd. Z glagolskimi tvorjenkami se poenostavlja tudi vezljivost, in sicer v prevlado tožilniške vezave, npr. *fouilirati nasprotnika, lastniniti/olastniniti kapital, onaglasiti izraze, zaimeniti/pozaimeniti sopomenke, praižvesti igro, (pre)miksati material, preblefirati nastop, sponzorirati dejavnost, stekleniti steno, vprogramirati v rom, zdogovoriti intervju* ipd.

Na drugi strani pa specializacija določenih glagolskih pomenov omogoča tudi prehod iz enovezljivih glagolov v dvovezljive oz. vezavne glagole, npr. *abstinirati glasovanje*, *balirati železne odpadke/hmelj/krmo/seno*, *blefirati veselje*, *džezirati na trobento*, *fikcionalizirati pot* ipd.

6 Sklep

Zaključimo lahko, da se s kakršnim koli spreminjanjem pomenja glagolov, pridevnikov in samostalnikov hkrati spreminja tudi njihova pomenska moč, ki je usmerjena v skladenjsko sobivanje z drugimi besedami. Tako se vezljivost vseskozi potrjuje kot bistveni pomensko-skladenjski gradnik vsakega jezika, na katerega je treba opozarjati od besednozvezne do besedilne ravni.

Literatura

- Uršula KREVS BIRK, 2006: *Argumentellipse. Aktantenweglassung in deutschen und slowenischen Reportagetexten*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co.KG.
- Petr SGALL a kol., 1986: *Úvod do syntaxe a sémantiky*. Praha: Academia.
- Slovenska vezljivost*. Dostop 25. 1. 2023 na Fran/iskanje/*.
- Andreja ŽELE, 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka *Linguistica et philologica*, 4).
- Andreja ŽELE, 2012: *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka *Linguistica et philologica*, 27).
- Andreja ŽELE, 2022: Vezljivost kot pomenskoskladenjska organizacijska zmožnost neglagolskih besed. *Slavistična prepletanja 1*. Ur. Gjoko Nikolovski, Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba. 3–20.

BESEDILA V KONTEKSTU SLOVENSKE KULTURE

MIRA KRAJNC IVIČ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
mira.krajnc@um.si

Poznavanje jezika je sinteza izkušnjskega in teoretičnega znanja o jeziku in kulturi. V sodobnih kulturnih in informacijsko-tehnoloških trendih zato poučevanje in učenje jezika le kot sistema ne zadostuje več. Težnje Sveta Evrope k spodbujanju pluralnega jezikovnega in kulturnega okolja so razvidne v novem evropskem dokumentu, v *Referenčnem okvirju za pluralistične pristope k jezikom in kulturam: Zmožnosti in viri* (ROPP). Ta sporazumevalno jezikovno zmožnost nadgrajuje v medkulturno zmožnost, skupne referenčne ravni nadomešča s sedmimi globalnimi zmožnostmi in notranjimi ter zunanjimi viri. Razvijanje globalnih zmožnosti in pridobivanje notranjih virov, tj. znanja, spretnosti in stališč, pa se spodbuja s pluralističnimi pristopi k jezikom in kulturam. S tem jezik ni le orodje ali sredstvo za prenos informacij, ampak jasno izrazilo osebine identitete, njenih vrednot in pripadnosti skupnosti. Vse to je vidno pri tvorjenju in interpretiranju besedila, katerega mentalne sheme kažejo na podobnosti in razlike med komunikacijskimi položaji ter oblikujejo besedilne vrste oz. žanre.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.3)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
besedilo,
SEJO,
ROPP,
kultura,
besedilne vrste

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.3)

ISBN
978-961-286-854-3

Keywords:

text,
CERF,
FREPA,
culture,
genre

TEXTS IN THE CONTEXT OF SLOVENE CULTURE

MIRA KRAJNC IVIČ

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
mira.krajnc@um.si

Language proficiency is a synthesis of practical and conceptual understanding of language and culture. Given the prevailing cultural and information technology patterns, it is imperative to acknowledge that teaching and acquiring a language as a system only is no longer satisfactory. The Council of Europe's efforts to promote plurilingual and pluricultural education are evident in *A Framework of Reference for Pluralistic Approaches to Languages and Cultures* (FREPA). In this new document, the improvement of communicative language competence is transformed into the development of intercultural competence, replacing the conventional reference levels with seven overarching global competencies, using both internal and external resources. Pluralistic approaches to languages and cultures facilitate the cultivation of global competences and the accumulation of internal resources, encompassing knowledge, skills, and attitudes. In this manner, language serves not only as a mere instrument or medium for conveying information, but also as an expression of one's personality, their principles, and their affiliation with a certain social group. The production and interpretation of texts reveal the presence of mental schemata that highlight both similarities and contrasts in communicative circumstances, ultimately influencing the formation of genres.

1 Uvod¹

Ob aktualnem informacijsko-tehnološkem razvoju se marsikomu postavlja vprašanje o smiselnosti in funkciji poučevanja ter učenja jezika. Toda jezik ni le sistem poimenovalnih enot in pravil njihovega povezovanja za uresničevanje določene komunikacijske ali vplivajske besedilne funkcije, temveč je v funkciji utemeljitve posameznikovega delovanja, je sistem idej in kot integralni del kulture tudi sistem rabe. Načini, kako komuniciramo, so s kulturo hkrati omejeni in jo razkrivajo ter ohranjajo. Vzorci ali obrazci, ki pri tem nastajajo, kažejo na podobnosti in razlike komunikacijskih položajev ter oblikujejo stalne oblike komuniciranja. Iz njih izhajajo besedilne skupine, ki imajo skupne nejezikovne in/ali jezikovne prvine: besedilni tipi in besedilne vrste/žanri.

Pomembnost kulture in njeno povezanost z jezikom je v svojih dokumentih prepoznal tudi Svet Evrope. Ta kot bistveno sestavino evropske kulturne dediščine in kot svojo temeljno vrednost razume prav jezikovno-kulturno raznolikost. Da bi to dediščino lahko ohranjal in s tem prispeval k strpnosti, je v novem evropskem dokumentu, pomembnem za jezikovno poučevanje in učenje, v ROPP (*Referenčnem okvirju za pluralistične pristope k jezikom in kulturam: Zmožnosti in viri*, 2017) postavil v ospredje poznavanje kulturnega konteksta rabe jezika.

Prispevek prinaša osvetlitev povezav med jezikom in kulturo, novosti ROOPA v primerjavi s *Skupnem evropskim jezikovnim okvirjem: učenje, poučevanje, ocenjevanje* (SEJO 2011) in na izbranih zgledih poskuša ponazoriti učinkovanja različnih izbir oz. besedil s podobno vplivajsko besedilno funkcijo v različnih kontekstih in z verjetnimi različnimi učinki.

2 Od SEJA do ROPPA ali od sporazumevalne jezikovne zmožnosti k medkulturni sporazumevalni zmožnosti

Kot lahko preberemo v različnih dokumentih Evropske unije, vezanih na jezike, so ti bistvena sestavina evropske kulturne dediščine. S tem v mislih Svet Evrope v več skupnih dokumentih promovira poučevanje in učenje (tujih) jezikov skupaj z razvijanjem medkulturne ozaveščenosti. Dva od teh dokumentov sta *Skupni evropski*

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovensčine* – vodja programa akad. prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje (SEJO 2011) in *Referenčni okvir za pluralistične pristope k jezikom in kulturam – Zmožnosti in viri* (ROPP 2017). Dokumenta predstavljata skupno podlago za pripravljanje jezikovnih učnih načrtov, učbenikov, izpitov, kurikularnih smernic itn. Namenjena sta učiteljem, izobraževalcem učiteljev, piscem učbenikov in nosilcem odločanja ter oblikovalcem (tuje)jezikovne politike.

V *Spremni besedi k slovenski izdaji* ROOPA Skela (2017: 7) tega vidi kot logično nadaljevanje že opravljenega dela v SEJO in evropskih težnjah, da bi bila pri poučevanju in učenju jezikov kultura v središču.

2.1 Jezik in kultura

Človekovo razumevanje podobnosti ali razlik med jeziki ter njihovo rabo ni neodvisno od kulture, temveč je družbeno in kulturno pogojeno. Na spoznavanje in jezik vplivajo družbeno-kulturne sile. Na te sile je občutljiv način, kako se vedemo in izražamo (Schiffirin 1995: 99). Splošna teorija jezikovnega komuniciranja vključuje védenje o jeziku (slovnici in slovarju), kulturi in interakcijskih pravilih v posamezno vseobsegajoče ogrodje zasnov in analitičnih postopkov. Govorci nekega jezika kot člani družbenih in kulturnih skupin poznajo način, kako uporabljati jezik. Ta ne le zrcali skupinske identitete, ampak nenehno tvori kazalnike, kdo je govorec, o čem želi govoriti in kako ve, kako to doseči. To pomeni, da govorjenje oz. širše jezikovnokomunikacijska interakcija predstavlja človekov način vrednotenja, čustvovanja, mišljenja, delovanja in prikazuje njegove komunikacijske spretnosti kot člana določene kulture in družbene skupine. S tem je poudarjeno, da jezik ni le sredstvo komuniciranja – t. i. operacionalizacija ali instrumentalizacija jezika (Vidovič Muha 1998: 102–103; 2013: 101),² temveč odraz posameznikovega načina vrednotenja, čustvovanja, mišljenja, delovanja v skupnosti na določenem prostoru skozi čas.

To jezikovnemu znaku kot dvo- ali tridelnem znaku – izraz, vsebina (in uporabnik) – omogočata zadnja dva dela: vsebina³ in uporabnik. Jezik govorca umesti v preplet verjetij in ravnanj, značilnih za določeno kulturo kot sistema idej, na katerem temelji

² Da je jezik več kot le sredstvo komuniciranja, navaja tudi Kocbek (1963: 513), saj v jeziku in vsem drugem v pojavnem svetu vidi, da deli tega sveta »v sebi nosijo neizčrpno polnost, ki ni istovetna z neogibno potrebnim in zgolj funkcionalnim, ampak ga daleč prekaša in sega z njim preko sebe. Človekovo izražanje je prav razodevanje tega presežka. V stvareh in v človeku vidi jezik nekaj več od tega, kar hočeta povedati enačba in funkcija« (Kocbek 1963: 513).

³ »Vsak jezik nas navezuje na svet in zemljo v obsegu zamejene izrazne in pomenske skupnosti.« (Kocbek 1963: 514)

posameznikovo delovanje v družbi in ki hkrati to delovanje osmišlja. Jezik pa je obenem tudi sistem rabe; njena pravila in norme so integralni del kulture (Schiffrin 1995: 138, 139) ali kot na navaja že Vodušek 1933, citira pa ga tudi Vidovič Muha (2013: 137), je beseda oziroma leksem kot temeljna poimenovalna enota jezika v središču kulture, toda govorec z jezikom ne izraža le pripadnosti določeni skupnosti ali kulturi, v kateri ima različne javne vloge (mama, zaposlena, otrok, učitelj itd.), ampak tudi svojo celostno podobo (Vidovič Muha 2013: 113) oziroma svoj mentalni svet.⁴

To, da je kultura sistem idej, pomeni, da obsega splošni 'pogled na svet': niz predpostavk in prepričanj, ki usmerjajo in organizirajo način razmišljanja, čustvovanja in delovanja ljudi (Schiffrin 1995: 139). Ti so obenem tudi kazalniki tradicije, vrednot in zgodovine neke skupnosti⁵ (Vidovič Muha 2013: 126). Uporaba jezika v različnih komunikacijskih področjih (npr. znanost, gospodarstvo, pravo, politika, mediji) in s tem v določenih govornih položajih ter dogodkih (npr. mednarodna znanstvena konferenca, zavarovalna policia, seja državnega zbora, televizijski dnevnik) pomaga uresničevati kulturne norme, na katerih temelji način medsebojnega ravnanja: kultura se nenehno ustvarja, pogaja in na novo opredeljuje v konkretnih dejanjih med osebami, ki sodelujejo v neki interakcijski situaciji. Prostor manifestacije kulture je znanje. To skladno z teorijo jezikovne pragmatike predstavlja kontekst tvorjenja in interpretiranja diskurza. Zato je razumljivo, da je način, kako komuniciramo, omejen s kulturo, jo hkrati razkriva in ohranja. Med jezikovnokomunikacijsko interakcijo oblikovani vzorci prispevajo h kulturi (Schiffrin 1995: 139–140) in se prenašajo kot del teoretičnega in izkušenjskega znanja.

Zato tudi ni presenetljivo stališče odločevalcev o skupni evropski jezikovni politiki, da dejanska vsebina (tuje)jezikovnega pouka nista slovnica in leksika določenega jezika, temveč kultura, ki jo ta jezik ubeseduje (Skela 2017: 10 po Dema in Moeller 2012: 77).

⁴ V tem kontekstu je zanimiva in ostra kritika Vidovič Muhe (2013: 53) o odnosu do maternega oz. prvega jezika. Avtorica navaja, da gre pri nesposobnosti ali nepripravljenosti, da bi razumeli (svoj) jezik kot samoumevno danost – jezik torej razume kot človekovo prirojeno danost – »za nezmožnost otresti se /... / občutka njegove in s tem tudi lastne manj- ali večvrednosti. Kot da bi morali vnesti v Wittgensteinovo spoznanje o odvisnosti meja lastne svobode od meja lastnega jezika mazohistično zamejevanje lastne svobode z idejo – ideologizacijo lastnega jezika«.

⁵ Jezikovna skupnost je skupnost, ki jo označuje redna in pogosta interakcija, ki pripada skupnemu jezikovnemu sistemu, in ki jo od podobnih skupnosti ločujejo pomembne razlike v jezikovni rabi. To pomeni, da ima ta skupnost skupna pravila za tvorjenje in interpretacijo ubesedenega.

Znano dejstvo je, da ljudje različnih jezikovnih in kulturnih ozadij vse pogosteje prihajajo v stik. Posledica tega je vse večja heterogenost sodobnih skupnosti, v katerih lahko kljub skupnemu jezikovnemu znanju prihaja do komunikacijskih težav, saj le poznavanje jezika ne zadostuje, kar je še najbolj opazno pri poučevanju in učenju tistega neprvega jezika, ki je kulturno in sicer nesoroden prvemu ali kateremu drugemu že naučenemu jeziku.

Pomen in mestoma ključna vloga družbenih in kulturnih konvencij sta zlasti opazna pri tvorjenju in interpretaciji besedila oziroma diskurza, ki sta neposredno povezana z (raz)poznavanjem vloge besedila ali vplivajske besedilne funkcije v konkretni komunikacijski interakciji. Ta funkcija kot odsev tvorčeve motivacije in zelenega cilja določa strukturo in leksiko besedila, hkrati pa tidve vzvratno določata funkcijo. Iz tega izhaja, da je z jezikovno rabo neposredno povezano vprašanje poznavanja besedilnih skupin. Pri tem sta mogoči vsaj dve izhodišči: 1) pri poučevanju in učenju jezika in razvijanju sporazumevalne jezikovne zmožnosti besedilne skupine nimajo posebne vloge oziroma 2) znanje o besedilnih skupinah je nujno, da lahko govorimo o kritični oziroma medkulturni sporazumevalni jezikovni zmožnosti. Ustrezno visoka besedilnovrstna pismenost »uporabnikom jezika zagotavlja prepoznavanje in učinkovito rabo žanrov« (Nidorfer Šiškovič 2013: 273) ter posamezniku omogoča večje aktivno vključevanje v različna družbena in kulturna komunikacijska področja.

Kot že rečeno, je jezikovna raznolikost in s tem tudi kulturna temeljna vrednota in bistvena sestavina evropske kulturne dediščine, zato Svet Evrope z dokumenti, kot sta SEJO in ROPP, teži k zmanjševanju jezikovnih ovir, poenotenju načinov poučevanja ter učenja jezikov in kultur ter k razvijanju medkulturne ozaveščenosti kot bistvene sestavine medkulturne sporazumevalne jezikovne zmožnosti (Skela 2017: 4).

2.2 Evropski dokumenti za poučevanje in učenje jezikov

2.2.1 *Skupni evropski jezikovni okvir* (SEJO 2011)

V jedru *Skupnega evropskega jezikovnega okvirja* (2011) je sporazumevalna jezikovna zmožnost s skupnimi referenčnimi ravninami (od A1 oziroma osnovni uporabnik, vstopna raven, do C2 oziroma učinkoviti uporabnik, raven mojstrstva). Sporazumevalna jezikovna zmožnost vključuje teoretično in praktično/operativno znanje, spretnosti, poznavanje tematike in splošno razgledanost. Govorcu omogoča

delovanje (sprejemanje, tvorjenje, interakcijo in posredovanje) v določeni jezikovni skupnosti z uporabo primernih in sprejemljivih jezikovnih sredstev. To zmožnost sestavljajo jezikovne, sociolingvistične in pragmatične zmožnosti (SEJO 2011: 23, 35). Jezikovne zmožnosti se nanašajo na leksikalno, skladdenjsko, fonološko znanje in spretnosti ter na druge razsežnosti jezika kot sistema. Drugi sklop zmožnosti, sociolingvistične zmožnosti se nanašajo na družbene in kulturne okoliščine rabe jezika (SEJO 2011: 35). Tretje, pragmatične zmožnosti pa na kohezivno, koherentno in funkcionalno rabo jezikovnih pojavov ob upoštevanju jezikovno-vedenjskih oz. interakcijskih vzorcev ali scenarijev, komunikacijskih načel, diskurzivnih praks in besedilnih žanrov.

Kot družbeno-kulturno delovanje je jezikovnokomunikacijska interakcija odvisna od ideologij in vrednot neke skupnosti oz. od njene kulture. To posledično daje vpeljavo pojma raznojezičnost, ki v nasprotju z večjezičnostjo kot posameznikovim poznavanjem več jezikov oziroma kot soobstojem različnih jezikov poudarja povezovanje in dopolnjevanje med znanjem vseh oz. več jezikov (SEJO 2011: 26). »Raznojezičnost moramo razumeti v kontekstu raznokulturnosti« (SEJO 2011: 27), saj posameznik ob učenju jezika med seboj primerja različne kulture in med njimi išče razlike oz. podobnosti.

V slovenskem prostoru je kritično stališče do sporazumevalne jezikovne zmožnosti, predstavljene v SEJO, najprej zavzela Bešter Turk (2011). Sporazumevalno jezikovno zmožnost kot kompleksno zmožnost sestavljata dve ključni skupini zmožnosti: jezikovne in strateške. Zadnjo predstavlja niz metakognitivnih sestavin, prvo pa sestavljata organizacijsko (tj. slovnično in besedilno/diskurzivno) in pragmatično (tj. funkcijsko in sociolingvistično) znanje.

Leta 2014 je Vogel (2014: 12) poudarila, da šele model kritične sporazumevalne zmožnosti učencem in učenkam nekega jezika omogoča povezovanje sporazumevalnih zmožnosti s kritičnim mišljenjem. Meni, da je pri jezikovnem pouku treba razvijati jezikovno in kulturno zavest oz. zavedanje. Zadnja jezikovni rabi v določenem kontekstu ob zmožnosti presojanja rabe in konteksta dodaja zavedanje o pomenu kulture in družbe kot sooblikovalk besedila oz. pomembna dejavnika, ki vplivata na izbiro jezikovnih pojavov. Zaradi težnje po ozaveščenosti rabi jezikovnih pojavov kritično sporazumevalno zmožnost razume kot višjo raven sporazumevalne zmožnosti.

2.2.2 ROPP

Referenčni okvir za pluralistične pristope k jezikom in kulturam – Zmožnosti in viri (ROPP 2017) je, kot navaja Skela (2017: 5, 7) logično nadaljevanje in nadgradnja SEJO. V središče sta postavljena jezik in kultura; sporazumevalna jezikovna zmožnost pa je nadgrajena v medkulturno sporazumevalno zmožnost kot posameznikovo sposobnost za jezikovnokomunikacijsko interakcijo »preko kulturnih meja« (Skela 2017: 4), čeprav je medkulturna zmožnost obravnavna v okviru sociolingvistične oziroma sociokulturne zmožnosti že pri SEJO (Skela 2017: 5).

Izpostavitev medkulturne zmožnosti kot zmožnosti sodelovanja v interakciji preko kulturnih meja je še posebej pomembna pri poučevanju in učenju o besedilnih skupinah ali stalnih oblikah besedil,⁶ saj so te izrazito vezane na kulturo oziroma način življenja in tvorjena besedil znotraj določenega komunikacijskega področja neke skupnosti. To pa se ne nanaša samo na poučevanje in učenje določenega jezika kot neprvega, temveč tudi kot prvega. Izobraževalno okolje naj bi v nasprotju od družinskega učenca, učenko vpeljevalo v širšo skupnost, lahko bi rekli globalno.⁷

Poleg izrecne izpostavitve medkulturne zmožnosti so pomembne novosti, ki jih vpeljuje ROPP, še:

- pluralistični pristopi,
- zmožnosti vs. viri,
- preglednica globalnih zmožnosti,
- seznam virov.

2.2.2.1 Pluralistični pristopi

S terminom 'pluralistični pristopi k jezikom in kulturam' so mišljeni didaktični pristopi pri izobraževalnih dejavnostih, ki vključujejo več kot eno »različico jezikov in kultur« (ROPP 2017: 14). Navedeni so štirje tovrstni pristopi: a) medkulturni pristop, b) integrirani didaktični pristop po načelu od znanega jezika k novim, c) medjezikovno razumevanje med sorodnimi jeziki kot vzporedno obravnavanje dveh

⁶ S tem se izrecno strinjam z že omenjenim drugim stališčem Nidorfer Šiškovič (2013).

⁷ V tej trditvi so spregledane individualne značilnosti ožjih, družinskih skupnosti, saj je dejstvo, da lahko imajo osebe ob vstopu v izobraževalno okolje zelo različne izkušnje o širšem, globalnem svetu že zgolj zaradi socialnega položaja.

ali več jezikov iste jezikovne družine in č) jezikovno prebujanje, ki se nanaša na tiste učne jezike, ki jih šola ne poučuje.

2.2.2.2 Zmožnosti vs. viri

ROPP-ovo izhodišče je, da zmožnosti v izobraževalnem procesu ni mogoče niti preverjati niti poučevati. To so »enote določene kompleksnosti, ki nakazujejo celoto posameznika in so povezane z družbeno pomembnimi opravili v kontekstu, v katerem so aktivirane« (ROPP 2017: 17). Pomenijo pritegnitev, vključitev in uporabo različnih notranjih (posameznikovo znanje, spretnosti, stališča) in zunanjih virov (slovar in drugi priročniki ali iskanje pomoči drugje). Ti so manj odvisni od konteksta kot zmožnosti, saj določen kontekst aktivira isti vir, a ne aktivira vedno enako iste zmožnosti (ROPP 2017: 20). Posledica tega je, da so viri tisti, ki se jih lahko uči preko različnih dejavnosti/nalog, s čimer se posredno prispeva k razvoju zmožnosti.

2.2.2.3 Preglednica globalnih zmožnosti in seznam virov

Splošni predstavitvi ROPPA sledita preglednica globalnih zmožnosti (2017: 28) in preglednica s seznamami vseh notranjih virov ROPPA (2017: 32).

V prvo preglednico so vključene zmožnosti za aktiviranje znanja, spretnosti in stališč, pridobljenih z delovanjem in razmišljanjem. Izrecno je poudarjeno, da preglednica velja za vse jezike in kulture ter za odnose med jeziki in med kulturami. Med globalno zmožnostjo obvladovanja jezikovnega in kulturnega sporazumevanja v kontekstu drugosti in globalno zmožnostjo oblikovanja in širjenja mnogovrstnega jezikovnega in kulturnega repertoarja so v vmesnem območju navedene še zmožnost decentriranja, zmožnost razumevanja nepoznanih jezikovnih in/ali kulturnih prvin, zmožnost vzpostavljanja distance, zmožnost kritičnega analiziranja (sporazumevalne in/ali učne) situacije in dejavnosti, v katere je posameznik vključen, ter sedma globalna zmožnost, tj. zmožnost prepoznavanja »drugega« in drugosti.

Za ponazoritev notranjega vira navajam zgled notranjega vira *stališča*, in sicer za *Razdelek III. Odnosi/stališča: spraševanje – distanciranje – decentriranje – relativiziranje* (slika 1).

Razdelek III. Odnosi/stališča: spraševanje – distanciranje – decentriranje – relativiziranje (od A 9 do A 12)

A 9	*Kritično stališče* do jezika/kulture na splošno.	
A 9.1	Volja do spraševanja v zvezi z *jeziki/kulturami*.	
A 9.2	Obravnavati °° *jezike/kulture*//°*jezikovno/kulturno* raznolikost// °*jezikovne/kulturne* „mešanice“//učenje jezikov//njihov pomen/njihovo uporabnost ...°° kot objekte, ki odpirajo vprašanja.	
A 9.2.1	Obravnavati način delovanja jezikov in njihovih različnih enot (fonemov/besed/povedi esedilj) kot objektov analiziranja in razmišljanja.	
A 9.2.2	Obravnavati način delovanja kultur in njihovih področij (ustanov/obredov/rabe) kot objektov analiziranja in razmišljanja.	
A 9.2.3	Obravnavati lastne predstave in stališča do °dvojezičnosti/raznojezičnosti/kulturnega mešanja° kot objekte, ki lahko odpirajo vprašanja.	
A 9.2.4	Kritičen odnos do °vloge jezika v družbenih odnosih {moč, neenakost, pripisovanje identitete ...}/družbenopolitičnih vidikov, povezanih s funkcijami in statusi jezikov°.	
A 9.2.4.1	Kritičen odnos do uporabe jezika kot sredstva manipuliranja.	

Slika 1: Stališča kot notranji vir

Vir: ROPP (2017: 54)⁸

V nadaljevanju ROPPA so podane dodatne informacije za »boljše razumevanje zmožnosti in virov« (ROPP 2017: 69), npr. pojasnjena je rabljena terminologija, predstavljena je gradnja posameznega vira oz. opisnika. Npr. za znanje se praviloma uporabi glagol *vedeti*, za spretnosti *znati*. Glagolu sledi opis tematskega področja ali dejavnosti, ki se nanaša na predstavljeni vir, npr. *ve, da so lahko nekatere od teh norm tabuj; zna identificirati vrste diskurz*.

V *Spremni besedi k slovenski izdaji ROPPA* (Skela 2017: 8–10) je opisan način branja opisnikov, in sicer lahko to poteka tako, da poiščemo najmanjši del ali obratno. Prvi način je poimenovan mikroskopski, drugi teleskopski. Predlagana je kombinacija obeh s priporočeno smerjo od večjega dela k manjšemu. Pri branju naj bi upoštevali tri korake. Najprej izberemo enega od treh glavnih virov (znanja, stališča, spretnosti). Nato izberemo razdelek oz. več razdelkov znotraj izbranega glavnega vira (znanje ima 15 razdelkov od tega 7 za jezik in 8 za kulturo, stališča imajo 6 razdelkov,

⁸ Kot je razvidno iz slike, branje opisnika, tj. npr. 'A 9.2.4 Kritičen odnos do °vloge jezika v družbenih odnosih {moč, neenakost, pripisovanje identitete ...}/družbenopolitičnih vidikov, povezanih s funkcijami in statusi jezikov°: zahteva poznavanje konvencij njihovega zapisa. Npr. ključek in njegova obarvanost nosita informacijo o tem, kako nujna je za doseganje nekega vira vključenost pluralističnega pristopa, ° označuje alternativo, {} označuje seznam zgljedov itd.

spretnosti pa 7).⁹ Tretji korak opravimo, ko znotraj razdelka oz. razdelkov poiščemo ustrezní opisnik oz. opisnike (znanje ima 87 širših in 109 podrobnejših opisnikov; stališča imajo 19 širših in 151 podrobnejših opisnikov; spretnosti pa 53 širših in 93 podrobnejših).

Z odmikom od skupnih referenčnih ravni za določitev ravni poznavanja nekega jezika ROPP s seznamom virov omogoča opisno ovrednotenje posameznikovega poznavanja nekega jezika in kulture. Na potrebo po spremembi preverjanja pridobljenega/naučenega in po spremembi žarišča z učitelja na učenca kažejo tudi opisniki virov, kot so *'Zavzemanje stališča, da so jeziki °dinamični/se razvijajo/so hibridni° (v nasprotju s pojmom „čistost jezika“).'*; *'Volja do °bolj premišljenega/manj normativnega° pogleda na °jezikovne/kulturne° pojave {izposojenke/jezikovne ali kulturne mešanice/itn.}'*; *'Naklonjenost °raznojezični/raznokulturni° socializaciji.'*; *'Ve, da lahko težave v sporazumevanju zaradi kulturnih razlik povzročijo °kulturni šok/kulturno utrujenost°.'* (ROPP 2017: 52, 55, 95, 97), v nasprotju z viri in njihovimi opisniki, kot so *'Zna analizirati odnos med obliko in °kontekstom/situacijo°.'*; *'Zna primerjati tipe diskurza v različnih jezikih.'* (ROPP 2017: 60, 63).

3 ROPP o izreku, besedilu, diskurzu in jezikovnokomunikacijski interakciji

Za namene tega prispevka sem opisnike in vire iskala po mikroskopskem in teleskopskem načinu oz. njuni kombinaciji in po vseh treh korakih. Paberkovalno sem preletela vse opisnike za vsakega od treh glavnih virov. Da bi dobila splošen pogled v količino opisnikov, namenjenih besedilu, diskurzu, komunikaciji, koherentnosti, kohezivnosti, govornim dejanjem, načelom, izreku,¹⁰ sem z mikroskopskim načinom (iskanjem z navedenimi iztočnicami) poiskala opisnike, ki sodijo na področja besediloslovja, komunikacije, analize diskurza, govornih dejanj. Prvi vtis je bil, da je opisnikov malo in da je treba iskati tudi tvorjenke iz iztočnic (diskurz – diskurziv*). Podrobnejše teleskopsko–mikroskopsko iskanje je pokazalo, da je od skupno 512 opisnikov vsaj 80 širših oziroma 158 podrobnejših takih, ki jih lahko umestimo na področje dela z besedilom/diskurzom. Npr. od vira *spretnosti* je mogoče med tovrstne opisnike umestiti celotni razdelek *Oblada interakcijo*. Na

⁹ V ROPP razdelki za notranja vira stališča in spretnosti niso ločeni na jezik in kulturo.

¹⁰ ROPP v pomenu 'izrek' uporablja termin 'izjava'.

področje dela z besedilom/diskurzom pa je potencialno mogoče umestiti še številne opisnike, ki sodijo bolj na področje kulture.

Pokazalo se je tudi, da so nekateri opisniki oblikovani tako, da jih je mogoče upoštevati ne le pri jezikovnem pouku oz. poučevanju in učenju jezika, temveč širše, tj. pri drugih predmetnih področjih, saj so trajnostno naravnani ali spodbujajo vseživljenjsko učenje in strpnost ter empatijo [zgledi opisnikov A 7 {1}, A 8.6 {2}, A 11 {3}, A 16 {4}].¹¹

{1} (ROPP 2017: 52)

- A 7 *Naklonjenost/motivacija za °jezikovno/kulturno° raznolikost/raznovernost°.*
- A 7.2 *Pripravljenost vključiti se v pluralistično (besedno/nebesedno) sporazumevanje ob upoštevanju konvencij in obredov, ki ustrezajo kontekstu.*
- A 7.2.1 *Pripravljenost na poskus sporazumevanja v jeziku drugih in obnašanja na način, ki ga drugi vidijo kot ustreznega.*

{2} (ROPP 2017: 53)

- A 8.6 *°Volja/želja° po vključenosti v sporazumevanje z osebami iz različnih kultur/po navezovanju stikov z drugimi°.*
- A 8.6.1 *Volja po sporazumevanju s člani prejemne °kulture/jezika° <neizogibanje članom te °kulture/jezika°/neiskanje samo družbe članov lastne kulture>.*
- A 8.6.2 *Volja po razumevanju razlik v °obnašanju/vrednotab/stališčih° članov prejemne kulture.*
- A 8.6.3 *Volja do vzpostavitve odnosa enakosti v °raznojezičnem/raznokulturnem° sporazumevanju.*
- A 8.6.3.1 *Pripravljenost pomagati osebami iz druge °kulture/jezika°.*
- A 8.6.3.2 *Sprejemati pomoč od oseb iz druge °kulture/jezika°.*

{3} (ROPP 2017: 55)

- A 11 *Pripravljenost/volja° vzdržati se °lastne sodbe/lastnih pridobljenih predstav/lastnih predsodkov°.*
- A 11.3 *Volja do spopadanja z (razgradnje/premagovanja/) lastnimi(-ih) predsodki(-ov) do drugih °jezikov/kultur° in njihovih °govorcev/članov°.*
- A 11.3.1 *Biti pozoren na lastne negativne odzive na °kulturne/jezikovne° razlike {strahovi, prezir, gnus, vzvišenost ...}.*
- A 11.3.2 *Biti pripravljen sprejeti stališča do raznovernosti, ki so skladna z znanjem, ki ga posameznik °lahko pridobi/ga je lahko pridobil° iz nje.*
- A 11.3.3 *Zavzemanje stališča, da so jeziki °dinamični/se razvijajo/so hibridni° (v nasprotju s pojmom „čistost jezika“).*
- A 11.3.4 *Biti pripravljen zavreči lastne predsodke o odrinjenih jezikih (regionalni jeziki/jeziki migrantskih učencev/znakovni jeziki/...).*

¹¹ Vsi opisniki se nanašajo na vir A = stališča oz. angl. *attitudes*, fr. izvornik *savoir-être*. A 11 oz. A 11.3 sta širša opisnika, A 11.3.1–4 pa podrobnejši opisniki.

{4} (ROPP 2017: 57)

A 16.4 *Biti pozoren na [previden glede] nevarnosti kulturnega °osiromašenja/odtujitve, ° ki ga/jo lahko prinese stik z °drugim/drugimi° (prevladujočim/-i) °jezikom(-i)/ kulturo(-ami)°.*

A 16.5 *Biti pozoren na [previden glede] možnosti kulturne °odprtosti/obogatitve, ° ki jo lahko prinese stik z °drugim/drugimi° °jezikom(-i)/ kulturo(-ami)°.*

4 Izbire pri tvorjenju in interpretiranju ubesedenega/ubesediljenega glede na kulturni kontekst

Znano je, da pri ubesedovanju pravzaprav ubesediljamo, tj. tvorimo besedilo. To pomeni, da znotraj različnih meril besedilnosti izbiramo med sprejemljivo paleto danih možnosti, tj. izbiramo jezikovne vzorce, obrazce. Ti so sestavina tega, kar vemo in delamo kot člani določene kulture oz. del kulturnega znanja in vedênja. Za jezikovne vzorce ali obrazce je značilna raznovrstnost tako med različnimi jezikovnimi skupnostmi/kulturami kot znotraj posamezne jezikovne skupnosti, a na različnih komunikacijskih področjih. Vzorci ali obrazci kot mentalne sheme besedil kažejo na podobnosti in razlike med komunikacijskimi položaji ter oblikujejo stalne oblike (jezikovnega) komuniciranja. Iz njih izhajajo besedilne skupine, ki imajo skupne nejezikovne in/ali jezikovne prvine: besedilni tipi in besedilne vrste/žanri. Ti omejujejo leksikalne in oblikoslovno-skladenjske izbire.

Izbire pri tvorjenju ali interpretiranju besedila so odvisne tudi od osebnih okoliščin učenja slovenskega jezika kot neprvega jezika, pa tudi kot prvega. Skladno z njimi učeči se spoznavajo razlike med registri – jezikovnimi različicami – v tistih komunikacijskih kontekstih, ki so značilne za osebne okoliščine učenja. Npr. neknjižni ubeseditveni možnosti '*dva Uniona/dve pivji, prosim*' bo učeči se spoznal prej v okolju zunaj predavalnice ob postavki, da gre za polnoletno osebo. V predavalnici se bo kvečjemu seznanil z ubeseditvenimi možnostmi '*dve skodelici kave, dva kozarca vode, dve skodelici čaja*', manj verjetno je z možnostmi '*dve pločevinki/steklenici piva; dva pollitrška kozarca temnega točenega piva*'. V navedenih zgledih ne gre le za razliko med neknjižnimi registri in knjižnim jezikom, temveč tudi za družbeno-kulturne vrednote v smislu, ali je pogovarjanje o alkoholu v izobraževalnih ustanovah sprejemljivo ali to spodbuja k uživanju alkohola oz. ali bi ubeseditvena možnost '*dve pločevinki brezalkoholnega piva Union*' učinkovala neživljenjsko. Kot v poznanih jezikih tudi za učenje novega jezika velja, da bo govoreči skladno s teorijo relevantnosti izbral ubeseditveno možnost, ki zahteva najmanj truda in ki glede na relevantnost zadovoljuje njegova pričakovanja ter zagotavlja najhitrejšo in najzanesljivejšo

možnost doseganja zelenega učinka; tudi ob dejstvu, da kot član neke skupnosti posameznik, ki se jezika te skupnosti šele uči, ne želi izstopati.

V navedenih ubeseditvenih zmožnostnih so bili skupni vplivajnska besedilna funkcija in okvirni prostor ter čas komunikacijskega položaja (naročanje pijače v gostilni). Zgled skupne le vplivajnske besedilne funkcije predstavlja zahteva, da naj naslovnik zapre vrata {5}, pri tem pa ni nujno, da je ista tudi propozicija.

{5}

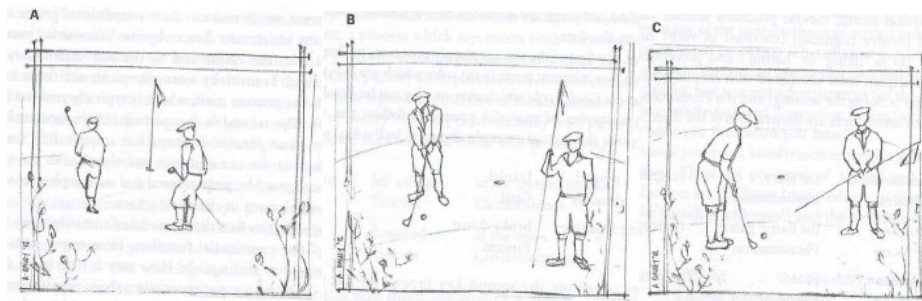
- a) *Zapri(-te) vrata.*
- b) *Zabtevam, da zapreš(-te) vrata.*
- c) *Prosim, ali bi lahko zaprl(-i) vrata?*
- č) *Želim, da zapres(-te) vrata.*
- d) *Ali lahko zapreš(-te) vrata?*
- e) *Hočem, da zapreš(-te) vrata.*
- f) *Kako piba.*
- g) *Zebe me.*
- h) *Dovolj je že prezračeno.*
- i) *Spet so odprta vrata.*
- j) *Vrata so še vedno odprta.*
- k) *Vrata!*
- l) *Spet je imel nekdo dolg rep.*
- m) *A imaš rep?*

Izbira ubeseditvene možnosti v danem zgledu {5} je najprej odvisna od osebnih okoliščin učečega se. Nadalje se učečemu se predstavijo možnosti, ki izkazujejo skladnost med obliko (velelniška oblika glagola *zapreš(-te)*) in pomenom, tj. možnosti neposrednega ubeseditvenega vplivajnske besedilne funkcije. Kasneje se pri izbiranju ustrezne propozicije za to tvorčevo namero vključi še družbeno razmerje med udeleženci in šele na to komunikacijski položaj (doma, v predavalnici, v restavraciji itd.). Za zadostitev zahtev, ki jih v konkretnem primeru pred tvorca postavlja družbeno razmerje med udeleženci, je razlikovanje v nagovoru naslovnika v smislu tikanja/vikanja le ena od ubeseditvenih možnosti (*zapreš(-te)*). Primerna stopnja vljudnosti glede na družbeno razmerje je lahko ubeseditvena z modalnimi glagoli in drugimi modalnimi izrazi {5 č, 5 d}. Zahteva je lahko predstavljena kot prošnja {5 c}. Najvišjo stopnjo vljudnosti pa predstavlja konvencionalna posrednost {5 d} (Kunst Gnamuš 1991: 167).

Ubeseeditvene možnosti od točke *a* do točke *e* so z družbenega in kulturnega vidika ob upoštevanju razmerja med udeleženci večinoma razumljene kot nevtralne. Nenevtralne možnosti od točke *f* do točke *m* so različno intenzivni namigi in lahko

vkjučujejo disfemizme, evfemizme in druge krepilce ali šibilce v jeziku ali ubeseditvene možnosti, ki so ustaljene le za ozek krog udeležencev. Pester nabor raznolikih ubeseditvenih možnosti je eno od priporočil ROPPA pri učenju in poučevanju jezika in kulture. Pestrost nabora je skladna npr. z opisniki 'S 3.9 Zna primerjati kulture sporazumevanja'; 'S 1.7 Zna analizirati kulturni izvir različnih vidikov sporazumevanja.'; 'S 1.8 Zna analizirati kulturne izvire določenega obnašanja.'; 'S 1.9 Zna analizirati posamezne družbene pojave kot posledico kulturnih razlik.'; 'A 11.3 Volja do spopadanja z (razgradnje/premagovanja/) lastnimi(-ih) predsodki(-ov) do drugih °jezikov/ kultur° in njihovih °govorcev/ članov°.'; 'A 3.4 Zanimanje za razumevanje tega, kar se zgodi v medkulturnem/raznojezičnem sporazumevanju.'; 'K 10.2 Ve, da na sporazumevanje vplivata kultura in identiteta.'

Kultura pa ne usmerja in omejuje le posameznikove izbire ubeseditvenih možnosti na ravni posameznega govornega dejanja oz. izreka, temveč tudi pri tvorjenju celotnega besedila (slika 2) in pri interpretaciji, ki lahko vključuje večpomenskost {6} ali le večfunkcijskost {7}.

Slika 2: Zgodba o ...

Vir: Simpson (2014: 23)

Splošno navodilo 'Tvoril besedilo, s katerim ubesediš, kar vidiš na danem zaporedju slik.' tvorcu omogoča izbire, določitve ali odločitve o:

- vplivanski besedilni funkciji oz. namenu besedila,
- besedilni skupini, žanru,
- obsegu,
- poimenovanju oseb,
- poimenovanju položaja (kje, kdaj, kaj osebi delata),

- razmerju med osebama/osebami,
- dogajanju, poimenovanju dogajanja,
- rezultatu dogajanja,
- uporabi premege ali poročanega govora,
- uporabi vizualnih prvin,
- leksiki (jeziku, jezikovni različici),
- morebitnem naslovu in še čem drugem.

{6}

Vsak dan berem tvoja sporočila.

{7}

Ali greva na kavo?

Zgled {6} naslovnik interpretira skladno s svojim izkušenjskim svetom kot ubeseditev romantičnih čustev, očitka, nekdanjih romantičnih čustev itd. S tem postopoma oblikuje stališče, da obstajajo še drugi način interpretiranja ubesedenega.¹² Več različnih hkratnih možnosti interpretiranja ubesedenega omogoča večfunkcijskost {7}, ko lahko npr. vprašanje interpretiramo kot ponudbo, povabilo, poziv ali celo zavezo. Zadnje je v smislu, da oseba, ki vabi tudi poravna račun, kulturno pogojeno. Zaveza v smislu, da ima tvorec čas in da bo sam šel na kavo, pa je verjetno implicitno prisotna v vseh kulturah.

Na izbiro vizualnega gradiva ob tvorjenju besedila in na njegovo interpretacijo resda vplivajo posameznikova stališča, vrednote, mnenje, a so te odvisne od vrednot, norm, stališč celotne skupnosti (slika 3).

Vabilo sooblikujeta motiva s situ. Oba izbrana motiva predstavljata pomembne dogodke življenja v prazgodovini: ljubezen in lov. Izbira enega ali drugega motiva je priložnost za razpravo. Prvi motiv omogoča razpravo o ljubezni in njenih različnih oblikah, o ljubosumju, posedovanju druge osebe, o dajanju svobode ljubljeni osebi, o spolnosti, spolni identiteti, o izražanju ljubezni, drugi motiv pa o stališčih do lova, razliki med lovom za preživetje in lovom kot vrsto športne in prostočasne aktivnosti, o odnosu do živali na splošno, o prostoživečih, o udomačenih živalih, o živalih, ki

¹² Opisnik: 'A 4.4 Sprejemanje obstoja ° drugih načinov interpretiranja resničnosti/ drugih sistemov vrednot° (izražanje implicitnega z jezikom, pomen načinov obnašanja itn.).'

človeku nudijo emocionalno oporo in družbo. Razprava o teh temah je mogoča na ravni kulture oz. odnosa skupnosti do upodobljenega, na ravni posameznika in na ravni podobnosti in/ali razlik med več kulturami. Razprave omogočajo uresničevanje npr. opisnika:

Bojevniki s situ! živijo še danes

10.9.2012 | 17:30

Novo mesto – Od petka je v mali dvorani Dolenjskega muzeja odprta likovna razstava makedonske slikarke Svetlane Jakimovske Rodić Stene varnih sob – motivi iz situ! Svetlantine grafike so postavljene sredi male dvorane, kjer na steni visijo podobe razstave Odsivi prazgodovine v bronu – situ!lika umetnost Novega mesta.

Zgodba, predstavljena na s stropa viseči tkanini, se začneja v prazgodovini s podobami, ki so krasile situle, najdene na Dolenjskem, in prikazujejo pomembne dogodke v življenju tedanjih prebivalcev teh krajev: od ljubezni, veseljačenja, lova do dvobojev in bojev. Svetlantina zgodba od tam naprej izrisuje transformacijo situ!skih podob v današnji čas, ko se vojakom s podobnimi pokrivali pridružijo borbeni helikopterji in letala.

Notranjost Svetlantine varne sobe, ki jo kot zidovi omejujejo razstavljene grafike, je zapolnjena s kot pajčevina tankimi letičem in posuta z drobnim peskom in pešeni kraterji. Kot pravi avtorica, si gledalec lahko podobe ogleda v poljubni smeri od pravišne do sodobnosti ali v nasprotni smeri, z zunanje ali notranje strani, pa tudi razlaga si jih lahko vsak po svoje.

Svetlana Jakimovska Rodić je z Dolenjskim muzejem že dolgo povezana, tako da tokratna razstava ni naključje. Sredi devetdesetih je bila namreč podругo leto zaposlena v muzeju, tako da dolenjsko arheološko dediščino, situle in podobe na njih dobro pozna.

I. V.

Svetlana Jakimovska Rodić (Foto: I. V.)

Podobe s situ! so zazivale novo življenje. (Foto: I. V.)

Bojevniki s situ! živijo še danes

10. 9. 2012 | 17:30

Novo mesto – Od petka je v mali dvorani Dolenjskega muzeja odprta likovna razstava makedonske slikarke Svetlane Jakimovske Rodić Stene varnih sob – motivi iz situ! Svetlantine grafike so postavljene sredi male dvorane, kjer na steni visijo podobe razstave Odsivi prazgodovine v bronu – situ!lika umetnost Novega mesta.

Zgodba, predstavljena na s stropa viseči tkanini, se začneja v prazgodovini s podobami, ki so krasile situle, najdene na Dolenjskem, in prikazujejo pomembne dogodke v življenju tedanjih prebivalcev teh krajev: od ljubezni, veseljačenja, lova do dvobojev in bojev. Svetlantina zgodba od tam naprej izrisuje transformacijo situ!skih podob v današnji čas, ko se vojakom s podobnimi pokrivali pridružijo borbeni helikopterji in letala.

Notranjost Svetlantine varne sobe, ki jo kot zidovi omejujejo razstavljene grafike, je zapolnjena s kot pajčevina tankimi letičem in posuta z drobnim peskom in pešeni kraterji. Kot pravi avtorica, si gledalec lahko podobe ogleda v poljubni smeri od pravišne do sodobnosti ali v nasprotni smeri, z zunanje ali notranje strani, pa tudi razlaga si jih lahko vsak po svoje.

Svetlana Jakimovska Rodić je z Dolenjskim muzejem že dolgo povezana, tako da tokratna razstava ni naključje. Sredi devetdesetih je bila namreč podругo leto zaposlena v muzeju, tako da dolenjsko arheološko dediščino, situle in podobe na njih dobro pozna.

I. V.

Svetlana Jakimovska Rodić (Foto: I. V.)

Podobe s situ! so zazivale novo življenje. (Foto: I. V.)

Slika 3: Vabilo na razstavo Stene varnih sob – motivi iz situ!

Vir: interno gradivo za gradnjo korpusa besedil Berta (projekt Slovenščina na dlani)

A 6 °Spoštovanje/upoštovanje° „tujih“/„drugičnih“ °jezikov/ kultur/ oseb° °jezikovne/ kulturne/ človeške° raznolikosti okolja °jezikovne/ kulturne/ človeške° raznolikosti kot takšne [na splošno]

5 Sklep

Dejstva, da je besedilo a) neodvisna jezikovnosistemska enota, b) enota, ki sega prek roba stavka, c) celota propozicij in njihovih medsebojnih logično-pomenskih razmerij, č) urejen skup ilokucij, za katere v samem besedilu obstajajo določeni kazalniki, in da d) nastaja v interakciji z drugimi udeleženci komunikacijskega stika v določenem prostoru in času, omogočajo poučevanje in učenje jezika ter kulture prav ob besedilu kot izhodiščem za obravnavo ne le jezikovnih pojavov (npr. navodilo za uporaba česa osmišlja učenje velelniške glagolske oblike, opis predmeta funkcijo pridevniške besede, raba zaimkov za tretjo osebo funkcijo kohezivnih sredstev, raba členkov razumevanje funkcije konektrojev v besedilu/diskurzu), ampak tudi družbeno-kulturnih pojavov (ustrezna in primerna ubeseditve vplivajnske besedilne funkcije glede na komunikacijski položaj ali dogodek in morebitne implikacije, ki sledijo iz izbrane ubeseditve, medkulturne razlike med obravnavanimi /tabu/temami).

Ne glede na to, s katerega vidika (od *a* do *d*) opazujemo tvorjenje in interpretacijo konkretnega posameznega besedila ali diskurza, lahko vedno ugotovimo, da na tvorjenje in interpretacijo v prvi vrsti vpliva osebinina identiteta in njen sistem vrednot, posledično čustvovanja, mišljenja in njen načini delovanja. To pa je v veliki meri odvisno od osebinih izkušenj in kulture skupnosti, katere del je.

ROPP-ova izpostavitve medkulturne zmožnosti pri poučevanju in učenju jezika še dodatno omogoča učenje strpnosti, sočutja, spoštovanja drugega in drugosti, saj je »razumevanje jezika /.../ sinteza večtisočletnega človekovega opazovanja lastnega izrazila, v katerem človek skozi besedo določa svet zunaj sebe« (Pogorelec 2011: 29).

Literatura in viri

- Marja BEŠTER TURK, 2011: Sporazumevalna zmožnost – eden od temeljnih ciljev pouka slovenščine. *Jeziški in slovstvo* 56/3–4, 111–130.
- Edvard KOCBEK, 1963: Misli o jeziku. *Sodobnost* 11/6, 511–525.
- Mira KRAJNC IVIČ, Tadeja FILO, 2021: Spodbujanje sporazumevalne jezikovne zmožnosti ob primeru vabila na razredni stopnji. *Pogledi na slovensko kot neprvi jezik v zgodnjem izobraževanju*. Ur. Dragica Haramija, Simona Pulko. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba: Pedagoška fakulteta. 253–273.
- Olga KUNST GNAMUŠ, 1991: *Sporazumevanje med željo, resnico in učinkom*. Ljubljana: Slovensko društvo raziskovalcev šolskega polja.
- Mojca NIDORFER ŠIŠKOVIČ, 2013. Žanrskost funkcijskih besedilnih vrst. *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ur. Andreja Žele. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. (Obdobja, 32). 269–275.
- Breda POGORELEC, 2011: *Stilistika slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi II*. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- ROPP: *Referenčni okvir za pluralistične pristope k jezikom in kulturam [Elektronski vir]: zmožnosti in viri*. Ur. Liljana Kač. Prev. Prevajalska agencija Julija. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2017. Dostop 23. 6. 2023 na <http://www.zrss.si/pdf/pluralisticni-pristopi-k-jezikom.pdf>.
- Deborah SCHIFFRIN, 1995: *Approaches to Discourse*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Paul SIMPSON, 2014: *Stylistics. A Resource Book for Students*. New York: Routledge.
- Janez SKELA, 2017: Spremna beseda k slovenski izdaji. ROPP: *Referenčni okvir za pluralistične pristope k jezikom in kulturam. [Elektronski vir]: zmožnosti in viri*. 4–12.
- Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje*. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva, 2011. Dostop 24. 5. 2023 na <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/SEJO-komplet-za-splet.pdf>.
- Jerca VOGEL, 2014: Jezikovna kulturna zavest pri pouku maternega/prvega jezika. *Jeziški in slovstvo* 59/4, 3–14.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1998: Družbeno-politični vidik normativnosti v slovanskih knjižnih jezikih. *Slavistična revija* 46/1–2, 95–116.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2013: *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

UČNO E-OKOLJE SLOVENŠČINA NA DLANI IN PRVI UPORABNIŠKI ODZIVI

NATALIJA ULČNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
natalija.ulcnik@um.si

Leta 2021 je bilo na Univerzi v Mariboru izdelano inovativno spletno učno okolje *Slovenščina na dlani*, ki je namenjeno obogatitvi jezikovnega pouka slovenščine v zadnjem triletju osnovne šole in v srednjih šolah. Vsebuje zbirko pravopisnih in slovničnih vaj ter nalog s področja frazeologije in besediloslovja, dodane pa so tudi razlage jezikovnih vsebin, slovarski opisi izbranih frazemov in pregovorov ter obsežna zbirka avtentičnih govornih in pisnih besedil. V letih 2022 in 2023 se je intenzivno spremljala raba učnega okolja z namenom njegove evalvacije in izvedbe potrebnih prilagoditev z vidika uporabnikom prijazne rabe. V prispevku so na podlagi notranje evalvacije analizirani prvi uporabniški odzivi in predstavljene z njimi povezane ideje o nadgradnji okolja.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.4](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.4)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
slovenski jezik,
jezikovna infrastruktura,
jezikovni pouk,
testiranje e-okolja,
evalvacija

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.4](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.4)

ISBN
978-961-286-854-3

Keywords:

Slovene language,
language infrastructure,
language teaching,
e-environment testing,
evaluation

LEARNING E-ENVIRONMENT *SLOVENE IN THE PALM OF YOUR HAND AND THE FIRST USERS'* RESPONSES

NATALIJA ULČNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
natalija.ulcnik@um.si

In 2021, the University of Maribor developed an innovative virtual learning environment called *Slovensčina na dlani (Slovene in the Palm of Your Hand)*. It was developed to complement Slovene lessons in the last three years of primary school and in secondary schools. It contains a collection of spelling and grammar exercises, as well as phraseology and vocabulary tasks. It also contains explanations of the linguistic content, dictionary descriptions of selected phrases and proverbs, and an extensive collection of authentic spoken and written texts. In 2022 and 2023, the use of the learning environment was actively monitored in order to evaluate it and make the necessary adjustments in terms of user-friendliness. Based on the internal evaluation, this paper presents the reactions of the first users and related ideas for upgrading the environment.

0 Uvod¹

Prispevek v kontekstu splošnega družbeno-tehnološkega razvoja, pospešene digitalizacije (šolstva) in razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologij predstavlja učno e-okolje *Sloveščina na dlani* ter ga umešča v sklop spletne jezikovne infrastrukture, pomembne za jezikovni pouk slovenskega jezika. Osredinja se na uporabniški vidik rabe e-okolja, analizira povratne informacije (dveh tipov uporabnikov in uporabnic – učiteljic in učiteljev ter učečih se), ki so bile pridobljene v procesu notranje evalvacije, ter presoja možnosti za implementacijo podanih idej v okviru nadgradnje e-okolja.

1 Digitalna preobrazba šolstva in razvoj jezikovne infrastrukture

V 21. stoletju se je informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT) močno razvila² in začelo se je intenzivneje razmišljati o njeni osmišljeni ter učinkoviti rabi v pedagoškem procesu (Rozman, Krapš Vodopivec 2011; Babić 2011), kar je prispevalo tudi k spremembam postopkov poučevanja in učenja³ ter vloge učbenikov (Kreuh, Kač, Mohorčič 2011: 7). Še posebej v zadnjem desetletju je v velikem porastu raba učnih platform⁴ in spletnih učnih okolij ter raba e-gradiv, ki so lahko koristna dopolnitev in podpora siceršnjemu poučevanju in učenju,⁵ v določenih primerih pa tudi nadomestek tiskanega učnega gradiva, ki nedvomno vpliva na spremembe tradicionalnih načinov učenja (prim. Bylieva idr. 2021). Povpraševanje po e-gradivih se je povečalo zlasti v epidemičnem oz. pandemičnem času, ko so bili tako učitelji kot učeči se postavljeni pred novo realnost, v kateri so želeli v največji možni meri izkoristiti priložnosti, ki jih ponuja digitalizacija. Začelo

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje sloveščine* – vodja programa akad. prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² V *Resoluciji o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025* je poudarjeno, da »ustvarja razvoj informacijskih in komunikacijskih tehnologij v tem tisočletju globalizirano okolje, v katerem bi lahko zaradi zaostanka pri tehnološkem razvoju posamezni jeziki postali manj privlačni in konkurenčni ter s tem dolgoročno ogroženi. Še posebej ko gre za državne jezike, ima to tudi obširne škodljive posledice za družbo. Da se to ne bi zgodilo, potrebujejo posamezni jeziki čim večjo prisotnost na svetovnem spletu, čim bolj razvite sodobne digitalne vire in čim bolj razvita jezikovnotehnološka orodja« (*Resolucija* 2021: 6).

³ Mayer (2013: 165–166) izpostavlja, da obstajata dva različna pristopa učenja s tehnologijo, pri čemer je prvi usmerjen na tehnologijo, drugi pa na učence. Slednji tehnologijo prilagaja tako, da zanje postane spoznavno orodje, za uspeh pa je pomembno spodbujanje ustreznega kognitivnega procesiranja, ne da bi preobremenili spoznavni sistem učencev (Mayer 2013: 178).

⁴ Pogosto uporabljena platforma je npr. Moodle.

⁵ Če pedagoški proces poteka s kombinacijo neposrednega/tradicionalnega poučevanja in uporabe IKT, govorimo o kombiniranem učenju (prim. Lipovec, Krašna, Pesek 2019: 7).

se je množično eksperimentiranje s sodobnimi tehnologijami⁶ in pospešeno iskanje prosto dostopnih učnih e-gradiv ter učnih e-okolij za posamezna predmetna področja, s pomočjo katerih bi lahko čim učinkoviteje potekalo izobraževanja na daljavo. Med učiteljicami in učitelji se je povečala priprava lastnih učnih e-gradiv in na spletu so se pojavili številni novi izobraževalni videoposnetki. Dogajanje so vseskozi spremljale tudi znanstvene raziskave, ki so osvetljevale trende na področju digitalne preobrazbe družbe (Rajkovič, Baggia 2021), prednosti in slabosti IKT-oročij, inovativne didaktične pristope ter oblike učenja in poučevanja (Lipovec, Krašna, Pesek 2019),⁷ tudi konkretne nove naloge didaktike slovenščine (Rozman, Krapš Vodopivec 2011; Kordigel Aberšek 2020).

Skladno s težnjami po digitalni preobrazbi šolstva na celotni izobraževalni vertikali so se v slovenskem šolskem prostoru začele uporabljati spletne učilnice, različne aplikacije in orodja (npr. za popestritev pouka s kvizi), povečala se je priprava in raba učnih e-gradiv (e-/i-učbenikov). Založbe so ob nakupu tiskanih gradiv za osnovno in srednjo šolo začele ponujati brezplačne dostope do učbenikov in samostojnih delovnih zvezkov v elektronski različici, ki so imele dodatne interaktivne elemente (avdio- in videoposnetke, spletne povezave, rešitve nalog), pojavljati so se začela tudi interaktivna e-gradiva, ki so v okviru različnih projektov, sofinanciranih iz evropskih sredstev (npr. e-Šolska torba),⁸ nastajala neodvisno od tiskanih izdaj. Na spletnem mestu <https://eucbeniki.sio.si/> so zbrani brezplačno dostopni interaktivni učbeniki za različna predmetna področja, med drugim tudi za slovenščino (konkretno za osmi in deveti razred osnovne šole ter prvi letnik gimnazij). Postopoma se je razvijala jezikovna infrastruktura, ki je (bila) izpostavljena v resolucijah o nacionalnem programu za jezikovno politiko (2007–2011, 2014–2018, 2021–2025).⁹ Povečevala se je opremljenost z jezikovnimi viri (npr. referenčnimi in specializiranimi korpusi slovenskega jezika, slovarji),¹⁰ razvijati so se začela nova orodja (npr. pravopisno-

⁶ Pri šolanju na daljavo se je pokazalo, kako velik tehnološki potencial je že obstajal, a dotlej za izobraževalne namene še ni bil izkoriščen v večji meri.

⁷ Urednica in urednika monografije *Izzivi in dileme osmišljene uporabe IKT pri pouku* (Lipovec, Krašna, Pesek 2019: 2) opozarjajo, da je »lahko tehnologija v rokah učitelja, ki se dobro zaveda ciljev poučevanja, učinkovito orodje. A le orodje, ki ga je treba znati, kot vsako orodje, uporabljati učinkovito.«

⁸ Več o projektu, ki je potekal med letoma 2013 in 2015, na <https://projekt.sio.si/e-solska-torba/>.

⁹ »Opremljenost slovenščine in slovenske jezikovne skupnosti z jezikovnimi viri, priročniki, orodji in (svetovalnimi ter podpornimi) storitvami je eden ključnih dejavnikov, od katerega je odvisno uresničevanje številnih ciljev jezikovne politike.« (*Resolucija* 2021: 45)

¹⁰ Dobili smo npr. referenčni korpus pisne slovenščine *Gigajda 2.0*, slovar sopomenk sodobne slovenščine *Sopomenke 1.0*, kolokacijski slovar sodobne slovenščine *Kolokacije 1.0*.

slovnični pregledovalnik, črkovalnik, strojni prevajalnik).¹¹ Zasnovan je bil pedagoški slovnični portal (<http://slovnica.slovenscina.eu/>), pojavili so se spletni slovarski portali, namenjeni specializirani publiki in splošni javnosti, npr. *Termania* in *Fran*, dobili smo pedagoški jezikovni portal *Franček*, ki je prilagojen za osnovno- in srednješolsko ciljno skupino.¹² Razvijali so se spletni jezikovni priročniki,¹³ začele so delovati jezikovne svetovalnice (npr. v okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU).¹⁴ Dobili smo nekaj brezplačnih aplikacij za učenje sloveščine kot drugega ali tujega jezika, npr. *SOS Slovene* (<http://sos-slovene.ff.um.si/>), *Hotel Sloveščina* (<http://hotel-slo.ff.um.si/>), *Slovka* (<http://slovka.ff.um.si/>), *Zdravka* (<http://zdravka.ff.um.si/>),¹⁵ spletna interaktivna gradiva za otroke, npr. *i-Križ kraž* (prim. <https://centerslo.si/za-otroke/ie-gradiva/>). V zadnjem času so na voljo tudi jezikovni portali, na katerih so zbrane vse relevantne informacije o opremljenosti z jezikovnimi viri, priročniki in orodji, npr. *Jezikovna Slovenija* (<https://jezikovna-politika.si/>) in *Ditko* (www.ditko.si).

Zvišanje jezikovnih zmožnosti in digitalnih kompetenc, spodbujanje razvoja jezikovnih virov in tehnologij ter inovativnih učnih praks sodi med nacionalno pomembne naloge na področju izobraževanja. Leta 2017 je bil objavljen javni razpis Ministrstva za kulturo *Spodbujanje prožnih in inovativnih oblik učenja z razvojem jezikovnih virov in tehnologij*, na katerega se je prijavila tudi Univerza v Mariboru. V sodelovanju Filozofske fakultete, Fakultete za elektrotehniko, računalništvo in informatiko ter Pedagoške fakultete se je začel izvajati projekt *Sloveščina na dlani* (2017–2021), v okviru katerega je bilo zasnovano in razvito inovativno interaktivno učno e-okolje za jezikovni pouk sloveščine,¹⁶ primarno namenjeno učencem in učenkam zadnjega

¹¹ Npr. orodje za avtomatsko lektoriranje besedil v sloveščini *Amebis Besana* (spletno verzijo lahko z določenimi omejitvami uporabljamo tudi brezplačno), orodje za strojno postavljanje vejic *Vejice 1.0* (<https://orodja.cjvt.si/vejice/>), spletni prevajalnik *Amebis Presis* (spletno verzijo prevajalnega sistema lahko z omejitvami prav tako uporabljamo brezplačno). Nova orodja so nastajala v okviru projekta Razvoj sloveščine v digitalnem okolju (RSDO), prim. <https://www.cjvt.si/rsdo/>; <https://www.slovenscina.eu/>.

¹² Portal *Franček* (<https://www.xn--frank-l2a.si/>) je pomembna pridobitev, saj združuje slovarske in slovnične vsebine, vsebuje pa tudi del, ki je namenjen učiteljicam in učiteljem sloveščine, tj. jezikovnodidaktično gradivo in jezikovno svetovalnico (Ahačič idr. 2021). V portal je vključen tudi *Šolski slovar sloveškega jezika* (prim. Godec Soršak 2022).

¹³ Npr. *Slogovni priročnik*, dostopen na <http://ssj.slovenscina.eu/portali/slogovni-prirocnik>.

¹⁴ *Jezikovna svetovalnica* je vezana na splošna jezikovna vprašanja (<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>), *Terminološka svetovalnica* pa podaja odgovore na vprašanja s področja terminologije (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetoVANJE>).

¹⁵ Ob tem je bila sloveščina vključena tudi v večjezična učna gradiva in platforme, ki so nastale kot rezultat evropskih projektov, npr. štirjezično frazeološko učno gradivo *Ephras* (prim. <https://ff.um.si/projekt/ephraS-vecjezicno-frazeolosko-ucno-gradivo/>), <https://resitve.sio.si/ephraS-vec%C2%8Djezikovno-frazeolosko-gradivo/>) in petjezično paremiološko zbirko *SprichWort-Plattform* (prim. <http://www.sprichwort-plattform.org/>).

¹⁶ Več o projektu *Sloveščina na dlani* (2017–2021), ki sta ga sofinancirali Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada, o namenu, ciljih, sodelujočih, aktivnostih, publikacijah ipd., je dostopno na projektni spletni strani: <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/>.

triletja v osnovni šoli in dijakom ter dijakinjam od prvega do četrtega letnika. Uvodna analiza stanja je namreč pokazala, da je v tistem času obstajalo nekaj inovativnih (plačljivih) spletnih okolij in gradiv za mlajše učence in učenke, primanjkovalo pa je prosto dostopnih gradiv za učeče se v višjih razredih osnovne šole in v srednji šoli (Pulko idr. 2017). Oktobra 2021 je bila objavljena prva verzija prosto dostopnega učnega e-okolja *Slovenščina na dlani*, pri pripravi katerega so sodelovali strokovnjaki in strokovnjakinje s področja slovenistike, jezikoslovja, jezikovnih tehnologij, jezikovne didaktike in računalništva¹⁷ ter strokovnjakinje in strokovnjaki iz prakse (učiteljice in učitelji slovenščine v osnovnih in srednjih šolah).¹⁸ V letih 2022 in 2023 je potekalo spremljanje rabe e-okolja ter pridobivanje povratnih informacij primarnih uporabnikov in uporabnic, tj. učiteljic in učiteljev slovenščine ter učencev, učenk in dijakov, dijakinj. V prispevku je izpostavljen zlasti uporabniški pogled na rabo tega učnega e-okolja, z ozirom nanj pa so ob koncu podane tudi priložnosti za izboljšanje oz. možnosti za njegovo nadgradnjo.

2 Učno e-okolje Slovenščina na dlani

Slovenščina na dlani je bila zasnovana z namenom, ponuditi inovativno učno e-okolje, v katerega vstopajo tako učiteljice in učitelji slovenščine kot tudi učeči se od šestega razreda do konca srednješolskega izobraževanja in v katerem so na voljo vaje za različne jezikovne vsebine in z njimi povezani jezikovni opisi. Naš cilj je bil, da bi z občasno rabo e-okolja obogatili jezikovni pouk slovenščine in učeče se dodatno motivirali za učenje jezika ter prispevali k razvoju njihovih jezikovnih in digitalnih kompetenc, kar se sklada tudi s priporočili v učnem načrtu za pouk slovenščine v osnovnih šolah (UN Slovenščina 2018: 76).¹⁹

¹⁷ Pri izdelavi tovrstnega okolja je nujno interdisciplinarno povezovanje, stik tehničnih-tehnoloških in humanističnih vidikov in spoznanj. Jezikovnotehnološki del ter pravopisni in slovnični vsebinski sklop je koordinirala Darinka Verdonik (FERI UM), frazeološki sklop Natalija Ulčnik (FF UM), besedilni sklop Mira Krajnc Ivič (FF UM), programski del Milan Ojsteršek (FERI UM), glavni razvijalec okolja je bil Sandi Majninger (FERI UM). Za stike s šolami je skrbel Polonca Šek (PEF UM).

¹⁸ Sodelovalo je petnajst osnovnih in srednjih šol iz vzhodne in zahodne kohezijske regije. Prim. <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/o-projektu/>.

¹⁹ »Rabo informacijske tehnologije (IT) naj učitelj oz. učiteljica načrtuje za uresničevanje učnih ciljev pri pouku slovenščine, za spodbujanje aktivnosti učencev in učenk, za njihovo motivacijo ter za digitalno opismenjevanje. Če so načini in oblike dela temu prilagojeni, lahko raba informacijske tehnologije bistveno pripomore k učinkovitejšemu doseganju ciljev pouka slovenščine. Učence in učenke naj spodbuja k rabi računalnikov, pametnih telefonov, tablic ipd. tudi pri domačem delu.« (UN Slovenščina 2018: 76)

2.1 Značilnosti e-okolja

Učno e-okolje vsebuje številne in tipološko raznolike vaje in naloge za utrjevanje ter nadgrajevanje pravopisnih, slovničnih, frazeoloških in besediloslovnih vsebin (prim. Verdonik idr. 2021). V pravopisnem in slovničnem sklopu (*Vejico stresem iz rokava, Slovnica v malem prstu*) se osredinja na mesta, ki so bila prepoznana kot problematična že v okviru preteklih raziskav (prim. Kosem idr. 2012; Rozman idr. 2020), npr. postavljanje vejic, rabo velike in male začetnice, zapis besed skupaj ali narazen, zahtevnejše primere sklanjanja, stopnjevanje pridevnikov, rabo nedoločnika in namenilnika, rabo glagolov *morati – moči, vedeti – znati*, rabo predlogov, veznikov in zaimkov (Verdonik idr. 2021: 186–188). V frazeološkem sklopu (*Modrosti poznam do obisti*) se naloge nanašajo na podobo, pomen in rabo frazemov ter pregovorov, npr. na prepoznavanje frazeoloških enot, njihovo dopolnjevanje, razlikovanje dobesednega in prenesenega pomena, iskanje so- in protipomenskih enot, razlago pomena, razumevanje enot (Ulčnik, Meterc, Jesenšek 2021). Besedilni sklop (*Berem med vrsticami*) ponuja naloge, vezane na okoliščine (npr. čas in mesto objave ali nastanka besedila, udeležence, njihovo družbeno razmerje, prenosnik, jezikovno zvrst), preverja se poznavanje besedilnih skupin, tematike, sporočevalnega namena, slogovnih postopkov in funkcije besedila, naloge so vezane tudi na tvorjenje novih besedil (Krajnc Ivič, Voršič 2021: 108–116). Vse naloge temeljijo na avtentičnih zgledih rabe.

Poseben sklop so razlage jezikovnih vsebin, ki se lahko po potrebi (s klikom na ikono ‘vprašaj’) prikažejo ob reševanju vaj in nalog, zbrane pa so tudi v posebnem zavihku (*Znanje*), kjer imajo funkcijo jezikovnega e-priročnika. Razlage sledijo štirim osnovnim vsebinskim sklopom in dodatno pojasnjujejo težja pravopisna in slovnična mesta, zajeta v vajah, npr. rabo posameznih ločil, posebnosti v zapisu besed, preglas pri sklanjanju, pomenske dileme pri glagolih, opredeljujejo tudi posamezne jezikoslovne pojme (npr. naslonski niz). V frazeološkem sklopu odgovarjajo na vprašanja, ki bi se učečim se utegnila porajati ob reševanju nalog, npr. kaj je značilno za frazeme, po čem se frazemi in pregovori razlikujejo, kaj je varianta frazema oz. pregovora, ali lahko imajo frazemi in pregovori več pomenov, s kakšnim namenom jih uporabljamo, v katerih virih so slovarsko opisani. Tudi besedilni sklop podaja temeljna vprašanja in odgovore nanje, npr. kaj je namen besedila, kaj njegova funkcija, kaj so okoliščine, kaj so besedilne skupine in kaj je zanje značilno (prošnja, življenjepisi, novica, oglas ...), katere so značilnosti posameznih slogovnih postopkov (opisovanja, pripovedovanja, razlaganja in argumenatacije). Razlage so

podkrepljene s primeri in obogatene z grafičnimi prikazi, npr. miselnimi vzorci in tabelami, ter slikovnim gradivom, dodane pa imajo tudi povezave na kvalitetne jezikovne vire, npr. na portala *Fran* in *Franček* ter pedagoški slovnični portal.

V zavihku Znanje sta dodani dve zbirki, ki sta predstavljali temelj za pripravo frazeoloških in besedilnih nalog. Prva je FRIDA (Frazemi in pRegovorI na dlAni; <https://slo-na-dlani.si/frida>), ki ponuja slovarske opise za več kot sto izbranih frazemov in sto izbranih pregovorov, v katerih dobimo podatke o pomenu in značilni rabi enot, njihovih variantah, morebitnih so- in protipomenkah, tematiki. Vsi opisi so podkrepljeni z avtentičnimi zgledi rabe, iščemo pa jih lahko po abecednem ali tematskem seznamu. Druga zbirka je BERTA (BesEdila pRakTičnega sporazumevanjA; <https://slo-na-dlani.si/berta>) in v njej je zbranih več kot dvesto avtentičnih (v projektu pridobljenih) pisnih in govorjenih besedil iz različnih besedilnih skupin (prim. Krajnc Ivič, Voršič 2019). Iščemo jih lahko po abecednem seznamu ali sklopih besedilnih skupin. Zbirki se lahko uporabljata tudi samostojno in tako dodatno prispevata k razvoju frazeološke kompetence oz. dvigu ravni besedilnih spretnosti. V *Resoluciji 2021–2025* (2021: 4) je v zvezi s slednjo izpostavljeno, da ima v Sloveniji »kar tretjina prebivalcev med 16. in 65. letom tako nizko raven besedilnih spretnosti, da jih to ovira pri delu in vključevanju v družbo, brati pa so sposobni le kratka in preprosta besedila«. ²⁰

Učno okolje je prosto dostopno in omogoča vstop z registracijo ali brez nje (za goste, pri čemer so na voljo le omejene funkcionalnosti). Učiteljice in učitelji ter učenci se vstopajo z Arnesovo digitalno identiteto (s klikom na ikono Arnes). Temeljne funkcionalnosti na učiteljskem profilu so ustvarjanje skupin, izbiranje in dodeljevanje nalog²¹ ter vpogled v njihovo izvajanje, pregledovanje rezultatov, na profilu učencev pa vstop v posamezne skupine (na podlagi kode, ki jo posreduje učitelj), pregled obveznosti in reševanje nalog, dodeljenih s strani učiteljic in učiteljev, samostojna izbira tematik in reševanje avtomatsko generiranih nalog (t. i. trening), pregled statistike reševanja in lastnih dosežkov. Oba profila omogočata brskanje po zavihku Znanje.

²⁰ Obenem je nezanimljiv podatek o negativnem trendu bralne pismenosti, ki se kaže v rezultatih raziskave PISA 2022 (prim. <https://www.gov.si/novice/2023-12-05-znani-rezultati-mednarodne-raziskave-bralne-matematicne-in-naravoslovne-pismenosti-pisa-2022/>).

²¹ Po izboru nalog za določeno skupino se oblikuje obveznost, ki jo učitelj poimenuje in dodeli izbrani skupini ali posameznemu učencu, učenki. Določi tudi rok, do katerega mora biti obveznost opravljena.

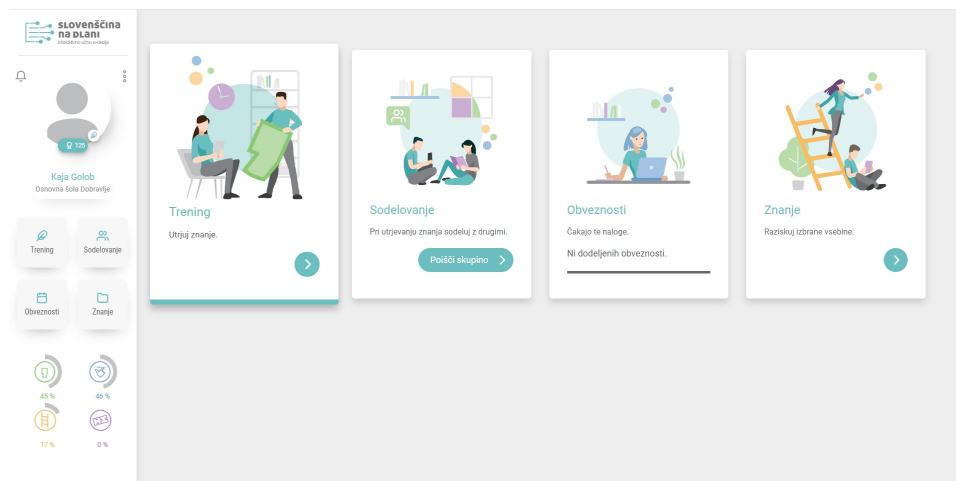
Zasnova e-okolja je inovativna tudi z jezikovnotehnološkega in programerskega vidika, saj temelji na izgradnji novega korpusa mladinskih besedil MAKS, ki je predstavljal osnovo za pripravo pravopisno-slovničnih vaj, nadalje zaradi visoke stopnje avtomatizacije, ki se nanaša na zajemanje primerov iz zalednega korpusa, razvoj orodij za avtomatsko zajemanje primerov, avtomatsko vrednotenje odgovorov, avtomatizacijo pri izboru nalog (v primeru, da te niso dodeljene s strani učiteljev in učiteljic), statistične prikaze ipd. (Majninger, Ferme, Ojsteršek 2021; Verdonik idr. 2001: 205–208). Okolje je prilagojeno za rabo na računalnikih, tablicah in pametnih telefonih.²²

E-okolje sledi aktualnim smernicam tudi na področju jezikovne didaktike. Omogoča sodobne pristope poučevanja, uvajanje inovativnih in prožnih oblik učenja ter oblikovanje učne skupnosti (Pulko, Ulčnik 2021). Njegova prednost je načrtovanje lastnega procesa učenja – samoregulacija učenja in individualizacija dela (prilagojenost potrebam posameznika, posameznice, lasten izbor tematike nalog). Vsak ima svojevrstno izkušnjo z okoljem, nihče ne rešuje istih nalog v istem zaporedju z istimi primeri, kot je to običajno prisotno pri tiskanem gradivu. Ponuja takojšnjo povratno informacijo o uspešnosti reševanja vaj in nalog, vodi statistiko reševanja in nam daje vpogled v opravljene aktivnosti ter lasten napredek (omogoča spremljanje lastnih dosežkov in s tem tudi tekmovanje s samim seboj). Ob tem določene naloge ponujajo tudi aktivno vključevanje učečih se v proces vrednotenja odgovorov; govorimo o samovrednotenju, pri čemer učeči se prevzemajo odgovornost za lastno učenje. V okolje so vključeni tudi elementi igrifikacije, kar na učenje deluje spodbudno, saj vključuje elemente iger, npr. prejem virtualnih nagrad, kakršne so medalje ali pokali, grafično izraženo napredovanje po nivojih oz. stopnjah (prim. *Igrifikacija: strokovna podlaga* 2020).

Slovenščina na dlani tudi razbremenjuje delo učiteljev in učiteljic v segmentu iskanja dodatnih učnih gradiv in pregledovanja nalog. Omogoča delo na daljavo in vseživljenjsko učenje. Grafično je prilagojena najstniški populaciji, ki ji je tudi v prvi vrsti namenjena. Pri tem je bilo upoštevano, da je zadostna grafična atraktivnost

²² Ideja o rabi lastnih pametnih telefonov pri pouku slovenščine ob začetku projekta (leta 2017) še ni bila splošno sprejeta. Posamezne učiteljice in učitelji so imeli pomisleke in zadržke zlasti z vidika nadzora nad rabo telefonov (prim. Šek Mertik 2018: 82); neodobranje se je pojavilo tudi zaradi socialnih razlik med učečimi se – vsi nimajo enako zmogljivih (pametnih) telefonov. Kasneje je bila osmišljena raba tablic in telefonov pri jezikovnem pouku slovenščine predvidena tudi v posodobljenem učnem načrtu za osnovno šolo: »Zelo dobra motivacija za delo v manjših skupinah ali dvojicah je lahko občasna smiselna uporaba tablic ali pametnih telefonov (za iskanje po jezikovnih priročnikih, za branje spletnih besedil ipd.)« (UN Slovenščina 2018: 64).

eden izmed motivacijskih dejavnikov, ki vpliva na ponavljajočo se samoiniciativno rabo e-okolja.²³

Slika 1: Učno e-okolje *Slovenščina na dlani* – profil učenca, učenke

Vir: lasten

2.2 Testiranje in raba e-okolja ter promocijske aktivnosti

Učno e-okolje je bilo v javno uporabo predano ob koncu projekta *Slovenščina na dlani* (jeseni 2021). V prvih mesecih šolskega leta 2021/22 je na sodelujočih šolah potekalo intenzivno testiranje, sledila je množičnejša raba e-okolja tudi na preostalih vzgojno-izobraževalnih zavodih in njeno spremljanje zlasti z vidika uporabniških izkušenj (prim. Ulčnik, Pulko, Brčić Petek 2021). Povratne informacije, ki smo jih pridobivali predvsem na podlagi poročil učiteljic in učiteljev slovenščine ter izvedenega anketiranja, so omogočile razmislek o tem, kaj bi se pri morebitni nadgradnji lahko še izboljšalo.

V letu 2022 so potekale tudi različne promocijske aktivnosti. V okviru Programov profesionalnega usposabljanja (PPU) smo na daljavo izvedli izobraževanje *Preklopi na slovenščino – učno e-okolje Slovenščina na dlani*, ki se ga je udeležilo 66 učiteljic in učiteljev slovenščine iz različnih slovenskih regij (prim. Ulčnik 2023: 4). Preizkušali so različne možnosti rabe e-okolja (v vlogi učiteljev in učencev) ter podajali svoje

²³ Več o učnem e-okolju v monografijah *Slovenščina na dlani 1–4* (2018, 2019, 2021, 2021).

mnenje. Med drugim je bilo okolje predstavljeno tudi na poletni šoli slovenskega jezika kot drugega in tujega jezika na FF UM *Slovenščina na prvi pogled*, pri čemer je bila med študentkami in študenti, ki jim slovenščina ni materni jezik, preverjena zlasti uporabnost nalog vsebinskega sklopa Frazemi in pregovori.

Spomladi 2022 se je Univerza v Mariboru prijavila na nov javni razpis Ministrstva za kulturo,²⁴ ki je omogočil začetek nadgradnje obstoječega e-okolja v okviru projekta *Slovenščina na dlani 2: nadgradnja učnega e-okolja*. Aktivnosti novega projekta so bile zastavljene prav na uporabniških odzivih.

3 Odzivi uporabnikov in uporabnic

E-okolje *Slovenščina na dlani* je primarno namenjeno dvema tipoma uporabnikov, uporabnic:

- (1) učiteljem in učiteljicam slovenščine, ki okolje vpeljujejo v izobraževalni proces in ga uporabljajo pri jezikovnem pouku (v razredu oz. računalniški učilnici, kot zadolžitev v okviru domačih nalog, tudi pri dodatnem in dopolnilnem pouku, v okviru projektnih in raziskovalnih nalog ipd.);
- (2) učečim se (okvirno med enajstim in devetnajstim letom), ki okolje uporabljajo skladno z dodeljenimi obveznostmi s strani učitelja, lahko pa tudi samostojno in neodvisno od učiteljevih navodil.

Ob tem se lahko e-okolje uporablja tudi izven izobraževalnega sistema, pri čemer so vse funkcionalnosti na voljo v primeru registracije, vstop 'kot gost' pa omogoča popoln dostop do nalog, razlag in zbirk FRIDA ter BERTA, ne vodi pa se statistika reševanja.

V fazi testiranja in eno leto po zaključenem projektu smo spremljali rabo e-okolja in zbirali odzive primarnih uporabnic ter uporabnikov. Povratne informacije smo prejeli po e-pošti, na podlagi anketiranja učiteljic in učiteljev ter v obliki poročil, ki so jih pripravile učiteljice in učitelji slovenščine in v katerih so bili zbrani tudi odzivi učencev in učenk oz. dijakinj in dijakov. Koristne komentarje smo prejeli tudi po izvedeni konferenci in okrogli mizi leta 2021,²⁵ na izobraževanjih in predstavitev

²⁴ Javni razpis za izbiro ponudnikov za izvedbo projektov na podlagi nacionalnega programa za jezikovno politiko v letih 2022–2023 (JR-NPJ-22-23).

²⁵ Prim. <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/konferenca/>.

e-okolja ter sestankih, ki so potekali s sodelujočimi učiteljicami in učitelji. Pri nadgradnji e-okolja smo omogočili tudi prijavo napak in s pomočjo te funkcionalnosti smo prav tako dobili vpogled v zadovoljstvo z rabo e-okolja. Ob koncu leta 2022 smo beležili okrog 1800 registriranih uporabnic in uporabnikov z več kot 150 osnovnih in srednjih šol (Ulčnik 2023: 23), ob koncu leta 2023 pa že več kot 5000 uporabnic in uporabnikov z več kot polovice vseh šol v slovenskem prostoru.

3.1 Poročila sodelujočih učiteljic in učiteljev slovenščine za leto 2022

V nadaljevanju podajam odzive v poročilih za leto 2022, ki sem jih kot vodja projekta *Slovenščina na dlani* prejela od prvotno sodelujočih vzgojno-izobraževalnih zavodov. Poročila je pripravilo 32 učiteljic in učiteljev slovenščine, ki so med letoma 2017 in 2021 sodelovali v projektu (prim. Ulčnik 2023: 7). Predvideno je bilo, da v poročilu opisno predstavijo svoje izkušnje oz. podajo strokovno mnenje za naslednjih šest kategorij: (1) konkretni načini rabe e-okolja v letu 2022 (izkušnje z rabo e-okolja), (2) odzivi učečih se, (3) prednosti e-okolja, (4) pomanjkljivosti e-okolja, (5) predlogi za nadgradnjo ter (6) načrt rabe e-okolja v prihodnje.

V poročilih so izpostavili, da so učno e-okolje največkrat uporabljali na računalnikih in najpogosteje v zadnjem triletju osnovne šole (6. razreda niso vključili) oz. v 2. in 3. letniku srednje šole. Konkretno so omenili vaje za utrjevanje pravopisa, frazemov, skladnje in besedilnih vrst, in sicer v smislu nadgradnje nalog iz delovnih zvezkov. Reševanje je potekalo pri pouku (npr. kot uvodna motivacija, utrjevanje snovi, ponovitev, preverjanje znanja pred ustnim ali pisnim ocenjevanjem) in doma (obvezne in neobvezne naloge). Presodili so, da je raba e-okolja popestrila pouk, omogočila raznoliko učenje in sodoben pristop k obravnavani snovi, da so imeli učeči se večjo motivacijo za reševanje nalog (kot če bi bile natisnjene), da so lahko reševali v lastnem tempu, kot pozitivno so izpostavili takojšnjo povratno informacijo. Zelo uporabni so se jim zdeli tudi zabavni promocijski videoposnetki, objavljeni na projektni spletni strani,²⁶ in razdelek Znanje. Menijo, da je okolje preprosto za uporabo, pregledno in privlačno ter še posebej koristno pri poučevanju in učenju na daljavo.²⁷ Opozorili so tudi na pozitiven ekološki vidik, saj dodatnih nalog ni bilo treba tiskati.

²⁶ <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/publikacije-gradiva/>

²⁷ Gre za obdobje, v katerem so se še odrejale karantene v primeru okužbe s koronavirusom.

Iz poročil izvemo, da se učenci in učenke razveselijo dela v e-okolju in se »večinoma resno lotijo danih nalog«. ²⁸ Izpostavljeno je, da jim je tehnologija blizu in da je učno e-okolje zanje koristen vir dodatnih nalog. ²⁹ Okolje jim je oblikovno všeč. Naloge so jim v izziv, saj so dovolj zahtevne. Ugotavljajo, da morajo biti natančni in pozorno brati navodila. Tudi dijakinje in dijaki so bili zadovoljni z raznolikostjo nalog in takojšnjo povratno informacijo, uporabne se jim zdijo zlasti naloge za ponovitev pravopisnih pravil. Ob pozitivnih odzivih pa so učeči se navedli tudi, da pogrešajo informacijo o pravih odgovorih (v primeru napačno rešenih nalog), nekateri gimnazijci in gimnazijke menijo, da so naloge večinoma prelahke in da so primeri odmaknjeni od njihovega aktualnega sveta.

Med prednostmi učnega e-okolja so učiteljice in učitelji navedli dostopnost, sistematičnost, bogat nabor nalog, njihovo raznolikost in pregledno razvrstitev po področjih, možnost individualnega dela in diferenciacije (prilagajanja zahtevnosti nalog), možnost samostojnega dela, samoregulacijo učenja, strokovno ustreznost, poglobljenost in uporabnost razlag (npr. za samostojno učenje in iskanje rešitev), podprtost s konkretnimi primeri, velik nabor enot v zbirki FRIDA, dober izbor besedil in njihova odlična predstavitev, avtentičnost primerov in besedil ter sodoben pristop k obravnavi snovi.

Med pomanjkljivostmi so izpostavili pomanjkanje dodatnih funkcij pri dodeljevanju nalog (naknadno spreminjanje dodeljenih nalog, spreminjanje roka za oddajo nalog) in pregledovanju statistike (potrebovali bi vpogled v napačno rešeno nalogo). Moteča se jim je zdela odsotnost rešitev. Opozorili so, da se osnovnošolci in osnovnošolke lahko tudi težje znajdejo v zavihku Znanje (ne vedo, kje lahko najdejo kakšno vsebino; nekatere razlage so preobširne). Opazili so, da nekatere naloge vzamejo preveč časa glede na izkupiček (prepis povedi za preverjanje velike začetnice). Navedli so, da je problematika vezana tudi na čas koncentracije učencev (naveličanost reševanja po določenem času). Omenjeno je bilo poenostavljanje vstopa v okolje (po možnosti brez registracije). Dve učiteljici sta navedli, da pogrešata navodila za rabo okolja.

²⁸ Iz odgovora lahko sklepamo, da posamezni učenci in učenke delo na računalniku sprejmejo kot bolj sproščeno in verjetno nekoliko manj resno obliko dela.

²⁹ »Zanimivo, lahko bom vadil vejico, nekaj novega in uporabnega za učenje, preprosto dostop.«

Navedli so tudi omejitve, s katerimi se soočajo na šolah, npr. pomanjkljiva opremljenost učilnic z računalniki (ali prenosniki ali tablicami),³⁰ zaradi česar ni možnosti, da bi vsak posameznik reševal naloge. Izpostavili so težave pri organizaciji (potrebno je skrbno načrtovanje dela in upoštevanje dejstva, da so računalniške učilnice v dopoldanskem času večinoma zasedene; učenci, učenke se morajo prijaviti, nekateri pozabijo geslo AAI-računa, zato v okolje vstopijo 'kot gosti'). Opozorili so na upočasnjenost dela zaradi počasnega nalaganja »Treninga« (v računalniški učilnici), opazili so občasno prepočasnost odzivnosti, težje upravljanje e-okolja na pametnem telefonu. Nekateri so odkrito napisali, da se rabi pametnih telefonov namenoma izogibajo (zaradi majhnosti zaslona in težjega spremljanja aktivnosti). Zelo koristne so bile tudi povratne informacije o omejitvah, s katerimi se soočajo učenke in učenci; izpostavljeno je, da se nekateri še vedno »slabo znajdejo na računalniku, doma nimajo dostopa do interneta, nekateri starši se zaradi strahu pred e-zasvojenostmi upirajo delu z računalnikom«.

Med predlogi za nadgradnjo učnega e-okolja so največkrat navedli možnost vpogleda v rešitve v primeru napake pri reševanju, možnost preoblikovanja dodeljenih obveznosti (naknadno dodajanje ali brisanje nalog, spreminjanje roka za oddajo na profilu učiteljev), možnost vračanja k predhodno rešenim nalogam, nadgrajevanje in usklajevanje z učnim načrtom, konkretno so predlagali npr. dodajanje besedilnih vrst, širjenje vsebin z ozirom na jezikovne ravnine, naloge iz glasoslovja in pravorečja,³¹ prepoznavanje besedilnih vrst, določanje njihovih oblikoslovnih lastnosti, določanje stavčnih členov in vrst prirednih ter podrednih razmerij, predlagali so naloge za določanje S-strukture, omenili so celo širjenje vsebin na področje književnosti (predstavitev in preverjanje književnih besedil). Želijo si, da bi okolje ponudilo vaje za maturo oz. da bi se dodale podobne naloge, kot se pojavljajo na maturi. Med predlogi je tudi poenostavitev vstopa v okolje, aktualizacija primerov pri nalogah (večja povezanost s svetom današnjih najstnikov).

Pri načrtih rabe e-okolja v šolskem letu 2022/23 so navedli, da bodo ohranili zastavljeno rabo e-okolja ali jo še razširili, da bodo okolje uporabljali za popestritev pouka, tudi tekmovanje med skupinami, za domače naloge in samostojno pripravo

³⁰ V enem poročilu je bil naveden podatek o nakupu tablic in sistemskih rešitvah, ki jih načrtujejo: »Učno okolje je potrebno bolj sistematsko vpeti v letne priprave, in sicer pri preverjanjih znanja, saj smo zaradi tega na šoli nabavili tablice. Prav tako vsi učenci potrebujejo svoje račune, zato bomo začeli z registracijo učencev v 7. in 8. razredu, da se lahko okolje uporablja, kot je bilo zastavljeno.«

³¹ Z dodanim zvokom.

na preizkuse znanja. S tem bodo učeči se pridobivali večšino samoregulacije učenja in znanja.

3.2 Drugi odzivi uporabnikov in uporabnic v letih 2022 in 2023

Ob doslej izpostavljenih povratnih informacijah pa so pomembni tudi odzivi učiteljic in učiteljev slovenščine, ki so se februarja in marca 2022 udeležili usposabljanja *Preklopi na slovenščino – učno e-okolje Slovenščina na dlani*. E-okolje so pohvalili kot »inovativno in koristno ter primerno za obogatitev pouka slovenščine, med pomanjkljivostmi pa so prav tako izpostavili odsotnost rešitev pri nalogah na profilu za učence in odsotnost predogleda dodeljenih nalog na profilu za učitelje« (Ulčnik 2023: 4). Zanimalo jih je tudi, ali lahko učenci kodo, ki jo prejmejo za pridružitve skupini, posredujejo tretji osebi, ki ni del skupine (tega se ne da preprečiti), in ali lahko potem učitelj iz skupine izloči tako osebo (odgovor je pritrdilen). Imeli so tudi pomisleke glede reševanja nalog doma, saj bi jih namesto učencev in učenk lahko reševal kdo drug (tudi tega v digitalnem okolju ne moremo preprečiti).

Odzivi študentk in študentov, ki so se udeležili poletne šole *Slovenščina na prvi pogled* (2022), so bili prav tako pozitivni. Z navdušenjem so reševali naloge v frazeološkem sklopu in po delavnici v komentarjih zapisali, da je e-okolje enostavno za uporabo, sistematično zastavljeno, koristno tudi za učenje slovenščine kot drugega ali tujega jezika, kot pomanjkljivost pa so tudi oni navedli, da pogrešajo rešitve.

Tudi po izvedeni predstavitvi *Slovenščine na dlani* učiteljicam in učiteljem slovenščine v okviru Slavističnega društva Maribor (14. 12. 2022) ter po delavnici na Slovenskem slavističnem kongresu (29. 9. 2023) smo prejeli pozitivne odzive. Interaktivna gradiva se jim zdijo zelo dobrodošla in uporabna, navedli so, da se veselijo novih izkušenj v učnem e-okolju. V promocijske namene smo jim podarili tudi plakate s QR-kodo za neposreden vstop v e-okolje.³²

Koristne povratne informacije smo vseskozi prejeli tudi s šol, ki sta intenzivneje sodelovali pri nadgradnji e-okolja v letih 2022 in 2023 (OŠ Šentjur pri Dravogradu in OŠ Maksa Durjave Maribor). Učiteljici slovenščine sta potrdili, da je e-okolje

³² Promocijsko gradivo je sofinancirala Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada. Nabavo plakatov v letu 2022 je financiralo Slavistično društvo Maribor.

dobrodošla popestritev pouka in da pritegne tudi učenke in učence, ki so sicer manj odzivni. V določenih segmentih je okolje uporabno tudi pri učečih se, ki jim slovenščina ni materni jezik (npr. naloge izbiranja, razvrščanja danih elementov, naloge z igričarskimi elementi, kot je spomin). Pri posameznih nalogah bi bilo treba za večjo uporabnost pri učencih priseljencih prečistiti primere oz. uporabiti krajše primere s splošno znanim besedjem. Sicer pa sta opozorili, da so napačni odgovori pogosto tudi posledica površnosti pri branju navodil in da so današnje generacije drugačne, zlasti v navezavi na kulturo branja – mladi so vajeni brati kratka sporočila, branje daljših besedil pa zanje predstavlja večji napor, ki bi se mu najraje izognili. Skladno s tem sta opazili, da se učenke in učenci večinoma ne lotijo branja daljših razlag v učnem e-okolju (zavihek Znanje). Predlagali sta, naj se daljše razlage dodatno grafično popestrijo, po potrebi skrajšajo in preuredijo. Glede rabe pametnih telefonov je ena izmed učiteljic povedala, da jih ne uporabljajo, vzrok pa je oteženo delo z besedili in tudi slabša pokritost z brezžičnim omrežjem na šoli.

4 Analiza uporabniške izkušnje in ukrepi v okviru nadgradnje učnega e-okolja

Na podlagi spremljanja rabe e-okolja in zbranih povratnih informacij ugotavljamo, da je e-okolje v šolskem prostoru pozitivno sprejeto, tako učiteljice in učitelji slovenščine kot tudi učeči se ga dojemajo kot koristno popestritev jezikovnega pouka. Kljub temu so v poročilih, ki so jih pripravili po prvem letu pogostejše rabe v okviru izobraževalnega procesa, opozorili na opažene pomanjkljivosti in podali koristne predloge za nadgradnjo. Te smo upoštevali tudi kot izhodišča pri prijavi nadaljevanja projekta, ki je potekalo od avgusta 2022 do konca leta 2023.

Med aktivnostmi projekta *Slovenščina na dlani 2: nadgradnja učnega e-okolja*³³ je bila predvidena in izvedena nadgradnja funkcionalnosti e-okolja, pri čemer smo ob vajah in nalogah dodali rešitve, ki so jih uporabnice in uporabniki v največji meri pogrešali. Že ob koncu leta 2022 je bil na nivoju pregledovanja rezultatov omogočen vpogled v napačno rešen primer in njegovo ponovno reševanje, kasneje pa so bili dodani še pravilni odgovori. Prav tako je bila na učiteljskem profilu dodatno omogočena možnost predogleda nalog, ki jih učiteljice in učitelji dodeljujejo učenkam, učencem,

³³ Projekt je predstavljen na spletni strani <https://slo-na-dlani.si/projekt>. Članice in člani projekta so bili: Špela Antloga (FERI UM), Andreja Bizjak (FERI UM), Peter Čakš (FERI UM), Marko Ferme (FERI UM), Mira Krajnc Ivič (FF UM), Sandi Majninger (FERI UM), Milan Ojsteršek (FERI UM), Natalija Ulčnik (FF UM), Darinka Verdonik (FERI UM), Suzana Žilič Fišer (FERI UM). Konzorcijski partner je bilo Slavistično društvo Maribor (predsednica: Blanka Bošnjak), ki je sodelovalo pri promocijskih aktivnostih.

s čimer imajo boljši pregled nad nalogami, ki jih rešujejo učeči se, dodali pa smo še oznako zahtevnosti nalog. V ta namen smo še dodatno kategorizirali zahtevnost primerov ob nalogah in s tem povečali možnosti diferenciacije pri dodeljevanju nalog, ob tem pa smo primere tudi precistili z vidika aktualnosti in primernosti za mlade. Preoblikovali smo naloge, za katere se je izkazalo, da vzamejo preveč časa z ozirom na izkupiček. Za lažje sprotno odpravljanje opaženih pomanjkljivosti smo dodali možnost prijave napak s strani uporabnikov, uporabnic. Kot odziv na povratno informacijo o težavah pri iskanju ustreznih razlag in z namenom njegove optimizacije je bilo poenostavljeno kazalo v zavihku Znanje. Razlage smo še dodatno grafično (vizualno) popestrili s prikazi za boljše razumevanje in hitrejše usvajanje ter prilagojenost različnim učnim stilom.³⁴ V okviru tokratne nadgradnje nismo načrtovali širjenja vsebinskih sklopov (npr. dodajanja novih slovnicih vsebin ali vsebin s področja književnosti), prav tako nismo imeli v načrtu dodajanja nalog, kakršne se pojavljajo na maturi, saj je zasnova e-okolja izhajala iz drugačnih ciljev (osredotočili smo se npr. na pravopisno in slovnico problematična mesta, ki bi učečim se pomagala izboljšati jezikovno izražanje). Z namenom olajšanja prijave pa smo še nekoliko poenostavili vstopno stran v e-okolje in optimizirali hitrost delovanja okolja. Pripravili smo tudi videoposnetke s prikazom funkcionalnosti e-okolja, ki bodo prispevali k enostavnejšemu prehodu na njegovo rabo. V okviru promocijskih aktivnosti smo v letu 2023 uspešno izvedli tudi medšolsko tekmovanje iz slovenščine, na katerem so se mladi preizkusili v reševanju jezikovnega testa.

5 Sklep

Učno e-okolje *Slovenščina na dlani*, ki je na osnovnih in srednjih šolah ter izven izobraževalnega procesa v rabi od leta 2021, je bilo razvito z namenom omogočanja popestritve jezikovnega pouka slovenščine in pridobivanja dodatnih jezikovnih ter digitalnih kompetenc. Pri njegovi zasnovi in pripravi smo sledili potrebam digitalne družbe, jezikovnotehnološkimi in grafičnim trendom, jezikovnodidaktičnim smernicam ter strokovnim novostim.

Uporabnice in uporabniki so na podlagi splošnega in usmerjenega testiranja, posredovanja svojih pripomb in predlogov za izboljšanje, s pomočjo neposredne komunikacije, prijave napak (ob reševanju nalog v e-okolju) in sprotnega poročanja

³⁴ O pomenu vizualizacije vsebin v procesu učenja in smernicah za njihovo pripravo prim. publikacijo *Vizualizacija študijskih gradiv* (2020).

o svojih izkušnjah aktivno vključeni v proces nadgradnje učnega e-okolja. Razvijalci okolja se na uporabniške odzive in njihove povratne informacije sproti odzivamo in si prizadevamo za sinergičen odnos, ki bi prispeval k aktualizaciji e-okolja in povečanju zadovoljstva med uporabniki in uporabnicami. V ta namen je v letih 2022 in 2023 potekala nadgradnja e-okolja, pri kateri smo sledili iskanju rešitev, ki so upoštevale potrebe uporabnikov in uporabnic. Ugotavljamo, da učiteljice in učitelji sprejemajo in vključujejo digitalne novosti v izobraževalni proces ter prepoznajo prednosti e-okolja. Statistika kaže, da je raba *Slovenščine na dlani* ves čas v porastu in da po njej posegajo tudi uporabniki in uporabnice izven izobraževalnega sistema, kar je povezano z velikim potencialom, ki ga imajo učna e-okolja na nivoju vseživljenjskega (samo)učenja.

Literatura

- Kozma AHAČIČ, Janoš JEŽOVNIK, Nina LEDINEK, Andrej PERDIH, Špela PETRIC ŽIŽIČ, Duša RACE, 2021: Priprava jezikovnih podatkov za pedagoški portal o slovenščini Franček. *Philological Studies* 19/1, 203–223. Dostop 13. 2. 2023 na <https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/1588/1392>.
- Snježana BABIČ, 2011: E-learning environment compared to traditional classroom. *MIPRO, 2011, Proceedings of the 34th International Convention*. 343–348. Dostop 13. 2. 2023 na <https://ieeexplore.ieee.org/document/5967259>.
- Daria BYLIEVA, Jon-Chao HONG, Vuctoria LOBATYUK, Tatiana NAM, 2021: Self-Regulation in E-Learning Environment. *Education Sciences* 11/785, 1–23.
- Lara GODEC SORŠAK, 2022: Teoretični pogled na šolski slovar. *Slavistična revija* 70/4, 667–679. *Igrifikacija: strokovna podlaga*. Didakt.UM. Maribor: Univerza v Mariboru, 2020. Dostop 13. 2. 2023 na https://didakt.um.si/oprojektu/projektneaktivnosti/Documents/Igrifikacija_januar2020_fin_al.pdf.
- Metka KORDIGEL ABERŠEK, 2020: Zmote o usvajanju funkcionalne pismenosti v e-okolju in nove naloge didaktike slovenščine. *Slavia Centralis* 13/2, 187–202. Dostop 13. 2. 2023 na <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/973>.
- Iztok KOSEM, Mojca STRITAR, Sara MOŽE, Ana ZWITTER VITEZ, Špela ARHAR HOLDT, Tadeja ROZMAN, 2012: *Analiza jezikovnih težav učencev: korpusni pristop*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- Mira KRAJNC IVIČ, Ines VORŠIČ, 2019: Razvijanje funkcionalne pismenosti prek besedil zbirke BERTA. *Slovenščina na dlani* 2. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 57–68. Dostop 13. 2. 2023 na <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/publikacije-gradiva/>.
- Mira KRAJNC IVIČ, Ines VORŠIČ, 2021: Besedila v učenem e-okolju Slovenščina na dlani. *Slovenščina na dlani* 4. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 95–118. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/615>.
- Nives KREUH, Liljana KAČ, Gregor MOHORČIČ, 2011: *Izhodišča za izdelavo e-učbenikov*. Elektronski vir. 2. izdaja. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostop 13. 2. 2023 na <https://www.zrss.si/pdf/izhodiisce-e-ucbeniki.pdf>.
- Alenka LIPOVEC, Marjan KRAŠNA, Igor PESEK (ur.), 2019: *Izzivi in dileme osmišljene uporabe IKT pri pouku*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/402>.
- Sandi MAJNINGER, Marko FERME, Milan OJSTERŠEK, 2021: Priprava učnega e-okolja Slovenščina na dlani z vidika programiranja. *Slovenščina na dlani* 4. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor:

- Univerzitetna založba Univerze. 175–188. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/615>.
- Richard E. MAYER, 2013: Učenje s tehnologijo. *O naravi učenja. Uporaba raziskav za navdih prakse*. Ur. Hanna DUMONT, David ISTANCE, Francisco BENAVIDES. Slovensko izdajo strokovno uredila Sonja Sentočnik. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Dostop 13. 2. 2023 na <https://www.zrss.si/pdf/o-naravi-ucenja.pdf>.
- Simona PULKO, Melita ZEMIČ, JONTEŠ, Mihaela KOLETNIK, Polonca ŠEK MERTÜK, Alenka VALH LOPERT, 2017: *Analiza trenutno aktualnih e-okolij za poučevanje jezikov (primarno e-okolij za slovenščino)*. Gradivo projekta Slovenščina na dlani. Maribor: Univerza v Mariboru.
- Simona PULKO, Natalija ULČNIK, 2021: Strategije za izvajanje prožnih oblik učenja in poučevanja s pomočjo učnega e-okolja Slovenščina na dlani. *Slovenščina na dlani 3*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 137–142. Dostop 13. 2. 2023 na <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/publikacije-gradiva/>.
- Uroš RAJKOVIČ, Alenka BAGGIA (ur.), 2021: *Znanstveno-raziskovalni trendi na področju digitalne preobrazbe*. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.
- Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (ReNPJP21–25)*. Ljubljana, 2021.
- Tadeja ROZMAN, Irena KRAPŠ VODOPIVEC, 2011: Jezikovni pouk slovenščine – stanje in želje. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. (Obdobja, 30). Ur. Simona Kranjc. Ljubljana. 397–403. Dostop 13. 2. 2023 na https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/30-Rozman_Kraps.pdf.
- Tadeja ROZMAN, Irena KRAPŠ VODOPIVEC, Mojca STRITAR, Iztok KOSEM, 2020: *Empirični pogled na pouk slovenskega jezika*. Ljubljana. Dostop 13. 2. 2023 na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/view/227/327/5303-1>.
- Slovenščina na dlani 1*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2018. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/341>.
- Slovenščina na dlani 2*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2019. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/447>.
- Slovenščina na dlani 3*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2021. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/545>.
- Slovenščina na dlani 4*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2021. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/615>.
- Polonca ŠEK MERTÜK, 2018: Računalniška opremljenost sodelujočih šol in raba e-gradiv pri pouku slovenščine. *Slovenščina na dlani 1*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 81–84. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/341>.
- Natalija ULČNIK, Simona PULKO, Tanja BRČIČ PETEK, 2021: Testiranje in notranja procesna evalvacija učnega e-okolja Slovenščina na dlani. *Slovenščina na dlani 3*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 143–150. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/545>.
- Natalija ULČNIK, Matej METERC, Vida JESENŠEK, 2021: Frazemi in pregovori v učnem e-okolju Slovenščina na dlani. *Slovenščina na dlani 4*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 75–94. Dostop 13. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/615>.
- Natalija ULČNIK, 2023: *Zaključno poročilo o doseganju rezultatov projekta Slovenščina na dlani*. Maribor: Univerza v Mariboru. Dostop 13. 2. 2023 na http://projekt.slo-na-dlani.si/wp-content/uploads/02_ZakljucnoPorocilo_SlovenscinaNaDlani.pdf.
- UN Slovenščina: *Program osnovna šola. Slovenščina. Učni načrt (posodobljena izdaja)*. Mojca Poznanovič Jezeršek idr. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo, 2018.
- Darinka VERDONIK, Simona MAJHENIČ, Špela ANTLOGA, Sandi MAJNINGER, Marko FERME, Kaja DOBROVOLJC, Simona PULKO, Mira KRAJNC IVIČ, Natalija ULČNIK, 2021: Učno e-okolje Slovenščina na dlani: izzivi in rešitve. *Slovenščina 2.0: empirične, aplikativne in interdisciplinarne raziskave 9/1*, 181–215. Dostop 13. 2. 2023 na <https://journals.uni-lj.si/slovenscina2/article/view/9881>.

Vizualizacija študijskih gradiv. Didakt.UM. Maribor: Univerza v Mariboru, 2020. Dostop 13. 2. 2023 na https://didakt.um.si/oprojektu/projektneaktivnosti/Documents/Strokovna%20podlaga%20za%20vizualizacijo%20u%C4%8Dnih%20gradiv-nadgradnja_3sep20.pdf.

Spletni viri

Fran, Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostop 13. 2. 2023 na <https://fran.si/>.

Franček. Dostop 13. 2. 2023 na <https://www.xn--frank-l2a.si/>.

Ditko. Dostop 3. 11. 2022 na www.ditko.si.

Ephras, SIO (Slovensko izobraževalno omrežje). Dostop 13. 2. 2023 na <https://resitve.sio.si/ephra-vec%C2%8Djezikovno-frazeolosko-gradivo/>.

e-Solska torba, SIO (Slovensko izobraževalno omrežje). Dostop 13. 2. 2023 na <https://projekt.sio.si/e-solska-torba/>.

Hotel Slovenščina. Dostop 13. 2. 2023 na <http://hotel-slo.ff.um.si/>.

i-Križ kraž. Dostop 13. 2. 2023 na <https://centerslo.si/za-otroke/ie-gradiva/>.

i-Učbeniki. Spletno mesto interaktivnih učbenikov. Dostop 13. 2. 2023 na <https://eucbeniki.sio.si/>.

Jezikovna Slovenija. Dostop 13. 2. 2023 na <https://jezikovna-politika.si/>.

Jezikovna svetovalnica. Dostop 13. 2. 2023 na <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>.

Odrptokodna orodja za slovenski jezik v digitalnem okolju. Dostop 13. 2. 2023 na <https://www.slovenscina.eu/>.

Pedagoški slovnici portal. Dostop 13. 2. 2023 na <http://slovnica.slovenscina.eu/>.

Razvoj slovenščine v digitalnem okolju (RSDO). Dostop 13. 2. 2023 na <https://www.cjvt.si/rsdo/>.

Slogovni priročnik. Dostop 13. 2. 2023 na <http://ssj.slovenscina.eu/portali/slogovni-prirocnik>.

Slovenščina na dlani. Predstavitvena stran. Dostop 13. 2. 2023 na <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/>.

Slovenščina na dlani. Po inovativni poti do novega znanja. Dostop 13. 2. 2023 na <https://slo-na-dlani.si/projekt>.

Slovka. Dostop 13. 2. 2023 na <http://slovka.ff.um.si/>.

SOS Slovene. Dostop 13. 2. 2023 na <http://sos-slovene.ff.um.si/>.

SprichWort-Plattform. Dostop 13. 2. 2023 na <http://www.sprichwort-plattform.org/>.

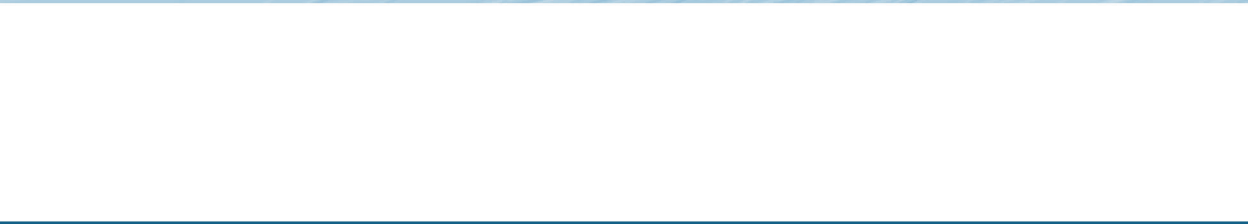
Terminološka svetovalnica. Dostop 13. 2. 2023 na <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetovanje>.

Vejice 1.0 (Orodje za postavljanje vejic). Dostop 13. 2. 2023 na <https://orodja.cjvt.si/vejice/>.

Zdravka. Dostop 13. 2. 2023 na <http://zdravka.ff.um.si/>.

Znani rezultati mednarodne raziskave bralne, matematične in naravoslovne pismenosti PISA 2022. Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje. 5. 12. 2023. Dostop 17. 1. 2024 na <https://www.gov.si/novice/2023-12-05-znani-rezultati-mednarodne-raziskave-bralne-matematicne-in-naravoslovne-pismenosti-pisa-2022/>.

ZOONIMI V SLOVENSKIH, HRVAŠKIH IN RUSKIH PRIMERJALNIH FRAZEMIH TER SLOVENSKIH NAREČJIH

MIHAELA KOLETNIK, NATALIA KALOH VID

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
mihaela.koletnik@um.si, natalia.vid@um.si

V prispevku preučujemo knjižne slovenske, hrvaške in ruske primerjalne frazeme z zoonimno sestavino, ki opredeljujejo človekove lastnosti (značajske, mentalne, telesne), človekova čustva in občutenja, vedenjske vzorce in stanja, v primerjavo pa so vključeni tudi frazemi iz primorskega notranjskega zagorskega govora, štajerskega južnopohorskega oplotniškega govora ter desetih prekmurskih govorov, pokrivajočih vsa tri prekmurska podnarečja. Prikazati želimo, na osnovi katerih mentalnih podob je nastal isti frazeološki pomen v normiranih knjižnih jezikih in naravnih narečnih govorih, kateri frazemi so imeli enako ali podobno izhodišče, koliko je na oblikovanje frazeološkega pomena vplivala simbolika živali in ali so bile iste (ustaljene, resnične, domnevne, pogosto tudi antropomorfnopripisane) lastnosti posamezne živali motivirajoče pri njihovem nastajanju.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.5](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.5)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
slovensčina,
hrvaščina,
ruščina,
frazеologija, narečna
frazеologija,
frazem, primerjalna analiza
frazemov

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.5](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.5)

ISBN
978-961-286-854-3

ZOONYMS IN SLOVENE, CROATIAN AND RUSSIAN COMPARATIVE PHRASEMES AND SLOVENE DIALECTS

MIHAELA KOLETNIK, NATALIA KALOH VID

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
mihaela.koletnik@um.si, natalia.vid@um.si

Keywords:

Slovene language,
Croatian language, Russian
language, phraseology,
dialectal phraseology,
phrase, comparative
analysis of phrasemes

This article is a comparative analysis of phrasemes in standard Slovene, Croatian and Russian on the one hand and those found in Slovene dialects on the other hand. The phrasemes studied all contain a zoonymic element referring to people's emotions, feelings, behavioural patterns and human condition in terms of their personal, mental and physical characteristics. These are compared to phrasemes found in the Zagorje local speech (part of the dialect spoken in the Primorsko-Notranjska region), the Oplotnica local speech (part of the Styrian dialect spoken in the Southern Pohorje region) and ten Prekmurje local speeches (covering all three Prekmurje sub-dialects). Our objective is to show which mental images contributed to the creation of the same phraseological meaning in the standard literary languages on the one hand and in vernacular dialectal speeches on the other; which phrasemes are based on the same or a similar origin; to what extent their phraseological meaning was influenced by animal symbolism and whether the same characteristics (established, real, presumed, frequently also based on anthropomorphic attributions) of a single animal were a motivating factor in their creation.

1 Uvod¹

Kontrastivne primerjave frazeologije različnih jezikov kažejo, da v frazeološkem sestavu dveh ali več jezikov pogosto prihaja do podobnosti, ki se odražajo zlasti v procesih frazeologizacije in izkazujejo nekatere univerzalne zakonitosti (Jesenšek 2000: 242–243). Po Savelievi (2004: 93) k podobnim načinom izražanja situacij v frazemih prispevajo podobne življenjske izkušnje, podoben način mišljenja in dojemanja ter tesni zgodovinski stiki med posameznimi narodi.

V prispevku preučujemo knjižne slovenske, hrvaške in ruske primerjalne frazeme z zoonimno sestavino, ki opredeljujejo človekove lastnosti (značajske, mentalne, telesne), človekova čustva in občutenja, vedenjske vzorce in stanja, v primerjavo pa so vključeni tudi frazemi iz primorskega notranjskega zagorskega govora, štajerskega južnopohorskega oplotniškega govora ter desetih prekmurskih govorov, pokrivajočih vsa tri prekmurska podnarečja. Prikazati želimo, na osnovi katerih mentalnih podob je nastal isti frazeološki pomen v normiranih knjižnih jezikih in naravnih narečnih govorih, kateri frazemi so imeli enako ali podobno izhodišče, koliko je na oblikovanje frazeološkega pomena vplivala simbolika živali in ali so bile iste (ustaljene, resnične, domnevne, pogosto tudi antropomorfnopripisane) lastnosti posamezne živali motivirajoče pri njihovem nastajanju.²

Med frazemi, katerih splošno znane definicijske lastnosti so najmanj dvočlenskost, ustaljenost oz. reproduktivnost, desemantizacija globinske slike prvotno nefrazeološke zveze, skladijska vloga v stavku oz. samostojna stavčna enota in močna ekspresivnost, predstavljajo posebno skupino primerjalni frazemi, ki se konstituirajo na podlagi posebnega semantičnega razmerja in so pogosti v vseh jezikih. Po Kržišnikovi (2008: 39) gre v njih za pripisovanje lastnosti ene stvari kaki drugi stvari, pri čemer so nekateri etaloni³ skupni mnogim (nacionalnim itd.) skupnostim, obstajajo pa tudi taki, v katerih se kažejo posebnosti določenega naroda, jezika in/ali kulture. Osnovna struktura primerjalnih frazemov je tridelna: A+primerjalni veznik+C, pri čemer je A tretje v primeri (tertium comparationes), C pa primerjalna beseda (comparatum). Ker v nekaterih frazemih A-del ni vedno

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovensčine* – vodja programa akad. prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Več o tem glej pri Fink Arsovski (2006: 14; prevod E. Kržišnik).

³ Telija (1996: 242, v Kržišnik 2008: 39) stalne primere imenuje *etalone*.

izražen, ima manjša skupina primerjalnih frazemov dvodelno strukturo (Kržišnik 2014: 245). Vsaj dvodelna zgradba je za frazeološkost nujna, sicer se frazem spremeni v metaforično poimenovanje. Tudi največ v tem prispevku obravnavanih primerjalnih frazemov ima tridelno strukturo, dvodelni frazemi so zelo redki, npr.: *kaò sardine* [*u konzervi*]; *kaò selði v boèke*, njihova zgradbena zapolnitev pa je naslednja: A-del je ali glagol ali pridevnik, samo v nareèju zelo redko tudi prislov, B-del je primerjalni veznik, C-del pa je najveèkrat samostalnik (*napiti se kot svinja* – *napiti se kaò svinja* – *напитъся как свиная*, *priden* (*delaven, marljiv*) *kot mravlja* (*mravljièa*) – *marljiv kaò trav* – *трудолюбивый (прилежный) как муравей*; *'tùù* 'tìho' *kàk* 'mìš') ali besedna zveza s samostalniškim jedrom (*poèutiti se kot riba v vodi* – *osjeèati se kaò riba u vodi* – *чувствовать себя как рыба в воде*, *reven kot cerkvena miš* – *gol* (*siromašan*) *kaò crkveni miš* – *бедный (нищий) как церковная мышь* (*крыса*)), knjižno in nareèno slovensko redko tudi stavek (*lagati kot pes* [*teèe*] 'zelo lagati'; *la'gàti* (*se*) *kàk* '*pes bi'ž:ž:*' 'isto'; *'go:upček le'ti:ž* (komu) *kàk* '*kožj, g'dà* '*li:žšèe* '*ge:ž* 'hitro, veliko govoriti'.

Glede na stopnjo desemantizacije in pomenske povezave med A- in C-delom je pri tu obravnavanih frazemih prvi del najveèkrat nedesemantiziran (sestavina torej ohranja svoj prvotni leksikalni pomen), C-del pa opravlja vlogo potenciranja pomena prvega dela, saj npr. *laèen kot volk* ne pomeni samo 'laèen', ampak 'zelo laèen'.⁴ Frazemi z desemantiziranim prvim delom so redki, npr. knjižno hrvaško: *gol kaò crkveni miš* 'zelo siromašen', nareèno prekmursko: *subi kak cerkvena miš* in *goli kak ptič*, kjer suh in gol pomenita 'siromašen'.

Vera Smole (2009: 104) ugotavlja, da prihaja pri opazovanju frazemov v različnih zvrsteh istega jezika do podobnih razlik v zgradbi ali pomenu frazema kot takrat, ko jih opazujemo v različnih sorodnih jezikih, v našem primeru slovanskih. Kot enake pojmuje frazeme, ki se razlikujejo samo na glasoslovni ravnini, in tiste, ki delujejo kot prevodi, saj se v istem pomenu uporablja drugaèen leksem ali kot sestavina A-dela ali kot sestavina C-dela ali celo v obeh delih, predstava (konotacija, slika) pa je še vedno ista. Kot različne istopomenske frazeme avtorica pojmuje predvsem tiste frazeme, ki imajo leksièno in pomensko drugaèen C-del (Smole 2009: 104–105).

⁴ Kržišnikova (2014: 254) piše, da se C-del, za katerega so znaèilni slikovitost (figurativnost), konotativni pomen in moèna ekspresivnost, zelo pogosto uveljavlja z intenzifikatorskim pomenom 'zelo', 'veliko', 'moèno', 'v veliki meri', 'v velikem številu'.

2 Nabor gradiva in metodologija

Nabor tu obravnavanih slovenskih knjižnih frazemov smo pridobili s sistematičnim izpisom iz *Slovarja slovenskih frazemov* (Keber 2011), *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 2* (www.sskj2.si; www.fran.si/133) in *Hrvatsko-slavenskega rječnika* (2006) Željke Fink Arsovski s sodelavci še iz osmih slovanskih jezikov.⁵ *Hrvatsko-slavenski rječnik* nam je bil vir za izpis ruskih in hrvaških knjižnih frazemov. Slednje smo po potrebi dopolnili še z izpisi iz *Hrvatskega frazeološkega rječnika* (2003). Nabor tu obravnavanih narečnih frazemov smo pridobili s sistematičnim izpisom (1) za primorski notranjski zagorski govor (Z) – iz diplomske naloge Tine Šabec (2015), nastale pod mentorstvom Mihaele Koletnik; (2) za Prekmurje (P) – iz magistrskih nalog Ane Sobočan (2018) in Martine Zakocz (2019)⁶ ter seminarske naloge Martine in Barbare Zakocz (2018), nastalih pod mentorstvom Mihaele Koletnik; (3) za štajerski južnopohorski oplotniški govor – iz znanstvene objave Zinke Zorko in Anje Benko (2015). Frazeme iz narečne gradivske zbirke⁷ bomo predstavili primerjalno s knjižnimi frazemi v slovenščini, hrvaščini in ruščini po pomenskih skupinah, kakor so se (iz)oblikovale na osnovi zbranega narečnega gradiva. Pri razvrstitvi se bomo oprli na razporeditev, kot je v Koletnik (2023) in Koletnik (2023a).

3 Primerjalni frazemi v semantičnem polju *človekove lastnosti, človekova čustva in občutenja, vedenjski vzorci in stanja*

3.1 Primerjalni frazemi v semantičnem polju *človekove lastnosti*

V semantičnem makropolju človekove lastnosti je mogoče razlikovati naslednja podpolja:

⁵ Sodelavka za slovenščino je bila Erika Kržišnik, za ruščino pa lektorica za ruski jezik Irina Mironova Blažina (ob Željki Fink Arsovski).

⁶ Avtorici sta gradivo zbrali s terensko raziskavo v desetih prekmurskih krajih s pomočjo vnaprej pripravljene vprašalnice in vodenih intervjujev. V raziskavi je sodelovalo 19 informatorjev treh generacij.

⁷ Najobsežnejše je prekmursko narečno gradivo, saj je bilo zbrano načrtno, tako da so se iskali narečni ustrezniki slovenskim knjižnim primerjalnim frazemom. Gradivo iz Zagorja in Oplotnice je vključeno v primerjalno analizo v obsegu, kot je bilo objavljeno in kot tako dostopno avtorici tega prispevka.

3.1.1 Značajske lastnosti

(1) Borbenost in hrabrost

Vsem trem knjižnim jezikom je skupna primerjava človekove borbenosti z levom in levinjo: *boriti se kot lev* – *boriti se kao lav* – *драться (сражаться) как лев*; *boriti se kot levinja* – *boriti se kao lavica* – *сражаться (бороться) как львица* ter človekove hrabrosti z moškim členom tega živalskega para: *hraber kot lev* – *hrabar kao lav* – *храбрый как лев*. Frazem s sestavinsko leksično varianto levinja je prisoten samo v hrvaščini in ruščini *hrabra kao lavica* – *храбрая как львица*. Slovensko narečno je ta primerjava veliko redkejša: *Se bo'ri: ku 'leu* (Z).

(2) Delavnost, pridnost, marljivost

V vseh treh knjižnih jezikih je človekova velika, naporena in vztrajna delavnost primerjana z volom in konjem: *delati (garati) kot/kakor vol* – *raditi (tegliti) kao vol* – *работать как вол*; *delati (garati) kot konj* – *raditi kao konj* – *работать как лошадь*, v slovenščini pa še s (črno) živino,⁸ hrvaščini z živaljo in ruščini zverjo: *delati (garati) kot [črna] živina* – *raditi kao životinja* – *работать как зверь*. V obravnavanih narečnih govorih je najpogostejša primerjava s (črno) živino, volom in konjem: *'De:ɪla ku 'čarna ži'vi:na; ɣa'ra: ku 'kɔ:n* (Z); *Ga'ro:m kɔ 'čar:na ži'vəna* (O); *'dɛlati kāk 'čarna ži'vi:ina; 'dɛlati kāk 'gü:inɛc; 'dɛlati kāk 'kunj/'kɔnj* (P). Na Štajerskem in v Prekmurju se ta človekova lastnost povezuje še z mulo: *'Dala 'təkɔ 'mɔ:ula* (O); *'dɛlatɛ kāk 'mu:la* (P), na Goričkem v Prekmurju pa z bikom, oslom, kobilo in govedom: *'dɛlati kāk 'bi:jk; 'dɛlati kāk so'ma:r 'osel'; 'dɛlati kāk 'māgarec 'osel'; 'dɛlati kāk ko'bila; 'dɛlati kāk go'vedo*.

Pridnost, delavnost in marljivost se v vseh treh knjižnih jezikih izraža s podobo mravlje in čebele: *delati kakor mravlja* – *raditi kao mrav* – *трудиться как муравей*; *priden (delaven, marljiv) kot mravlja (mravljica)* – *marljiv kao mrav* – *трудолюбивый (прилежный) как муравей*; *priden (delaven, marljiv) kot čebela (čebelica)* – *marljiv kao pčela (pčelica)* – *трудолюбивый (прилежный) как пчела (пчелка)*, hrvaščina pa poleg tega uporablja še sestavini črv in krt: *raditi kao crv*; *marljiv kao krtica*, *marljiv kao crv*. V narečnih govorih

⁸ V tem frazemu se sestavina *živina* nanaša na vprežno živino, kot so vol, konj, včasih tudi krava. Neobvezna sestavina *črna* je prišla v sestavo frazema na osnovi dejstva, da je zaradi grobega ravnanja vprežna živina pogosto črna od udarcev (Keber 2011: 1143).

je najpogostejša primerjava z obema omenjenima žuželkama:⁹ *Si p'ri:dən ku bra'vi:nc; Si p'ri:dən ku če'bi:ɛla* (O);¹⁰ *'Dala 'təkə m'ra:ɟla; Ste p'rədnj kə če'bale* (O); *'vrļj kāk m'rāvla; 'vrļj kāk m'rāvlica; f'lājsen kāk m'rāvla; 'dɛlaven kāk m'rāvla; 'vrļj kāk f'čē:ɟla; p'riden kāk f'čē:ɟla; 'vrļj kāk f'čē:ɟlica; 'dɛlaven kāk f'čē:ɟla; 'dɛlatɛ kāk f'čē:la* (P)¹¹ na Ravenskem v Prekmurju pa sta kot enkratnici zabeležena še frazema *'dɛlaven kāk 'kunj* in *'vrļj kāk 'pɛs*.¹²

(3) Grobost, surovost, neusmiljenost, krutost

Grobost, surovost, neusmiljenost, krutost se v vseh treh knjižnih jezikih izražajo s podobo psa, ki ima v slovenščini neobvezno sestavino stekel:¹³ *pretepsti* (*premlatiti*) *koga kot psa – istučī (pretučī, prebiti i sl.) kao psa koga – избитъ как собаку кого; ubiti koga kot [steklega] psa – ubiti kao psa koga – прибить (прикончить) как собаку кого; ustreliti koga kot psa*. Primerjava s psom je tudi slovensko narečno najpogostejša: *Pre'ti:əpu ja je ku p'sa*: (Z); *z'bitj* (koga) *kāk p'sā; (z'm'la:titi)* (koga) *kāk p'sā; 'bu:jtɛ* (koga) *kāk p'sā; ('doj) stre'li:tj* (koga) *kāk p'sā; s'tiratj* (koga) *kāk p'sā; 'dɛlatj* (s kom) *še s'lāpše kāk s p'son* (P). Slovenščini in hrvaščini je skupna še primerjava z mačkom in volom: *pretepsti* (*premlatiti*) *koga kot mačka – istučī (pretučī, prebiti i sl.) kao mačku koga; zadržati kot koga mačka – ubiti kao mačku koga; ustreliti koga kot mačka; namlatiti (zmlatiti, premlatiti) / mlatiti (pretepsti / tepsti) kot vola koga – istučī / tuči (namlatiti (izzmlatiti) / mlatiti i sl.) kao vola u kupusu koga*, hrvaščini in ruščini pa s piščancem: *zaklati kao pile koga – придавить (придавить) как цыплёнка (курёнка) кого*. Ujemanje s slovenščini in hrvaščini skupnim zoonimom maček, pri čemer se lahko v narečju frazem sestavinsko širi s pridevniško sestavino mali, izkazuje prekmurščina: *z'bitj* (koga) *'kāk 'ma:loga 'ma:čka; 'doj stre'litj* (koga) *kāk 'ma:čka; li'čē:tɛ* (koga kam) *kāk 'ma:čka s'rāt*, medtem ko primerjava z volom in piščancem v obravnavanih narečjih ni izpričana, prav tako ne s kozo, ki se pojavlja v C-delu ruskega frazema *избить / бить (отодрать / драсть) как судорову козу кого*. Enako kot v hrvaščini – *ubiti (upicati i sl.) kao zeca koga* je slovensko narečno izražena še primerjava z zajcem: *z'bitj* (koga) *kāk 'za:fca; o'gü:litj* 'pretepsti' (koga) *kāk*

⁹ Sem štejem vsa poimenovanja, tudi pomanjševalnice in izpeljanke.

¹⁰ V notranjskem zagorskem govoru je narečno poimenovanje za mravljo *mravinec* (*bravinec*).

¹¹ Ob redko rabljenem pridevniku *priden* se v prekmurščini v A-delu frazema pojavljata še narečni pridevnik *vr* 'priden' (v določni obliki) in iz stičnega nemškega jezika prevzeti pridevnik *flajsen* 'priden' (< nem. *fleissig* 'marljiv, delaven, priden' (Antič 1999: 144)).

¹² Lekssem *pɛs* se pri mlajši generaciji govorcev pogosto uveljavlja z intenzifikatorskim pomenom 'zelo', 'veliko', 'močno', o čemer piše Erika Kržišnik (2014: 247, 254).

¹³ Neobvezna sestavina *steklega* je verjetno prišla v sestavo frazema na osnovi dejstva, da je resnično obnašanje psa s steklino napadalno, divje, nevarno (prim. Keber 2011: 680).

'za:fa. Obravnavani frazeološki pomen se v skrajnem severovzhodnem slovenskem prekmurskem narečju izraža še s frazemi *na'režati* (koga) *kāk med'veda*; *na'režati* (koga) *kāk 'bi:ika*; *na'režati* (koga) *kāk 'konja* ter *'delati* (s kom) *kāk z 'ži'vi:inof*.

(4) Krotkost, pohlevnost

Za izražanje krotkosti in pohlevnosti so vsi trije jeziki izbrali enake živali, in sicer ovco in jagnje: *pobleven kot ovčka* – *miran kao janje* – *смирный (кроткий) как ягнёнок (agneу)*; *krotek kot jagnje (ovčka, ovca)* – *kratak kao ovca* – *кrotкий как овца (овечка, агнеу)*. Frazem *krotek kot ovca*, znan v vseh treh knjižnih jezikih, potrjuje tudi primorsko notranjsko narečje, natančneje pivški zagorski govor: *Jə kro'ta:k ku 'vo:uca* (Z).

(5) Lažnivost

V povezavi s človekom, ki zelo in veliko laže, v slovenščini in hrvaščini srečamo podobo psa: *lagati kot pes* [*teče*]¹⁴ – *lagati kao pas*, *lagati kao pseto*, v ruščini pa sive merinovke:¹⁵ *врать как сивый мерин*. Primerjava s psom je prevladujoča tudi v narečju: *la'gati (se) kāk 'pes bi'ži:ž*, *la'gati se kāk 'pes*, v dveh krajih na prekmurskem Goričkem pa smo zabeležili frazema, v katerih C-delu se pojavljata leksični sestavini lisica in zajec *la'gati kāk li'sica* in *la'gati kāk 'za:vec bi'ži:ž*.

(6) Lenoba

Obravnavani knjižni jeziki se v živalih, ki predstavljajo človekovo lenobo, ne ujemajo. Ta negativna človekova lastnost se v slovenščini povezuje s psom, fuksom, tj. konjem rjavkasto ali rumenkasto rdeče barve, in trotom, v hrvaščini s hroščem, v ruščini pa z merjascem: *len kot pes*, *len kot fuk*s, *len kot trot* – *lijen kao buba* – *ленивый как боров*. Ujemanje med knjižnimi in narečnimi frazemi ne obstaja. Prekmursko narečno frazeološko gradivo kaže, da se obravnavan frazeološki pomen na skrajnem severovzhodu slovenskega narečnega prostora ubeseduje z zoonimoma maček in

¹⁴ Po Kebru (2011: 681) bi neobvezna sestavina *teče*, ki se pogosto že izpušča, še lahko kazala na razvoj pomena visoke stopnje, velike mere, ker pes lahko hitro teče. Brez te sestavine pa je frazem možno razumeti samo tako, da ima primerjalna sestavina kot pes že privzet pomen 'zelo, močno', ker je sicer pomen besedne zveze nesmiseln, saj pes ne more lagati, ker ne govori.

¹⁵ Siva merinovka je ovca merino pasme, ene najbolj znanih in razširjenih pasem ovac.

črv: *man'ja:stij 'len' kâk 'ma:ček; 'bitij 'tâk kâk 'ma:lĭ 'ma:ček na 'sunci 'biti zelo len', 'delati kâk 'čřf v ře'leřzi 'isto'.*

(7) Nadležnost, sitnost

Pri izražanju nadležnosti oz. sitnosti se vsi trije knjižni jeziki ujemajo v sestavini muha: *siten kot [podrepna] muha*¹⁶ – *dosadan kao muha* – *надоедливый (назойливый) как осенняя муха*, pri čemer tudi v narečju slovenska pridevniška sestavina *podrepn* ni obvezna: *Jâ 'si:tân ku 'my:xa (Z); Sĭ 'sâtnĭ 'tâko puđ're:pna 'mo:uxa (O); 'dôsaden kâk 'mĭja; 'dôsaden kâk (pod're:ĭpna) 'mĭja (P)*, hrvaščini in ruščini pa je skupna še primerjava človekove nadležnosti s klopom: *dosadan kao krpelj* – *надоедливый (привязчивый) как клещ*, ki v obravnavanih narečnih govorih ni izpričana, pač pa se nadležnost narečno primerja z drugima dvema zajedalcema, bolho in (hudo) ušjo: *Si 'si:tân ku 'bo:uxa; Jâ 'ti:âĭn ku 'u:ř (Z); 'dôsaden kâk 'vĭ:řĭř; 'bitĭ kâk 'ĭjda 'vĭ:řĭř (P)*. Primerjava sitnega človeka z oso in obadom je znana samo v slovenščini – *siten kot osa; siten kot obad*, s stenico samo v hrvaščini – *dosadan kao stjenica*, s pijavko pa v ruščini – *надоедливый (привязчивый) как пиявка*. Slovensko narečno je primerjava z oso izražena v južnopohorskem in prekmurskem narečju: *Za 'te:ĭnĭga al pa 'sâtnĭga 'ri:ĕĕmo, da je razđ'ro:řĕn 'tâko 'u:osa (Z); 'dôsaden kâk 'osa (P)*, pri čemer se osi v Oplotnici pridružuje še čebeli podoben čmrlj: *Bren'ĕ:ĭ ko en ĕ'me:u*, knjižnega obada pa v Prekmurju zamenjuje druga kri sesajoča žuželka, komar: *'dôsaden kâk 'sumiĕ*. Enako kot knjižno rusko se v Prekmurju nadležnost primerja še s pijavko: *'dôsaden kâk 'pijafka*.

(8) Neodločnost

Neodločnost se v slovenščini in hrvaščini izraža s podobo mačke, ki hodi okrog vrele kaše: *hoditi (smukati se) kot/kakor maček (mačka) okrog/okoli vrele (vroče) kaše – vrtjeti se (motati se, obilaziti) oko koga, čega kao mačak oko vruće kaše*, medtem ko v ruščini ekvivalentnega primerjalnega frazema ni mogoče najti. V narečnih govorih obstaja ujemanje z obravnavanimi knjižnimi frazemi: *'Xu:odi ku 'ma:čka o'ku:l u're:le 'ka:še (Z); 'Xu:dĭ 'tâko 'mo:čka o'ku:l v'ri:le 'ko:še (O); 'oditĭ kâk 'ma:ček o'ko:uĭĭ v're:ĭle 'kaše (P)*.

¹⁶ Primera izhaja iz živalskega sveta, v katerem so muhe, obadi ipd. lahko velika nadloga za živali, zlasti večje, kot je npr. govedo. To se nadležnega mrčesa večinoma otepa z repom, a pod rep ne doseže, zato so podrepne muhe najbolj zoprne (Keber 2011: 562).

(9) Nerodnost, nespretnost

Vsem trem knjižnim jezikom je skupna primerjava človekove nerodnosti, nespretnosti s slonom: *vesti (obnašati) se kot slon v trgovini s porcelanom; kot slon v trgovini s porcelanom – ponašati se kao slon u staklani (trgovini porculana) – вести себя как слон в посудной лавке; вести себя как пьяный слон*, s tem zoonimom pa se nerodnega človeka povezuje tudi v narečjih: *Jə ne'ru:ɔdɔn ku s'tɥo:n (Z); na'o:ɥpačɛn (ne'ɔden) kāk s'lɔn; kāk s'lɔn v porce'la:nastɨ 'bo:ɥtɨ (P)*. V prekmurščini je sestavina naopačen 'neroden' v A-delu frazema prevladujoča.

(10) Ošabnost, domišljavost, bahavost

Ošabnost, domišljavost, bahavost in postavljanje se v vseh treh jezikih povezujejo s petelinom in puranom: *hoditi kakor petelin; kot petelin na gnoju* (počutiti se, obnašati se, šopiriti se, držati se itd.) – *kao kokot* (hodati, ponašati se itd.) – *как нелух* (ходить, расхаживать itd.); *napihnen kot puran*¹⁷ – *kao puran* (hodati, ponašati se itd.) – *как индюк* (ходить, шагать и т.д.), ta primerjava pa je prisotna tudi v narečju, pri čemer v C-delu frazema nastopata oba člena živalskega para, in sicer kokot 'petelin' in kura – *šo'piriti/šo'periti se kāk ko'ko:ut; 'itɨ kāk ko'ko:ut; 'metɨ gre'bɛn kāk ko'ko:ut; 'itɨ kāk 'kɥra s 'pa:vjin 'peron v 'ri:itɨ, kāk ko'ko:ut na gno'je:i (P); 'Xu:di 'təko en pe'ti:elin (O)* ter puran in pura: *šo'piriti se kāk pu'ra:n; 'ɔditɨ kāk na'srʂɛni pu'ra:n; na'dü:ɥvatɨ 'napihovati' se kāk pu'ra:n; na'dü:ɥvatɨ se kāk 'pura; na'judnjeni 'napihnen' kāk 'pura (P)*. Samo v slovenščini se ošabnega, domišljavega človeka primerja še s pavom in žabo: *hoditi (nositi se, šopiriti se) kot pav; napihnen kot žaba; napihovati se kot žaba*, kar potrjujejo tudi slovenska narečja: *o'ditɨ kāk pa:f/ 'pa:va; no'sitɨ se kāk pa:f; drɨ'žātɨ se kāk 'pa:f (P); Si na'pəxnjen ku 'ž:ba (Z); Se napi'xo:uje ko 'ž:ba (O); na'dü:itɨ kāk 'žāba; na'dü:ɥvatɨ se kāk 'žāba; na'judnotɨ se kāk 'žāba (P)*. C-deli prekmurskih primerjalnih frazemov stopnjujejo obravnavano človekovo negativno lastnost še s predstavniki kopitarjev, goveda, perutnine in mačkom: *'itɨ kāk 'koŋj/ 'kunj; 'itɨ kāk ko'bila; na'dü:itɨ kāk k'rāva; 'vö fte'ga:vati 'šinjek kāk go'sa:k 'iztegovati'; no'sitɨ se kāk 'ma:ček*.

¹⁷ Slovenski jezikovni korpus Gigafida 2.0 za pomen 'biti zelo domišljav' izkazuje še frazem *napihovati se kot puran*, ki ga slovenski knjižni slovarji ne beležijo.

(11) Plahost, plašnost, boječnost

V koncept izražanja plahosti oz. boječnosti sta v vseh treh knjižnih jezikih vključena srna in zajec: *plašen (plab, boječ) kot srna – plab kao srna – пугливый (бояливый) как лань; plašen kot zajec – plašljiv kao zec – пугливый (бояливый) как заяц*. V obravnavanih narečnih govorih obstaja ujemanje med knjižnimi in narečnimi frazemi, pri čemer variantnost v C-delih narečnih frazemov ne obstaja: *Jā p'lašna ku 'sarna; Si straxo'p'i:ətən ku 'zajc (Z); Je z'ba:ž'žau ko en 'zɛ:c (O); bo'gečlavǐ kāk 'srna; bo'gečlavǐ kāk 'zavɛc (P)*.

(12) Počasnost

Vsem trem jezikom je skupna primerjava počasnega človeka s polžem: *hoditi (lesti) kot polž – vući se (miljeti) kao puž – тащиться (ползти) как улитка (улитка); [počasen] kot polž – spor kao puž*, s čemer se ujemajo tudi narečni frazemi: *'Xu:ɔdi ku 'po:uš (Z), 'itǐ kāk 'pu:uš/pu'ž:a:k; v'le:ž'itǐ se kāk 'pu:uš; poma'lɛ:ž'itǐ kāk 'pu:uš (P)*. Hrvaščini in ruščini je skupna še primerjava z želvo: *keretati se (hodati) kao kornjača – двигаться (ходить, ползти) как черепаха*, ki v obravnavanih narečnih govorih ni izpričana, jo pa za slovenščino z dvema pojavitvama (*počasen/počasna kot želva*) potrjuje jezikovni korpus Gigafida 2.0. Samo v ruščini se počasnega človeka povezuje še z zaspano (jesensko) muho: *медлительный как сонная (осенняя) муха*.

(13) Radovednost

Hrvaščina in ruščina sta za izražanje radovednosti izbrali srako: *radoznao (znatiželjan) kao svraka – любопытный как сорока*. Slovenski knjižni slovarji stalnih primer s sestavino *radoveden* v A-delu ne beležijo, pač pa nam jezikovni korpus Gigafida 2.0 za pomen 'zelo radoveden' ponuja frazema *radoveden kot opica* (ena pojavitev) in *radovedna kot opica* (ena pojavitev). Ujemanje z v hrvaščini in ruščini znanim frazemom najdemo v primorskem notranjskem zagorskem govoru: *Jā rado've:ždna ku s'ra:ka (Z)*.

(14) Škodoželjnost

Škodoželjnega človeka se v hrvaščini in ruščini primerja s hijeno: *smijati se kao hijena – смеяться как гиена*, kar korpus Gigafida 2.0 s štirimi pojavitvami izkazuje tudi za

slovenščino. V obravnavanih narečnih govorih je frazem zelo redek, kot enkratnica izpričan samo na Ravenskem v Prekmurju: *smi'jātj se 'kāk xi'jēna*.

(15) Tihost, molčečnost

Vsem trem knjižnim jezikom je skupna primerjava molččega (nezgovornega) človeka z ribo: *molčati kot riba – šutjeti kao riba – молчатъ как рыба*, kar tudi potrjujejo južnopohorski in prekmurski govori: *Si 'ti:xu ku 'ri:ba* (O); *'tūy kāk 'ri:ba* (P). Slovenščina in ruščina človekovo tihost povezujeta tudi z mišjo: *tib kot miš (miška) – тихий как мышка (мышонок)*, pri čemer je ta povezava slovensko narečno pogostejša: *Jā 'ti:xu ku 'męš* (Z); *Sj 'tę:žxo 'təkə 'ji:ēna 'mi:š* (O); *'tūy kāk 'miš, 'tixj kāk 'mi:š* (P).

(16) Trma

V povezavi s trmastim človekom v vseh treh knjižnih jezikih srečamo podobo osla: *trmast kot osel – tvrdoglav kao magarac, tvrdoglav kao magare – упрямый как осёл*, v slovenščini pa se trma povezuje še z mulo in volom: *trmast kot/kakor mula; trmast kot vol*. V obravnavanih narečnih govorih prevladujejo frazemi z leksično sestavino osel v C-delu: *Jā 'tərmast ku 'u:osu* (Z); *'trmastj kāk so'ma:r; 'trmastj kāk 'pseu* (P). Leksična sestavina mula je manj pogosta: *'trmastj kāk 'mu:la* (P), kot narečna ustreznica knjižni sestavini vol pa je v štajerskem južnopohorskem oplotniškem govoru in v prekmurskem narečju izpričana zoonimna sestavina bik: *'Rāneš kə 'bę:žk s'kuž ža'pa:rtē v'ro:te* (O); *'trmastj kāk 'bi:žk* (P).

(17) Zvestoba

Vsi trije knjižni jeziki se ujemajo v izražanju človekove zvestobe z zoonimom pes: *žvest kot pes – vjieran kao pas; vjieran kao pseto – верный как собака; как <верная> собака*. Primerjava zvestega človeka s psom je potrjena tudi v obravnavanih narečnih govorih: *Jā ž've:st ku 'pəs* (Z); *ž'vestj kāk 'pes* (P).

(18) Zvitost, premetenost

Vsem trem knjižnim jezikom je skupna primerjava zvitega, premetenega človeka z lisico: *žvit kot lisica (lisjak) – lukav kao lisica – хитрый как лиса (лисица, лисичка)*. Ta stalna primera je kot splošno narečna izpričana tudi na Notranjskem, Štajerskem in

v Prekmurju: *Jə z'vi:t ku lɛ'si:ca* (Z); *Je z'vəta ko lɛ'səca* (O); *'kūnšten* ('foliške, prefriganj) *kāk li'sica* (P), pri čemer v prekmurščini v A-delu frazema nastopajo narečni ekvivalenti knjižnega pridevnika *zvest – künšten* 'spreten, prevejan, zvit' (< *künšt* < srvnem. *kunst* 'znanje, spretnost, zvijača'), *foliški* 'prebrisan, zvit' (< nem. *falsch* 'hinavski, nepristen, ponarejen, napačen') in *prefrigan* 'prebrisan, zvit'. Na Notranjskem sta v C-delu frazemov s pomenom 'zelo zvit' zabeleženi še manj pogosti zoonimni sestavini podgana in kukavica: *Jə z'vi:t ku pad'ɣa:na*; *Jə z'vi:t ku 'ku:kouca*.

3.1.2 Mentalne lastnosti

(1) Neprimernost, neustreznost

Vsem trem knjižnim jezikom je skupno izražanje neprimernosti s podobo krave: *podati se (pristajati, prilegati se) (komu) kot kravi sedlo – pristaje (stoji) kao kravi sedlo komu što – udēm (nōdxodum, nɾɯctalio) kāk [κ] kopove sedlo komu umo*, slovenščini in hrvaščini pa še s podobo svinje: *pristati (podati se, poda se, pristaja) (komu kaj) kot svinji sedlo – pristaje (stoji) kao krmači sedlo komu što*. Primerjava s kravo je narečno pogostejša: *'pāsatiḡ* (komu) *kāk k'rāvḡ 'sedlo*; *'ši:kateḡ se* 'pristajati' (komu) *kāk k'rāvḡ 'lāčḡ*; *'pāsatiḡ* (komu) *kāk pra'si:ciḡ 'sedlo* (P). Frazem z leksično sestavino osel v C-delu, znan v hrvaščini – *pristaje (stoji) kao magarcu sedlo komu što*, v narečju ni izpričan.

(2) Neumnost

Slovenščini in hrvaščini je skupna primerjava človekove neumnosti z volom in teletom, pri čemer je leksična sestavina tele v slovenščini lahko zamenljiva s sestavino bik: *zabit kot vol – glup kao vol; [neumen] kot tele – glup kao tele; gledati (strmeti) kakor/ kot tele v nova vrata – gledati (buljiti) kao tele [u šarena vrata]; gledati (zjijati) kot tele – gledati (buljiti) kao telac; gledati ko/ kot zaboden bik; gledati (zjijati) kakor/ kot bik v nova vrata; gledati kakor/ ko zaboden vol*. Primerjava neumnega človeka z omenjenimi pripadniki goveje družine je tudi narečno najpogostejša: *Si ne'u:mən ku 'tje:le*; *y'li:ɛda ku 'bək*; *y'li:ɛda ku 'tje:le* *u 'nu:va u'ra:ta* (Z); *'Zəjaš 'təko 'bɛ:ɣk v 'nu:ve v'ro:te* (O); *'no:urḡ* (za'bitḡ, s'motanḡ, zale'te:inḡ) *kāk 'tele*; *'no:urḡ kāk 'gü:inec 'vol*'; *'no:urḡ kāk 'bi:ɣk*; *'zi:jatiḡ kāk 'tele v 'no:urḡ d'verḡ*; *'zi:jatiḡ kāk 'bi:ɣk v 'no:urḡ d'verḡ*; *'zjijatiḡ 'kāk 'gü:inec*; *g'lɛ:datɛ kāk za'bōdjene 'güinec*; *'bu:litḡ kāk 'bi:ɣk*; *g'lɛ:datɛ kāk 'bi:k*. V hrvaščini se neumnost povezuje še s konjem:

glup kao konj; ta primerjava slovensko narečno ni izpričana. V ruščini se pri govorjenju o neumnem človeku uporabljajo zoonimi osel, siva merinovka in oven: *глупый как осёл (сивый мерин); глупый как баран, смотреть (уставиться) как баран на новые ворота*. Ujemanje z ruskim frazemom z leksično sestavino osel v C-delu najdemo v prekmurščini: 'no:uřĩ kãk so'ma:r. Opažamo, da so C-deli narečnih frazemov, ki stopnjujejo obravnavano človekovo negativno lastnost, raznoliki in številčnejši tudi v enem samem govoru. V Zagorju, Oplotnici in v Prekmurju se tako neumnega človeka primerja še s predstavniki perjadi: *Jã ne'u:mna ku ka'ku:š (Z); 'Bãptasta je ko 'go:s (O); 'no:uřĩ kãk ko'ko:uš (P)*, na Notranjskem in v Prekmurju z govedom: *Ne'u:mna ku k'ra:va (Z); 'no:uřĩ kãk go'vedo (O)*, v panonskem prostoru pa še z drobnico in žuželkami: *'no:uřa kãk 'ko:za; b'lesavi kãk t'ro:ut*.

(3) Zgovornost, jezikavost, pikrost

Zgovornost in jezikavost se v slovenščini in hrvaščini povezujeta z dolžino kravjega repa: *imeti [dolg, tak] jezik kot krava rep; imeti gobec kot krava rep – imati jezik kao krava rep*, tovrstna primerjava pa je skupna tudi obravnavanim narečnim govorom: *'I:ma 'je:zãk ku k'ra:va 'ri:ep (Z); 'Mo:š 'to:k 'ji:epzik ko k'ro:va 're:p (O); 'metĩ 'du:gĩ 'gezik kãk k'rãva 're:ip (P)*. V prekmurščini je znana še ekvivalentna različica knjižnega frazema, in sicer *'metĩ 'go:ubec kãk k'rãva 're:ip*, ki se lahko v C-delu tudi sestavinsko oži: *'metĩ 'go:ubec 'kãk k'rãva*. Na Ravenskem v Prekmurju je kot enkratnica izpričan frazem *'go:upček le'ti:ĩ (komu) kãk 'ko:zi, g'dã 'li:ĩšče 'ge:ĩ*, v katerega C-delu, ki ima stavčno strukturo, nastopa leksična sestavina koza.

Pikrost se v slovenščini povezuje s *kačo – imati jezik kot kača*, primerjava s kačo pa je značilna tudi za pivške in prekmurske govore: *'I:ma 'je:zãk ku 'ka:ča (Z), 'metĩ 'gezik kãk 'kača (P)*. V ruščini se obravnavani frazeološki pomen izraža preko lastnosti ostrine britve: *язык как бритва у кого*.

3.1.3 Telesne lastnosti, značilnosti in hibe

(1) Črnost, rdečnost, sivost

Črnost se v hrvaščini in ruščini povezuje s krokarjem: *crn kao gavran – чёрный как грач*, v ruščini še s hroščem: *чёрный как жук*, medtem ko se knjižno slovensko obravnavan frazeološki pomen izraža z nezoonimnimi sestavinami noč, vrag, hudič,

katran, oglje, cigan, zamorec. Prekmursko narečno se črnost ubeseduje z zoonimno sestavino krt: 'čāren kāk 'krt.

Pri izražanju rdečnosti se vsi trije knjižni jeziki ujemajo v sestavini rak: *rdeč kot [kuhan] rak – crven kao rak – красный как [варёный] рак; zardeti kot [kuhan] rak – pocrvenjeti kao rak – покраснеть как [варёный] рак*, v slovenščini pa je znana še primerjava s puranom: *rdeč kot/kakor puran*, pri čemer v panonskem prostoru v C-delu frazema nastopata oba člena živalskega para. Primerjava z rakom je v obravnavanih narečnih govorih pogostejša: *Si ar'di:əč ku 'ku:χən 'ra:k; Jə zar'de:ɥ ku 'ku:χən 'ra:k (Z); ar'de:ɥč (re'pe:ɥč) kāk 'kijjanč 'rāk; ar'de:ɥč kāk 'rāk (P). ar'de:ɥč (re'pe:ɥč) kāk pu'ran; ar'de:ɥč kāk 'pura (P).*

Medtem ko se sivost v slovenščini in hrvaščini izraža s podobo ovce: *siv kot ovca – sijed kao ovca*, je ruščina za izražanje te človekove lastnosti izbrala podobo lune: *седой как лунь*. Zoonim ovca narečno ni izpričan, pa ga v panonskem prostoru zamenjuje zoonim golob: 'se:jre 'siv' kāk go'lo:ɥp.

(2) Debelost, suhost, vitkost

Vsem trem knjižnim jezikom je skupna primerjava človekove debelosti s prašičem in svinjo: *debel kot prašič (pujs) – debeo kao prasac; debeo kao prase – толстый как поросёнок; zrediti se kot prašič (pujs) – udebljati se (utoviti se) kao prasac; debel kot svinja – debeo kao svinja – толстый (жирный) как свинья; zrediti se kot svinja – udebljati se (utoviti se) kao svinja*, ta primerjava pa je prevladujoča tudi v obravnavanih narečnih govorih: *Jə 'dje:bu ku s'vi:na (Z); 'Ti:stj, ko je 'je:ɥst 'di:əbo, je 'di:əbo 'təko p'ra:šič (O); 'debelč kāk p'rāšič; 'debelč kāk 'čoka (P)*. Slovenska primerjava s polhom – *debel kot polh* v obravnavanih narečnih govorih ni izpričana, uje manje z ruščino v leksični sestavini krava v C-delu frazema – *толстый (жирный) как корова* pa izpričujejo panonski govori – *'debelč kāk k'rāva (P)*. Ruska primerjava z merjascem – *развесьться (растолстеть) как боров* v obravnavanih narečnih govorih ni znana, pač pa se v prekmurskem narečju debelega človeka primerja še z medvedom, kobilo in brejim starim mačkom: *'debelč kāk 'medvit; 'debelā kāk ko'bila; 'bitj tāk kāk b'rejj s'ta:rij 'ma:ček 'biti zelo debel'.*

Vsi trije knjižni jeziki se ujemajo tudi v primerjavi vitkega človeka s srno: *vitka kot srna – vitka kao srna – стройная как серна* in suhega s psom: *suh kot pes – mršav kao pas – худой как уличная (бездомная, бродячая) собака*, pri čemer je primerjava s srno

zabeležena na Notranjskem: *Jə 'vitka ku 'sərna (Z)*, primerjava s psom pa v obravnavanih narečnih govorih ni izpričana. Ruščini in hrvaščini je skupna še primerjava suhega človeka z glisto: *mršav kao glista – xyđou (моуш) как глиста*, ki v knjižnem in narečnem gradivu ni potrjena, poleg tega pa hrvaščina obravnavan frazeološki pomen izraža še z leksično sestavino komar: *sub kao komarac*, v čemer se ujema s prekmurščino – *s'lo:u:kɛ 'suh' ('sijj) kāk 'sumiš*,¹⁸ ruščina pa s knjižno in narečno slovensko neizpričano sestavino vrabec: *xyđou (слабий) как воробей, как воробышек (воробушек)*. Samo v slovenščini se suhega človeka primerja še s pajkom: *sub kot pajek*. Ta zoonim v C-delu frazema nastopa v notranjskem pivškem govoru: *Jə 'su:x ku 'pa:jk (Z)*, medtem ko se v panonskem prostoru obravnavani frazeološki pomen ubeseduje z leksičnimi sestavinami štrigalica, uš in volk: *'sijj kāk štrg'lajca; s'lo:u:kɛ kāk 'vii:š; 'sijj kāk 'vu:u:k (P)*.

(3) Moč

Močnega človeka se v vseh treh jezikih povezuje z bikom: *močen kot bik – jak kao bik – сильный (силён) как бык*, v slovenščini in ruščini tudi s konjem: *močen kot konj – сильный как лошадь*, samo v slovenščini pa še z volom in medvedom: *močen kot vol; močen kot/kakor medved*. Primerjava z bikom in konjem je izražena v vseh obravnavanih narečnih govorih: *Jə mo'ča:n ku 'bək; Jə mo'ča:n ku 'kɛu:n (O); Je 'mu:očɛ ko 'be:žk; Ja, 'tu:tj je pa 'ra:žs 'mu:očɛ ku 'ku:oj (O); 'močen (k're:pek) kāk 'bi:žk; 'močen (k're:pek) kāk 'kunj*, primerjava z medvedom na Notranjskem: *Jə mo'ča:n ku 'mje:dveɛ (Z)*, z volom pa v Prekmurju: *k're:pek kāk 'gūnec*. V primorskem zagorskem in v prekmurskih govorih se močnega človeka redkeje primerja še z dvema eksotičnima živalma, slonom in levom: *Jə mo'ča:n ku s'lɔ:n (Z); 'močen kāk 'le:if (P)*.

(4) Slabovidnost

Hrvaščini in ruščini je skupna primerjava slabovidnega človeka s krtom, medtem ko v slovenščini v tej vlogi nastopa kura: *slap kot kura – slijep kao krtica – слепой как крота*. Primerjava s krtom je izražena na Notranjskem: ¹⁹ *Jə s'le:ip ku 'kərt (Z)*, primerjava s kuro pa v Prekmurju: *s'le:ipɛ kāk 'kūra*.

¹⁸ Slovenski jezikovni korpus Gigafida 2.0 za pomen 'biti zelo suh' izkazuje tudi frazema *sub kot glista* in *suba kot komar*, oba s po eno pojavitvijo.

¹⁹ Za knjižno slovenščino jo potrjuje jezikovni korpus Gigafida 2.0 z desetimi pojavitvami.

(5) Umazanost, smrdljivost

Vsem trem knjižnim jezikom je skupna primerjava umazanega človeka s svinjo in prašičem: *umazan kot svinja* – *prljav kao svinja* – *грязный как свинья*; *umazan kot prašič (pijs)* – *prljav kao prasac* – *грязный как пороёнок*. Svinja je v koncept izražanja umazanosti vključena tudi v panonskem narečnem prostoru: *ʒa'ma:ʒani* ('grdi) *kāk s'vinja*; *b'la:ten kāk s'vi:nja*; *ʒa'ma:ʒanə kāk 'kōča*.

Pri opisovanju človeka, ki oddaja neprijeten vonj, se slovenščina in hrvaščina ujemata v sestavini dihur: *smrdeti kot dihur* – *smrdjeti (ʒaudarati) kao tvor*, ruščina in hrvaščina pa v sestavini kozel: *воиаеть (несёт) от кого как от козла* – *smrdeti kot kozel*.²⁰ Primerjava z dihurjem je izražena v južnopohorskem oplotniškem govoru in v prekmurščini: *Smər'de:ʒ kə en di'xu:r* (O), *smr'đetj kāk 'to:ur* (P), medtem ko zoonimna sestavina kozel v obravnavanih narečnih govorih ni izpričana. V panonskem prostoru se človeka, ki oddaja neprijeten vonj, povezuje še z naslednjimi živalmi: merjascem, kravo, mrtvo ribo in golobom: *smr'đetj kāk 'kǎnʒar*; *smr'đetj kāk k'rāva*; *smr'đetj kāk 'mrtva 'riba*; *smr'đetj kāk go'lo:ur*.

3.2 Primerjalni frazemi v semantičnem polju človekova čustva in občutenja

(1) Jeza

Vsem trem knjižnim jezikom je skupna primerjava jeznega človeka s psom: *jezen kot pes* – *ljut kao pas* – *злой (сердитый) как собака (пёс) на цепи*; *сердитый как [ценная] собака*, slovenščini in hrvaščini pa še z risom: *gledati kakor ris*; *besen (jezen) kot ris* – *bijesan (ljut) kao ris* in kačami: *sikati kot kača*; *pihati kakor gad*; *bijesan (ljut) kao guja*; *bijesan (ljut) kao ʒmija*. Poleg tega je v koncept izražanja jeze v slovenščini vključen še čuk: *gledati kot čuk*, v hrvaščini bik: *bijesan kao bik*, v ruščini pa tiger: *злой как тигр*, volk: *сердитый как волк* in medved: *разъярённый как медведь*. Primerjava s psom, bikom, risom, tigrom, volkom in medvedom v obravnavanih narečnih govorih ni izražena. Primerjava s kačo je značilna za prekmurske, s čukom pa za pivške in prekmurske govore: *'si:ʒkatj kāk 'kǎča* (P); *'Mi: 'rje:čəmo, də ɣ'li:ədəʃ ku 'ču:k* (Z); *g'le:ʒdatj kāk 'ču:k* (P). Na Notranjskem se v C-delu frazema pojavi tudi sršen: *Si ku sər'si:ən* (Z), v

²⁰ Za knjižno slovenščino sestavino *kozjel* potrjuje jezikovni korpus Gigafida 2.0 z eno pojavitvijo.

Prekmurju pa osa, petelin, puran/pura, jež, konj in domišljjski zmaj: *'be:žsen kâk 'oša; s'ka:kati kâk 'ma:lî ko'ko:ut; 'sršiti ('pënitî, vu'žigati) se kâk pu'ra:n; 'bitî kâk na'sršeni pu'ra:n; g'le:datë kâk 'pu:ra; 'fudati 'pihati' kâk 'ge:ž; 'be:žsen kâk 'koņj; g'le:ždatî kâk 'po:žoj 'zmaj'*.

(2) Lakota

Vsem trem knjižnim jezikom je skupna primerjava lačnega človeka s psom in volkom: *lačen kot pes – gladan kao pas – голодный как собака (nič); lačen kot volk – gladan kao vuk – голодный как волк*. Narečno je izpričana samo primerjava z volkom: *Si 'la:žn ku 'vo:uķe (Z); 'lačen kâk 'vu:uķe (P)*, v prekmurščini tudi s svinjo: *'lačen kâk s'vinja*.

(3) Ljubezen, razumevanje; sovraštvo; ljubosumje

Ljubezen in medsebojno razumevanje v vseh treh jezikih simbolizira golob: *živeti kot dva golobčka – žinjeti kao dva goluba – жить как два голубя; živjeti kao golub i golubica – жить как голубок и голлица; жить как голубь с голубкой; žinjeti kao golubovi – жить как голубки*. V narečju je frazem z leksično sestavino golob v C-delu redek, izpričan samo v prekmurščini: *živete kâk d'va: go'lo:uķa*.

V vseh treh knjižnih jezikih se sovraštvo izraža z nasprotnima primerjalnima sestavinama pes–maček: *biti (gledati se, živeti) kot pes in mačka – slagati se kao pas i mačka – жить как кошка с собакой*, kar je skupno tudi obravnavanim narečnim govorom: *Sta ku 'pəs pa 'ma:čka; Se γ'li:ēdəsta ku 'pəs pa 'ma:čka; γ'li:ēda ku 'pəs (Z); Se g'le:data 'təko 'pi:əs pa 'mo:čka (O); g'le:ždatî se kâk 'pes pa 'ma:čka ('ma:ček); 'meṭî se 'rät kâk 'pes pa 'ma:čka ('ma:ček) (P)*. V Prekmurju se sovraštvo povezuje še z ljubeznijo svinje in kože do noža oz. metka: *'meṭî 'rät (koga, kaj) kâk s'vinja 'noš 'zelo sovražiti'; 'meṭî 'rät (koga, kaj) kâk s'vinja 'meṭek 'isto'; 'meṭî 'rät (koga, kaj) kâk 'kožja 'noš 'isto'*. Slovenščina in hrvaščina se ujemata tudi v ubesedovanju človekovega ljubosumja s podobo psa: *ljubosumen kot pes – ljubomorán kao pas*, medtem ko se v ruščini to človekovo čustvo izraža z nezoonimno sestavino hudič: *ревнивый как чёрт*. V narečnih govorih frazemi, ki bi izražali frazeološki pomen 'zelo ljubosumen', niso zabeleženi.

3.3 Primerjalni frazemi v semantičnem polju *vedenjski vzorci*

(1) Odnos do jedi

Majhna ješčnost se v vseh treh jezikih primerja s ptico: *jesti kot ptiček* – *jesti kao ptica*; *jesti kao ptičica* – *есть как птичка* in (ožje) z vrabcem: *jesti kot vrabček* – *jesti kao vrabac* – *есть как воробышек*, velika (in pretirana) ješčnost pa s svinjo, v slovenščini tudi s prašičem oz. pujsom: *jesti (žreti) kot svinja*; *jesti (žreti) kot svinja prašič (pujs)* – *jesti (žderati) kao svinja* – *жрать (есть) как свинья*. Primerjava z vrabčkom je izražena na Notranjskem: *'Je:ž ku an v'ra:pčək*, medtem ko se človekova majhna ješčnost v Prekmurju povezuje s piščetom in (malim) mačkom: *'gestę kāk 'piške*; *'gesti kāk [mali]'ma:ček*. Človeka, ki veliko je, se v obravnavanih narečnih govorih najpogosteje primerja s prašiči: *'Je:ž ku s'vi:na (Z)*; *'gesti kāk s'vinja*; *na'gesti se kāk p'rāšiči (P)*, v prekmurščini tudi z govedom: *'gesti kāk k'rāva*; *na'gesti se (naž're:iti se) kāk k'rāva*; *na'siūnoti se kāk 'tele*.

(2) Odnos do pijače

V vseh treh knjižnih jezikih se človekovo prekomerno pitje povezuje s svinjo: *napiti se kot svinja* – *napiti se kao svinja* – *напиться как свинья*, v slovenščini in hrvaščini tudi z živino:²¹ *napiti se kot živina* – *napiti se kao stoka*, v hrvaščini in ruščini pa s kamelo in kačami: *napiti se kao deva* – *напиться как верблюд*; *piti kao deva* – *пить как верблюд*;²² *piti kao smuk*; *napiti se kao smuk* – *напиться как змий*.²³ V slovenščini se človekovo prekomerno pitje ubeseduje še z zoonimi krava: *piti kot krava*, *napiti se kot krava*, žaba: *piti kot žaba* in žolna: *piti kot žolna*, *napiti se kot žolna*,²⁴ v hrvaščini z zoonimom zver: *napiti se kao zver*, v ruščini pa z zoonimom konj: *пить как лошадь*. V obravnavanih narečnih govorih je izpričana primerjava z žolno: *'Pi:je ku 'žo:una (Z)*; *Za 'ti:stiga, ko 'je:žst 'pi:je, se 'ri:če, de 'pi:je ko 'žo:una (O)*; *'piti kāk 'žuna (P)*, žabo: *'Pi:je ku 'ža:ba (Z)*;

²¹ Živina je sopomenka za govedo.

²² Stalno primero s podobo *kamela* s štirimi pojavitvami beleži tudi jezikovni korpus Gigafida 2.0.

²³ Primerjava z gožem (in s splošnim poimenovanjem kača) je verjetno motivirana z ljudskim verovanjem, da gož na pašnikih (pa tudi doma) rad napade krave in se ovit okoli njihovih zadnjih nog prisesa na vimen, da pije mleko (<https://www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaze-pije-kao-smuk>; pridobljeno: 20. 2. 2023).

²⁴ Primerjava s kravo je motivirana s prehranjevalnimi navadami goveda, tj. veliko ješčnostjo oz. potrebo po krmi in vodi (Keber 1996: 60, 95). Žabo s prekomernim pitjem povezujeta njena simbolika in dejstvo, da je požrešna in da je tudi vodna žival (Keber 1998a: 334). Žolna se s prekomernim pitjem verjetno povezuje zaradi svojega drugega poimenovanja *piška*, ki ga je dobila v zvezi z oglašanjem *pin pin*, pri čemer izraz *piška* pomeni tudi 'pijanka', glagol *piškati* pa 'pomalo piti' (prav tam: 354)

na'pa:jati se kâk 'žâba; 'pitę kâk 'žâba (P) in kravo: *'Piješ 'tako 'ji:ena k'ro:va* (O); *'pitę (na'pitę se) kâk k'râva; na'pa:jati se kâk k'râva; ž'le:ipati kâk k'râva* (P), samo v najbolj severovzhodnem slovenskem narečju pa se v C-delu pojavlja še leksična sestavina kokoš: *'pitę kâk ko'ko:uš*.²⁵

(3) Način oglašanja

Za izražanje človekovega oglašanja in govorjenje z močnim, neprijetnim, rezkim ali zateglim glasom ter vpitja so obravnavani knjižni jeziki izbrali različne živali – slovenščina srako: *dreti se kot sraka, vpiti kot sraka*, šojo: *dreti se kot šoja*, opico: *dreti se kot opica* in ptiča v precepu: *dreti se kot ptič v precepu*, hrvaščina kozla in vola: *derati se kao jarac, derati se kao vol*, ruščina pa bika in zver: *реветь как бык, реветь как зверь*. Primerjava s srako je izražena v vseh obravnavanih narečnih govorih: *Kar'či:š ku s'ra:ka* (Z); *Se 'di:ere ko s'ro:ka* (O); *d're:iti se ('ze:ipati, 'ru:šate) kâk s'râka*, z opico pa samo v prekmurščini: *d're:iti se kâk 'opica*. Podobnost s hrvaškim frazemom *derati se kao jarac* najdemo v prekmurskem narečju v frazemu *d're:iti se (ble'ja:ti) kâk 'kozu*, podobnost z ruskima frazemoma *реветь как бык* in *реветь как зверь* pa v prekmurskih frazemih *d're:iti se (ble'ja:ti) kâk k'râva (ž'i'vi:ina)* in *'tu:litę kâk 'vu:ušk*. V Prekmurju se v C-delu frazemov pojavljajo še zoonimi vrana, papiga in osel: *d're:iti se kâk v'râna; d're:iti se kâk 'pâpiga; b're:ate kak so'ma:r*.

3.4 Primerjalni frazemi v semantičnem polju *stanja*

(1) Pijanost

Vsem trem knjižnim jezikom je skupna primerjava človekove pijanosti s svinjo: *pijan kot svinja – pijan kao svinja – пьян как свинья*, slovenščini in hrvaščini še z živino: *pijan kot živina – pijan kao stoka*, hrvaščini in ruščini pa s kačami: *pijan kao smuk – пьян как змуй*. Poleg tega v slovenščini pijanega človeka primerja še s kravo, žolno in (božjo) mavro:²⁶ *pijan kot krava; pijan kot žolna; pijan kakor [božja] mavra*, v hrvaščini pa s

²⁵ Primerjava s kokošjo je domnevno motivirana s prehranjevalnimi navadami kokoši oz. njihovo dnevno potrebo po vodi. Ta znaša od 150–200 ml. Pokornova piše (2006: 4), da kokoši v talni reji porabijo za pitje 6 % časa celotne dolžine dneva, kokoši v kletkah pa pijejo 8 minut vsako uro oz. 14 % časa celotne dolžine dneva.

²⁶ Narečno je mavra 'črna ali črna marogasta krava', pri čemer bi lahko bil frazem *pijan kot mavra* 'zelo pijan' sopomenka k *pijan kot krava* 'zelo pijan'. Sestavina *božja* v frazemu *pijan kot božja mavra* 'zelo pijan' pa se običajno povezuje z mavrico. Ta naj bi nastala z vsrkavanjem deževnice, s čimer se povezuje njena povezanost s pijanostjo (Keber 2011: 401). Potrebno je upoštevati možnost križanja obeh podstav.

kamelo in zverjo: *pijan kao deva*; *pijan kao zvijer*. V obravnavanih narečnih govorih je najpogostejša primerjava s kravo: *pi'ja:n ku k'ra:va* (Z); *Si' 'pi:jen ko k'ro:va*; *Je 'pi:jen ko 'ma:ura* (O); *'pijan kâk k'râva* (P), ki ji po pogostosti pojavljanja sledi primerjava s prašiči: *Či' je 'ke:r 'f̣e:ẓt 'pi:jen, 'ri:ę̣emo, da je 'pi:jen ko p'ra:se* (Z); *'pijan/ 'pijen kâk s'vinja* (P). Hrvaški frazem *pijan kao stoka* se ujema s prekmurskim *'pijen kâk 'ma:ra* 'živina', primerjava s predstavnikom goveje živine pa je v Prekmurju izpričana še v frazemih *'pijen kâk 'tele in vö g'le:daṭe kâk 'e:ę̣* 'teliček' 'biti zelo pijan'. V prekmurščini se v C-delu frazema redko pojavlja še leksična sestavina kura: *pi'jâna kâk 'kûra*.

(2) Siromaštvo

Siromašnega človeka se v vseh treh knjižnih jezikih primerja s cerkveno mišjo, v ruščini tudi s podgano: *reven kot cerkvena miš – gol (siromašan) kao crkveni miš – бедный (нищий) как церковная мышь (крыса)*. Primerjava s cerkveno mišjo je znana v prekmurščini, kjer se za izražanje obravnavanega frazeološkega pomena rabita še leksični sestavini ptič in pes: *sr'mâšen kâk cerk'vena 'miš; 'sij̣i 'siromašen' kâk cerk'vena 'miš; 'go:uḷe 'siromašen' kâk f'ti:ẓ̌; ži'veṭi kâk 'pes* 'živeti slabo, v veliki revščini, siromaštvu'.

(3) Spanje

Pri izražanju trdnega človekovega spanja se slovenščina in hrvaščina ujemata v sestavini polh: *spati (zaspati) kot polh – spavati (zaspati) kao pub*, hrvaščina in ruščina pa v sestavini hrček: *zaspati (spavati) kao hrčak – заснуть (спать) как суслик*.²⁷ V ruščini se trdno spečega človeka primerja še s svizcem in medvedom:²⁸ *спать (заснуть) как суслик; спать как медведь в берлоге*, v slovenščini pa z jazbecem: *spati kot jazbec*. Hrvaški in ruski frazem z leksično sestavino hrček se prekriva s prekmurskim frazemom *s'pâṭi kâk 'xṛ̌ĕk*, podobnost z ruskim frazemom *спать как медведь в берлоге* pa najdemo v vseh obravnavanih narečnih govorih: *S'pi:ṣ ku 'mje:dveṭ* (Z); *Za 'ji:eniga, ko 'f̣e:ẓt s'pe:ẓ, se 'ri:ę̣e, da s'pe:ẓ 'tâko 'mi:ę̣dved* (O); *s'pâṭi kâk 'medvit* (P). Ujemanje s slovenskim knjižnim frazemom z leksično sestavino jazbec v C-delu izpričujeta notranjščina in prekmurščina: *S'pi: ku 'jazbâc* (Z); *s'pâṭe kâk d'ja:ẓbec* (P). V Prekmurju se trdno spečega človeka povezuje še z mačkom: *s'pâṭi kâk 'ma:ę̣ek; s'pâṭi kâk 'ma:ḷi 'mu:jcek*.

²⁷ Jezikovni korpus Gigafida 2.0. beleži stalno primero s podobo *hrĕka* z dvema pojavitvama.

²⁸ Jezikovni korpus Gigafida 2.0. potrjuje stalno primero s podobo *medveda* z desetimi pojavitvami.

V povezavi s človekom, ki rahlo spi, v vseh treh knjižnih jezikih srečamo podobo zajca: *spati kot zajec – spavati kao zec – спать как заяц*. Prekrivnost s knjižnimi frazemi v obravnavanih slovanskih jezikih izkazuje prekmurščina: *s'pātij kāk 'z̥a:vec* 'zelo rahlo spati'.

(4) Stisnjenost, utesnjenost

Stisnjenost in utesnjenost se v vseh treh knjižnih jezikih izražata z leksemi, povezanimi z ribami, pri čemer se hrvaščina in slovenščina ujemata v sestavini sardina: *stiskati se kot sardine, stisnjeni kot sardine – z̥bijeni (stisnuti, nabijeni i sl.) kao sardine [u konzervij] – как сельди в бочке*. Primerjavo z ribami potrjuje tudi prekmursko narečje: *stis'ka:vatij se kāk 'ribe f kon'zervij, 'ri:ivati̯ se kāk sar'di:ne f kon'zervij, 'bitij kāk sar'de:lice f kon'zervij, kāk 'ribe f kon'zervij*.

(5) Svoboda, prostost

Svobodnega, prostega, brezskrbnega človeka se v vseh treh knjižnih jezikih primerja s ptico: *[svoboden (prost)] kot ptič na veji – [slobodan] kao ptica [na grani] – [свободный (вольный)] как птица, [svoboden (prost)] kot ptiček na veji; biti prost (živeti) kot ptiček na veji – [slobodan] kao ptičica*. Primerjava s to živaljo je skupna tudi vsem obravnavanim narečnim govorom: *Ž'a'vi: ku 'tēč nā 'v̥e:ji (Z); 'Ze: pa ž'i've:ž̥ tāk p'tāč na 'vi:j̥ (O); ž'i've:ž̥ kāk f'ti:ž̥ček (f'tič) na 'v̥e:j̥k̥; ž'i've:ž̥ kāk f'ti:ž̥č na d're:□e; 'bitij f'ra:j kāk f'tič na 'v̥e:j̥k̥; slo'bo:uden kāk f'ti:ž̥č (P)*. Samo na Notranjskem je v rabi še frazem z leksično sestavino vrabec: *Ž'a'vi: ku γ'rabəc nā st're:ž̥xi (Z)*.

(6) Ugodje; neugodje

Ugodje se v vseh treh jezikih izraža s podobo ribe v vodi: *počutiti se kot riba v vodi – osjećati se kao riba u vodi – чувствовать себя как рыба в воде*, neugodje pa s podobo ribe, ki je vržena iz svojega vodnega elementa (na suho): *počutiti se kot riba na suhem – osjećati se kao riba na suhom – чувствовать себя как рыба без воды (на берегу, на necke)*. Primerjava z ribo je izražena na Notranjskem in v Prekmurju: *Si ku 'ri:ba u 'uo:di. – Se preme'ta:vəš ku 'ri:ba nā 'y:χəm (Z); po'čü:ž̥itij se kāk 'riba v vo'de:ž̥ – po'čü:ž̥itij se kāk 'riba na 'sijon (P)*.

(7) Utrujenost

Utrujenega človeka se v vseh treh knjižnih jezikih primerja s psom: *utrujen kot pes – umoran kao pas; umoran kao pseto – уставший как собака*. Ta frazeološki pomen se s knjižni enako leksično sestavino v C-delu frazema izraža v skrajnem severovzhodnem slovenskem prekmurskem narečju: *t'ri:iden kâk 'pes*. V ruščini se utrujenost povezuje še s konjem: *уставший как лошадь*, v čemer se ruščina ujema s prekmurščino: *'vrk:njenj̥ 'utrujen' kâk 'kojn; z'mat'ra:nj̥ 'utrujen' kâk 'kujn/'kojn*.

(8) Zaljubljenost

Zaljubljenega človeka se v hrvaščini povezuje s psom in jerebom: *zaljubiti se kao pseto; zaljubljen kao pseto; zaljubiti se kao tetrijeb; zaljubljen kao tetrijeb*, v ruščini pa z mačko: *влюбится как кошка; влюблённый как кошка*. Frazemov, ki izražajo pomen 'zelo zaljubljen', v slovenskih knjižnih slovarjih ni najti, pač pa jih z leksičnimi sestavinami pes, teliček in piček na veji potrjuje korpus Gigafida 2.0. Ujemanja med knjižnimi in narečnimi frazemi ni, saj zaljubljenost v govorni zvrsti jezika simbolizira samo golob: *Sta ku ya'tyo:pčka (Z); 'bitj̥ kâk d'va: go'lo:npčka (P)*.

(9) Zdravje

Za izražanje človekovega dobrega zdravja so obravnavani knjižni jeziki izbrali več različnih živali. Slovenščini in hrvaščini je skupna primerjava z ribo: *zdrav kot riba [v vodi] – zdrav kao riba*, slovenščini in ruščini s konjem: *zdrav kot konj – здоровый как лошадь*, hrvaščini in ruščini pa z bikom, pri čemer je ta leksična sestavina v ruščini zamenljiva z leksično sestavino bivol: *zdrav kao bik – здоровый как бык (буйвол)*. V obravnavanih narečnih govorih se obravnavan frazeološki pomen najpogosteje izraža z vodno živaljo: *Si z'd'ro:u ku 'ri:ba (Z); Je z'd'ra:u ko 'rəba (O); z'd'râf kâk 'ri:ba; z'd'râf kâk 'ri:ba v 'vo'de:ž (P)*. V Prekmurju se zdravega človeka povezuje še s konjem, v čemer se prekmursko narečje ne ujema samo s knjižno slovenščino, ampak tudi z ruščino: *z'd'râf kâk 'kojn*.

(10) Živčnost, nervoza

Živčnega, nervoznega človeka se v slovenščini in hrvaščini povezuje s psom: *nervozen (živčen) kot pes – nervozan kao pas*, v hrvaščini pa še z levom: *šetati (hodati) kao lav u kavazu*. V ruščini se obravnavan frazeološki pomen izraža s podobo tigra in zveri v

kletki: *метаться (ходить) как туф (зверь) в клетке*. Istopomenski narečni frazemi v gradivu niso zabeleženi.

4 Zaključek

Vzporejanje primerjalne frazeologije treh slovanskih knjižnih jezikov pokaže, da so predstave o primerljivosti človeka in živali enake samo do neke mere. Med tu obravnavanimi frazemi največjo skupino frazemov predstavljajo takšni, katerih zoonimne sestavine se prekrivajo v vseh treh ali v vsaj dveh knjižnih jezikih, poleg tega pa v C-delu izkazujejo še druge sestavinske leksične variante. Tako se npr. pri govorjenju o ošabnem, domišljavem, bahavem človeku v vseh treh knjižnih jezikih v C-delu frazemov rabita sestavini *petelin* in *puran*, toda primerjava s *pavom* in *žabo* se pojavi samo v slovenščini. Vsi knjižni jeziki pridnega, delovnega človeka primerjajo z *mrvljo* in *čebelo*, samo hrvaščina pa še s *črvom* in *kertom*. Debelega človeka se v vseh treh kulturnih prostorih povezuje s prašiči (*svinja*, *prašič*), samo v ruščini pa še s *keravo* in *merjascem*, v slovenščini pa s *polbom*. Medtem ko se npr. slovenščina in hrvaščina ujemata pri izražanju človekove grobosti in surovosti v podobi *psa*, *mačka* in *vola*, je primerjava s *piščancem* in *žajcem* znana samo v hrvaščini, s *Sidorjevo kožo* pa v ruščini. Samo v obeh stičnih slovanskih jezikih se grobega in neumnega človeka povezuje z *volom*, lažnivega, ljubosumnega in živčnega s *psom*, neodločnega z *mačko*, zgovornega s *kravjim repom*, osivelega z *ovco*, smrdečega z *diburjem*, jeznega z *risom* in *kačo*, trdo spečega s *polbom* in pijanega z *živino*. Le slovenščini in ruščini je skupna primerjava molččega (nezgovornega) človeka z *mišjo* ter močnega s *konjem*, samo hrvaščini in ruščini pa sitnega s *klopom*, počasnega z *želvo*, vitkega z *glisto*, smrdečega s *kozlom*, zdravega z *bikom* in prekomerno pijočega s *kamelo* in *kačo*.

Tej skupini frazemov po pogostosti pojavljanja sledijo frazemi, pri katerih nastajanju so bile v vseh treh primerjanih jezikih motivirajoče iste lastnosti posamezne živali. Tako se npr. borbenost in hrabrost, nadležnost, okornost, plahost, zvestoba, premetenost, lakota, ljubezen in razumevanje, ješčnost (majhna, velika), ugodje/neugodje in prostost v vseh treh knjižnih jezikih izražajo z enakimi zoonimnimi sestavinami, in sicer: *levom* in *levinjo*; *mubo*; *slonom*; *srno* in *žajcem*; *psom*; *lisico*; *psom* in *volkom*; *golobom*; *ptičkom* in *vrabčkom* – *svinjo*; *ribo*; *ptico*. Najmanj številčna je skupina frazemov, v katerih se kažejo posebnosti slovenskega, hrvaškega in ruskega naroda, jezika, kulture. Za izražanje človekove lenobe ter človekovega oglašanja in govorjenja z močnim, neprijetnim, rezkim ali zateglim glasom ter vpitja

skupnih stalnih primer ni mogoče najti. V slovenščini se lenega človeka povezuje s *psom*, *trotom* in *fuksom*, v hrvaščini s *broščem*, v ruščini pa z *merjascem*. Človekovo neprijetno oglašanje se v slovenščini primerja s *srako*, *šojjo*, *opico* in *ptičem v precepu*, v hrvaščini s *kozolom* in *volom*, v ruščini pa z *bikom* in *zverjo*.

Narečni frazemi pričakovano izkazujejo največje ujemanje s slovenskim knjižnim jezikom. Nekateri knjižni frazemi v narečju niso izpričani, npr.: *ježen kot pes (ris)*, *lačen kot pes*, *len kot pes (trot)*, *debel kot polb*, *piti kot svinja (živina)* idr., in obratno, nekateri frazemi so znani samo v govornem (narečnem) jeziku, npr. *črn kot krt* 'zelo črn', *biti tak kot breji stari maček* 'zelo debel', *siten kot bolha* 'zelo siten', *zvit kot podgana (kukavica)* 'zelo zvit, premeten', *smrdeti kot mrtva riba (golob, krava, merjasec)* 'zelo smrdeti', *imeti rad (koga, kaj) kot svinja nož (metek)* 'zelo sovražiti', *imeti rad (koga, kaj) kot kožu nož* 'isto', *gobček leti komu kot koži, ko listje je* 'biti zelo zgovoren' idr.

Manjša skupina v slovenski narečni zvrsti prisotnih frazemov, ki v slovenske knjižne slovarje niso vključeni, se pomensko in sestavinsko ujema s preostalima tu obravnavanima slovanskima jezikoma. Prekmurski frazem *sub (sloke) kot komar* 'zelo suh, vitek' se ujema s hrvaščino, *dosaden kak pijavka* 'zelo siten, nadležen' z ruščino, notranjska frazema *slap kot krt* 'slaboviden' in *radoveden kot sraka* 'zelo radoveden' ter prekmurski frazem *smejati se kot hijena* 'biti škodoželjen' pa se ujemajo z obema slovanskima knjižnima jezikoma.

Živalski frazemi s preslikavo zunanje podobe živali ter njenih ustaljenih, resničnih, domnevnih in pogosto antropomorfno pripisanih lastnosti na človeka označujejo ljudi in razkrivajo njihov značaj, poleg tega pa še nazorno prikazujejo človekovo vrednotenje živali v določeni skupnosti ter kakšen položaj ji ta pripisuje. V obravnavanih primerjalnih živalskih frazemih se nazorno razodeva hierarhičen človekov odnos do živali. Ohranja se središčnost človeške eksistence, živali pa so marginalizirane in v podrejenem položaju. Taka reprezentacija pa je nujno antropocentrična.

Literatura

Igor ANTIČ, 1999: *Nemško-slovenski slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga
Slovar slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ). Tretja izdaja. Dostop 10. 2. 2013 na www.fran.si.

- Melanija Larisa FABČIČ, 2014: Mentalna podoba človeka v slovenskih, nemških in madžarskih primerjalnih frazemih. *Slavistična revija* 62/2, 195–215.
- Željka FINK-ARSOVSKI, 2002: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i znutra*. Zagreb: FF press.
- Željka FINK-ARSOVSKI, 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigara.
- Nataša JAKOP, 2003: Pragmatični frazemi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jeziškoslovni zapiski* 9/2, 111–127.
- Vida JESENŠEK, 2000: Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergentnosti. *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije 2*. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 236–247.
- Jeziškoslovni korpus Gigafida 2.0*. Dostop 10. 2. 2023 na www.cjvt.si.
- Janez KEBER, 1996: *Živali v prisposodab 1*. Celje: Mohorjeva družba.
- Janez KEBER 1998: Raziskovanje slovenske frazeologije: živalski nazivi v frazeologemih. *Jeziškoslovni zapiski* 4, 99–112.
- Janez KEBER 1998a: *Živali v prisposodab 2*. Celje: Mohorjeva družba.
- Janez KEBER 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostop 10. 2. 2023 na <https://fran.si/192/janez-keber-frazeoloski-slovar-slovenskega-jezika>.
- Mihaela KOLETNIK, 2017: Frazemi s sestavinama pes in maček v gornjeseniškem govoru. *Slovenistika* 10. Ur. Lukácsné Bajzek Mária. Budapest: ELTE BTK, Szlav Filológiai Tanszék. 87–102.
- Mihaela KOLETNIK, 2020: Značilnosti živali ter njihove vloge v narečnih živalskih frazemih. *Pojmovanja živalskih smrti: antropocentrizem in (ne)možne subjektivitete*. Ur. Branislava Vičar. Koper: Znanstvenoraziskovalno središče, Annales ZRS. 269–285.
- Mihaela KOLETNIK, 2023: Človekova čustva in občutenja, vedenjski vzorci in stanja v prekmurskih primerjalnih živalskih frazemih. *Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta. Zora 150.
- Mihaela KOLETNIK, 2023a: Podoba človeka v prekmurskih primerjalnih živalskih frazemih. *Razprave = Dissertationes* XXIX. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede. 229–253.
- Mihaela KOLETNIK, Natalia KALOH VID, 2022: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v slovenščini in ruščini. *Slavistična prepletanja 1*. Ur. Gjoko Nikolovski, Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 213–237. Dostop 10. 2. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/view/140/884/2201-1>.
- Mihaela KOLETNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini. *Slavia Centralis* 13/2, 83–99. Dostop 10. 2. 2023 na <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/issue/view/133>.
- Mihaela KOLETNIK, Tina ŠABEC, 2017: Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru. *Slavia Centralis* 10/1, 40–60. Dostop 10. 2. 2023 na <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/issue/view/125>.
- Erika KRŽIŠNIK, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* 53/1, 33–47.
- Erika KRŽIŠNIK, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba ZRC. 15–26.
- Erika KRŽIŠNIK, 2014: Zoonimi v slovenskih frazeoloških primerah. *Životinje u frazeološkom rubu*. Ur. Ivana Vidović Bolt. Zagreb: FF press. 243–262.
- Antica MENAC, Željka FINK-ARSOVSKI, Radomir VENTURIN, 2003: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Saša POKLAČ, 2004: Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih. *Jeziškoslovni zapiski* 10/2, 137–145.
- Urša POKORN, 2006: Vpliv obogatitve individualnih žičnih kletk na obnašanje kokoši nesnic. *Diplomsko delo*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko. Dostop 15. 2. 2023 na www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/dn_pokorn_ursa.pdf.
- Elena SAVELIEVA, 2004: Frazemi s pomenom ‘piti’ in ‘biti pijan’ v slovenskem in ruskem jeziku. *Jeziškoslovni zapiski* 10/1, 93–106.

- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Dostop 10. 2. 2023 na www.fran.si in www.sskj2.si.
- Vera SMOLE, 2008: Geolingvistična predstavitev izbranih frazemov s sestavino roka v slovenskih narečjih. *Slavistična revija* 56/2 (Zbornik referatov za 14. mednarodni slavistični kongres, Ohrid, 10–17. 9. 2008), 49–73.
- Vera SMOLE, 2008a: Hrvaški noovštokavski ikavski in slovenski vzhodnodolenjski frazemi – podobnosti in razlike. *Hrvaški dijalektološki zbornik*, 14. Zagreb: HAZU. 59–78.
- Vera SMOLE, 2009: Nekaj primerjalnih frazemov v makedonskem in slovenskem knjižnem jeziku ter narečjih. *Treta makedonsko-slovenska naučna konferencija: makedonsko-slovenski jezični, književni i kulturni vrski = makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne veze* (Ohrid, 12.–15. septembra 2007). Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«. 103–117.
- Vera SMOLE, 2014: Frazemi s poimenovanji za domače živali v slovenskem vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru. Dostop 20. 2. 2023 na www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Smole%20za%20WEB.pdf.
- Ana SOBOČAN, 2018: Živalski frazemi v izbranih prekmurskih govorih. *Magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2003: Željka Fink-Arsovski, Poredbena frazeologija: pogled izvana i znutra (Zagreb 2002). *Jezikoslovni zapiski* 9/1, 145–148.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2007: Slovensko zoološko izrazje z vidika besedotvornih vzorcev in vrst. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ur. Irena Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. (Obdobja, 24). 537–546.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2020: Preplet rabe glagolov s pomenom 'prenehati živeti' za ljudi in živali. *Pojmovanja živalskih smrti: antropocentrižem in (ne)možne subjektivitete*. Ur. Branislava Vičar. Koper: Znanstvenoraziskovalno središče, Annales ZRS. 251–267.
- Tina ŠABEC, 2015: Živali v prispodobah v govoru Zagorja. *Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Branislava VIČAR, 2011: Moralna vrednost živali v diskurzu biotske raznovrstnosti. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 30). 509–514.
- Branislava VIČAR, 2013: »Si kdaj videl svobodnega konja?« Filozofski kontekst animalistične etike v poeziji Jureta Detele in Miklavža Komelja. *Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 35–45. Dostop na http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/49_SSJLK/vicar.pdf.
- Martina ZAKOCS, 2019: Frazemi s sestavino za domače živali v gornjeseniškem govoru. *Magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Martina ZAKOCZ, Barbara ZAKOCZ, 2018: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami na Gornjem Seniku. *Seminarska naloga*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Zinka ZORKO, Anja BENKO, 2015: Živalski frazemi v štajerskem južnopohorskem narečju. *Slavia Centralis* VIII/1, 147–164.

Spletni vir

- Razlog zašto se kaže - pije kao smuk!* Dostop 20. 2. 2023 na www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaže-pije-kao-smuk.

KONCEPTUALIZACIJA LJUBAVI U SRPSKOM I SLOVENAČKOM JEZIKU

GJOKO NIKOLOVSKI, MIHAELA KOLETNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenija
gjoko.nikolovski@um.si, mihaela.koletnik@um.si

Rad se fokusira na konceptualizaciju ljubavi u srpskom i slovenačkom jeziku kroz prizmu kognitivne teorije metafore. U tom cilju analiziran je srpski i slovenački frazeološki i nefrazeološki materijal, što znači duboku i intimnu emociju i snažnu naklonost prema drugoj osobi. Prikupljena građa je klasifikovana prema 13 metafora koje predstavljaju različite aspekte kompleksnog fenomena sa ciljem da se identifikuju razlike i sličnosti u konceptualizaciji ljubavi u oba jezika. Polazna hipoteza članka je da se konceptualizacija ljubavi može realizovati uz pomoć frazeološkog i nefrazeološkog materijala, čime se pruža širi pogled na definiciju ljubavi kao emocionalnog fenomena u oba jezika.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.6](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.6)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne reči:

ljubav,
metafora,
frazeološki materijal,
nefrazeološki materijal,
srpski,
slovenački

University of Maribor Press

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.6](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.6)

ISBN
978-961-286-854-3

Keywords:

love,
metaphor, phraseological
material,
non-phraseological material,
Serbian,
Slovene

CONCEPTUALIZATION OF LOVE IN SERBIAN AND SLOVENE

GJOKO NIKOLOVSKI, MIHAELA KOLETNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
gioko.nikolovski@um.si, mihaela.koletnik@um.si

The focus of the paper is the conceptualization of love in Serbian and Slovene through the prism of the cognitive theory of metaphor. To this end, phraseological and non-phraseological material expressing deep and intimate feelings and strong affection for the other person are analysed. The collected material is arranged according to 13 metaphors representing different aspects of this complex phenomenon in order to identify differences and similarities in the conceptualization of love in all three languages. The initial hypothesis of the article is that such a conceptualization of love can be realised with the help of phraseological and non-phraseological material that enables a broader view of the definition of love as an emotional phenomenon in Serbian and Slovene.

University of Maribor Press

1 Uvod¹

Ljubav je jedan od najosnovnijih i najuniverzalnijih emocionalnih fenomena koje doživljavamo kao ljudi. U *Hrvatskoj enciklopediji* (2022) je pored definicije „složen intenzivan osjećaj (afekt) privrženosti” predstavljena i podela na dve vrste: (1) romantičnu ljubav, zaljubljenost uz seksualnu privlačnost, i (2) duboku prijateljsku ljubav i odanost (prema roditelju, djetetu, prijatelju, domovini, kućnom ljubimcu itd.) (*Hrvatska enciklopedija* 2023). U *Slovenačkom leksikonu* (1997–1998) ljubav označava „različite oblike emotivnih i međusobnih veza ljudi, najviše izraženih u nastojanju da se ujedine ili u želji za posedovanjem i u spremnosti na predanost: 1. međuljudski odnos koji zasnovano na seksualnoj želji (*libido*; grčki *eros*, latinski *amor*), sa mnogo varijacija; 2. ljubav prema deci i roditeljima; 3. u širem smislu opšta i neseksualna ljubav prema ličnosti (bližnjemu) koja ima centralno značenje u hrišćanskoj etici (grč. *agape*, lat. *caritas*); 4. u izvedenom smislu duhovna ljubav prema vrednostima (npr. *sloboda*, *istina*).” I Jakop (2017: 11–19) na osnovu građe, prikupljene u rečnicima i korpusima slovenačkog jezika, sagledava slične vrste ljubavi: *eros* (fizička, erotska, seksualna), *philia* (naklonost prema nekome ili nečemu), *agape* (ljubav prema Bogu, odnosno Božja ljubav i dobrotu) i *stergo* (ljubav između roditelja i deca). From (2012) zastupa ideju da ljubav nije pasivno osećanje, već aktivan proces koji zahteva trud, posvećenost i negovanje. Po njegovim rečima, ljubav je sposobnost koju treba razvijati, a ne samo emocija koju doživljavamo. Takođe, naglašava da je ljubav jedan od najvažnijih zadataka u životu i ključ našeg ličnog zadovoljstva. From (2012) opisuje kako se u savremenom svetu ljubav često meša sa strašću, privlačnošću ili opsesijom. On se protivi ovom stavu i tvrdi da je ljubav duboka veza koju gradimo sa drugim ljudima tokom vremena i truda. Osim toga, From (2012) skreće pažnju na razliku između različitih oblika ljubavi. Govori o majčinskoj i očevoj ljubavi, a takođe ističe i prijateljsku ljubav zasnovanu na jednakosti, poštovanju i međusobnom razumevanju. From (2012) takođe govori o ljubavi među polovima, gde ističe potrebu za jednakošću, autonomijom i reciprocitetom. Ističe da ljubav može biti izvor sreće, ali to se može postići samo ako sami umemo da volimo i da budemo voljeni.

Da bismo dobili relativno standardizovanu predstavu ljubavi, analiziramo leksemu *ljubav* u rečnicima srpskog i slovenačkog jezika. U *Rečniku srpskoga jezika* (2011)

¹ Rad je nastao u okviru Istraživačkog programa P6-0156 (*Slovenska lingvistika, književnost i proučavanje slovenačkog jezika* – pod rukovodstvom akad. prof. dr Marka Jesenška), koji delom finansira Republička javna agencija za naučnoistraživačku delatnost Slovenije.

nalazimo sledeća značenja: »/.../ 1. a. *osećanje velike naklonosti, nežnosti prema nekome, nečemu, osećajna, emocionalna vezanost za nekoga, nešto, koja proističe iz tog osećanja; želja, težnja, stremljenje.* /.../ b. (obično u lok. „u ljubavi“, kao glagolska dopuna) *dobri međusobni odnosi, prijateljstvo, sloga* /.../ v. *velika volja, interesovanje, zainteresovanost za nešto, sklonost, naklonost prema nečemu (npr. prema nekom poslu, radu i sl.).* /.../ g. *ono što se voli, ono što nekoga neodoljivo privlači, zaokuplja, što pobuđuje nečije stalno interesovanje, strast, pasija.* /.../ 2. a. *osećanje predanosti, privrženosti prema osobi suprotnog pola koje proističe iz prirodne uzajamne privlačnosti muškarca i žene.* /.../ b. *osoba koja se voli (žena ili muškarac), draga, voljena osoba (često kao naziv u obraćanju takvoj osobi).* /.../ v. *intimni, ljubavnički odnos.* /.../ 3. *prijateljski postupak koji je nekome od koristi, usluga; ljubaznost, pažnja uopšte.* /.../ 4. (samo u obliku gen. jd., uz dat. lične zamenice drugog l. jd.: ljubavi ti) *s bledim osnovnim značenjem, kao ustaljena fraza za iskazivanje usrdne molbe, zaklinjanja i sl. da se nešto učini.* /.../«. U SSKJ² ljubav ima pet značenja: »1. *moćno čustvo naklonjenosti do druge osebe* /.../ 2. *s prilaskom moćno čustvo naklonjenosti do koga* /.../ 3. *knjiž., ekspr. kar je posledica tih čustev* /.../ 4. *navadno v zvezi z do moćen pozitiven odnos do česa* /.../ 5. *ekspr. dobri, prijateljski odnosi* /.../«. Leksikografski pogled ukazuje na određene razlike, koje se pre svega svode na različiti broj, kombinaciju i raspored značenja. Rečnici se preklapaju u odnosu na osnovni koncept pojma ljubavi kao fizičke, erotske i seksualne ljubavi tj. duboka emocionalna naklonost, snažno osećanje prema nekome, što koristimo kao osnovnu definiciju u ovom radu.

Analiza je sprovedena na frazeološkom i nefrazeološkom materijalu iz srpskog i slovenačkog jezika, za koji smatramo da omogućava sagledavanje različitih aspekata ljubavi i prodiranje u dubinu fenomena ljubavi.

2 Teorijska polazišta i metodologija

2.1 Frazeološki materijal kao odgovarajući korpus

Potvrdu da je frazeološki materijal odgovarajući korpus za analizu nalazimo kod Kržišnik i Smolič (1999: 61–80), Jemec (229–236) i Bedkowske-Kopczyk (Bedkowska-Kopczyk 2004), koje frazeologiju i njene osnovne jedinice smatraju važnim izvorom za razumevanje pojmova u kojima živimo, jer se upravo u frazemima sintetišu najtipičniji i najustaljeniji pogledi na mnoge pojmove koji su prisutni u stvarnosti, uključujući i pojam ljubavi. Kod Kržišnik (2005: 70) nalazimo dodatnu potvrdu da su „frazemi jezička sredstva kulture, zato se smatra da imaju takozvanu kulturnu referencu i u stanju su da odražavaju karakteristične osobine

kulture za datu jezičku zajednicu u obliku jezičkog znaka“. Stramljič Breznik (2009: 63) primećuje da su frazemi „zasnovani na folklornim i nacionalnim motivima i da odražavaju informacije o kulturnom i materijalnom životu nacije“. Navedeno se poklapa sa definicijom Fabčić i Bernjak (2014: 29), koje ističu da su frazemi nosioci kulturne konotacije, što znači da se „njihov denotativni ili figurativno motivisani aspekt značenja i njihova konotacija mogu tumačiti unutar kulturnih kategorija“. Iz navedenih definicija proizilazi da frazemi omogućavaju dublje razumevanje veze jezika i kulture, što možemo videti i kod Jesenšek (2020: 12) koji smatra da je frazeologija važna za temeljno razumevanje jezika, kulture i mentaliteta ljudi.

2.2 Frazеologija i kognitivna lingvistika

U teorijskoj osnovi ovog istraživanja je teorija metafora² Lejkofa (Lakoff 1987, 1990, 1993), Lejkofa i Džonsona (Lakoff, Johnson 1980; 2015) i Kevečeša (Kövecses 1986, 2003, 2005, 2010), koja je transcendirala tradicionalno razumevanje metafora kao jezičkih figura, šireći se na područje načina razmišljanja. Prema pomenutim autorima, metafora nije samo jezički entitet, već kompleksna pojava koja duboko prožima našu percepciju sveta. Ključna ideja ove teorije je da metafora nije ograničena samo na jezik nego je inherentno povezana i sa načinom na koji organizujemo i razumemo svet oko sebe. Metafora omogućava da doživljavamo jedno iskustvo kroz prizmu drugog iskustva. Centralna zamisao teorije metafora je konceptualna metafora koja povezuje dva različita konceptualna domena – izvorni domen i ciljni domen. Izvorni domen predstavlja poznato područje koje koristimo kako bismo razumeli manje poznato područje ciljnog domena. Jezički izrazi služe kao sredstvo preslikavanja između ova dva domena. Ovaj pristup naglašava da je jezik odraz načina na koji razmišljamo, te da metafora nije samo estetski element, već ključ za dublje razumevanje ljudske percepcije i kognitivnih procesa (Lakoff 1987, 1990, 1993; Lakoff, Johnson 1980, 2015; Kövecses 1986, 2003, 2005, 2010).

U oblasti kognitivne lingvistike, Parizoska (2022: 18) dodaje da i formiranje frazema uključuje konceptualne domene, a ključni kognitivni mehanizam u tom procesu je konceptualna metafora koja služi kao veza između dva različita konceptualna domena, čime se omogućava da se jedno područje iskustva doživljava kroz prizmu drugog. Ova koncepcija odražava se u jeziku kroz korišćenje reči iz određenog izvornog domena unutar frazema (Parizoska 2022: 18). Drugim rečima, jezički izrazi

² Detaljniji teorijski pregled metafore kod Čeh Steger (Čeh 2005: 75–85).

u frazemima postaju sredstvo prenosa značenja iz jednog konceptualnog domena (izvorni domen) u drugi (ciljni domen). Kroz ovaj proces, jezik postaje ogledalo naših kognitivnih mehanizama, prikazujući kako se naše razumevanje sveta oblikuje i prenosi kroz jezičke konstrukcije, kao što su frazemi. Ovaj proces nam omogućava da koristimo već poznate obrasce razmišljanja i iskustava kako bismo bolje razumeli ili izrazili nešto manje poznato ili apstraktno. Metaforičko strukturiranje pomaže nam povezati i artikulirati različite aspekte našeg iskustva, doprinoseći dubljem razumevanju i izražavanju složenih ideja ili osećaja. Osim konceptualne metafore, frazeološko značenje takođe se oslanja na druge kognitivne mehanizme – kako tvrde Kevečeš (Kövecses 2010) i Parizoska (2022: 19), a to su *konceptualna metonimija* i *konvencionalno znanje*. U konceptualnoj metonimiji, za razliku od metafore koja povezuje različite konceptualne domene, jedan entitet ili pojava omogućava mentalni pristup drugom entitetu ili pojavi unutar istog konceptualnog domena. Drugim rečima, određeni element jednog područja koristi se za predstavljanje ili shvatanje drugog elementa unutar istog konteksta ili domena omogućavajući prenos značenja, što je svakako jedna od osnovnih karakteristika frazema. Sličnu potvrdu nalazimo i kod Kržišnik (2001: 29–31) koja u kontekstu povezanosti konceptualne metafore sa frazemima napominje da su neki frazemi po svojoj strukturi metafore ili da sadrže metaforu. Za takve frazeme uvodi termin *frazeološka metafora*, a za sve jedinice koje nisu frazemi – termin *nefrazeološka metafora*. Sa druge strane konvencionalno znanje³ Kevečeš (Kövecses 2010) i Parizoska (2022: 19) definišu kao znanje koje je zajedničko nekoj grupi ljudi ili kolektivu i služi kao pozadina na temelju koje razumemo određene koncepte, a time i leksičke jedinice koje su njihova jezička manifestacija. Parizoska (2022: 19) navodi da se za povezanost značenja sastavnica s frazeološkim značenjima na temelju kognitivnih mehanizama (metafore, metonimije i kulturnih modela) u kognitivnoj lingvistici koristi termin *konceptualna motivacija*.

2.3 Prethodna istraživanja o konceptualizaciji ljubavi

O ljubavi su Lejkof i Džonson (Lakoff, Johnson 2003: 44, 49, 139) izdvojili sledećih 7 metafora u engleskom jeziku: LJUBAV JE PUTOVANJE, LJUBAV JE FIZIČKA SILA, LJUBAV JE BOLEST/PACIJENT, LJUBAV JE LUDILO, LJUBAV JE

³ U kognitivnoj lingvistici, ova pojava se opisuje različitim terminima, kao što su *okviri* (eng. *frames*; Fillmore 1985), *idealizovani kognitivni modeli* (eng. *Idealized Cognitive Models*, Lakoff 1987), *kognitivni domen* (eng. *cognitive domains*; Langacker 1987), *kulturni modeli* (eng. *cultural models*, Kövecses 2005), *jezička slika sveta* (polj. *językowy obraz świata*; Bartmiński 2007).

MAGIJA, LJUBAV JE RAT, LJUBAV JE ZAJEDNIČKO UMETNIČKO DELO, ističući da različite metafore otkrivaju različite aspekte ovog koncepta. Potraga za jednim konceptom ljubavi koji bi bio dovoljno apstraktan da objedini sve ove aspekte, vodila bi u pogrešnom pravcu – zanemarila bi činjenicu da ove metafore ne karakterišu zajednički pojam ljubavi, već svaka od njih posebno karakteriše različiti aspekt (Lakoff, Johnson 2003: 108).

Lepihina (Лепихина 2009: 58–59) – analizirajući frazeme sa značenjem ljubavi u ruskom i engleskom jeziku – dopunjuje listu Lejkofa i Džonsona (Lakoff, Johnson 2003) sledećim metaforama: LJUBAV JE VATRA, LJUBAV JE ŽIVO BIĆE, LJUBAV JE PREDMET, LJUBAV JE ELEMENT VODE, LJUBAV JE BLISKA VEZA, LJUBAV JE IGRA. Razlike između modela koji je predložila Lepihina u analizi ruskog i engleskog jezika i modela Lajkofa i Džonsona objašnjavaju se činjenicom da vrednosti koje su zajedničke svim nacijama mogu imati različite načine izražavanja (Лепихина 2009: 58–59).

Kevečes (Kövecses 1986; 2010) objašnjava ljubav pomoću sledećih metafora: LJUBAV JE UMETNOST ZAJEDNIČKOG STVARANJA, LJUBAV JE VEZA, LJUBAV JE PUTOVANJE, LJUBAV JE HRANA, LJUBAV JE ZANOS, LJUBAV JE JEDINSTVO, LJUBAV JE EKONOMSKA RAZMENA, LJUBAV JE VATRA, LJUBAV JE BLIZINA, LJUBAV JE IGRA, LJUBAV JE FIZIČKA SILA, LJUBAV JE PRIRODNA SILA, LJUBAV JE LUDILO. Pominje i nekonvencionalne metafore LJUBAV JE SMRT, LJUBAV JE SLEPILO, LJUBAV JE NEIZLEČIVA BOLEST, LJUBAV JE PREDMET, LJUBAV JE PLEMNITI METAL (Kövecses 1986; 2010). Marinić i Živić (2009: 269) pored osnovnih metafora, pomenutih kod navedenih istraživača, registruju i „nove“ metafore u hrvatskim i engleskim blogovima: LJUBAV JE RAD, LJUBAV JE BAJKA/PRIČA/FILM/KNJIGA, LJUBAV JE PROCES/ISHOD UČENJA i PREDMET LJUBAVI JE BEZVREDAN/NEPOŽELJAN.

U srpskom jeziku Klikovac (2006) analizira definicije ljubavi u rečnicima i navodi sledeće domene: VATRA, SKRIVENI PREDMET, SADRŽATELJ, SVETLOST, BOLEST. Prodanović-Stankić (2009: 77–87) razmatra konceptualnu metaforu i metonimiju lekseme srce u srpskom jeziku, što je često povezano s LJUBAVLJU, iznoseći stav da je srce najčešće konceptualizovano kao POSUDA EMOCIJA I RASPOLOŽENJA, što obuhvata i ljubav. Dragičević (2010) analizira pojmovne metafore LJUBAVI kroz metodu asocijacija, a neki od odgovora ispitanika na

stimulans ljubav jesu MUZIKA, CVET, POEZIJA, VATRA, NEBO. Šulović i Drobnyak (2013: 139–147) upoređuju koncept ljubavi u srpskom, francuskom i španskom jeziku i zaključuju da se ljubav u sva tri jezika konceptualizuje kao GRAĐEVINA, PUTOVANJE, SILA, ŽIVI ORGANIZAM, STVAR, MATERIJ, RAT, NEPRIJATELJ, MUČITELJ, TAMNIČAR, BOL/BOLEST i NASILNA FIZIČKA SILA. Lukić (2021: 125–142) sagledava metaforičku konceptualizaciju LJUBAVI u tekstovima pesama izvođača pop muzike (po jednog muškog i jednog ženskog izvođača na srpskom i engleskom jeziku) i uočava da su najfrekventniji izvorni domeni BOL/BOLEST, IGRA/KOCKA, LUDILO/MENTALNI POREMEĆAJ i PUTOVANJE. Pomenuta istraživanja u srpskom jeziku nisu uključila frazeološku građu, stoga smo odlučili da u ovom istraživanju pored različitih srpskih sintagmi, izraza i primera uključimo i srpske frazeme. Slovenački jezik je već bio uključen u slično istraživanje u kojem Nikolovski i Mirchevska-Bosheva (2022: 172–189) analiziraju konceptualizaciju ljubavi u ruskom, makedonskom i slovenačkom jeziku kroz prizmu kognitivne teorije metafore, dolazeći do zaključka da se kao domeni pojavljuju RAT, VATRA, LUDILO, ŽIVO BIĆE, PREDMET, BOLEST, FIZIČKA SILA, HRANA/PIĆE, KULT, MAGIJA, VODA, PUTOVANJE i PRIČA.

2.4 Metodologija

Za potrebe analize prikupljene frazeološke građe, Kržišnik (2008: 33–34) izdvaja tri međusobno povezana, ali različita metodološka pristupa u istraživanju povezanosti između jezičkih sredstava i kulture: (1) tradicionalni etnolingvistički pristup, koji dijahronijskom analizom otkriva nastanak kulturnih slojeva u nastanku frazema; (2) jezičko-kulturološki, koji proučava sposobnost frazeoloških sredstava da odražavaju aktuelnu kulturnu samosvest jedne jezičke zajednice, njen mentalitet, njene vrednosti itd.; i (3) kontrastivni,⁴ koji je usmeren na sinhronijski opis, a upoređivanjem frazeoloških sistema različitih jezika pokušava da otkrije sličnosti i razlike među njima. U tom pravcu Jesenšek (2000: 242–243) smatra da kontrastivna frazeološka istraživanja u različitim jezicima pokazuju da u frazeološkom sastavu dva ili više jezika često postoje sličnosti koje se ogledaju u procesu frazeologizacije i imaju univerzalne karakteristike. S obzirom na klasifikaciju pristupa kod Kržišnik (2008: 33–34) i pogled Jesenšek (2000: 242–243), odabrali smo kontrastivni pristup

⁴ Novija istraživanja s kontrastivnim pristupom: Mirchevska-Bosheva, Nikolovski (2020: 315–337); Koletnik, Nikolovski (2020: 83–99); Varga, Keglević (2020: 40–51); Horoz (2021: 20–36); Nikolovski, Mirchevska-Bosheva (2022: 172–189) itd.

za analizu građe iz semantičkog polja ljubavi, kako bismo uočili sličnosti i razlike u jezičkoj realizaciji ovog koncepta u oba jezika.

U radu je analizirano gradivo sastavljeno iz frazeoloških i nefrazeoloških metafora (Kržišnik 2001: 29–31). Frazeološko izražene metafore obuhvataju samo frazeme, a nefrazeološke metafore uključuju različite sintagme, izraze i primere (npr. srp. *ljubavni odnos* – sl. *ljubezenska zvezda*). U metodološkom i analitičkom smislu ograničavamo se na materijal dobijen iz *Rečnika srpskoga jezika* (2011), *Frazeološkog rečnika srpskog jezika* (Otašević 2012), srpskog korpusa *Serbian Web Corpus PDRS 1.0* i slovenačkih rečnika *Slovar slovenskih frazemov* (SSF 2015), *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ²) in *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Rastoči slovar* (eSSKJ)⁵ i slovenačkog korpusa *Gigafida 2.0*. Pojedine jedinice iz građe nisu nužno podjednako aktuelne u savremenom srpskom i slovenačkom jeziku. Jedinice su navedene po abecednom redu, dok su njihovi izborni elementi navedeni u zagradama.

4 Kontrastivna analiza koncepta ljubavi u srpskom i slovenačkom jeziku

4.1 LJUBAV JE BAJKA

U materijalu je registrovano nekoliko jedinica koje spadaju pod metaforu LJUBAV JE BAJKA. U osnovi ove metafore je predstava idealne ljubavi, u kojoj je subjekt prikazan kao princ ili princeza (često u raznim šaljivim konotacijama) (Marinić, Živić 2009: 272). U srpskom jeziku opazili smo sledeće jedinice: *čekati princa na belom konju*, *princ iz bajke*, *živeti kao u bajci*, dok su u slovenačkom: *čakati <na> princa na belem konju*, *princ iz pravljice*, *najti princa svojih sanj*, *živeti kot v pravljici*. U osnovi ovog materijala je bajkovita veza između partnera koji su savršeni i koji žive srećno do kraja života.

4.2 LJUBAV JE BOLEST

Metafora LJUBAV JE BOLEST (Lakoff, Johnson 2003: 49) koja leži u osnovi sledećeg materijala u srpskom jeziku: *biti slep od ljubavi*, *biti zavisian od nekoga*, *biti bolestan od ljubavi*, *biti zaslepljen ljubavlju*, *biti zaslepljen od ljubavi*, *bolovati od ljubavi*, *ljubav boli*, *ljubav je slepa*, *slepa ljubav*, *umirati od ljubavi*, *venuti od ljubavi*, ima svoju

⁵ O frazeološkoj praksi i traženju najboljih frazeoloških i frazeografskih rešenja u pripremi eSSKJ kod Jakop (2022: 181–196).

produktivnost i u slovenačkom jeziku: *biti odvisen od ljubezni*,⁶ *biti slepo zaljubljen*, *biti slep od ljubezni*, *ljubezen je slepa*, *ljubezen boli*, *ljubezen je bolezen*, *ljubezenske bolečine*, *ljubezenske muke*, *patološka ljubezen*, *slepa ljubezen*, *umirati/umreti od ljubezni*, *veneti zaradi nesrečne ljubezni*. U oba jezika, ljubavnici osećaju bol, kao i pacijenti, suočavaju se sa zdravstvenim problemima ili slabljenjem nekih vitalnih funkcija (npr. gubitak vida), čiji je uzrok ljubav (Lakoff, Johnson 2003: 49).

4.3 LJUBAV JE FIZIČKA SILA/BLISKA VEZA

Osećajući ljubav, osoba oseća želju da bude stalno u blizini objekta svojih osećanja. U njihovoj osnovi leži ideja da je LJUBAV FIZIČKA SILA (Lakoff, Johnson 2003: 49) ili da je LJUBAV BLISKA VEZA (Kövecses 2010: 85, 333). Ova metafora proizilazi iz svesti o spoljašnjem svetu, o prirodnim silama (magnetizmu, elektricitetu, gravitaciji itd.). Dakle, biti zaljubljen znači biti vezan za nekoga. Ova konceptualizacija ljubavi predstavljena je kroz sledeći frazeološki i nefrazeološki materijal u srpskom jeziku: *biti srcu prirastao*, *biti u ljubavi*, *ljubav preko telefona*, *ljubav preko žice*, *ostati u ljubavi*, *prirasti /komu/ srcu*, *prirasti /komu/ k srcu*, *prirasti /komu/ uz srce*, *prirasti /komu/ za srce*, *privlačiti kao magnet*, a produktivnost pokazuje i u slovenačkom jeziku: *biti komu pri srcu*, *biti magnet za koga*, *intimno razmerje*, *ljubezen na daljavo*, *ljubezen po telefonu*, *ljubezen vleče koga kam/h komu*, *ljubezenska nit*, *ljubezenska zveza*, *ljubezenski okovi*, *ljubezensko razmerje*, *navežati se na koga z vsem srcem*, *prirasti k srcu komu*, *okovi ljubezni*, *spolno razmerje*, *srce vleče koga kam/h komu*, *vezala ju je velika ljubezen*. U ovoj metafori je ljubav predstavljena kao fizička sila koja privlači ili vezuje oba subjekta.

4.4 LJUBAV JE HRANA/PIĆE

U metafori LJUBAV JE HRANA/PIĆE (Kövecses 2010: 52, 93–94) ljubav se često doživljava kao hranljiva materija. U ovom kontekstu, ljubav se može posmatrati kao hrana za život, što je vidljivo iz sledećeg materijala u srpskom jeziku: *biti gladan ljubavi*, *gutati koga očima*, *gutati koga pogledom*, *ljubavni napitak*, *pijan od ljubavi*, *živeti od ljubavi*, a ima sličnu jezičku sliku i u slovenačkom jeziku: *biti lačen ljubezni*, *ljubezen gre skozi želodec*, *pojesti koga od ljubezni*, *požirati koga s pogledi*, *živeti od ljubezni*. U ovoj metafori ljubavnici su gladni jedno drugog, gladni naklonosti ili je njihova strast sita.

⁶ U slučaju frazema *biti odvisen od ljubezni* kognitivno gledano možemo govoriti i o metafori LJUBAV JE DROGA/ZAVISNOST.

4.5 LJUBAV JE IGRA

Kao posebna grupa izdvaja se materijal koji pripada metafori LJUBAV JE IGRA (Kövecses 2010: 20; Лепихина 2009: 58). U osnovi igre kao izvora za ovu metaforu su nagrada, takmičenje i pravila. Ova metafora je prisutna u oba jezika, ali nije mnogo produktivna. U srpskom jeziku našli smo sledeće jedinice: *ljubavna igra, pravila ljubavi, nesreća u ljubavi*, dok u slovenačkom: *ljubeženska igra, pravilo ljubežni, sreća v igri, nesreća v ljubežni*. Iz priloženog materijala je jasno da se ovom metaforom poredi često proces zaljublivanja sa igrom, njenim pravilima i strategijama, te potencijalom za pobedu ili poraz.

4.6 LJUBAV JE LUDILO

Prema Lejkofu i Džonsonu (Lakoff, Johnson 2003: 49) metafora LJUBAV JE LUDILO sugerise da se ljubav doživljava kao intenzivno emocionalno stanje koje može izazvati nepredvidljivo i neobično ponašanje, ponekad i izvan okvira zdravog razuma ili racionalnosti. Za ovu metaforu nalazimo sledeću jezičku sliku *biti lud od ljubavi, biti lud za nekim, izgubiti glavu za nekim, luda ljubav, ljubavno ludilo, odneti (pomešati, pomeriti, pomutiti, uzeti, zaneti, zavrteni) kome pamet, poludeti od ljubavi, poludeti za kim, zavrteni glavu (glavom) nekome* (srpski) i *biti noro zaljubljen, izgubiti glavo za kom, ponoreti od ljubežni, (po)noreti za kom, spraviti/spravljati koga ob pamet, zadet od ljubežni, zmešati komu glavo, zmešati komu pamet, znoreti zaradi koga* (slovenački). Lepihina (Лепихина 2009: 64) u kontekstu gubljenja razuma i sposobnosti rasuđivanja, poredi zaljubljenog čoveka sa pijanim čovekom koji ne razmišlja trezveno pod dejstvom alkohola, što se može videti iz jedinica *pijan od ljubavi* (srpski) i *pijan od ljubežni, opit od ljubežni* (slovenački). Predstava o zaljubljenom čoveku zasnovana je na mišljenju da je zaljubljenost stanje u kome subjekt, zbog osećanja, ne može racionalno da razmišlja i često čini nepromišljene stvari.

4.7 LJUBAV JE MAGIJA

Metafora LJUBAV JE MAGIJA prema Lejkofu (Lakoff 1980: 49) naglašava postojanje magične veze koja vezuje ljubavnike. Kako se ljubav tretira gotovo kao magična i neobjašnjiva pojava, nije teško razumeti zašto se ljubav povezuje s magijom. U srpskom jeziku sledeći materijal prikazuje ovu sliku: *baciti čari na koga, čar ljubavi, očarati nekoga, opčiniti nekoga*, dok u slovenačkom: *čar ljubežni, očarati nekoga*. Nestanak ljubavi (magije) je takođe prisutan u oba jezika: *nema više magije među njima*,

nema više čarolije među njima, nema više hemije me (srpski) i *ni već kemije med njima* (slovenački).

4.8 LJUBAV JE PREDMET

Težnja da se apstraktno osećanje prenese kroz moguće ljudske postupke sa materijalnim predmetima omogućava da se ljubav predstavi kao materijalni predmet. Na osnovu ovih primera dolazimo do metafore LJUBAV JE PREDMET (Лепихина 2009: 58). U srpskom jeziku imamo sledeću sliku: *čuvati* (*pažiti, gledati, voleti*) *kao zenicu oka* (*očnu zenicu*), *pokloniti kome svoje srce*, *ponuditi ruku i srce*, *pukla je ljubav*, *razbiti kome srce*, *slomiti kome srce*, *smekšati kome srce*, *tražiti ljubav*, *uzvracati/uzvratiti/vratiti ljubav za ljubav*, *zabranjena ljubav*, *zaprostiti nečiju ruku*. U slovenačkom jeziku takođe pronalazimo slične paralele: *čuvati koga kot punčico svojega očesa*, *dati komu srce*, *iskati ljubežen*, *izgubiti ljubežen*, *izgubiti srce*, *kupljena ljubežen*, *najiti (pravo) ljubežen*, *podariti komu srce*, *potrkatati na srce koga*, *prepovedana ljubežen*, *prodajati ljubežen*, *stara ljubežen ne zarjavi*, *vračati komu ljubežen*, *(za)prositi za čigavo roko*, *zlomiti komu srce*, *zlomljeno srce*. U navedenim jedinicama radi se o shvatanju ljubavi kao o materijalnom predmetu koji se može tražiti, naći, čuvati, izgubiti, dati, kupiti itd.

4.9 LJUBAV JE PUTOVANJE

U osnovi ove metafore leži predstava ljubavnika kao putnika, koji imaju zajedničku krajnju destinaciju, dok ljubav predstavlja samo putovanje (Kövecses 1986: 82). Primeri ove metafore su registrovani kako u srpskom (*dovesti koga pred oltar*, *nagaziti na ludi kamen*, *stati na ludi kamen*, *uploviti u novu vezu*, *uploviti u bračnu luku*, *životni saputnik*, *životna saputnica*), tako i u slovenačkom jeziku (*hoditi s kom*, *iti pred matičarja*, *odpeljati koga pred matičarja*, *popeljati koga pred matičarja*, *stopiti na nori kamen*, *stopiti pred matičarja*, *stopiti pred oltar*, *zapluti v zakonske vode*, *zapluti v zakonski (pri)stan*, *zapluti v zakonsko življenje*, *življenjski sopotnik*, *življenjska sopotnica*). Kraj veze (putovanja) je prisutan i u srpskom i u slovenačkom jeziku: *bračni brodolom – zakonski brodolom*, *putevi su im se razdvojili – raziti se*.

4.10 LJUBAV JE RAT

S obzirom da je suština metafore razumevanje jedne pojave kroz prizmu druge pojave (Lakoff, Johnson 2003: 5), može se reći da pojam ljubavi može biti shvaćen kroz pojam rata. Ljubav se poredi sa ratnim aktivnostima jer može da rani, ubije,

osvaja. To se vidi u sledećem materijalu iz srpskog jezika: *biti rob ljubavi, biti slobodan od ljubavi, ginuti od ljubavi, ljubavna strela, osvajati/osvojiti čije srce, osvajati/osvojiti ženska srca, pepeo (zgariste) ljubavi, pogoditi koga u srce, raniti koga u srce*. Slične paralele su prisutne i u slovenačkom jeziku: *Amorjeva puščica zadane koga, biti prevzet od ljubežni, ljubeženska puščica, ljubeženske rane, osvajalec ženskih src, osvojiti čigavo srce, prebadati srce, rana ljubežni, rane srca, raniti srce, srčne rane, ujetnik ljubežni*. Iz materijala zaključujemo da ljubav može imati slične karakteristike kao i rat, pri čemu se koriste pojmovi i koncepti iz domena rata kako bi se opisala dinamika i izazovi u ljubavnom odnosu.

4.11 LJUBAV JE VATRA

Prema Kevečešu (Kövecses 2010: 146) u metafori LJUBAV JE VATRA, slikom vatre prenose se osećaji, povezani s ljubavlju. Vatra često simbolizuje strast, toplinu i intenzitet emocija u ljubavnom odnosu. Ova analogija leži u osnovi sledećeg materijala u srpskom jeziku: *buknula je ljubav, goreti od ljubavi, goruća ljubav, iskra ljubavi, izgarati od ljubavi, ljubavni žar, (na)ložiti se na koga, (na)paliti se na koga, plamen ljubavi, planula je (planu) ljubav, rasplamsala se ljubav, topiti se od ljubavi, zapaliti ljubav, (za)paliti se na koga, žar ljubavi, žarka ljubav*. Građa koja odgovara ovoj metafori registrovana je i u slovenačkom jeziku: *biti ves v plamenu, goreti od ljubežni, goreti v ognju ljubežni, ljubežen gori, ljubežen se vname, ogenj ljubežni, plamen ljubežni, prižgati komu plamen v srcu, srce goru <komu> za koga, vneti se za koga, vroča ljubežen, zagret za koga, žar ljubežni, žareti od ljubežni*. U osnovi ovog materijala leži poređenje osećanja ljubavi s uzavrelom tečnošću ili vatrom, plamenom, gorenjem. Shodno tome, prestanak ili slabljenje osećaja aktualizuje se po analogiji sa gašenjem požara, hlađenjem, snižavanjem temperature, što je prikazano u sledećim jedinicama: *pukla je ljubav, ugasila se ljubav* (srpski) i *ljubežen ugasne, plamen ljubežni pojenja, pogorišče ljubežni* (slovenački).

4.12 LJUBAV JE VODA

Metaforu LJUBAV JE VODA nalazimo kod Lepihine (2009: 58), dok Kevečeš (Kövecses 1986: 82) daje sveobuhvatniju formulaciju LJUBAV JE PRIRODNA SILA. Prema ekscerpiranim primerima, voda se ističe kao posebno produktivna sila. To se uočava u sledećim primerima u srpskom jeziku *duboka ljubav, more ljubavi, okean ljubavi*, dok u slovenačkom jeziku *globoka ljubežen, morje ljubežni, ocean ljubežni, prekipevati/kipeti od ljubežni*. U ovoj metafori ljubav je opisana kao prirodna sila ili voda koja svojom dubinom i širinom održava tu ljubav.

4.13 LJUBAV JE ŽIV ORGANIZAM/BILJKA/ČOVEK

U pokušaju da se ljubav objasni kao pojam, često joj se daju antropomorfne karakteristike. Tako dolazimo do metafore LJUBAV JE ŽIVO BIĆE (Лепихина 2009: 58), prema kojoj se ljubav predstavlja kao živo biće koje se rađa, razvija i umire. Ova metafora je zastupljena u sledećem materijalu iz srpskog jezika: *ljubav cveta, ljubav raste, ljubav se rađa, ljubav vene, ljubav umire*, dok i u slovenačkom jeziku ima slične realizacije: *ljubežen cveti, ljubežen raste, ljubežen se rodi, ljubežen umre*. Ova slika sugeriše da ljubav ima svoj život, svoje ritmove, evoluciju i sposobnost rasta.

5 Zaključak

Teorijska polazišta su pokazala da je izabrana građa pogodan korpus za opisivanje koncepta ljubavi u srpskom i slovenačkom jeziku, jer su jezici sa svojim jezičnim elementima (frazemima, sintagmama, izrazima i sl.) nosioci kulturnih sadržaja, kulturnog nasleđa i kolektivne svesti, koji se mogu iskoristiti za opisivanje različitih kolektivnih pogleda na određene koncepte, kao što je fenomen ljubavi.

Materijal obuhvata frazeološke i nefrazeološke jedinice koje su analizirane na osnovu kognitivne teorije metafore. Materijal je pregledan i analiziran kroz prizmu 13 različitih metafora: LJUBAV JE BAJKA/PRIČA, LJUBAV JE BOLEST, LJUBAV JE FIZIČKA SILA/BLISKA VEZA, LJUBAV JE HRANA/PIĆE, LJUBAV JE IGRA, LJUBAV JE LUDILO, LJUBAV JE MAGIJA, LJUBAV JE PREDMET, LJUBAV JE PUTOVANJE, LJUBAV JE RAT, LJUBAV JE VATRA, LJUBAV JE VODA, LJUBAV JE ŽIV ORGANIZAM/BILJKA/ČOVEK. Analiza je pokazala da oba jezika imaju iste metafore sa malim razlikama u pogledu produktivnosti metafora, što se može objasniti kulturnim specifičnostima ili razlikama u istorijskom razvoju jezika, kao i različitim načinom tretiranja stvarnosti od strane govornika.

Analiza je pokazala da je, kognitivno gledano, ljubav osećanje koje: (1) podseća na bajku, (2) izaziva bolest, (3) snažno privlači, (4) zasićuje ili dovodi do gladi ili žeđi, (5) ima svoja pravila igre, (6) dovodi do gubitka razuma, (7) očarava, (8) se traži, poseduje, čuva, gubi, kupuje, (9) ima krajnje odredište, (10) pobeđuje, boli, ranjava, (11) izaziva toplinu, ali i opekotine, (12) ima snagu vode ili (13) se rađa, razvija i umire.

Literatura

- Jerzy BARTMIŃSKI, 2006: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, 2004: *Językorna slika negativnih čustev v slovenščini. Kognitivni pristop*. Ljubljana: Študentska založba.
- Jožica ČEH STEGER, 2005: Pogledi na metaforo. *Jezik in slovnstvo letnik* 50/3/4, 75–86.
- Rajna DRAGIČEVIĆ, 2010: *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Melanija Larisa FABČIČ, Elizabeta BERNJAK, 2014: *Frazemi in pregovori v stiku. Kulturološki in semantično-pragmatski vidiki*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko.
- Charles J. FILLMORE, 1985: Frames and the Semantics of Understanding. *Quaderni di Semantica* 6/2, 222–254.
- Erik FROM, 2012: *Umetnost ljubezni*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Gigafida 2.0*. Pristup 4. 5. 2023–15. 6. 2023 na <https://viri.cjvt.si/gigafida/>.
- Hrvatska enciklopedija*. Pristup 24. 11. 2022 na <https://www.enciklopedija.hr/clanak/ljubav>.
- Nataša JAKOP, 2017: Zaljubljeni do ušes in še čez: Eros v slovenski frazeologiji. *Ljubežen v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 53. S.SJLK. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 11–19.
- Mateja JEMEC, 1999: Človeku dobro dene, če se izrobanti: izražanje jeze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju in Slovenskem etimološkem slovarju. *Jezik in slovnstvo* 44/6, 229–236.
- Marko JESENŠEK, 2020: The Slovenian Language, Literature and Teaching of Slovenian Language Research Project. *Slavia Centralis* 13/2, 7–30.
- Vida JESENŠEK, 2000: Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergentnosti. *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije 2*. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 236–247.
- Janez KEBER, 2015: *Slovar slovenskih frazemov: spletna izdaja*. Pristup 22. 6. 2023–20. 7. 2023 na www.fran.si.
- Nataliya KHOROZ, 2021: Українська та російська фразеологія періоду COVID-19. *Slavia Centralis* 14/1, 20–36.
- Duška KLIKOVAC, 2006. *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Mihaela KOLETNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini. *Slavia Centralis* 13/2, 83–99.
- Zoltán KÖVECSES, 1986: *Metaphors of anger, pride, and love: A lexical approach to the structure of concepts*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Zoltán KÖVECSES, 2003: Language, Figurative Thought, and Cross-Cultural Comparison. *Metaphor and Symbol* 18/4, 311–320.
- Zoltán KÖVECSES, 2005: *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Zoltán KÖVECSES, 2010: *Metaphor: a practical introduction*. New York: Oxford University press.
- Erika KRŽIŠNIK, 2001: Funkcija ekspresivnih jezikovnih sredstev v medijih. *Prvo slovensko-brvaško slavistično srečanje*. Ur. Vesna Požgaj Hadži. Ljubljana: Oddelek za slovenske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 29–31.
- Erika KRŽIŠNIK, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovnstvo* 53/1, 33–47.
- Erika KRŽIŠNIK, Marija SMOLIČ, 1999: Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. *Slovenski jezik, literatura in kultura tukaj in zdaj*. 35. S.SJLK. Ur. Erika Kržišnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 61–80.
- George LAKOFF, 1987: *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- George LAKOFF, 1990: The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics* 1, 39–74.
- George LAKOFF, 1993: The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought*. Ur. Andrew Ortony. Cambridge: University Press. 202–251.

- George LAKOFF, Mark JOHNSON, 2003: *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ronald W. LANGACKER, 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- ЛЮДМИЛА Н. ЛЕПИХИНА, 2009: *Фразеологизмы с значением любви в русском и английском языках: диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук*. Москва: Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова.
- Milica M. LUKIĆ, 2021: Pojmovna metafora ljubavi u tekstovima pop pesama na srpskom i engleskom. *Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 11/11, 125–142.
- Борисе ОТАШЕВИЋ, 2012: *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
- Jelena PARIZOSKA, 2022: *Frazeologija i kognitivna lingvistika*. Zagreb: Srednja Europa.
- Diana PRODANOVIĆ-STANKIĆ, 2009: Pojmovna metonimija i metafora u značenjima lekseme srce u srpskom jeziku. *Godišnjak Filozofskog fakulteta* 34, 77–87.
- Речник српског језика*, 2011: Нови Сад: Матрица Српска.
- Serbian Web Corpus PDRS 1.0. Pristup 4. 11. 2023–15. 12. 2023 na <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=pdrs10>.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Pristup 4. 5. 2023–15. 6. 2023 na www.fran.si.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika: eSSKJ*. Tretja izdaja. Pristup 4. 5. 2023–15. 6. 2023 na www.fran.si.
- Irena STRAMLJIĆ BREZNIK, 2009: Germanizmi v frazemih Slovarja slovenskega knjižnega jezika od M do P. *Slavia Centralis* 2/2, 63–74.
- Ksenija ŠULOVIĆ, Dragana DROBNJAK, 2013: Koncept ljubavi u srpskom, francuskom i španskom jeziku. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* II/2. Ur. S. Gudurić, M. Stefanović. Novi Sad: Filozofski fakultet. 139–147.
- Mečita Aleksa VARGA, Ana KEGLEVIĆ, 2020: Hrvatske poslovice u slavenskoj okruženju: određivanje hrvatskoga paremiološkog minimuma i optimuma. *Slavia Centralis* 13/1, 40–51.

IZBRANI SLOVENSKI PRIMERJALNI FRAZEMI GLEDE NA USTREZNIKE V JUŽNOSLOVANSKIH JEZIKIH TER NJIHOV VPLIV NA UČEČE SE SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA IN TUJEGA JEZIKA

MELISA BRKOVIĆ, IRENA STRAMLJIČ BREZNIK,
VANESSA VOČANEC

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
melisa.brkovic@student.um.si, irena.stramljic@um.si, vanessa.vocanec@student.um.si

V prispevku smo z anketo med tujimi študenti, ki se učijo slovenščine v sklopu predmeta *Slovenščina kot drugi in tuji jezik*, na dvanajstih slovenskih primerjalnih frazemih (šestih pridevniških in šestih glagolskih) preverili njihovo poznavanje. Za večino udeležencev je bil njihov materni jezik kateri izmed južnoslovanskih jezikov, zato smo iz vira *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (Fink - Arsovski 2006) izbrali take slovenske frazeme, za katere smo ugotovili, da jih glede na stopnjo podobnosti oz. različnosti med slovenščino in drugimi južnoslovanskimi jeziki lahko uvrstimo v tri skupine: (a) pričakovano sestavinsko ujemanje; (b) delno sestavinsko ujemanje; (c) neujemanje, sestavine so popolnoma drugačne kot v slovenščini. Izidi ankete odprtega tipa so potrdili predvidevanja, da so udeleženci sestavine najboljše dopolnjevalni pri prvem tipu frazemov, v drugih primerih pa so se pogosto pokazale kulturno pogojene razlike ali pa uporaba individualnih primer.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.7](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.7)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
frazeologija,
primerjalni frazemi,
slovenščina kot drugi in
tuji jezik,
slovanski jeziki,
analiza

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.7](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.7)

ISBN
978-961-286-854-3

SELECTED SLOVENE COMPARATIVE IDIOMS IN RELATION TO THEIR EQUIVALENTS IN SOUTH SLAVIC LANGUAGES AND THEIR INFLUENCE ON LEARNERS OF SLOVENE AS A SECOND AND FOREIGN LANGUAGE

MELISA BRKOVIĆ, IRENA STRAMLJIČ BREZNIK,

VANESSA VOČANEC

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
melisa.brkovic@student.um.si, irena.stramljic@um.si, vanessa.vocanec@student.um.si

Keywords:
phraseology,
comparative idioms,
Slovene as a second and
foreign language,
Slavic languages,
analysis

The article presents the results of a survey conducted among foreign students taking a course in Slovene as a second and foreign language. The purpose of the study was to test the respondents' knowledge of twelve comparative Slovene idioms (six adjectival and six verbal). The native language of most of the respondents was one of the South Slavic languages, so we selected Slovene idioms from the source *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006). The selected idioms were categorised into three groups based on the similarities and differences between Slovene and other South Slavic languages: (a) expected constituent correspondence; (b) partial constituent correspondence; (c) zero correspondence, i.e., completely different components from the Slovene ones. The results of the open-ended survey confirmed the prediction that the participants would be most successful in completing the first type of idioms, while in the other groups, they would be influenced by cultural differences or make individual comparisons.

University of Maribor Press

1 Uvod

Kulturološki pristop k raziskovanju in interpretiranju jezikovnih znakov ima svoje začetke že konec 18. stoletja v Humboldtovem razumevanju jezika, v katerem se odraža videnje sveta in s tem t. i. duh naroda. Le-ta se posebej odslkava tudi v frazeoloških enotah, ki prek dobesednega pomena razkrivajo motivirajoče slike, ki govorijo o okoliščinah nastanka in kažejo na določeno kulturno okolje. Po mnenju Kržišnik (2005: 68) je bilo za odkrivanje kulturnih danosti v jeziku pomembno kognitivno jezikoslovje, še posebej kognitivna semantika s teorijo metafore (Lakoff, Johnson 1980), ki je odmevala tudi v slovenskem prostoru.

Sicer je raziskovanje frazeologije v kontekstu kulture izredno razvito v ruskem jezikoslovju, ki se osredinja na vprašanji, kako so frazemi sposobni odslkavati za dano jezikovno skupnost značilne poteze kulture in s katerimi metodami pristopiti k proučevanju kulturne semantike frazemov. Glede prvega sklopa se kaže, da so frazemi sposobni kulturne poteze skupnosti izražati prek sestavin frazemov, ki kažejo na zunajjezikovne danosti s področja materialne, duhovne ali socialne kulture, npr. *vzeti vajeti v svoje roke* (kultura prevoznštva), *nositi svoj križ* (krščanstvo), ali za izražanje kulturnih vrednot in norm neke družbe, npr. *glava družine* (družinska hierarhija), *držati roke križem*, *imeti dve levi roki* (negativno vrednotenje nedela).

V drugem sklopu pa so se razvili trije pristopi k preučevanju razmerij med jezikovnimi sredstvi (frazemi) in kulturo. Izpostavljeni so: etnolingvistični pristop, ki raziskuje zgodovinski vidik nastajanja frazemov in ki pristopa z diahrono analizo, medtem ko sinhrono pot ubirata lingvokulturološki (razkriva povezavo med rabo jezikovnih izrazov in mentaliteto skupnosti) ter kontrastivni pristop, ki ga zanimajo podobnosti in razlike v sestavinski strukturi med frazeološkimi enotami različnih jezikov in ki omogoča razmejevanje nacionalno specifičnega od univerzalnega (Kržišnik 2005: 70–71).

V isti razpravi (Kržišnik 2005: 75–79) je poleg ponazoritve vseh treh pristopov na primeru frazema *nositi blače* vrednoten tudi slovenski prispevek k preučevanju frazeologije v kontekstu kulture. Na področju etnolingvistike avtorica omenja prvo monografsko etnolingvistično študijo *Kruh ubogih* (Stabej 1977). V tej smeri so začrtana tudi številna dela Kebra, povezana z vključevanjem etnografskih in

zgodovinskih podatkov (Keber 1995: 85–90), ter razlage izvora frazemov (Keber 2001: 35–50), kar je uveljavljeno tudi v njegovem slovarju slovenskih frazemov (Keber 2011). Lingvokulturološke raziskave sta poleg Kržišnikove in Smoličeve (1999: 61–80, 2000: 7–19) prispevali še monografska obdelava podobe negativnih jezikovnih čustev (Będkowska Kopczyk 2004) in analiza frazemov s pomenom umreti ter prikaz družine v frazemih in pregovorih (Stramljič Breznik 1999: 264–284, 2007: 251–266). Omeniti pa velja tudi raziskavo Marc Bratine (2009: 245–253), ki na 32 frazemih, izpričanih na območju slovenskega istrskega narečja, ubira kulturološki pristop v dialektalni frazeologiji in ugotavlja, da se specifična snovna kultura Istre odraža v frazemskih sestavinah, kot so *osel*, *sol*, *figa*, narečnih poimenovanjih za tipična kmečka orodja (*vile*, *grablje*, *motika*), pri pripomočkih (*kotel*), tradicionalni hrani (*bakala*, *polenta*, *rižoljo*, *sardine*), v poimenovanjih prebivalcev bližnjih pokrajin (*Čič*, *Brkinec*, *Šavrin*) ter v istrskih osebnih oz. hišnih imenih.

Zametke kontrastivnega pristopa pa je mogoče prepoznavati prav tako v obeh Kebrovih monografijah *Živali v prisposodobah 1 in 2* (Keber 1996, 1998) in v posameznih raziskavah, npr. Jesenšek (2003: 335–344), ki frazeme s sestavino *roka* obravnava v slovenščini in nemščini z vidika kognitivne semantike.

Ker bo kontrastivni vidik izhodišče prispevka, velja izpostaviti bistvene teoretične dosežke tega področja, ki ga za nemško-slovensko protistavo predstavljata monografiji *Frazeologija nemškega jezika z vidikov kontrastivnega in uporabnega jezikoslovja* (Jesenšek 2014) in *Več glav več ve* (Jesenšek, Babič 2014).

Urednica prve monografije (Jesenšek 2014: 396–403) v spremni besedi izpostavlja povečano zanimanje in raziskovanje frazeologije tudi zaradi sprejetega spoznanja, da sta človekovo dojemanje in interpretacija sveta metaforična, kar najbolj eksplicitno kažejo prav frazeološke enote.

Druga monografija (Jesenšek, Babič 2014) prinaša izsledke dveh projektov dveh institucij, Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, ki sta se ukvarjala z nemško-slovenskim medkulturnim in kontrastivnim vidikom oz. s slovenskimi pregovori kot kulturno dediščino. Kontrastivni vidik tako zapolnjuje šibko in fragmentalno raziskano frazeologijo

(Fabčič, Bernjak 2014: 98–122) in paremiologijo (Lipavc Oštir 2014: 124–138) dveh stičnih jezikov kljub njunemu večstoletnemu sobivanju, ki je pustilo opazne sledi.

2 Ekvivalentnost v kontrastivnem pristopu

Za kontrastivni pristop v dveh ali več jezikih, ki sta ga sistematično predstavila Đurčo in Meterc (2014: 80–96) in ga na kratko predstavljamo, je bistvenega pomena iskanje jezikovnih ustreznic, pri čemer sta glavni merili denotativna in konotativna ekvivalentnost s poudarkom na učinkovitosti in ekonomiji opisa. Ekvivalentnost tako vključuje vidik ujemanja sestavin, notranje strukture in pomena.

V okviru formalno-strukturne ekvivalentnosti ločita:

(a) Kvantitativno ekvivalentnost, ki vključuje število ustreznic. Glede na število enot, ki v drugem jeziku ustreza izhodiščni enoti prvega jezika, je mogoče govoriti o monoekvivalenci (za eno enoto izhodiščnega jezika je na voljo tudi ena frazeološka ustreznica drugega jezika), poliekvivalenca (izhodiščni frazeološki enoti ustreza več sinonimnih frazeoloških ustreznic), niča ekvivalenca (za izhodiščno frazeološko enoto ni ustreznice v ciljnem jeziku) in semiekvivalenca (ko variantnim (sinonimnim) frazeološkim enotam v drugem jeziku ustreza več variantnih (sinonimnih) enot, ki pa se po strukturi ne ujemajo popolnoma.

(b) Kvalitativno ekvivalenco, ki jo določa notranja oblika oz. sestavine frazeološke enote. Ločita podtipa simetrične ekvivalence (ko imajo primerjane enote enako sestavinsko zgradbo in so enako motivirane), simetrično-asimetrična ekvivalenca (enote se le delno ujemajo v sestavinski zgradbi, a so podobno motivirane – objekt pripisovanja lastnosti je enak, lastnost, ki mu je pripisana, pa nekoliko drugačna) in asimetrično ekvivalenco, pri kateri imajo primerjane enote različno sestavinsko zgradbo in so tudi različno motivirane.

Opozorimo še na suprasemantično ekvivalentnost, ki ju omenjata ista avtorja (Đurčo, Meterc 2014: 91–94), in vključuje ekvivalentnost enot glede na aktualno govorno rabo. Ta vidik upošteva diahrone razlike (v smislu sodobno proti zastarelo glede na aktualni obstoj v sodobnem jeziku); teritorialna in dialektalna razlika (razširjenost le na regionalnem ali celotnem jezikovnem območju); diaintegrativna

razlika (vključuje razmerje domače proti tuje), diamedialna razlika (vidik govornice ali pisne rabe); diastratična razlika (upošteva zvrstno rabo), diatekstovna razlika (raba v različnih tipih besedil); diafrekvenčna razlika (vidik pogostnosti); diafazična razlika (razlika v ekspresivnosti in stilistični rabi); dianormativna razlika (status enote glede na knjižni jezik oz. socialno normo); diatehnična razlika (uveljavljenost frazeoloških enot v splošnem ali strokovnem jeziku).

Nekoliko bolj zgoščena razmerja trostopenjske popolne, delne oz. ničte ekvivalentnosti so bila uporabljena tudi v kontrastivni analizi nemških, hrvaških in slovenskih frazemov, povezanih z okusi *sladko*, *slano*, *kislo*, *grenko*. Cilj raziskave (Macan, Vučajnk 2013: 223–237) je bil na podlagi semantičnih principov kognitivne lingvistike pokazati, kako določen okus kot sestavina frazema vpliva na njegov celovit pomen.

Popolno ekvivalenco med frazemi treh jezikov sta avtorici določili kot prekrivnost v pomenu, idiomatski podobi, zgradbi in pripadnosti isti jezikovni zvrsti. Pri delni ekvivalenci sta idiomatska podoba in zgradba frazema lahko podobni, pomen in jezikovna zvrst pa sta prekrivna. O ničti ekvivalenci za določen frazem pa sta avtorici določili primere, ko ustrezni frazeološki ekvivalent ne obstaja (Macan, Vučajnk 2013: 235).

3 Primerjalni frazemi

Primerjava in primerjalni frazem sta na prvi pogled zelo podobna. Primerjave ali komparacije so pogoste v vsakdanjem govoru, kjer jih sproti tvorimo. Komparacija je kratka in razširjena primerjava kakega pojava z drugim, pri čemer mora med njima obstajati podobnost. Primerjave povezujejo pojme iz dveh področij, intenzivira pa se lastnost, delovanje ali stanje, ki so lahko izhodišče primerjave. Dela A (primerjana beseda) in B (primerjalna beseda) imata vsaj eno skupno lastnost (tretje v primeri oz. *tertium comparationis*), da je primerjava mogoča in razumljiva (Kmecl 1977: 106–107; Temnik, Kalamar 2006: 97–114; Kalamar, Temnik 2008: 85–103).

Če so primere stilne figure v domeni vsakdanje jezikovne produkcije, so primerjalni frazemi v procesu idiomatizacije konvencionalizirani in deloma tudi desemantizirani ter se reproducirajo kot enote (Omazić 2002: 101). Ista avtorica nazorno razmejuje

metaforo in metonimijo od primerjalnih frazemov. Razlika med primero (X je kot Y: *človek je kot volk*)¹ in metaforo (X je Y: *človek je volk*) je torej v krajšanju, metafora je skrajšana oblika primere. Razlika med obema pa je stalnost in reproduciranost primerjalnih frazemov za razliko od metafor, ki nastajajo sproti v govornem jeziku. Izvor primerjalnih frazemov so poetske primere, ki so zaradi širše uporabe prerasle v primerjalne frazeme, in ne metafore. Odnose med primero, metaforo in metonomijo prikaže:

- a) primera (*zvit kot lisica*) → krajšanje → metafora (*lisjak/lisica*);
- b) primera (*bled kot stena*) ← reprezentacija bledosti za strah ← metonimija (*pobledeti*);
- c) primera (*hiter kot blisk*) → konvencionalizacija → primerjalni frazem (*hiter kot blisk*).

Primere in primerjalni frazemi so večinsko zasnovani na metafori kot kognitivnem mehanizmu, npr. besedna zveza *jokati kot dešč* temelji na metafori *jokanje je dešč* (Omazić 202: 102–103).

Med bistvenimi značilnostmi primerjalnih frazemov so večbesednost (najmanj dve besedi); prenesenost pomena (ni nujna za vse primerjalne frazeme – pri nekaterih gre zgolj za intenzifikacijo in slikovitost (*raven kot deska* 'zelo raven') oz. modifikacijo pomena (*kot strela* *z jasnega* 'nenadoma')); nespremenljivost je za dele primerjalnih frazemov popolna ali lahko tudi delna zaradi leksikalnih in morfosintaktičnih sprememb; so konvencionalizirani, tj. ustaljeni in splošno znani; so celoviti, saj se kot enota vključujejo v kontekst in so v jeziku (posebej v govorni rabi) zelo pogosti (Omazić 2002: 103–104).

S strukturnega vidika (Fink - Arsovski 2002: 12–20, Stramljič Breznik 2003: 145–148) ločimo dva tipa primerjalnih frazemov: trodelne in dvodelne. Trodelni imajo strukturo A + B + C (*peti kot slavček*), pri tem je A-del sestavina, ki se primerja (primerjana beseda), B-del primerjalni veznik (*kaakor, kot*) in C-del (primerjalna sestavina), s katero se A-del primerja. Dvodelne imajo samo strukturo B + C (*kot grom*). Glede na primerjano besedo pa ločimo različne podtipе glagolskih (*jesti kot ptiček*), pridevniških (*dober kot krub; kot prerojen*), prislovnih (*tibo kot v cerkvi*),

¹ Primeri iz članka so ustrezno poslovenjeni.

samostalniških (*tišina kot v grobu; kot v pravljici*), ali stavčnih (*(to je) kot reči glubemu dobro jutro*).

4 Metodologija

V prispevku smo kot temeljni gradivni vir uporabili večjezični *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* Željke Fink - Arsovske (2006), ki zajema tro- in dvodelne strukturne tipe primerjalnih frazemov v devetih slovanskih jezikih. Pomen primerjalnih frazemov se ustvarja z nedeseantiziranim A-delom, saj na frazeološki pomen najbolj vpliva C-del. Zanj je značilna slikovitost, konotativni pomen in močna ekspresivnost. Pomen primerjalnih frazemov je pogosto povezan s kulturološko sliko in zahteva poznavanje določenih zgodovinskih dejstev, tradicije, mitov, iger ipd. Vzporejanje primerjalnih frazemov v več jezikih pokaže, katere slike so motivirale isti frazeološki pomen v različnih slovanskih jezikih, kateri frazemi imajo enako ali podobno izhodišče ter kje so razlike (Fink - Arsovska, Kržišnik 2006: 11–16).

Izhodiščni jezik je hrvaščina s 540 primerjalnimi frazemi, ciljni jeziki pa so slovenščina, makedonščina, bolgarščina, ukrajinjščina, ruščina, poljščina češčina in slovaščina. Za ekvivalente v osmih slovanskih jezikih je značilno, da sta frazeološki in kategorialni pomen frazemov v hrvaškem in v vseh ciljnih jezikih identična, ekspresivni in konotativni pomen pa se najpogosteje prekrivata. Pri izbiri ekvivalentov je bila upoštevana tudi prekrivnost slike v C-delu, saj so bili izbrani predvsem frazemi z identično ali čim bolj podobno sliko. Če primerjalnega frazema z ustreznim pomenom v ciljnim jeziku ni, je mesto v slovarju prazno. Namen slovarja je prikazati prekrivnost in različnost frazemske strukture, enakost, podobnost ali popolno različnost slik, ki so rezultat kulturoloških, zgodovinskih ali drugih razlik (Fink - Arsovska, Kržišnik 2006: 67–74).

Za namene ankete, s katero smo želele preveriti poznavanje primerjalnih frazemov med tujimi študenti, ki se učijo slovenščine v sklopu predmeta *Slovenščina kot drugi in tuji jezik*,² smo izbrale dvanajst primerjalnih frazemov (šest pridevniških in šest glagolskih). Le-ti imajo navadno najnižjo stopnjo desemeantizacije in jih učeči se

² Za izvedbo ankete med študenti v januarju 2023 se lepo zahvaljujemo nosilcu in izvajalcu predmeta izr. prof. dr. Gjoku Nikolovskemu.

slovenščine hitro usvojijo, še posebej, če je njihov materni jezik kateri od južnoslovanskih jezikov. Izbrale smo take slovenske frazeme, za katere smo iz *Hrvatsko-slovenskega rječnika poredbenih frazemov* (v nadaljevanju HSRPF) ugotovile, kakšna je stopnja podobnosti oz. različnosti v drugih južnoslovanskih jezikih, in jih razvrstile v tri skupine: (a) pričakovano popolno ujemanje v sestavinah; (b) delno ujemanje; (c) niča prekrivnost, sestavine so popolnoma drugačne kot v slovenščini.

Udeleženci ankete so bili tuji študenti, večinsko iz republik bivše Jugoslavije, vpisani na Filozofsko fakulteto ali na druge članice Univerze v Mariboru. Anketo so opravili po 42 urah poučevanja slovenskega jezika. Predmet je obiskovalo 53 študentov, od tega je bilo 42 študentov redno vpisanih na Univerzo v Mariboru, 11 študentov pa je bilo na izmenjavi. 20 študentov je bilo s Filozofske fakultete (FF), 3 s Fakultete za naravoslovje in matematiko (FNM), 26 z Ekonomsko-poslovne fakultete (EPF), 2 s Pedagoške fakultete (PEF), 2 s Fakultete za kmetijstvo in biosistemske vede (FKBV). Študentje so tako obiskovali različne študijske programe: ekonomske in poslovne vede (24), biologija (3), prevajalske študije – angleščina in zgodovina (3), germanistika (2), medkulturna germanistika (1), pravo (2), angleški jezik in književnost in umetnostna zgodovina (1), angleški jezik in književnost in nemški jezik in književnost (1), angleški jezik in književnost in geografija (1), zgodovina (1), agrikultura in okolje (1), pedagogika (1), sociologija in interdisciplinarno družboslovje (1). Na izmenjavi na univerzitetnem študiju jih je bilo 8 in na magistrskem študiju 3.

Zahtevani odgovori v anketi so bili odprtega tipa. To pomeni, da so udeleženci dvanajst izbranih frazemov dopolnili s predvidljiv(o/imi) sestavin(o/ami), ki je pogojena s stalnostjo kot temeljno lastnostjo frazemov. Pri interpretaciji smo v izhodišče postavile tisto sestavinsko zapolnitev primerjalnega frazema, ki smo jo kot materne govorke slovenščine prepoznale za najpogostejšo ali najtipičnejšo zunaj konteksta. Kot ustrezne odgovore smo upoštevale tudi druge možne dopolnitve, če so take sestavinske zapolnitve predvidene tudi v slovenskem ali večjezičnem slovanskem frazeološkem viru. Udeležencem ankete namreč nismo podale pomenske informacije, kateremu pomenu mora ustrezati frazem z dopolnjeno sestavino. Npr. frazem *govoriti kot ...* ima lahko več sestavinskih dopolnitev glede na specifični pomenski odtенок: sestavina *mlyn* (*govoriti kot mlyn*) tako določa pomen 'stalno govoriti', sestavina *dež* (*govoriti kot dež*) 'hitro, veliko govoriti' ali sestavina

dobtar/ raztrgani dohtar (govoriti *kot dohtar/ raztrgani dohtar*) pa 'veliko, spretno govoriti'. Zato so kot relevantni odgovori upoštevane vse našete sestavinske dopolnitve. Višja pojavitev določene sestavine med udeleženci tako kaže, katera oblika slovenskega frazema jim je najbližja ali najbolj poznana in ali je identična sestavinski zapolnitvi, kot jo prepozna materni govorec. Od 53 študentov jih je anketo izpolnilo 27 (eno anketo smo izločili, saj je bila neveljavna).

5 Rezultati in interpretacija ankete

5.1 Skupina frazemov s popolno ali pričakovano večjo prekrivnostjo sestavin

5.1.1 *Dober kot ... (kruh)*

Popolna prekrivnost je bila opažena v 16 primerih (62,4 %), saj so anketiranci frazem dopolnili z besedo *krub*. V enem primeru je bil odgovoru *krub* dodan tudi odgovor *bleb* (3,9 %), kar je pravzaprav sopomenka. Beseda *bleb* oz. *leb* je prisotna tudi v makedonskem frazemu *dobar kako leb* (HSRPF). Prisotni pa so bili tudi odgovori, ki jih nismo pričakovale. Dva anketiranca sta frazem dopolnila z besedo *dan* (3,9 %) oz. besedno zvezo *dober dan* (3,9 %). Sklepamo, da so to zapisali zato, ker v hrvaščini obstaja frazem *dobar kao dobar dan* (HSRPF). Dva anketiranca sta kot nadaljevanje frazema zapisala besedo *vino* (7,8 %), eden pa besedno zvezo *staro vino* (3,9 %). Prisoten je bil tudi odgovor *borovnice* (3,9 %). Ti trije odgovori predstavljajo najverjetneje individualno primero, saj nismo našle podatkov za takšne primere niti v HSRPF niti v SSF. Dva anketiranca (7,8 %) odgovora nista podala.

Na spletnem portalu Fran.si v *Slovarju slovenskih frazemov* (v nadaljevanju SSF) smo zasledile še nekaj različic tega frazema, in sicer *dober kakor beli kruh* in *dober kakor krub*.

5.1.2 *Živeti kot ... (grof/kralj)*

Zanimivo je, da pričakovane besede *grof* ni zapisal nihče izmed anketirancev, čeprav smo ta frazem kot popolnoma prekriven opazili tudi v HSRPF (npr. hrvaško: *živjeti kao grof*, makedonsko: *живее како гроф*).

Sedem anketirancev (27,3 %) je frazem dopolnilo z besedo *kralj*. Frazem s to sestavino smo našle tudi v SSF (*živeti kakor kralj*) in prav tako v HSRPF (npr. hrvaško: *živjeti kao kralj*, makedonsko: *живее како крал*). Pet anketirancev (19,5 %) je odgovorilo z besedo *bog*. Sklepamo, da so izhajali iz frazema *živeti kot mali bog* (SSF), ki je prav tako v skoraj identični obliki prisoten v drugih južnoslovanskih jezikih. Trije anketiranci (11,7 %) so odgovorili z besedo *car*. Ta različica je po HSRPF prisotna npr. v hrvaščini (*živjeti kao (mali) car*) in makedonščini (*живее како цар*).

Prisotni so bili tudi manj pričakovani odgovori, kot so: *princ* (3,9 %), *lesar* (3,9 %), *milioner* (3,9 %), *gospod* (3,9 %), *ludji* oz. *ljudje* (3,9 %), *konj* (3,9 %), *lord* (3,9 %), *kornjača* (3,9 %), *riba v vodi* (3,9 %) in *šef* (3,9 %). Pri besedah *princ*, *lesar*, *gospod*, *ljudje* in *šef* gre najverjetneje za individualne primere posameznikov. Pri besedi *lord* smo mnenja, da so izhajali iz hrvaškega frazema *živjeti kao lord*; pri besedi *kornjača* (sl. 'želva') pa iz frazema *živjeti kao kornjača* (HSRPF). Pri besedni zvezi ... *riba v vodi* sklepamo, da so izhajali iz frazema *kot riba v vodi* oz. iz frazema *počutiti se kot riba v vodi*, ki sta oba prisotna tudi v SSF in pomenita živeti oz. počutiti se ugodno oz. prijetno. En anketiranec odgovora ni podal (3,9 %).

V SSF lahko zasledimo še nekaj različic tega frazema, in sicer *nositi se kakor grof*.

Slika 1: Primer popolne sestavinske prekrivnosti frazema

Vir: lasten (avtorici slik Melisa Brković in Vanessa Vočanec)

5.1.3 *Hladen (mrzel) kot ... (led)*

Največji delež, to je 21 anketirancev (80,8 %), je pričakovano odgovorilo z besedo *led*, kar predstavlja popolno prekrivnost. Nekaj manj pa je bilo odgovorov z drugačnimi sestavinami, in sicer *hladilnik* (3,9 %), *mraz* (3,9 %) in *vreme* (3,9 %). Ti odgovori predstavljajo individualne primere; sklepamo pa, da so anketiranci zapisali besede, ki so jih asociirale na nekaj hladnega oz. mrzlega. Za besedo *mraz* smo ugotovile, da je prisotna v makedonskem frazemu *леден како мраз* (HSRPF). Dva anketiranca odgovora nista podala (7,8 %).

5.1.4 *Govoriti kot ... (dež)*

Pri tem primeru veliko anketirancev, tj. sedem (27, 3 %), sploh ni dopolnilo frazema. Le eden izmed anketirancev je frazem dopolnil z besedo *dež* (3,9 %). Ta frazem v svoji popolni obliki pomeni hitro oz. veliko govoriti. Štirje anketiranci so odgovorili s *človek* (15,6 %), dva z besedo *mlin* (7,8 %), dva z besedo *profesor* (7,8 %) in eden z različico *profesorica* (3,9 %). V SSF smo našli frazem *govoriti kakor mlin*, ki pomeni 'neprestano govoriti'. Pri drugih odgovorih gre za individualne primere.

Prisotni so bili tudi odgovori, kot so *Njegoš* (3,9%), *pesnik* (3,9%), *Francoz* (3,9 %), *Anglež* (3,9 %), *mačka* (3,9 %), *papiga* (3,9%) oz. *papagaj* (3,9 %), *navijen* oz. *navijan* (7,8 %) in *navihan* (3,9 %). Slednje potrjuje tudi HSRPF (*govoriti kot navit* oz. *govoriti/pričati kao navijen*). Sklepamo, da so besede *Njegoš* in *pesnik* povezane z znanim črnogorskim pesnikom Petrom Petrovićem Njegošem. Pri besedah *Francoz*, *Anglež* in *mačka* pa gre za individualne primere. Za besedi *papiga* oz. *papagaj* smo v SSF našle tudi primer *ponavljati kot papiga*, ki pa ima drugačen pomen, in sicer 'brez razumevanja mehansko ponavljati kaj za kom!'. SSF pa ponuja še možnosti *govoriti kot raztrgan dohtar*, *govoriti kot strgan dohtar*.

5.2 Skupina frazemov z le delno pričakovano prekrivnostjo sestavin

5.2.1 *Zdrav kot ... (riba)*

Presenetilo nas je, da pri tem primeru nobeden izmed anketirancev ni zapisal besede *riba*, ki je prisotna tudi v hrvaškem in makedonskem frazemu (HSRPF).

Največji delež, to je 21 anketirancev (80,8 %), je odgovorilo z besedo *dren* oz. *drijen*, ki nastopa tudi v slovenski različici tega frazema *zdrav kot dren* (SSF).

Dva anketiranca (7,8 %) sta odgovorila z besedo *bik*. Sklepamo, da so izhajali iz frazema, ki smo ga zasledile tudi v SSF, in sicer *močan kot bik*. Eden od anketirancev (3,9 %) je odgovoril z besedo *zdravnik*, eden (3,9 %) z besedo *pes* in eden (3,9 %) z besedo *krava*, en anketiranec (3,9 %) pa odgovora ni podal. Pri drugih pridobljenih odgovorih gre najverjetneje za individualne primere.

Slika 2: Primer delne sestavinske prekrivnosti frazema

Vir: lasten (avtorici slik Melisa Brković in Vanessa Vočanec)

5.2.2 Napiti se kot ...(*krava*)

Kot je bilo pričakovano, sta z besedo *krava* oz. nadpomenko *govedo* odgovorila le dva anketiranca (7,8 %), saj v drugih južnoslovanskih jezikih ta frazem vsebuje popolnoma drugačno sestavino. Po viru HSRPF v hrvaškem frazemu najdemo besedo *napiti se kao deva* (slovensko 'kamela') in v makedonskem jeziku besedo *ce napije (ce налока) како вол (магаре)* (sl. 'vol' / 'osel').

Prisotni so bili tudi drugi odgovori, med njimi nekateri tudi manj pričakovani in pri katerih gre večinoma za individualne primere, kot so *dedek* (3,9 %), *stoka* (3,9 %), *konj* (3,9 %), *mož* (3,9 %), *človek* (19,5 %), *drevo* (7,8 %), *bruška* (3,9 %) in *smuk* (3,9 %). Razmišljale smo, da je odgovor *stoka*, lahko celo ustrezen, a na prvi pogled zaradi

leksemskih razlik ni (beseda *stoka* pomeni namreč v drugih slovanskih jezikih živino, ki vključuje slovenski podpomenki *krava* oz. *govedo*). En anketiranec je odgovoril z besedo *žolna*, ki nastopi v različici frazema *napiti se kot žolna* (SSF). Prisoten je bil tudi odgovor *svinja* (3,9 %) in podoben frazem smo zasledile tudi v SSF, in sicer frazem *pijan kot svinja*. Odgovor *čep* je zapisal en anketiranec (3,9 %). V SSF smo našle kar nekaj primerov frazemov s to sestavino, in sicer frazeme *biti pijan kot čep*, *nacediti se kot čep*, *opiti se kot čep*, *pijan kot čep*, *trd kot čep*. Trije anketiranci (11,7 %) niso podali odgovora.

5.2.3 *Hoditi/lesti kot ... (polž)*

Slaba polovica anketirancev, to je 13 anketirancev (50,7 %), odgovora ni podala. Glede na HSRPF pa niti ni tako presenetljivo, saj je primerjalna sestavina tega frazema tako v hrvaškem kot tudi v makedonskem jeziku drugačna. V hrvaškem frazemu najdemo besedo *kornjača* (sl. 'želva': *keretati se (hodati) kao kornjača*) in v makedonskem frazemu najdemo besedo *желка* (sl. 'želva': *се влечка (тегне, оду) како желка*) (HSRPF).

Le en anketiranec je odgovoril z besedo *polž* (3,9 %), prisotni pa so bili zanimivi odgovori, ki jih lahko uvrstimo v individualne primere, kot so *žirafa* (3,9 %), *velikan* (3,9 %), *gospod* (3,9 %), *medved* (3,9 %), *nogometas* (3,9 %), *zaspan* (3,9 %), *muba brez glave* (3,9 %) in *po jajcib* (3,9 %). Za odgovor *mačka* (11,7 %) sklepamo, da so anketiranci izhajali iz frazema *hoditi kot mačka okrog vrele kaše* (SSF).

5.2.4 *Bled kot ... (kreda)*

Zanimivo je, da prav noben anketiranec ni podal odgovora *kreda*, 15 anketirancev (58,5 %), tj. več kot polovica, pa je zapisalo besedo *krpa*. To ne preseneča, saj to frazemesko sestavino najdemo tudi v hrvaškem in makedonskem frazemu – *blijed kao krpa* in *блед (бел) како крпа* (HSRPF). Štirje anketiranci (15,6 %) niso zapisali odgovora, tudi pri tem primeru pa so bili prisotni zanimivi odgovori in individualne dopolnitve, kot so *tabla* (3,9 %), *papir* (3,9 %), *vampir* (3,9 %), *kaša* (3,9 %) in *sneg* (3,9 %).

En anketiranec (3,9 %) je odgovoril z besedo *stena*, ki je prisotna tudi v različici tega frazema v SSF: *bled kot stena*. V istem viru pa je mogoče najti še več različic, in sicer *bled kot vosek*, *bled kot mrlič*, *bled kot smrt*, *bled kot platno* in *bled kot zid*.

5.3 Skupina frazemov s pričakovano ničto prekrivnostjo

5.3.1 *Jasno kot ... (beli dan)*

Pri tem primeru smo bile zelo pozitivno presenečene, saj je kar 24 anketirancev (92,2 %) odgovorilo z besedo *dan*. Pričakovan je bil znatno nižji delež pravih odgovorov, saj v istem frazemu v hrvaščini nastopi beseda *pekmez* (*jasno kao pekmez*), kar lahko pripišemo kulturnim razlikam. *Pekmez* je sladka gosta masa iz sladkorja in sadja, podobna marmeladi. Po drugi strani pa frazem v makedonščini (HSRPF) vsebuje isto sestavino *den* (*jasno kako den*). Le en anketiranec (3,9 %) je odgovor dopolnil z besedno zvezo *beli dan*, eden (3,9 %) pa je zapisal zanimiv odgovor oz. individualno primero *studentu*, tj. *jasno kot studentu*.

5.3.2 *Prodajati se kot ... (vroče zemlje/žemljice)*

Pri tem primeru je bilo pričakovano, da nobeden izmed anketirancev ni odgovoril z besedo oz. besedno zvezo, ki je del slovenskega frazema, torej *vroče zemlje/žemljice*.

Sedem anketirancev (27,3 %) je odgovorilo s *halva* oz. en anketiranec (3,9 %) z *alva*. Tak odgovor je kulturno pogojen, saj je *halva* orientalska slaščica iz moke, medu, sladkorja in drugih dodatkov, ki se je ohranila v državah, kot so Bosna in Hercegovina, Severna Makedonija, Hrvaška, Srbija, za slovenski kulturni prostor pa ni tipična. Sama beseda *halva* izvira iz arabščine in pomeni 'sladkarija'. Tako se je *halva* prenašala iz arabskih držav do Turčije in nato naprej po nekaterih delih Azije in Evrope (še posebej južne Evrope oz. Balkana). Prisotni so bili tudi naslednji odgovori oz. individualne primere: *blago* (3,9 %), *trgovina* (3,9 %), *stanovanje* (3,9 %) in *ludo* (3,9 %). 14 anketirancev (54,6 %) odgovora ni podalo.

- Slovensko: prodaja se kaj kot vroče žemlje (žemljice) kaj → *nekaj se prodaja odlično*
- Hrvaško: ide (prodaje se) kao halva
- Makedonsko: оди (се продава) како алва (оди (се prodava) kako alva)

kulin. orientalna slastica od brašna, masla, meda, šečera i drugih dodataka (četen-halva; tahan-halva)

tur. halva — arab. halwā

Slika 3: Primer različne sestavinske zapoljenosti frazema

Vir: lasten (avtorici slik Melisa Brković in Vanessa Vočanec)

5.3.3 *Neumen kot ... (noč)*

Pričakovan odgovor je podalo pet anketirancev (19,5 %), torej *noč*, prav tako pa pet anketirancev (19,5 %) odgovora ni podalo. Dva anketiranca (7,8 %) sta odgovorila z *otrok*, dva (7,8 %) z *drevo* oz. *drvo* in dva (7,8 %) s *koža*. Sledili pa so številni posamezni individualizirani odgovori, kot so *stena* (3,9 %), *čevlji* (3,9 %), *kermpir* (3,9 %), *drevesni štor* (3,9 %), *ovca* (3,9 %), *osel* (3,9 %), *magarac* (3,9 %), *kura* (3,9 %). Eden izmed anketirancev (3,9 %) je odgovoril z besedo *konj*, za katero smo našle tudi različico v SSF, in sicer *neumen kakor konj*. Zanimiv je tudi odgovor enega izmed anketirancev (3,9 %), ki je odgovoril z besedo *točak*, ki se v južnoslovanskih jezikih kar pogosto uporablja. Pri tej besedi gre za metatezo (*kotač* → *točak*). Beseda *kotač* pa v knjižni slovenščini pomeni kolo pri vozu. Pri še podrobnejšem raziskovanju smo prišle do ugotovitve, da je hrvaški frazem *nisu mu svi kotači u glavi (na mjestu)* dejansko ekvivalent slovenskemu frazemu *kake(šen) kolešček [v glavi] manjka komu* (SSF).

5.3.4 *Dreti se kot ... (jesihar)*

Tudi v tem primeru večina anketirancev odgovora ni podala (46,8 %). Zanimivo je, da je šest anketirancev frazem dopolnilo z besedo *otrok* (23,4 %), trije pa z *osel* oz. *asli* (11,7 %) oz. z drugojezično različico *magarac* (3,9 %).

Podali so tudi odgovore, kot so *ga/jo koljejo* (3, 9%), *opica* (3,9 %), *sraka* (3,9 %). Vsi ti primeri veljajo za individualno asociirane odgovore posameznih anketirancev. Med primeri iz SSF se najdejo še različice *dreti se, kot bi dajali koga iz kože*, *dreti se kot sraka*, *dreti se kot šoja*, *dreti se na vse grlo*, *dreti se za žive in mrtve*.

6 Sklep

Anketa, v kateri smo preverjale poznavanje slovenskih primerjalnih frazemov (šestih pridevniških in šestih glagolskih), je prinesla zanimivi rezultate – nekatere manj, nekatere bolj pričakovane. Za lažjo obravnavo in analizo smo frazeme razdelile v tri skupine: (a) pričakovano sestavinsko ujemanje; (b) delno sestavinsko ujemanje; (c) neujemanje, sestavine so popolnoma drugačne kot v slovenščini. 27 anketirancev, katerih materni jeziki so srbski (7), bosanski (1), makedonski (10), črnogorski (3), ukrajinski (5) in bosansko-srbsko-hrvaški (1) so pri odgovorih črpali iz več možnih primerov – ali iz slovenskega knjižnega (pogovornega) jezika ali iz svojega maternega jezika.³

Čprav smo sklepale, da bodo anketiranci pravilno dopolnili le frazeme iz skupine (a), so ponekod pravilno dopolnjevali tudi v skupinah (b) in (c). Presenetilo nas je, da so imeli nekaj težav pri dopolnjevanju frazemov iz prve skupine. Verjetno bi anketiranci podali več pravih odgovorov, če bi jim v anketi že ponudile možne odgovore oz. bi jih usmerile z informacijo, kakšen pomen naj ima frazem. Brez obojega so morali popolnoma sami ugotoviti, katero sestavino določen frazem zahteva, zaradi česar je prišlo tudi do številnih individualnih primer in asociativnih besednih dopolnitev. Ugotovile smo, da so anketiranci pogosto navajali tudi sopomenke, ki v slovenščini niso nujno frazeotvorne, ali pa je v odgovorih prihajalo do križanja sestavin iz različnih frazemov.

Različnost sestavin in zato pričakovano neujemanje med jeziki pa je tudi pogojeno z zgodovinskim in kulturnim ozadjem. To je pokazala npr. različna sestavinska zaplnjenost dveh frazemov, in sicer *prodajati se kao halva*, ki z ohranjanjem poimenovanja orientalske slaščice kaže večstoletni osmanski vpliv v drugih južnoslovanskih jezikih, za razliko od frazema *prodajati se kot vroče žemljice* (nem. *die Semmel*), ki odraža večstoletni germanski vpliv na slovenščino.

³ Tukaj je smiselno opomniti, da maternega jezika, narodnosti in državljanstva ne smemo enačiti.

Čeprav smo predvidevale, da bodo razlike med najsevernejšim (slovenščina) in najjužnejšim slovanskim jezikom (makedonščina) razlike največje, to ni bilo pravilo, kot sta npr. pokazali sestavini *grof* in *kralj*, ki sta prisotni tako v makedonskem kot v slovenskem frazemu *živeti kot grof, kralj*.

Literatura

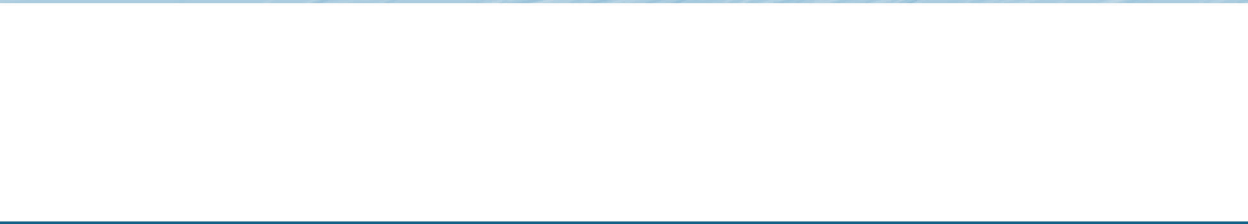
- Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, 2004: *Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenskem jeziku: kognitivni pristop*. Ljubljana: Študentska založba.
- Peter ĐURČO, Matej METERC, 2014: Ekvivalentnost slovaških in slovenskih pregovorov. Pristop k tipologiji ekvivalentnosti. *Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. Vida Jesenšek, Saša Babič. Maribor, Ljubljana: Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 80–96.
- Melanija Larisa FABČIČ, Elizabeta BERNJAK, 2014: (Iz)lastnoimenske sestavine v slovenskih in nemških frazemih. *Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. Vida Jesenšek, Saša Babič. Maribor, Ljubljana: Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 98–122.
- Vida JESENŠEK, 2003: Konfrotativna frazeologija s kognitivnih vidikov. *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici: zbornik radova*. Ur. Diana Stolac, Nada Ivanetić, Boris Pritchard. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 335–344.
- Vida JESENŠEK, 2014 (ur.): *Frazeologija nemškega jezika z vidikov kontrastivnega in uporabnega jezikoslovja*. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Vida JESENŠEK, Saša BABIČ, 2014 (ur.): *Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Maribor, Ljubljana: Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
- Denis KALAMAR, Jasmina TEMNIK, 2008: Primerjalni pridevniški frazemi med slovarjem in rabo. *Slovenščina v šoli* 12, 1/2, 85–103.
- Janez KEBER, 1995: Pomen etnografskih in zgodovinskih podatkov za raziskovanje leksike in frazeologije. *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj: zbornik prispevkov s kongresa*. Ur. Rajko Muršič, Mojca Ramšak. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 85–90.
- Janez KEBER, 1996: *Živali v prispodobah 1*. Celje: Mohorjeva družba.
- Janez KEBER, 1998: *Živali v prispodobah 2*. Celje: Mohorjeva družba.
- Janez KEBER, 2001: *Razlaganje izvora slovenskih frazemov. Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ur. Erika Kržišnik. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete (Skripta 5). 35–50.
- Matjaž KMECL, 1977: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Borec.
- Erika KRŽIŠNIK, Marija SMOLIČ, 1999: Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. 35. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. Erika Kržišnik, Meta Lokar. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 61–80.
- Erika KRŽIŠNIK, Marija SMOLIČ, 2000: »Slike« časa v slovenskem jeziku. 36. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 7–19.
- Erika KRŽIŠNIK, 2005: Frazeologija in luči kulture. *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 67–81.
- Erika KRŽIŠNIK, 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Avtorica in sodelavka za slovenski jezik. Zagreb: Knjigra.

- George LAKOFF, Mark JOHNSON 1980: *Metaphors we live by*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Alja LIPAVIC OŠTIR, 2014: Poznavanje in raba slovenskih pregovorov. Študija iz vzhodnega dela slovenskega jezikovnega prostora. *Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. Vida Jesenšek, Saša Babič. Maribor, Ljubljana: Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 124–138.
- Željka MACAN, Tatjana VUČAJNK, 2013: Okusi v hrvaški, nemški in slovenski frazeologiji. *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt*. Ur. M. Fabčić, S. Fiedler, J. Szerszunowicz. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 223–237.
- Karin MARC BRATINA, 2009: Kultura v frazeologiji istrskega narečja. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. Vera Smole. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. (Obdobja, Metode in zvrsti, 26). 245–253.
- Marija OMAZIĆ, 2002: O poredbenom frazemu u engleskom i hrvatskom jeziku. *Jezikoslovlje* 3/1–2, 99–129.
- Jože STABEJ, 1977: *Kruh ubogih: kulturnozgodovinski in jezikovni začet zgodovine krompirja na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 1999: *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*. Maribor: Slavistično društvo (Zora, 7). 264–284.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2003: Željka Fink-Arsovski, Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra (Zagreb 2002). *Jezikoslovni zapiski* 9/1, 145–148.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2007: Družina v slovenskih pregovorih in frazemih. *Frazeologija v jezikoslovlju in drugih vedah*. Ur. Erika Kržišnik, Wolfgang Eismann. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Jasmina TEMNIK, Denis KALAMAR, 2006: Primerjalni glagolski frazemi med slovarjem in rabo. *Jezikoslovni zapiski* 12/1, 97–114. Dostop 22. 4. 2023 na <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-EC7UTFSS>.
- Željka FINK - ARSOVSKI, 2002: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet.

Viri

- Željka FINK - ARSOVSKI, 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- Janez KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Dostop 22. 3. 2023 na www.fran.si.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Dostop 21. 3. 2023 na www.fran.si.

SLOVENSKE PRIPOJEDKE – MOTIVACIJA ZA UČENJE SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA IN TUJEGA JEZIKA NA RAZREDNI STOPNJI

INES VORŠIČ,^{1,2} DRAGICA HARAMIJA^{1,2}

¹ Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor, Slovenija
ines.vorsic@um.si, dragica.haramija@um.si

² Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
dragica.haramija@um.si

Prispevek na primeru knjige *Slovenske pripovedke* predstavlja vpetost gradnikov bralne pismenosti v pouk slovenščine kot drugega in tujega jezika na razredni stopnji, pri tem pa se osredotoča zlasti na gradnika *besedišče* in *razumevanje besedila*. *Slovenske pripovedke* v povezovanju umetnostnega (ljudska pravljica/pripovedka) in neumetnostnega besedila (kuharski recept) ter različnih zanimivosti (običaji, vraže, pregovori ...) omogočajo usvajanje slovenščine kot drugega in tujega jezika v tesnem prepletu s spoznavanjem slovenske kulturne dediščine na treh ravneh: (1) z vidika jezika in prehranskega besedišča; (2) z vidika slovenskih praznikov, običajev in navad; (3) z vidika slovenske ljudske mladinske književnosti.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.9](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.9)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
slovenščina kot drugi in
tuj jezik,
ljudska pravljica in
pripovedka,
kuharski recept,
besedišče,
kulturna dediščina

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.9](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.9)

ISBN
978-961-286-854-3

SLOVENE FAIRY TALE FEASTS (*SLOVENSKE PRIPOJEDKE*): A MOTIVATION FOR LEARNING SLOVENE AS A SECOND AND FOREIGN LANGUAGE FROM GRADES 1 TO 5 OF PRIMARY SCHOOL

INES VORŠIČ,^{1,2} DRAGICA HARAMIJA^{1,2}

¹ University of Maribor, Faculty of Education, Maribor, Slovenia
ines.vorsic@um.si, dragica.haramija@um.si

² University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
dragica.haramija@um.si

Keywords:

Slovene as a second and
foreign language,
folk fairy-tale and tale,
cooking recipe,
vocabulary,
cultural heritage

The article presents the elements of reading literacy in teaching Slovene as a second and foreign language in grades 1 to 5 of primary school by using the example of the book *Slovenske pripovedke* (Slovene Fairy Tale Feasts). Particular attention is paid to the elements of vocabulary and text comprehension. The book *Slovenske pripovedke* combines fictional (folk fairy-tale, tale), non-fictional texts (cooking recipes), and exciting phenomena (customs, superstitions, proverbs) and thus provides valuable material for learning Slovene as a second and foreign language by addressing the Slovene cultural heritage on three levels: (1) from the perspective of language and food-related vocabulary; (2) from the perspective of Slovene holidays, customs, and traditions; (3) from the perspective of Slovene folk literature for young readers.

1 Uvod¹

Hrana je ena od osnovnih dobrin, ki človeku zagotavljajo preživetje. Besedišče o hrani tako sodi v nujni korpus besed, s katerim se seznanj človek v svojem in katerem koli drugem jeziku, ki ni njegov materni jezik. Ker je hrana človekova nuja, se prehranske navade oblikujejo že v otroštvu in otroci zelo zgodaj usvajajo temeljno besedišče tega področja. Prav zato so hrana in njene sestavine pomemben del usvajanja jezika že v začetni fazi učenja drugega in tujega jezika. Nenazadnje pa hrana jasno odkriva identiteto in kulturo naroda. Kuharske knjige, namenjene otrokom, so zato odličen način medkulturnega povezovanja, spoznavanja (tradicionalnih) jedi, njihovih sestavin in postopkov priprave. Ob pripravi jedi se povezujejo generacije, ob prebiranju receptov in zgodb o hrani se krepi družinska pismenost, zaradi česar so kuharske knjige za otroke primerne tudi za otroke, ki se slovenščino učijo kot drugi in tuji jezik (Jaklitsch Jakše, Haramija 2021). V procesu učenja je namreč pomembno upoštevanje ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje, zlasti 1. kompetence – *pismenost*, 2. kompetence – *veščezičnost* in 8. kompetence – *kulturna zavest in izražanje*, ter gradnikov bralne pismenosti (ur. Haramija 2020), in sicer zlasti 5. gradnika – *besedišče* in 7. gradnika – *razumevanje besedila*. Bistveno je zavedanje, da učenje drugega in tujega jezika ne poteka zgolj na jezikovni ravni, ampak v tesnem stiku s kulturo. Osmo kompetenca vključuje »poznavanje lokalnih, nacionalnih, regionalnih, evropskih in svetovnih kultur ter načinov izražanja, vključno z njihovimi jeziki, dediščino in tradicijami /.../« (Ključne kompetence ... 2018: 11). Slednje uresničujejo tudi pravljice in pripovedke. Eden najpomembnejših raziskovalcev ljudskih pravljic, Vladimir Propp, je, izhajajoč iz strukturalizma, izpeljal trditev o dvojni naravi pravljic, poudaril je: »njeno presenetljivo raznovrstnost, pestrost in slikovitost ter po drugi strani njeno nič manj osupljivo enoličnost in ponovljivost« (Propp 2005: 35). Univerzalnost pravljice se torej kaže v njeni preprosti strukturi, enodimenzionalnosti (Lüthi 2011), tj. v simbiozi in prepletu fantazijskih in realnih prvin. Na realne elemente ljudskih pravljic in pripovedk je opozorila že Monika Kropelj (1995), ki je navedla primere za gospodarske razmere (npr. poljedelstvo, čebelarstvo, obrt, tipično hrano, opis pokrajinj), družbene razmere (npr. odnosi, navade, izobrazba, glasba) in odseve verovanj (npr. prerokbe, čarovništvo, krščanske prvine). Še bolj se realni elementi kažejo v mitoloških in etnoloških pripovedkah

¹ Haramija je prispevek napisala v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine – vodja programa akad. prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

(prim. Stanonik 1999, 2001), v izbranih pripovedkah največkrat z imenom resničnega kraja, z opisom tipičnih živil (npr. avtohtone vrste sadja, vzrejnih živali, začimb) ter prehranjevalnih navad, zlasti so pogosto omenjene praznične jedi, ki so jih na ozemlju današnje Slovenije zaradi revščine jedli le redko. Raziskave o ljudskih pravljičah tako opozarjajo na njihovo enoličnost in ponovljivost (Propp 2005: 35), iz česar pa izhaja tudi njihova univerzalnost (Lüthi 2011), spoznavanje realnih gospodarskih in družbenih razmer (Kropej 1995, Stanonik 1999), kar je za učence, ki se jezika šele učijo, zelo pomembno (Haramija 2019).

Zaradi vsega navedenega je za učence, ki se učijo slovenščine kot drugega in tujega jezika v osnovni šoli, še zlasti na razredni stopnji (od 1. do 5. razreda), primerna knjiga *Slovenske pripovedke* (2022), ki vključuje (1) slovenske ljudske pravljičice ali pripovedke, ki omenjajo hrano/sestavine neke jedi, (2) recepte tradicionalnih slovenskih jedi in (3) zanimivosti, povezane s hrano, prazniki, običaji, književnimi prostori, literarnimi liki ipd.

2 Metodologija

Temelj raziskovanja predstavljajo dva splošna dokumenta, ki opredeljujeta vlogo ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje (zlasti pismenost ter kulturna zavest in izražanje) in vlogo gradnikov bralne pismenosti (besedišče in razumevanje besedila), ter učni načrt *Začetni pouk slovenščine za učence priseljence* (UNP 2020) s cilji pouka na razredni stopnji, deloma tudi v 3. vzgojno-izobraževalnem obdobju OŠ. Omejitvi sta podani že v naslovu prispevka, tj. starost učenk in učencev (od 1. do 5. razreda) in vključenost v začetni tečaj slovenščine. V teoretičnem delu se osredotočamo zlasti na izhodišča usvajanja besedišča v procesu učenja drugega in tujega jezika v povezavi z besedilom.

Kot primer motivacije za branje je bila izbrana knjiga *Slovenske pripovedke* (2022), ki združuje vse v učnem načrtu navedene cilje, pri čemer smo v izbranem delu zasledovali možnosti usvajanja slovenščine in slovenske kulturne dediščine na treh ravneh:

- (1) z vidika jezika in prehranskega besedišča,
- (2) z vidika slovenskih praznikov, običajev in navad,
- (3) z vidika slovenske ljudske književnosti za otroke.

2.1 Metode raziskovanja

Uporabljene so bile različne teoretične metode raziskovanja, ki se navezujejo na raziskovanje v jeziku in književnosti. Deskriptivna metoda je bila uporabljena za opisovanje že znanih dejstev. Metoda analize je uporabljena v dveh delih prispevka, in sicer (1) pri preučevanju obstoječih učnih načrtov za začetno učenje slovenščine in minimalnega standarda znanja slovenščine v določenem razredu (klasifikacija rezultatov analize); (2) za analizo izbrane knjige. Po analizi dokumentov je bila opravljena komparacija, na osnovi katere so bili dobljeni rezultati, kaj in katera znanja so zahtevana v obeh učnih načrtih (učni načrti glede na VIO OŠ za začetni tečaj slovenščine in učni načrt za slovenščino); oboje smo primerjali z rezultati, dobljenimi pri analizi izbrane knjige. Metoda sinteze v sklepu predstavlja smernice za morebitno vključitev izbrane knjige v nabor gradiv za začetno učenje slovenščine.

3 Besedišče in besedilo v procesu učenja (d drugega in tujega) jezika

Besede so temeljna strukturna sestavina vsakega jezika in v kumulativnem procesu usvajanja tujega jezika osnova za razvoj sporazumevalne jezikovne zmožnosti. Za razvoj jezikovne zmožnosti je ključnega pomena prav poimenovalna/besedna/slovarska zmožnost, tj. »zmožnost poimenovanja prvin predmetnosti (bitij, stvari), njihovih lastnosti, njihove vrste, njihove količine, njihovega dejanja/stanja, sporočevalčevih miselnih procesov (vrednotenja, hotenja, prepričanja, doživljanja ...) itd. z besedami in stalnimi besednimi zvezami« (Bešter Turk 2011: 122). Za celostno obvladovanje jezika je ob poznavanju pomena besed pomembno tudi poznavanje pravil, kako se besede povezujejo v stavke, povedi in besedila, ter pravil za njihovo slušno oz. vidno oblikovanje. Tako so pomembne tudi upovedovalna/skladenjska/slovnična ter pravorečna in pravopisna zmožnost (Bešter Turk 2011: 122). Za celovit razvoj sporazumevalne zmožnosti sta ob jezikovni potrebni še sociolingvistična in pragmatična zmožnost (SEJO 2011).

Učni načrt za slovenščino v osnovni šoli (UN 2018: 11) v okviru razvijanja jezikovne in slogovne zmožnosti že v 1. VIO predvideva, da učenci (1) poimenujejo bitja, predmete, dejanja ipd. v svoji okolici ali na sliki s knjižnimi besedami in besednimi zvezami; (2) razlagajo dane besede oziroma besedne zveze iz besedila in jih smiselno uporabljajo v svojem besedilu; (3) navajajo knjižne besede iz istega tematskega polja, z nasprotnim, enakim, ožjim ali širšim pomenom; (4) tvorijo manjšalnice in

ljubkovalnice, ženski par moškemu in obratno, samostalniške izpeljanke iz glagolov (za živega in neživega vršilca dejanja, za dejanje in prostor dejanja) ter pridevniške izpeljanke iz samostalnikov (za svojino in snovnost) ipd. Učenci v tem obdobju že zaznavajo tudi rabo ekspresivnih besed, (ob koncu vzgojno-izobraževalnega obdobja) ločujejo pomensko podobne besede in razlagajo pomene manj običajnih oziroma neobičajnih besed. V okviru razvijanja recepcijske zmožnosti s tvorjenjem/ (po)ustvarjanjem ob umetnostnih besedilih pa med drugim razvijajo občutek za zvočnost jezika, in sicer tako, da iščejo rimane besede, »izmišljajo si nove besede (tudi nesmiselnice), besede daljšajo in krajšajo; tvorijo nove besede po vzorcu iz besedila, /.../ sestavijo besedilo, v katerega smiselno vključijo nove tvorjenke« (UN 2018: 17).

V 2. VIO učenci poimenovalno zmožnost po učnem načrtu za slovenščino (UN 2018: 21) razvijajo tako, da: (1) razlagajo dane besede oz. besedne zveze iz besedila in jih smiselno uporabljajo v svojem besedilu; (2) navajajo knjižne besede z nasprotnim, enakim, ožjim in širšim pomenom in besede iz iste besedne družine; (3) ob danem korenu navajajo knjižne besede iz iste besedne družine; (4) tvorijo pridevniške izpeljanke iz samostalnikov (za izvor in namembnost) ter samostalniške izpeljanke iz pridevnikov (za nosilca lastnosti, napravo in abstraktno lastnost); (5) razlagajo dane večpomenske besede in njihove pomene ponazarjajo v povedih; (6) v besedilu prepoznajo besede oz. besedne zveze s prenesenim pomenom in jih razložijo ipd.

UNP 2020 v okviru razvijanja jezikovne zmožnosti predvideva, da učeči se spoznavajo jezikovna sredstva, ki jih uporabljamo pri sporazumevanju, na glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski, besedotvorni, besedilotvorni ter pravopisni in pravorečni ravni; učenci spoznavajo besedišče slovenskega jezika, razvijajo sposobnosti za razumevanje in tvorjenje govornih in zapisanih besedil.

Osrednja dejavnost pri pouku slovenščine kot drugega in tujega jezika je prav delo z besedilom – učeči se ob besedilu usvajajo besedišče, upoštevajoč načelo postopnosti in od znanega k neznanemu, razvijajo zmožnost bralnega in slušnega razumevanja, govorenja in pisanja ter spoznavajo slovnične vzorce. Razumevanje besedil se, kot poudarja tudi Krajnc Ivič (2021: 207–208), tesno povezuje z besediščem. Ker imajo učenci na tej stopnji še težave z razumevanjem osnovnega besedišča in posledično besedila, je v didaktičnih priporočilih UNP 2020 za 1. VIO zavedeno, naj bo velik del dejavnosti ob obravnavi besedila namenjen prav delu z besediščem.

Besedišče s področja prehrane, ki je osrednje vodilo v nadaljevanju obravnavanega gradiva, se skladno z UNP 2020 obravnava v okviru teme *Vsakdan* v 1. in 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (VIO). Predvideno je, da učenci v 1. VIO poimenujejo hrano in pijačo, povedo, kaj radi jejo in pijejo, kaj želijo jesti in piti, kakšna je hrana in pijača; razumejo poimenovanja za hrano, pijačo ter jedilni pribor; seznanjajo se z navadami ob obedu in poznajo najbolj znane tradicionalne slovenske jedi. V 2. VIO povedo, česa ne jejo, uporabljajo že tudi količinske izraze; predstavijo navade, praznike in tradicionalne jedi ter razumejo in tudi napišejo preprost recept. Učeči se slovenščine kot drugega in tujega jezika tako v začetnem obdobju spoznavajo splošno, razširjeno besedje s področja prehrane, ob tem pa usvajajo temeljne slovnične zakonitosti, kot so mesto naglasa, izgovor, 1., 2. in 4. sklon samostalnika, lastnostni in vrstni pridevnik, osebne oblike glagolov, zanikanje glagolov, števnost in neštevnost samostalnikov, količinske izraze različnih tipov (Voršič 2019).

Med splošnimi zmožnostmi *SEJO* (2011: 125–132) posebej izpostavlja sociokulturno védenje. Za učečega se je znanje o družbi in kulturni skupnosti, v kateri se govori jezik, zelo pomembno, saj v nasprotju z drugimi vidiki znanja ni del učenčevih predhodnih izkušenj. Med osnovnimi značilnostmi, ki opisujejo določeno evropsko družbo in njeno kulturo, so tiste, ki se nanašajo na vsakdanje življenje, v okviru tega pa na hrano in pijačo (*SEJO* 2011: 125), in tudi tiste, ki se nanašajo na vrednote, prepričanja in stališča, v okviru tega pa tudi na književno umetnost (*SEJO* 2011: 127). Tudi UNP 2020 posebej izpostavlja razvijanje medkulturne zmožnosti, ki se kaže v pridobivanju sociokulturnega vedenja o značilnostih slovenske družbe in kulture, kar učečim se omogoča primerjavo z značilnostmi v svoji kulturi, in zmožnosti samostojnega učenja. V skladu z UNP 2020 se že v 1. VIO (R2) ob temi *Umetnost in kultura* učenci seznanjajo s krajšimi pravljicami in zgodbami, ob čemer spoznavajo pogosta pravljlična bitja (npr. *vila*, *škrat*) oz. najbolj znane slovenske pravljlične junake (npr. *Mojca Pokrajculja*). Umetnostna besedila na tej ravni služijo kot popestritev pouka, medtem ko so pri pouku slovenščine obvezno branje. Sicer pa je pri razvijanju razumevanja besedil nujno treba preseči delitve med jezikom in književnostjo, saj so vse strategije razumevanja umetnostnega besedila potrebne za razumevanje neumetnostnega besedila in obratno – tako postanejo priložnost za razvijanje razumevanja besedil vse jezikovnokomunikacijske interakcije, v katerih učeči se sodeluje (Krajnc Ivič 2020: 208). Torej tudi ob pripravi jedi, obedovanju ipd.

3.1 *Hrana in pijača* v gradivih za učenje slovenščine kot drugega in tujega jezika na začetni stopnji

Glavna načela usvajanja besedišča so po Gower, Phillips in Walters (2005: 145) pogostnost, postopnost, preprostost in konkretnost, kar pomeni, da se uvajajo pogoste besede pred manj frekvenčnimi, enostavne pred kompleksnejšimi, konkretne pred abstraktnimi ter splošno rabljene pred tistimi z omejeno rabo. Skladno s tem se na začetni stopnji usvajanja slovenščine kot drugega in tujega jezika v okviru prehranske tematike postopoma obravnava splošno, razširjeno besedje, ki poimenuje živila in jedi, npr. *čaj, čokolada, jabolko, koleraba, kruh, moka, orehi, paprika, smetana, sol; potica, štruklji; beli kruh, kisló zelje, navadni jogurt, pražen krompir, svinjska pečenka* (Voršič 2019). Ker je osnova za obravnavo nove teme navadno besedilo, se učeči se najprej srečajo z izrazno in slušno podobo besedja, vadijo mesto naglasa in izgovor (široki *e*, ozki *e*, široki *o*, ozki *o* ter *v*, *l* in *lj*, npr. *voda* : *kakav*; *mleko* : *jabolko* : *rogličček*), ter postopoma spoznavajo temeljne slovnične zakonitosti, kot so 1. in 4. sklon sam. ed. moškega, ženskega in srednjega spola, lastnostni (npr. *dober kruh*) in vrstni pridevnik (npr. *sadni jogurt*), pri čemer so glede ujemanja pridevnika s samostalnikom opozorjeni tudi na neobstojni *e* (npr. *grenék – grenka*) in preglas za *c*, *j*, *č*, *š*, *š* pri samostalnikih srednjega spola (npr. *rdeče grozdje*), količinski izrazi različnih tipov (*dve pomaranči – veliko pomaranč – košarica pomaranč – 2 kilograma pomaranč*), števnost, neštevnost samostalnikov, 2. sklon samostalnikov v ednini in množini. Ob prehranski leksiki se udeleženci srečajo tudi z glagoli, kot so *piti, jesti, kuhati*. Najprej usvajajo strukture tipa *rad* + os. oblika gl. + sam. 4. sklona (npr. *rad jem kruh*) ali *rad imam* + sam. 4. sklona (npr. *rad imam čaj*). Postopno spoznajo končnice za 1. in 3. os. množine ter vse oblike dvojine. Posebej so opozorjeni na glagole *iti, jesti* in *vedeti*, ki v 2. os. dvojine in množine ter v 3. os. dvojine dobijo *-s-* (*gresta, jeste, vesta*). Prav tako usvajajo zanikanje glagolov. Spoznajo tudi tipične časovne prislove *najprej, nato, potem, nazadnje* in prislovne zveze tipa *za zajtrk*.

4 Usvajanje jezika in spodbujanje medkulturne zmožnosti na primeru zbirke *Slovenske pripovedke*

Knjiga *Slovenske pripovedke* (2022) zajema sedem temeljnih poglavij, členjenih na podpoglavja. Vsako ima tridelno zgradbo: na začetku je literarno besedilo, tj. slovenska ljudska pravljica ali pripovedka, ki omenja hrano ali sestavine neke jedi, sledijo recepti tradicionalnih slovenskih jedi, nato pa so pod naslovom *S ščepcem soli*

dodane zanimivosti, povezane s hrano, začimbami in zelišči, prazniki in običaji, ljudskimi modrostmi, vražami, pregovori, podatki o naravnih danostih Slovenije, pravljičnimi junaki ipd.

Ljudsko slovstvo sodi v nesnovno kulturno dediščino posameznega naroda in sveta, zato je prav, da se pravljičnice, pripovedke in miti ohranjajo tudi v sodobnosti. Spoštljiv odnos do preteklosti kaže na zmožnost prepoznavanja medbesedilnih navezav na starejša literarna gradiva, hkrati pa nas povezuje kot človeštvo. V primerih, ko so skozi zgodbe predstavljeni kraji, običaji in ljudje, gre hkrati za spoznavanje kulturne in naravne dediščine.

V zbranih 26 pravljičnicah in pripovedkah so zastopane raznolike slovenske pokrajine (morje in soline, visokogorje s planinskim življem, panonska nižina z žitom ipd.). Vsaka pravljičnica oz. pripovedka se navezuje na neko jed oz. prehransko sestavino, sledijo pa kuharski recepti tradicionalnih jedi, ki se z literarnim delom smiselno povezujejo.

Kuharski recept je besedilna vrsta, prisotna v najrazličnejših kulturah in jezikih po vsem svetu. Osrednja tema kuharskega recepta, hrana in pijača, je tista, ki je tudi učencem, ki se učijo slovenščine kot drugega in tujega jezika, blizu, obenem pa tistim, ki jim slovenščina ni materni jezik, omogoča enostavno primerjavo z maternim jezikom in kulturo. Knjiga *Slovenske pripovedke* (2022) zajema 54 kuharskih receptov in učencem se slovenščine kot drugega in tujega jezika na začetni stopnji nudi širok nabor temeljnega besedišča o hrani in pijači oz. živilih in jedeh, značilnih za slovenski prostor, npr. *borovnice, buča, cimet, čebula, čemaž, češnja, fižol, hren, jabolko, jagode, jajca, juba, kaša, kis, klinčki, klobasa, kokoš, kolač, koleraba, kompot, koromač, kosmiči, krof, krompir, krub, kumarica, kumina, kvas, lešnik, marmelada, maslo, mast, med, meso, mleko, moka, olje, oreh, oves, paprika, paradiznik, peteršilj, polenta, poper, por, prepečenec, pršut, regrat, ribe, rozine, sir, skuta, sladkor, slanina, slive, smetana, sol, solata, svaljki, štruklji, šunka, testenine, zdrob, zelena, zelje, zemlja*. V širokem naboru besedja učenci tako lahko spoznavajo in usvajajo domače (npr. *česen, ječmen, korenček, mlinci, pogača, repa, sir, slanik, zelišče, žličnik*) in prevzeto (npr. *jogurt, njoki, parmezan, rižota, špinača*) besedje, ki ga morebiti lažje povežejo s svojim jezikom. Ob enobesednih leksemih spoznavajo tudi večbesedne, slednje pa v zavest usvajajo kot stalne besedne zveze, npr. *lororov list, sladka smetana, kislá kumarica, kisló zelje, vaniljev sladkor, oljno olje, ovseni kosmiči, ostrá moka, sube slive, ajdová kaša, limonin sok, krubovi cmoki*. Hkrati se seznanjajo še z drugim besedjem,

vezanim na tematsko polje, npr. *lonček, ponev, žlička; olupiti, pregnesti, soliti, zamesiti; kuban, nariban, nasekljan; penasto*. Na osnovi poimenovanj določene hrane oz. prehranskih sestavin lahko učenci (v skladu s cilji razvijanja poimenovalne zmožnosti na razredni stopnji in didaktičnimi priporočili za razvijanje jezikovnih dejavnosti) tudi širijo besedišče z iskanjem sopomenk (npr. *kokošji – kurji*), protipomenk (npr. *črni : beli krubi*), nadpomenk in podpomenk (npr. *sadje – bruska*), z opazovanjem in tvorbo manjšalnic, npr. *cmok → cmoček, čebula → čebulica, bleb → hlebec, pogača → pogačica, štrukelj → štrukeljic; usukanec → usukanček*, in pridevniških izpeljank iz samostalnikov, npr. *bruska → bruskov, jabolko → jabolčen, oves → ovsen, riba → ribji*, morda pa tudi višjestopenjskih samostalniških tvorjenk, npr. *buča → bučen → bučnica; krompir → krompirjev → krompirjevka*.

Učenci tako usvajajo temeljno besedišče o hrani in njenih sestavinah, obenem pa se ob kuharskih receptih seznanjajo s tradicionalnimi slovenskimi jedmi in prihajajo v stik s t. i. etnološkim besedjem, posebnimi, avtohtonimi in narečnimi poimenovanji jedi, npr. *češplonc, čompe, cvirkača, slancati, močnik, pobla, potica, prekemaš, prežmuht, prinela, repjača, skutnca, solštangerli, tikvača, usukanci; brusvi krapi, goriška gubanca/hubanca, šalamov toč, zajčji ajmuht, kostelske hrge, loška smojka, japko f'ž'u*. In na tem mestu še posebej pride do izraza povezanost jezika s (prehransko) kulturno dediščino.

S tipičnimi jedmi so pogosto povezani tudi prazniki. Slovenska potica, ki je aprila 2021 dobila zaščito kot zajamčena tradicionalna posebnost (okrajšano ZTP, Uradni list EU 2021), se pripravlja zlasti za božič in veliko noč; na veliko noč so zapovedani še pirhi (pisanice, remenke), hren in šunka. V večjem delu Slovenije se praznuje pust, ko ne smejo manjkati krofi; na martinovo, ko se mošt spremeni v vino in je konec dela na polju, se pripravljajo perutnina (gos, raca, petelin), mlinci in rdeče zelje z jabolkom. Tradicionalni slovenski zajtrk vsebuje med, maslo in jabolko. Vse to so živila, ki so v zbranem gradivu pogosto omenjena.

V nadaljevanju je podrobneje predstavljen primer pravlјice *Janček Ježek*, ki lahko služi kot motivacija za učenje slovenščine kot drugega in tujega jezika na razredni stopnji. Besedilo je predstavljeno s pripadajočimi recepti in informativnim besedilom; izbrano je bilo zato, ker gre za res poznano slovensko ljudsko pravlјico, kruh kot temeljni zaplet zgodbe in osnova v receptih pa je hkrati tudi temeljno živilo.

4.1 *Janček Ježek* in kmečki kruh, kvasec ter poprtnik

Janček Ježek je ljudska pravljica, ki sta jo prvič objavila Julij Kontler in Anton Hren-Kompoljski v zbirki *Narodne pravljice iz Prekmurja I.* (1923, Maribor: Učiteljski dom). Vsebuje tipično pravljичno strukturo: dogaja se nekoč, zgodba se zaplete, ko odide junak od doma, kar se zgodi zaradi metamorfoze (predhodno se zgodi materina prepoved, ki je Janček ne upošteva), literarni lik je nato na preizkušnji, ki jo uspešno opravi, konec pravljice je srečen (konča se s poroko). Pripovedovalec v pravljici je tretjeoseben, zradba je sintetična, pojavljajo se pravljичna števila (sedem let je bil Janček v gozdu, grof ima tri hčere). Preobrazba, ko se človek zaradi kazni (v tem primeru materine graje in izrečenih besed o ježu) spremeni v žival, ima v tej pravljici ključno vlogo, saj Janček zaradi nje odide od doma. Metamorfoza je v pravljici vedno logična, rešitelj mora običajno opraviti eno ali tri dobra dela, da se žival spremeni nazaj v človeka (tretja hči se je zaradi ljubezni do očeta voljna poročiti z ježem). Najpomembnejšo pravljичno lastnost, enodimenzionalnost, vsebujejo vse ljudske pravljice. Pomeni namreč, da se vse, kar je v pravljici stvarnega (realnega) in čudežnega (irealnega), prepleta v enovito celoto. Realne osebe se družijo s pravljичnimi, živali, rastline in predmeti govorijo, ob tem pa bralec ne čuti nobenega začudenja. Vsi literarni liki živijo in delujejo torej v enem samem svetu (v eni sami dimenziji). Čas v pravljicah teče sicer linearno (časovno zaporedno), a bralec pogosti preskoki (na primer, da je Janček sedem let živel v gozdu, o čemer pa ne izvemo nič podrobnega) ne motijo, enako je s starostjo človeških likov, ki nima pretiranega vpliva na razvoj zgodbe (mali Janček – starost ni podana, nato je sedem let jež, nato se poroči). Tudi prostor realnega in irealnega dogajanja se ne izmenjuje med realnim in irealnim, torej literarni liki ne poznajo meje prehoda iz enega sveta v drugega (iz realnega v irealni svet in spet nazaj), pravljичni svet je en sam.

Pravljica *Janček Ježek* je za obravnavo primerna tudi zato, ker so ji dodani trije kuharski recepti, povezani z osnovnim živilom – kruhom, ki je ena ključnih besed slovenske kulinarike in kulture nasploh. In to ne samo slovenske, ampak širše po svetu, saj je v Chevalier-Gheerbrantovem *Slovarju simbolov* (1995: 292) kruh označen kot »simbol bistvene hrane«. Pravljici *Janček Ježek* sledijo kuharski recepti za kmečki kruh, kvasec in poprtnik s ptički. Natančnejše pojasnilo bi pri učencih že na začetku bržkone potrebovali poimenovanji *kvasec* in *poprtnik*. Za 1. VIO je tako za obravnavo primernejši prvi kuharski recept – recept za kmečki kruh, zato se najprej osredotočamo na tega.

Pred obravnavo kuharskega recepta je smiselno, da učitelj učencem postavi vprašanja, kot so npr. *kaj ste jedli za zajtrk, kaj navadno jeste za zajtrk, ali imate radi kruh; katere vrste kruh imate najraje; kako pogosto jeste kruh; kdaj navadno jeste kruh in ob kateri jedi; ali veste, katere sestavine potrebujemo za pripravo kruha*. Pogovarjati se je mogoče o tem, katere vrste kruha so na jedilniku v šoli, katere vrste kruha najpogosteje jedo doma ali v deželi, iz katere otroci prihajajo. Ob tem se dá pogovor napeljati na to, da v različnih kulturah jemo različne vrste kruha (npr. somun, čapati, naan, puri, mantou, tortilja) in ga na različne načine tudi pripravljamo. Kruh oz. vrste kruha otroci poimenujejo v maternem jeziku. Nadalje besedilo najprej počasi in razločno na glas prebere učitelj, nato pa, odvisno od stopnje in predznanja, tudi učenci. Tako se učenci srečajo z izrazno in slušno podobo besed v kuharskem receptu in tudi sami vadijo izgovor. Učitelj lahko za lažjo vizualno predstavo in večjo kreativnost prinese s seboj nekaj fotografij različnih sestavin – tistih, ki so v receptu za kmečki kruh zapisane, in drugih. Ko učitelj in učenci preberejo sestavine, ki jih potrebujejo za pripravo kmečkega kruha, izmed fotografij izberejo tiste s sestavinami, ki so z receptom predvidene. Besedišče, ki ga učenci spoznajo med prebiranjem sestavin za kmečki kruh, je sledeče: *polnozrnat pirina moka, navadna pšenična moka, kvas, kvasec, sol, voda, oljčno olje, ovseni kosmiči, lešnikova jedrca*. Ob enobesednih enotah otroci tako hitro slišijo tudi večbesedne, ki si jih zapomnijo kot stalne zveze, npr. *ovseni kosmiči, navadna moka, čajna žlička*.

Med navedenimi sestavinami so besedne zveze s samostalniškimi jedrom in vrstnim pridevnikom, npr. *pirina moka, pšenična moka, oljčno olje, ovseni kosmiči, lešnikova jedrca*. Ker učenci že v 1. VIO obdobju tvorijo pridevniške izpeljanke iz samostalnikov (za svojino in snovnost) in obratno, jih ob navedenih sestavinah spodbudimo, da iščejo besede, iz katerih so zapisani pridevniki nastali, npr. *pirin* ← *pira*, *pšeničen* ← *pšenica*, *oljčen* ← *oljka*, *ovsen* ← *oves*, *lešnikov* ← *lešnik*. Ob tem lahko besedišče širimo tako, da otroke povprašamo, ali poznajo še katere druge vrste moke, olja, kosmičev (npr. *ajdova moka, ržena moka, koruzna moka, ovsena moka; sončnično olje, bučno olje, kokosovo olje; koruzni kosmiči, pirini kosmiči, čokoladni kosmiči*). Če smo zelo kreativni, lahko v majhnih posodicah ali vrečicah prinesemo različna semena, kosmiče, moko, da jih otroci vidijo in primerjajo, npr. koruzo, piro, ajdo, ovsene kosmiče, bučna in sončnična semena. Učencem lahko naročimo, da naštejejo ali zapišejo, katere sestavine bi po njihovem mnenju še lahko dodali v kruh, npr. *orebe, suho sadje*. To je lahko novo izhodišče za izpeljavo pridevnikov – če dodamo mleko, dobimo *mlečni kruh; maslo* → *masleni kruh, sadje* → *sadni kruh*.

Bralno razumevanje lahko pri otrocih preverimo tako, da jih vprašamo, kako je po receptu treba kmečki kruh oblikovati. Zavedeno je namreč, da napravimo ozke štručke. Učenci lahko to, kako si ozke štruške predstavljajo, narišejo. Dejavnost izkoristimo kot priložnost za pogovor o različnih oblikah in velikostih krušnih izdelkov, s tem pa učence napeljemo tudi na tvorbo manjšalnic, npr. *krub* – *krubek*, *štruca* – *štručka*, *hleb* – *hlebček*.

V opisanem postopku priprave kruha se učenci seznanjajo z različnimi oblikami in številom samostalnikov (npr. *sol*, *kosmiči*; *moke*, *moki*, *moko*), z vrstnimi in lastnostnimi pridevniki (npr. *oljčno olje*, *velika posoda*), in tipičnimi glagoli, ki so v receptu zapisani v 2. osebi množine: *zmešajte*, *solite*, *pripravite*, *zdrobite*, *zmeljite*, *stresite*, *vmešajte*, *gnetite*, *pregnetite*, *dodajajte*, *premažite*, *pecite* ...

Nenazadnje učeči se jezika v besedilu spoznavajo tudi kuhinjske pripomočke oz. pribor, ki jih za pripravo kruha potrebujemo: *žlička*, *posoda*, *lonček*, *skleda*, *pekač*, *pečica*. Po presoji (glede na stopnjo in predznanje) lahko poskusimo s prepoznavanjem in tvorbo manjšalnic, npr. *žlička* ← *žlica*, *lonček* ← *lonec*; *posoda* → *posodica*, *skleda* → *skledica*.

Isti kuharski recept lahko uporabimo tudi za obravnavo v 2. VIO. Vse dejavnosti so primerne tudi za učence 4. in 5. razreda, glede na predznanje in učne cilje pa jih lahko razširimo. Sicer pa sta za višjo stopnjo primerna kuharska recepta, ki sta zapisana v nadaljevanju. V kuharskem receptu za kmečki kruh je že med naštetimi sestavinami omenjen *kvasec*. To je najbrž beseda, za katero lahko predvidevamo, da je učenci, ki se slovenščine šele učijo, ne poznajo natančno. Povemo, da je *kvasec* kvasni nastavek, ki omogoči vzhajanje testa. Kuharski recept nam pove, kako ga pripravimo. Nabor sestavin, ki jih potrebujemo za kvasec, je skromen: *kvas*, *100 ml toplega mleka*, *1 čajna žlička moke*, *1 čajna žlička sladkorja*, nabor sestavin, ki jih potrebujemo za poprtnik s ptički, pa obširnejši: *1 kg moke*, *40 g kvasa in ostale sestavine za kvasec*, *2 veliki žlici sladkorja*, *2 čajni žlički soli*, *7 žlic stopljenega masla*, *1 žlica kisle smetane*, *4 rumenjaki*, *500 ml mlačnega mleka*, *150 ml ruma*, *1 jajce*, *sladka smetana za premaz*. Poprtnik sodi po strokovni monografiji *Okusiti Slovenijo* (Bogataj 2007) med najbolj znamenite tradicionalne slovenske vrste kruha. Je božična obredna jed oz. praznični kruh večinoma iz pšenične, lahko pa tudi ajdove ali ržene moke. Po tradiciji je poprtnik okrašen in skrit pod prtičem čaka na praznični dan. Od tod tudi ime zanj, pogosto

je poimenovan z različico *podprtnik* ali *poprtnjak*, zanj pa se pojavljajo še nekatera poimenovanja, npr. *božičnik*.

Vse dejavnosti, kot so zapisane pri obravnavi recepta za kmečki kruh, so uporabne tudi pri receptu za poprtnik. Učenci že ob prebiranju sestavin spoznavajo splošno besedišče s področja prehrane, le-to pa omogoča spoznavanje mesta naglasa, izgovor (npr. *sól, solí; sládkor, sladkórja*), spoznavanje 1., 2. in 4. sklona samostalnika (npr. *ptički, ptičkov, ptička*), lastnostnih (npr. *toplo mleko*) in vrstnih pridevnikov (npr. *čajna žlička*), spoznavanje osebnih oblik glagolov (npr. *razžyrkljajte, umešajte*) in zanikanje glagolov; v 2. VIO pa učencem že tudi podrobneje predstavimo števnost in neštevnost samostalnikov (npr. *žlica, žlici, žlice; voda, mleko, drožji*) ter količinske izraze različnih tipov (npr. *40 g kvasa, 300 ml mlačne vode, 1 čajna žlička sladkorja, pest ovsenih kosmičev*).

Recept za poprtnik je primeren tudi zato, ker sodi k tradicionalnim jedem, ki jih jemo ob praznikih. V 2. VIO po UNP 2 namreč učenci predstavijo navade, praznike in tradicionalne jedi ter razumejo in tudi napišejo preprost recept. To je lahko odlična priložnost za pogovor (in tudi pisanje) o tradicionalnih jedeh in praznikih drugod, v tistih deželah, iz katerih prihajajo učenci priseljenci.

V rubriki *S ščepcem soli* je ob pravljici *Janček Ježek* pojasnjena metamorfoza, navedenih pa je še nekaj naslovov pravljic, v katerih se človek spremeni v žival in nato nazaj v človeka. Učenci se slovenščine kot drugega in tujega jezika na razredni stopnji lahko na tem mestu prepoznajo in z morebitnim nadaljnjim učenjem povežejo npr. pravljico *Žabji kralj* bratov Grimm.

Slovenske pripovedke (2022) tako uresničujejo cilje, določene z UNP 2020, z različnih vidikov, v okviru sporazumevalne jezikovne zmožnosti (SEJO 2011) učenci razvijajo zlasti jezikovno (spoznavanje besedišča slovenskega jezika, s posebnim poudarkom na področju prehrane, razvijanje sposobnosti za razumevanje in tvorjenje zapisanih besedil) in pragmatično zmožnost (strategije za razumevanje in tvorjenje zapisanih besedil). Ob tem še posebej razvijajo medkulturno zmožnost in skladno z učnim načrtom za začetno učenje slovenščine pridobivajo sociokulturno védenje o značilnostih slovenske družbe in kulture, kar lahko primerjajo z značilnostmi v svoji kulturi. Hkrati krepijo zmožnost samostojnega učenja, saj zlahka primerjajo svoj materni jezik s slovenščino in drugimi jeziki, ki se jih učijo.

5 Sklep

»Jedro pravljic je izrazito človeška in zato mednarodna dobrina. Menda ni motiva, ki bi ne bil razširjen daleč po svetu.« (Matičetov 1955: 202) To je izhodišče, na podlagi katerega lahko vsak posameznik, ki se uči tujega jezika, zaradi preproste strukture sprejema/razume ljudske zgodbe. Bralec se ne ukvarja s strukturno ali kulturno tujostjo (Krakar Vogel 2020: 20–21), temveč lahko prav zaradi poznavanja podobnih besedil iz svojega maternega jezika usmeri bralne napore v spoznavanje in razumevanje besedišča. Podobno velja za kuharske recepte. Ob branju *Slovenskih pripovedek* (2022) učenci v prepletu umetnostnih (pravljice, pripovedke) in neumetnostnih (kuharski recepti) besedil usvajajo slovenščino in slovensko kulturno dediščino na treh ravneh: (1) z vidika jezika in prehranskega besedišča; (2) z vidika slovenskih praznikov, običajev in navad; (3) z vidika slovenske ljudske književnosti za otroke. Pravljice in pripovedke iz ljudskega slovstva so kulturna dobrina sveta, v rubriki *S ščepec soli* pa so zbrane zanimivosti, ki presegajo zgolj (slovensko) kulturno dediščino, vsebujejo tudi priporočila za branje gradiv, ki so tematsko sorodna ali pa imajo podobne literarne like, omenjajo enaka živila, zelišča, pijače ipd. Ščepec soli ni le »količina česa, ki se lahko naenkrat zagradi, drži s konicami teh prstov« (*JSKJ 2*), temveč je tudi frazem o pameti. V primeru učenja slovenščine kot drugega in tujega jezika bi ta ščepec soli smeli razumeti tudi kot napredek v znanju jezika.

Literatura in viri

- Marija BEŠTER TURK, 2011: Sporazumevalna zmožnost – eden izmed temeljnih ciljev pouka slovenščine. *Jezik in slovstvo* 56/3–4, 122–127.
- Janez BOGATAJ, 2007: *Okusiti Slovenijo*. Ljubljana: Darila Rokus.
- Jean CHEVALIER, Alain GHEERBRANT, 1994: *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dragica HARAMIJA, 2019: Ljudske pravljice v osnovni šoli. *Jezik in slovstvo* 64/3–4, 17–28.
- Dragica HARAMIJA (ur.), 2021: *Gradniki bralne pismenosti: teoretična izhodišča*. Maribor: Univerzitetna založba UM: Pedagoška fakulteta; Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostop 13. 3. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/515>.
- Katarina JAKLITSCH JAKŠE, Dragica HARAMIJA, 2021: Razvijanje družinske pismenosti in medkulturnih odnosov ob kuharskih knjigah za (predšolske) otroke. *Pogledi na slovenščino kot prvi jezik v zgodnjem izobraževanju*. Ur. Dragica Haramija. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba: Pedagoška fakulteta. 377–405. Dostop 13. 3. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/583>.
- Vladimir JAKOVLJEVIČ PROPP, 2005: *Morfologija pravljice*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Mihaela KNEZ, Matej KLEMEN, Damjana KERN ANDOLJŠEK, Katja KRALJ, 2020: *Začetni pouk slovenščine za učence priseljence. Program osnovna šola, Prvo vzgojno-izobraževalno obdobje*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

- Mihaela KNEZ, Matej KLEMEN, Damjana KERN ANDOLJŠEK, Katja KRALJ, 2020: *Začetni pouk slovenščine za učence priseljence. Program osnovna šola, Drugo vzgojno-izobraževalno obdobje*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Boža KRAKAR VOGEL, 2020: *Didaktika književnosti pri pouku slovenščine*. Ljubljana: Rokus Klett.
- Mira KRAJNC IVIČ, 2020: Razumevanje besedil. 7. gradnik. *Gradniki bralne pismenosti: teoretična izhodišča*. Ur. Dragica Haramija. Maribor: Univerzitetna založba UM: Pedagoška fakulteta; Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostop 16. 3. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/515>.
- Monika KROPEJ, 1995: *Pravljica in stvarnost: Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljičah in povedkah ob primerih iz Štrekeljeve zapuščine*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Max LÜTHI, 2011: *Evropska pravljica: forma in narava*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Milko MATIČETOV, 1955: K drugi izdaji slovenskih pravljič. *Slovenske narodne pravljice*. Ur. Alojzij Bolhar. Ljubljana: Mladinska knjiga. 199–202.
- SEJO: *Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje*. El. knjiga. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva, 2011. Dostop 20. 3. 2023 na <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/SEJO-komplet-za-splet.pdf>.
- UN: *Učni načrt. Slovenščina* (posodobljena izdaja). Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo, 2018. Dostop 20. 3. 2023 na https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf.
- Uradni list Evropske unije C189, 2018: *Ključne kompetence za vseživljenjsko učenje*. Dostop 18. 3. 2023 na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2018:189:FULL&f%20rom=SL>.
- Uradni list Evropske unije L137/12, 2021: *Slovenska potica*. Dostop 22. 3. 2023 na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R00656&from=SL>.
- Marija STANONIK, 1999: *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: DZS. (Zbirka Klasije).
- Zala STANONIK (ur.), 2022: *Slovenske pripovedke*. Maribor: Založba Pivec.
- Ines VORŠIČ, 2022: Okus slovenščine: leksika tematskega polja hrana in pijača v gradivih za učenje slovenščine kot drugega in tujega jezika. Ur. Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes. *Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju*. 3. mednarodna znanstvena konferenca Slavistični premisleki, Maribor, 20. 11. 2019. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. Dostop 22. 3. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/740>.

JEZIKOVNE ZAGATE SLOVENSКИH ŠTUDENTK IN ŠTUDENTOV: IZZIV ZA UČEČE SE SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA IN TUJEGA JEZIKA

ALENKA VALH LOPERT

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
alenska.valh@um.si

Učenje slovenščine v jezikovni globalizaciji predstavlja na eni strani izziv za rojene govorce in govorke v smislu ohranjanja materinščine, na drugi pa možnost za tujke in tujce, da se slovenščine naučijo in postanejo pomembna vez pri premoščanju jezikovnih ovir. V prispevku predstavljamo analizo oblikoslovnih in skladenjskih težav (kot nadaljevanje raziskave pravopisnih) študentk in študentov pri predmetu *Kritično mišljenje in izražanje* v prvem letniku študija, ki jim je slovenščina materinščina (vsi imajo opravljeno maturo). Hkrati pa analiza predstavlja izziv tudi za učeče se slovenščine kot drugega in tujega jezika, saj je ob avtentičnih primerih z razlagami in pravili iz relevantnih jezikovnih virov prispevek lahko strnjen pripomoček na poti k usvojitvi slovenščine na ravni mojstrstva.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.10](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.10)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:

slovenski jezik,
oblikoslovje,
skladnja,
pravopis,
jezik v visokem šolstvu,
slovenščina kot drugi in
tuj jezik

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.10](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.10)

ISBN
978-961-286-854-3

Keywords:
Slovene,
morphology,
syntax,
language in higher
education,
orthography,
Slovene as a second and
foreign language

LINGUISTIC DILEMMAS OF SLOVENE STUDENTS: A CHALLENGE FOR THOSE LEARNING SLOVENE AS A SECOND AND FOREIGN LANGUAGE

ALENKA VALH LOPERT

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
alenka.valh@um.si

In the context of linguistic globalization, Slovene students learning Slovene are faced with the challenge of preserving their mother tongue, while for foreign students learning Slovene as a second and foreign language represents an opportunity to bridge language barriers. In this paper, we present an analysis of morphological and syntactic problems (a sequel to the research on spelling problems) experienced by Slovene students in the *Critical Thinking and Expression* course in the first year of study. The students have all passed the matura exam. The analysis is also relevant for learners of Slovene as a second and foreign language. The overview of authentic examples, accompanied by explanations and rules from relevant linguistic sources, can be used as a concise reference manual for foreign students striving to achieve higher proficiency in Slovene.

1 Uvod

Slovenščina sodi med najmanjše slovanske jezike, vendar se govori tudi čez državne meje, in sicer v Avstriji in Italiji ter na Madžarskem. Prav tako se še vedno ohranja med različnimi generacijami izseljenk in izseljencev po svetu (ZDA, Kanada ...) (Šabec 2021). Položaj slovenščine se je okrepil z njenim imenovanjem za uradni jezik države po razglasitvi neodvisnosti leta 1991 in z vstopom Slovenije v Evropsko unijo leta 2004. Tako kot drugi narodi, se tudi mi vse pogosteje soočamo s »kulturnim imperializmom«, ki označuje težnje po prodoru zahodne kulture v druga kulturna okolja. Globalizacija in težnje po zamenjavi nacionalnega jezika z univerzalnim – angleščino – so prisotne tudi v Sloveniji. Ob tem opozarjamo na izjemno pomembno *Firenško resolucijo o rabi jezika pri univerzitetnem poučevanju in raziskovanju* (angl. *European Federation of National Institutions for Language – EFNIL; Firenška 2014*), ki poudarja interes za kulturno in jezikovno raznolikost Evrope kot njeno temeljno vrednoto – nacionalni jeziki služijo kot uradni jezik in kot sredstvo za izražanje nacionalne identitete.

V teoretičnem delu prispevka na kratko osvetlimo problematiko slovenščine kot materinščine v slovenskem visokošolskem prostoru, nato pa na osnovi smernic v *Skupnem evropskem jezikovnem okviru* (dalje *SEJO 2011*) ponudimo gradivo učečim se slovenščine kot drugega in tujega jezika. V empiričnem delu podajamo pregled analize pravopisnih težav študentk in študentov pri predmetu *Kritično mišljenje in izražanje* v prvem letniku študija.¹ V drugem, osrednjem delu prispevka sledi analiza oblikoslovnih in skladijskih težav študentk in študentov pri istem predmetu v študijskem letu 2022/2023.

2 Slovenščina kot materinščina v slovenskem visokošolskem prostoru in slovenščina kot drugi in tuji jezik

2.1 Slovenščina kot materinščina v slovenskem visokošolskem prostoru

Za slovenski visokošolski prostor velja, da večina študijskih programov nima predmeta, pri katerem bi ponovili/utrdili znanje slovenščine, saj gre za mnenje, da mora zaključeno srednješolsko izobraževanje (matura) zagotoviti ustrezno

¹ Predmet se izvaja na Fakulteti za elektrotehniko, računalništvo in informatiko Univerze v Mariboru (FERI UM) na študijskem programu Medijske komunikacije.

pismenost v materinščini. Na osnovi različnih analiz ugotavljamo prav nasprotno. Težave se kažejo že pri osnovah pravopisa, sledijo pri oblikoslovju, skladnji, besedju in stilu, nepoznavanju jezikovnih e-priročnikov (npr. Jezikovne svetovalnice, predvsem pa terminoloških slovarjev). Ugotovitve temeljijo na lastnih (avtorskih in soavtorskih) analizah, vezanih na pisna in govorjena besedila: *Pismenost v teoriji in praksi: temeljni cilj slovenskega institucionalnega izobraževalnega sistema* (Zemljak Jontes, Valh Lopert 2016); *Lektoriranje kot učinkovita metoda učenja maternega jezika (za študente nesloveniste)* (Valh Lopert 2017); *Kultura govora za študente Medijskih komunikacij* (Valh Lopert 2019); *Pravopisne zagate studentov programa Medijske komunikacije* (Valh Lopert (2022)).

Tako lahko na osnovi empiričnih dokazov podpiramo uvedbo katere koli oblike pouka slovenščine na vseh smereh visokošolskega študija v Sloveniji. Napake so namreč tako osnovne, da bi morali najprej uvesti *splošnejši skupni predmet slovenščina*, temu pa bi sledil *pouk strokovne slovenščine* (Lengar Verovnik, Logar Berginc, Kalin Golob 2013).

Izhodišče potrebe po dobrem znanju slovenščine kot materinščine (za potrebe študije primera) utemeljujemo z navedbami iz *Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025* (dalje *ReNPJP21–25*), in sicer s členom, ki se nanaša na jezikovno izobraževanje (1.1.2 *Jezikovno izobraževanje*); to je opredeljeno kot:

[...] kompleksno področje jezikovne politike. Tematski sklopi, ki jih želi povezati v usklajeno celoto, so: slovenščina kot prvi jezik v Sloveniji, slovenščina kot prvi jezik po svetu, slovenščina kot drugi jezik, jeziki italijanske in madžarske narodne skupnosti ter romske skupnosti, jeziki pripadnic in pripadnikov različnih manjšinskih etničnih skupnosti, jeziki priseljskih skupnosti, tuji jeziki, osebe s posebnimi potrebami in prilagojenimi načini sporazumevanja, jezik v visokem šolstvu itn. (*ReNPJP21–25*)

Tvorci *Resolucije* se zavedajo, da ozaveščanja učech se ne moremo 'omejevati' le na pouk slovenščine, ampak da gre za kompleksnejši proces, zato je poučevanje slovenščine kot prvega jezika »dejavnost, ki jo morajo skupno načrtovati in ocenjevati različne stroke, kot so pedagogika, jezikoslovje in sociologija«, saj »se razvija pri vseh predmetih, tako pri jezikovnih kot nejezikovnih« (*ReNPJP21–25*).

V pregledu stanja slovenščine v slovenskem visokošolskem prostoru *Slovenščina kot strokovni jezik na slovenskih univerzah* (Lengar Verovnik, Logar Berginc in Kalin Golob 2013) so avtorice v četrtemu sklopu (IV; 29–49) *Teme in vsebine uvodnega predmeta slovenščina kot strokovni jezik* predlagale naslednje jezikovne vsebine, ki so vezane tudi na pričujočo raziskavo, in sicer: 1 *Jeziškovna podoba strokovnega besedila*, 1.1 *Strokovni jezik kot ena od jeziškovnih žvrsti in njegova notranja členjenost*. Zlasti pomembna je točka 1.2 (35–39) *Jeziškovna norma strokovnih besedil*,² kjer je zapisana smernica, da morajo biti strokovna besedila »razumljiva, zgoščena, jasna in jedrnata« in »da [p]ravopisne in slovnične napake vanj ne sodijo, prav tako ne za to vrsto besedil manj ustrezno ali neustrezno besedišče«.

Podrobneje so v slovničnem delu, točka 1.2.2 (36–37), izpostavljeni naslednji sklopi, del teh je zajetih tudi v študijo primera: besedni red (členitev po aktualnosti, zaporedje pridevnikov); trpnik/tvornik; samostalniško izražanje; zanikani rodilnik, dajalnik/mestnik (samostalniški zaimki in pridevniške besede moškega in srednjega spola ednine); povratni svojilni zaimek; težji primeri sklanjanja besed in besednih zvez; predlogi (vezljivost); zapleteno zgrajeni stavčni člani in povedi. Predvidene so tudi kompetence, znanja in veščine (56), ki bi jih vnesli v »redno, načrtno ter sistematično poučevanje strokovne slovenščine«, izpostavljene tudi v pričujoči analizi, in sicer »poznavanje jeziškovnih, vsebinskih in oblikovnih značilnosti različnih besedilnih vrst znotraj strokovno-znanstvene žvrsti (in v primerjavi z nestrokovnimi besedili); obvladovanje jeziškovne normativnosti strokovno-znanstvenih besedil in njihovega stila« (Lengar Verovnik, Logar Berginc in Kalin Golob 2013: 56).

2.2 Slovenščina kot drugi in tuj jezik

Slovenščina je v okviru programa *Slovenščina na tujih univerzah*³ (Center: <https://centerslo.si/na-tujih-univerzah/predstavitev/>) prisotna in razširjena tudi po svetu, in sicer v obliki lektoratov in študija slovenskega jezika, hkrati pa skrbi za »vzpostavlanje ter vzdrževanje stikov z učitelji in tujimi univerzami s slovenističnimi študijskimi programi, ampak tudi promocija slovenistike, slovenske znanosti in kulture ter Slovenije«.

² Gre (tudi) za pravila, zajeta v obe v prispevku predstavljani analizi.

³ Vodi in organizira Center za slovenščino kot drugi in tuj jezik na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Nidorfer Šiškovič v prispevku *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu* (2019) pojasnjuje:

Slovenistika je opredeljena kot znanstvene discipline, ki preučujejo in omogočajo poučevanje slovenskega jezika, književnosti in kulture, in je kot takšna na univerzah po svetu vključena v študijske programe. Slovenistične vsebine se raziskujejo in posredujejo študentom bodisi v obliki lektorata slovenščine kot tujega jezika, kot obvezni, obvezno izbirni ali izbirni predmeti in/ali kot študijska smer, s številnimi obštudijskimi dejavnostmi, ki jih dodatno pripravljajo in izvajajo učitelji. (Nidorfer Šiškovič 2019: 10)

Slovenistike po svetu so po podatkih, dostopnih marca 2023 (*Center*: <https://centerslo.si/na-tujih-univerzah/predstavitev/>), organizirane v 25 državah (55 mestih in 59 inštitucijah).

Stramljič Breznik v prispevku o poučevanju in učenju besedotvorja pri »nematernih govorkah, govorcih slovenščine« izpostavlja:

Poučevanje in učenje slovenskega jezika kot drugega in tujega jezika zahteva drugačen pristop kot poučevanje ali učenje slovenščine kot maternega jezika. Pa vendar se zdi pomembno, da se učenci se stopnji znanja primerno seznanijo tudi s tistimi [...] vzorci, ki jim pomagajo pri pridobivanju leksikalnih kompetenc v slovenščini. (Stramljič Breznik 2022: 242)

To pa velja tudi za razvijanje kompetenc s področja pravopisa, oblikoslovja in skladne, kar prinaša pričujoči prispevek. Analiza je pokazala najbolj tipične jezikovne pomanjkljivosti slovensko govorečih študentk in študentov, vsekakor pa prav to lahko pomaga tujkam in tujcem pri učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika. Zaradi pogostih napak pri rojenih govorcih slovenščine se bodo učenci se (tujke in tujci) z napakami srečevali, s prepoznavanjem pa bodo nanje hitro pozorni in se jim bodo lahko med učenjem, predvsem na višjih ravneh jezikovnih zmožnosti, izognili. Te so v *SEJO* (2011), ki je po Skeli (2011: 12) »predvsem *deskriptivno* in ne *preskriptivno* delo«, razvrščene na šest ravni jezikovnega znanja, in sicer: »A1 – vstopna raven (ang. *breakthrough*); A2 – vmesna raven (ang. *waystage*); B1 – raven sporazumevalnega praga (ang. *threshold*); B2 – višja raven (ang. *vantage*); C1 – raven učinkovitosti (ang. *effectiveness*); C2 – raven mojstrstva (ang. *mastery*)«. Opisi jezikovnega znanja so torej lestvičeni na teh šestih ravneh, in sicer za pet jezikovnih spretnosti: (1) slušno razumevanje; (2) bralno razumevanje; (3) govorno sporazumevanje; (4) govorno sporočanje; (5) pisno sporočanje. *SEJO* (2011: 133)

ločuje naslednje jezikovne zmožnosti: leksikalna, slovnična, semantična, fonološka, pravopisna in pravorečna zmožnost.

Na jezikovne težave iz obeh predstavljenih analiz pri učečih se slovenščine kot drugega in tujega jezika navezujemo analizo z vidika zapisovalnih težav (pravopisa), ki sta jo opravila Ulčnik in Nikolovski (2022: 273), in sicer izhajata iz »različnih pravopisnih principov, značilnih za južnoslovanske jezike« in preverjata »katere zapisovalne težave imajo študentke in študenti Univerze v Mariboru, ki prihajajo z južnoslovanskega govornega področja in so se slovenščine učili kot drugega in tujega jezika«. Kot navezavo na oblikoslovne težave pa izpostavljamo analizo, ki jo je izvedel Nikolovski (2022b: 54) za Makedonce, »ki se učijo slovenščino kot drugi in tuji jezik, zaradi svoje materinščine, ki sodi med analitične jezike, ne razumejo sistema slovenskih sklonov in sklanjatev« in poudaril, da je prav zato »treba pri poučevanju uporabiti učni pristop, ki jim bo približal slovenske sklone in sklanjatev ter vse posebnosti«. Zagotovo je pristop, ki temelji na avtentičnih primerih, razloženih in podkrepljenih s pravili, kot ga predlagamo v prispevku, del tega, kar predlaga Nikolovski.

Za pričujoči prispevek izhajamo iz smernic *SEJO* 2011, ki poudarja dve jezikovni zmožnosti, in sicer slovnično, ki je opredeljena »kot poznavanje slovnice nekega jezika in sposobnost njene uporabe« (*SEJO* 2011: 136–139) ter da »[t]radicionalno ločujemo med oblikoslovjem in skladnjo«, in pravopisno (*SEJO* 2011: 141), ki od učečih se zahteva, da morajo poznati in biti sposobni »prepoznavati in uporabljati ločila«.

Slednjo (pravopisno zmožnost) bomo – kot uvod v osrednjo raziskavo – ponazorili s povzetkom primerov pravopisnih zagat študentk/študentov iste smeri, izvedeno v študijskem letu 2018/2019. Prvo (slovnično) zmožnost pa predstavljamo z novo analizo oblikoslovnih in skladenjskih težav, izvedeno v študijskem letu 2022/2023.

3 Jezikovne zagate slovenskih študentk/študentov – pravopis

Jezikovno znanje študentk in študentov 1. letnika programa Medijske komunikacije (FERI UM) smo pri predmetu *Kritično mišljenje in izražanje* (50 študentk in študentov) preverjali v zimskem semestru 2018/2019 (Valb Lopert 2022: 135–154), in sicer poznavanje slovnice in pravopisa na začetku semestra (februar 2019) in usvojeno

znanje po 22 urah pedagoškega dela ob koncu semestra (junij 2019). Študentke in študenti so morali izbrati pravilno zapisne primere, v analizi pa podajamo razlage in sklice na pravila v relevantnem viru, tj. *Slovenskem pravopisu* 2001.

Podajamo skrajšano analizo (le pravilne primere s pojasnili in pravili), ki lahko – kot avtentični primeri – pomagajo tudi učečim se slovenščine kot drugega in tujega jezika pri usvajanju pravopisnih pravil, ki so, kot analiza tudi potrjuje, zahtevna tudi za naravne govorce slovenščine. Podlago za to dobimo tudi v *SEJO* (2011: 177) (podpoglavje 6.4.3.1) Pravopis: *Kako bodo učenci razvili sposobnost pisanja v tujem jeziku?, pri čemer izpostavljam smernici (b) Z izpostavljenostjo avtentičnim pisnim besedilom: natisnjenim; tipkanim; rokopisnim in (c) S pomnjenjem besednih oblik (individualno ali s pravili črkovanja) in pravil za postavljanje ločil.*⁴

PRIMER 1

- ✓ Bilo nas je devet, **in** eden je moral od hiše.

Slovenski pravopis (2001, § 310): Vejico pišemo med skladenjsko enakovrednimi deli proste ali zložene povedi, stavčnimi enakovrednimi deli, kot je posledični:

Prosili so me, pa sem jim ustregel (= zato). – Včerilo se je, zato so gnali črede domov. – Bilo nas je devet, in (= zato) eden je moral od doma.

PRIMER 2

- ✓ Kupil je avto, **kljub temu da** nima viška denarja.

Slovenski pravopis (2001, § 329): Vejice ne pišemo med deli večbesednega veznika: *Namesto da bi se učil, je lenaril. – Lenaril je, namesto da bi se učil. – Že ko sem ga prvič videl, sem ga spregledal. – Kljub temu da je bil bolan, je šel na delo ...*

PRIMER 3

- ✓ Besedila oddajte do konca tedna, **to je** do nedelje.

Slovenski pravopis (2001, § 311): Vejico pišemo med skladenjsko enakovrednimi deli proste ali zložene povedi, stavčnimi enakovrednimi deli, kot je pojasnjevalni: *Iz samostana je zvon zavabil, to molijo nune.*

PRIMER 4

- ✓ Janez pride, **in sicer** ob osmih.

Slovenski pravopis (2001, § 311): Vejico pišemo med skladenjsko enakovrednimi deli proste ali zložene povedi, stavčnimi enakovrednimi deli, kot je pojasnjevalni: *Iz samostana je zvon zavabil, to molijo nune.*

PRIMER 5

- ✓ Bila je v dvomu, **ali** naj me vika ali tika.

Slovenski pravopis (2001, § 325): (1) Vejico pišemo med nadrednim in odvisnim stavkom. Ta vejica se stavi ne glede na to, ali je nadredni stavek pred odvisnim, za njim ali pa ga obdaja:

⁴ Podčrtala avtorica prispevka.

Strah, ali se mi stvar posreči, mi je jemal spanec.

Slovenski pravopis (2001, § 319): (2) Vejice med skladenjsko enakovrednimi deli ne pišemo pred nekaterimi prirednimi vezniki, kot je ločni: (*Prejkone je bila v dvomu*), *ali naj me tika ali vika*.

PRIMER 6

✓ Poslušal je, **ter** ni slišal.

Slovenski pravopis (2001, § 307): Vejico pišemo med skladenjsko enakovrednimi deli proste ali zložene povedi, stavčnimi enakovrednimi deli, kot je protivni: *Vse ima, vendar ni zadovoljen*. – *Mimo mene si šel, in (= vendar) se nisi oglasil*. – *Veliko si je prizadeval, ali uspeha ni bilo*.

PRIMER 7

✓ Seja bo v petek, 26. 2. 2019, ob 19.30.

Slovenski pravopis (2001: § 299): Zveze kot *v nedeljo, 9. maja, (bo)* ... se redkeje pišejo tudi brez vejic, tj. *v nedeljo 9. maja (bo)*. Tip kot *v nedeljo ob 9. uri (bo)* ... se navadno piše brez vejic. Če prvi in drugi primer združimo, se navadno piše takole: *v nedeljo, 20. maja, ob 17. uri (bo)* ...

PRIMER 8

✓ Izvolili so novega **študenta prodekana**.

Slovenski pravopis (2001, § 431): Vezaja ne pišemo v primerih kot Cankar umetnik, Prešeren pesnik in narodni ideolog, človek žaba, ptica pevka, Ljubljana Šiška. Kar je prvemu samostalniku dodano, je njegov prilastek.

PRIMER 9

✓ **TV-spored** ne prinaša nobenih novosti.

Slovenski pravopis (2001, § 417): Stični vezaj pišemo: med sestavinami zloženk, nastalih iz podredne zveze, če je prvi del števka (več števk) ali črka (več črk): *25-letnica, 4-urna (seja), 48-kilometrška (proga), 12-kratna (premoč), 100-odstoten; C-vitaminski, B-diplomski (izpiti), C-dur, C-vitamin, TV-drama, c-moš*, tako tudi *14-krat*.

PRIMER 10

✓ V sredo nas obiščejo predstavniki **IZUM-a**.

Slovenski pravopis (2001, § 423): Stični vezaj pišemo: med kratičnim imenom, pisanim z velikimi črkami, in končnico (lahko tudi s podaljškom osnove), pisano z malimi: *TAM, TAM-a, NOB, v NOB-u ali NOB-ju* (glede na to, ali se bere [nóbu], kar je redkeje, ali [enoběju]).

PRIMER 11

✓ Preberite članek na straneh **123–134**.

Slovenski pravopis (2001, § 394): Pomišljaj se rabi neskladenjsko: 1. namesto predlogov *od ... do* (t. i. predložni pomišljaj), piše se stično na obeh straneh: *proga Ljubljana–Trst* (= od Ljubljane do Trsta), *knjiga bo stala 80–100 SIT, str. 125–132, v letih 1941–1945, Odprto 8–12, prekop Ren–Donava*.

PRIMER 12

✓ V UKM boste iskali **bio- in bibliografske** podatke.

Slovenski pravopis (2001: § 419): Stični vezaj pišemo [...] predvsem v strokovnem pisanju na koncu pisno osamosvojenega dela zloženke ali sestavljenke v primerih kot dvo- in večzložne besede, *pred- in pošolska izobrazba, pet- ali šestdnevni delavnik* ...

4 Jezikovne zagate slovenskih študentk in študentov – oblikoslovje in skladnja

V osrednjem delu podajamo obravnavo izbranih jezikovnih kompetenc študentk in študentov 1. letnika programa Medijske komunikacije (FERI UM) pri predmetu *Kritično mišljenje in izražanje* (58 študentk in študentov). Učna enota obsega 30 ur predavanj, 15 ur seminarjev in 15 ur vaj. Del predmeta (*izražanje*)⁵ obsega 22 ur in se izvaja v zimskem semestru. Raziskavo smo izvedli v študijskem letu 2022/2023.

4.1 Cilja raziskave

Prvi cilj raziskave je spodbuditi študentke in študente k dvigu zavedanja pomena slovenščine pri njihovem bodočem delu v medijih, zlasti zaradi izjemnega vpliva medijev na jezikovno kulturo.

Drugi cilj je učečim se slovenščine kot drugega in tujega jezika ponuditi konkretne zahtevnejše primere ter rešitve ob problemih, ki so tudi za naravne govorce še vedno 'trd oreh'. Tako bi učeči se slovenščine kot drugega in/ali tujega jezika laže nadgradili znanje pisne (in govorne) slovenščine ter postali suvereni pisci/govorci v slovenskem jeziku. Izhajamo iz smernic *SEJO* (2011: 178) (podpoglavje 6.4.7.7), da se od učencev »lahko pričakuje/zahteva, da razvijejo svojo slovnično zmožnost«, če izvzamemo le nekatere, »s sklepanjem – z izpostavljenostjo novemu slovničnemu gradivu v avtentičnih besedilih; s predstavitvijo paradigem, preglednic oblik itn., z dodano razlago ob uporabi ustreznega metajezika v J2 ali J1 in z urjenjem oblik«. ⁶

4.2 Gradivo in metodologija

Gradivo predstavljajo primeri (napake), izbrani iz spletno dostopnih diplomskih del, analiziranih z vidika pravopisa, oblikoslovja, skladnje in besedja (Valh Lopert 2017).

⁵ Nosilki predmeta sta doc. dr. Smiljana Gartner (kritično mišljenje) in izr. prof. dr. Alenka Valh Lopert (*izražanje*). Učna enota: <https://aips.um.si/PredmetiBP5/UcnaEnotaInfo.asp?UEID=9384&jezik=&Leto=2018>.

⁶ Podčrtala avtorica prispevka.

V prispevku predstavljamo dva sklopa napak, in sicer s po desetimi primeri iz oblikoslovja in skladnje. Naloge je reševalo 58 študentk in študentov, test so izpolnili prvo uro srečanja pri predmetu *Kritično mišljenje in izražanje*. Navodilo v obeh sklopih je bilo: *Označite pravilno zapisane povedi.*

V analizi si sledijo naslednji podatki:

- Primer: Podana sta pravilni in napačni primer rabe. Pravilna raba je označena s kljukico.
- Število pravilnih odgovorov (od 58) in odstotek pravilnih odgovorov.
- Jezikovni problem (*Preverjali smo ...*) in njegovo pojasnilo.
- Izpis pravil iz relevantnih virov: *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000), *Enciklopedija slovenskega jezika* (Toporišič 1992); *Slovenski pravopis* (2001); *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja* (SSKJ²); *Jezikovna svetovalnica* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša.

4.3 Analiza gradiva

4.3.1 Analiza primerov 1. sklopa – oblikoslovje

PRIMER 1	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
✓ Konec šale, <i>potrebno je</i> zmagati!	22	37,93 %
Konec šale, <i>treba je</i> zmagati!		

Preverjali smo rabo *potrebno/treba* ob nedoločniku. V primeru gre za rabo *potrebno* (povedkovnik), ki jo uporabljamo ob samostalniku (*Potrebna je zmaga.*), *treba* pa ob nedoločniku (*Treba je zmagati.*).

Slovenski pravopis (2001): potrebno povdk. (é) *O tem se je ~ dogovarjati* → *se je treba dogovarjati*

Slovenski pravopis (2001, § 23): normativna oznaka → nestična puščica: kar je levo od nje, je (v knjižnem jeziku) odsvetovano, boljše je desno od →.

PRIMER 2	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
✓ Dejansko smo lastniki <i>večih</i> parcel.	25	43,10 %
Dejansko smo lastniki <i>več</i> parcel.		

Preverjali smo rabo nedoločnega količinskega števnikar *več*. V primeru gre za nedoločni količinski števnikar *več*, *ki* se sklanja z ničto končnico, tj. končnice ne spreminjamo oz. *več* ne sklanjamo.

Slovenska slovnica. Oblikoslovje (Toporišič 2000: 331): Nedoločni količinski števnik se uporabljajo kot prilastek količine pred samostalnikom v množini: *malo ljudi, veliko ljudi, več prijateljev*. Sklanjajo se po sklanjatvi z ničtimi končnicami.

Slovenski pravopis (2001): več² -- nedol. količ. štev. (è) *V nalogi je ~ napak, ne samo štiri; imeti ~ otrok; Z ~, •~imi delavci bi bilo lažje*

Slovenski pravopis (2001, § 23): normativna oznaka • črna pika: zaznamuje prepovedano (v knjižnem jeziku).

PRIMER 3	Število pravih odgovorov (od 58)	Odstotek pravih odgovorov
Oni so dodali barvitost oglasu. ✓ Dodali <u>so</u> barvitost oglasu.	56	96,55 %

Preverjali smo nepotrebno rabo osebnega zaimka. V primeru gre za pogosto nepravilno rabo osebnega zaimka, ki se uporablja, čeprav ni pomensko izpostavljen ali poudarjen. Oseba je namreč izražena že v glagolskem morfemu.

Slovenska slovnica. Oblikoslovje (Toporišič 2000: 307): Če na vprašanje *Kam greš* kdo odgovori *Jaž grem na delo*, je to prav, če hoče s tem povedati, da pa za druge ne ve, kam gredo. Če pa hoče povedati samo, da gre na delo, je *jaž* seveda odveč.

Slovenska slovnica. Skladnja (Toporišič 2000: 686): Ko gre za t. i. poničteni osebik, nakazan s končnico.

PRIMER 4	Število pravih odgovorov (od 58)	Odstotek pravih odgovorov
Niti eden študent še ni oddal seminarja. ✓ Niti <u>en</u> študent še ni oddal seminarja.	44	75,86 %

Preverjali smo rabo glavnega števnik *en/eden*. V primeru gre za glavni števnik *en* (v moškem spolu), ki je rabljen pridevniško v samostalniški besedni zvezi (*en študent*). Samostojno pa se (kot samostalnik *eden*) uporablja t. i. posamostaljeno.

Slovenska slovnica. Oblikoslovje (Toporišič 2000: 289): Pri posamostaljeni obliki števnik *en* se rabi oblika *eden*.

PRIMER 5	Število pravih odgovorov (od 58)	Odstotek pravih odgovorov
To je najbolj napredni snemalni stroj na svetu. ✓ To je <u>najnaprednejši</u> snemalni stroj na svetu.	47	81,03 %

Preverjali smo rabo stopnjevanja pridevnika. V primeru gre za napačno rabo t. i. opisnega stopnjevanja pridevnika (analitičnega) namesto stopnjevanja z obrazilom (sintetično).

Slovenska slovnica. Oblikoslovje (Toporišič 2000: 325): Stopnjevanje tipa *lep, lepši, najlepši* imenujemo stopnjevanje z obrazili; stopnjevanje tipa *zaželen bolj (manj) zaželen* itd. pa stopnjevanje s prislovom ali opisno stopnjevanje.

PRIMER 6	Število pravih odgovorov (od 58)	Odstotek pravih odgovorov
Nudili bodo podporo <i>informiranem</i> oblikovanju okoljskih politik. ✓ Nudili bodo podporo <i>informiranemu</i> oblikovanju okoljskih politik.	41	70,69 %

Preverjali smo zamenjavo sklonov (mestnik namesto dajalnika). V primeru gre za analogno ali hiperkorektno zamenjavo sklonov – mestnika namesto dajalnika.

Slovenska slovnica. Oblikoslovje (Toporišič 2000: 270): Mestnik: rabi se samo predložno.

PRIMER 7	Število pravih odgovorov (od 58)	Odstotek pravih odgovorov
Vendar pa <i>morem</i> reči, da mi je oglas všeč. ✓ Vendar pa <i>moram</i> reči, da mi je oglas všeč.	50	86,21 %

Preverjali smo rabo glagolov *moči* in *morati*. V primeru gre za rabo modalnega glagola *moči* kot napačnega v primerih s pomenom *morati*.

Slovenska slovnica. Oblikoslovje (Toporišič 2000: 401): Ob tipičnih pomenskih skupinah glagolov in izrazov (*žeteti, morati, hoteti* ...) se rabi nedoločnik.

SSKJ²: **mórati** -am nedov. (ô) 1. z nedoločnikom izraža nujnost, nujno posledico, da osebek uresniči dejanje

SSKJ²: **môči** mórem nedov., mógel môgla (ó ô) 1. z nedoločnikom izraža sposobnost osebka

PRIMER 8	Število pravih odgovorov (od 58)	Odstotek pravih odgovorov
Končno je očistila <i>oba okna</i> . ✓ Končno je očistila <i>obe okni</i> .	41	70,69 %

Preverjali smo sklanjanje samostalnika srednjega spola v dvojini. Pri sklanjanju samostalnikov srednjega spola prihaja do napačnega prehoda v moški spol (t. i. maskulinizacija nevter).

Enciklopedija slovenskega jezika (Toporišič 1992: 100): maskulinizacija nevter: zamena srednjega spola z moškim, npr. *velik oken, lep stanovajne*. Pojav, ki s središčem nad Ljubljano zajame del rožanskega, podjunskega in obirskega narečja na Koroškem, Gorenjsko, zahodni del rovtarskih, severozahodni del dolenskih narečij, porečje Savinje in Savsko dolino do Sevnice.

PRIMER 9	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
S projektom želimo pokazati tudi <i>našo</i> predanost.	32	55,17 %
✓ S projektom želimo pokazati tudi <i>svojo</i> predanost.		

Preverjali smo rabo svojilnega in povratnega svojilnega zaimka. V primeru gre za rabo svojilnega (*naš*) namesto povratnega svojilnega (*svoj*) zaimka.

Slovenska slovnica. Oblikoslovje (Toporišič 2000: 342): Osebni svojilni zaimki izražajo lastnino ali pripadnost glagolski osebi, tj. govorečemu, ogovorjenemu oz. neudeležnemu v besedovanju. Povratni svojilni zaimek izraža lastnino osebkca.

PRIMER 10	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
Presenetili sta z <i>isto</i> obleko.	52	89,66 %
✓ Presenetili sta z <i>enako</i> obleko.		

Preverjali smo rabo istostnih zaimkov *isto* namesto *enake*. V primeru gre za napačno rabo zaimka *isti*; pridevniški zaimek *isti* označuje en samostalnik (*ista* obleka), *enak* pa dva samostalnika ali več (*enake* obleke), ki so si po lastnostih podobni.

Slovenska slovnica. Oblikoslovje (Toporišič 2000: 335): Gre za pridevniška zaimka *istosti*, in sicer *enak* spada med lastnostne, *isti* pa med vrstne istostne zaimke.

4.3.2 Analiza primerov 2. sklopa – skladnja

PRIMER 1	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
Nastop znane skupine je <i>bila</i> uspešnica.	46	79,31 %
✓ Nastop znane skupine je <i>bil</i> uspešnica.		

Preverjali smo ujemanje osebkca in povedkovega določila. V primeru ugotavljamo napačno povezavo pomožnega glagola, in sicer namesto z osebkom s povedkovim določilom.

Slovenska slovnica. Skladnja (Toporišič 2000: 613): povedek od osebkca dobiva po ujemanju t. i. ujemalne lastnosti: obliko za osebo, število, spol in sklon.

PRIMER 2	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
Podjetje MAVRICA je <i>uspela</i> na razpisu.	52	89,66
✓ Podjetje MAVRICA je <i>uspelo</i> na razpisu.		

Preverjali smo ujemanje jedra osebka in povedkovega določila. V primeru ugotavljamo napačno navezavo povedka na prilastek namesto na jedro osebka (samostalniške fraze).

Slovenska slovnica. Skladnja (Toporišič 2000: 558): Podredno zložena samostalniška fraza ima na najvišji ravni eno samo samostalniško besedo, npr. šlovek *žaba*, hotel *Turist*. Ta kot jedro osebka povedku določa osebo, število in spol (608).

PRIMER 3	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
Pri delu <i>je</i> bistvenega pomena tudi neodvisnost in kakovost. ✓ Pri delu <u>sta</u> bistvenega pomena tudi neodvisnost in kakovost.	55	94,83

Preverjali smo rabo ujemanje povedka in osebka v slovničnem številu. V primeru gre za neujemanje osebka in povedka v številu, torej neupoštevanje slovničnega števila pri navezavi povedka na osebek.

Slovenska slovnica. Skladnja (Toporišič 2000: 613): Obliko za osebo, število, spol in sklon dobi povedek od ustreznih lastnosti osebka. Glede na položaj v stavku je osebek stavčni člen, ki povedku določa osebo, število, spol (608).

PRIMER 4	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
Do včeraj še ni bilo oddanega niti enega <i>seminarja</i> . ✓ Do včeraj še ni bil oddan niti en <u>seminar</u> .	37	63,79

Preverjali smo sklon osebka ob zanikanem povedku. V primeru gre za napačno rabo sklona osebka ob zanikanem povedku, in sicer v rodilniku namesto v imenovalniku. Zanikani osebek je v rodilniku, kot da gre za predmet. (Ni bil oddan ... *Kdo ali kaj?* Seminar.)

Slovenska slovnica. Skladnja (Toporišič 2000: 501): Neknjižno je, če ob zanikanem povedku postavljamo osebek v rodilnik (kot da gre za predmet).

PRIMER 5	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
Do včeraj še niso oddali niti <i>en seminar</i> . ✓ Do včeraj še niso oddali niti enega <u>seminarja</u> .	54	93,10

Preverjali smo rabo sklona predmeta ob zanikanem povedku. V primeru gre za napačno rabo predmeta v tožilniku namesto v rodilniku ob zanikanem povedku. (Niso oddali ... *Koga ali česa?* Seminarja.)

Slovenska slovnica. Skladnja (2000: 579): Ob zanikanem povedku (glagolske oblike) se namesto tožilniškega rabi roditeljski samostalni.

PRIMER 6	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
✓ Seminar <i>bi naj</i> oddali pred izpitom. Seminar <u>naj bi</u> oddali pred izpitom.	33	56,90 %

Preverjali smo besedni red (naslonski niz *naj bi*). V primeru gre za napačno zaporedje naslonk, in sicer *bi naj* namesto *naj bi*.

Slovenska slovnica. Skladnja (Toporišič 2000: 671): Zaporedje naslonk v naslonskem nizu je naslednje: N = naklonski *naj*, G1 = glagolske oblike s *s-* (*sem, si*) in *bi*.

PRIMER 7	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
✓ Na izpit se je prijavila tudi <i>Krajnc Ana</i> . Na izpit se je prijavila tudi <u>Ana Krajnc</u> .	39	67,24 %

Preverjali smo rabo zapisa imen in priimka. V primeru gre za napačno zaporedje rabe priimka in imena, v slovenščini je raba ustaljena: ime in šele nato priimek.

Slovenski pravopis (2001, § 41): Pri dvodelnih imenih je pravilno zaporedje ime – priimek. V abecednih seznamih piše včasih priimek pred imenom, najbolje z vejico: *Pipan, Marko*.

PRIMER 8	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
✓ Gospod, kaj pa ste vi <i>naročil</i> ? Gospod, kaj pa ste vi <u>naročili</u> ?	56	96,55 %

Preverjali smo rabo vikanja. V primeru gre za napačno rabo t. i. pogovornega vikanja oz. polvikanja. Tako pomožni glagol kot povedkovo določilo morata biti pri vikanju v množini.

Slovenska slovnica. Skladnja (Toporišič 2000: 609): Za pogovorno vikanje je značilno, da ob vlnostnem *vi* (namesto *ti*) stoji pomožni glagol v množini (*ste*), povedkovo določilo pa v ednini (*naročil* namesto *naročili*).

PRIMER 9	Število pravilnih odgovorov (od 58)	Odstotek pravilnih odgovorov
✓ Uspešnost se je povečala za 25,5 <i>odstotkov</i> . Uspešnost se je povečala za 25,5 <u>odstotka</u> .	27	46,55 %
	(1 neodgovorjen)	1,72 %

Preverjali smo rabo sklona samostalnika merske enote (odstotka, lahko tudi metra

...) ob decimalno zapisanih številih.

Jezikovna svetovalnica (Peter Weiss 2013): Skladenjski položaj zahteva besedo *odstotek* v rodniku ednine (tri desetine ČESA namreč), tudi če pri hitrem branju decimalnih števil sestavine besednih zvez izpuščamo.

PRIMER 10	Število pravih odgovorov (od 58)	Odstotek pravih odgovorov
Oglasite se lahko <i>pred ali po predavanjih</i> . ✓ Oglasite se lahko <i>pred predavanji ali po njih</i> .	25	43,10 %

Preverjali smo vezavo predlogov z ustreznimi skloni. V primeru gre za dve besedi, ki zahtevata zaradi vezave različnih predlogov rabo različnih sklonov.

Slovenska slovnica. Skladnja (Toporišič 2000: 634): Gre za t. i. zanemaritev vezave ali zevgmo, če priredni besedi zahtevata različen sklon, od njiju odvisna beseda pa se ravna samo po eni: *Hoditi po in čez progjo je nevarno* (prav: *po progji in čez progjo/njo*).

5 Ugotovitve

Pregled dobljenih rezultatov sklopa *oblikoslojje* kaže, da je le en primer (od desetih) pravilno rešilo nad 90 % vprašanih, nad 80 % tri primere, nad 70 % prav tako tri primere, manj kot 60 % en primer, manj kot 50 % tudi en in manj kot 40 % prav tako en primer. Najmanj težav je povzročal primer 3, saj je kar 96,55 % (56 od 58) anketiranih označilo pravilni odgovor (*Dodalj so barvitost oglasu*). Prav tako visoko stopnjo uspešnosti ugotavljamo pri primeru 10 (*Presenetili sta z enako obleko*), in sicer 89,66 % (52); pri primeru 7 (*Vendar pa moram reči, da mi je oglas všeč*) pa 86,21 % (50); pri primeru 5 (*To je najnaprednejši snemalni stroj na svetu*) še vedno precej visoko, tj. 81,03 % (47). Upad uspešnosti reševanja se nadaljuje pri primeru 4 (*Niti en študent še ni oddal seminarja*), in sicer na 75,86 % (44). Pri primerih 6 (*Nudili bodo podporo informiranemu oblikovanju okoljskih politik*) in 8 (*Končno je očistila obe okni*) pa so pravilne rešitve že nekoliko upadle, in sicer znašata pri obeh po 70,69 % (41). Sledil je primer 10, kjer je pravilno (*S projektom želimo pokazati tudi svojo predanost*) označenih 55,17 % (32). Največ težav se pojavi pri prepoznavanju pravilne oblike v primeru 2 (*Dejansko smo lastniki več parcel*), kjer je uspešnost 43,10 % (25) in pri primeru 1 (*Konec šale, treba je zmagati*), kjer je uspešnost 37,93 % (22) udeleženi.

Analiza dobljenih rezultatov sklopa *skladnja* kaže, da je nad 90 % vprašanih pravilno rešilo tri primere (od desetih), nad 80 % enega, nad 70 % prav tako enega, nad 60 % dva primera, nad 50 % prav tako le enega, manj kot 50 % pa dva. Najboljši rezultati

se kažejo pri reševanju primera 8 (*Gospod, kaj pa ste vi naročili?*), in sicer v 96,55 % (56), prav tako zelo visoko je bil izbran pravilni odgovor pri primeru 3 (*Pri delu sta bistvenega pomena tudi neodvisnost in kakovost.*) kar 94,83 % (55), sledi primer 5 (*Do včeraj še niso oddali niti enega seminarja.*), tj. 93,10 (54). Rahel upad zaznamo pri primeru 3, kjer je pravilno (*Podjetje MAVRICA je uspelo na razpisu.*) označenih 89,66 % (52). Pri primeru 1 še vedno dovolj visoko (*Nastop znane skupine je bil uspešnica.*), tj. 79,31 % (46). Primer 7 je bil pravilno (*Na izpit se je prijavila tudi Ana Krajnc.*) rešen v 67,24 % (39). Upad pravih rešitev zaznamo pri primeru 4 (*Do včeraj še ni bil oddan niti en seminar.*), kjer je označilo pravilni odgovor 63,79 % (37). Primer 6 je pravilno (*Seminar naj bi oddali pred izpitom.*) rešilo 56,90 % (33) anketiranih. Manj kot polovica pa je pravilno rešila primer 9 (*Uspešnost se je povečala za 25,5 odstotka.*), tj. 46,55 % (27), in primer 10 (*Oglasite se lahko pred predavanji ali po njih.*), in sicer 43,10 % (25).

Ugotavljamo, da so največ težav predstavljali le štirje primeri, pri drugih so se napačni odgovori razporedili med 50 % in 90 %. Kljub temu je število napačnih odgovorov visoko, saj gre za osnovna jezikovna znanja.

6 Sklep

Predstavljeni rezultati študije primera, izvedene pri predmeta *Kritično mišljenje in izražanje* v 1. letniku dodiplomskega študija smeri Medijske komunikacije v študijskem letu 2022/23, podpirajo prvi cilj raziskave, in sicer ozavestiti študentke in študente glede pomena jezikovne kompetence v slovenščini (materinščini) kot orodja pri njihovem bodočem delu v medijih. Ob preglednih pojasnilih in sklicih na vire imajo možnost zapolniti vrzeli v znanju vsaj ob izbranih, v več letih ponavljajočih se napakah oz. primerih. Vsekakor pa gre le za študijo primera, v katero je bilo zajetih le 58 študentk in študentov, zato ne moremo posploševati na celotno populacijo, a rezultati, ki jih sicer spremljamo že več let, bistveno ne odstopajo. Prav tako pa z načinom predavitve in analize jezikovnih težav, zaznanih pri slovensko govorečih študentkah in študentih, ki so – le pol leta pred izvedeno raziskavo – uspešno končali srednjo šolo, tj. opravili maturo, podpiramo širši cilj raziskave, tj. pomoč učečim se slovenščine kot drugega in tujega jezika pri usvajanju slovenščine ob avtentičnih primerih/težavah, kot je to priporočeno tudi v *SEJO* (2011: 136–139, 141).

Literatura

- Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. Dostop 23. 4. 2023 na <https://centerslo.si/na-tujih-univerzah/predstavitev/>.
- Firenška resolucija o rabi jezika pri univerzitetnem poučevanju in raziskovanju, 2014. Dostop 23. 4. 2023 na <http://efnil.org/documents/resolutions/florence-resolution/slovenia>.
- Kritično mišljenje in izražanje. Dostop 23. 4. 2023 na <https://aips.um.si/PredmetiBP5/UcnaEnotaInfo.asp?UEID=9384&Jezik=&Leto=2018>.
- Tina LENGAR VEROVNIK, Nataša LOGAR BERGINC, Monika KALIN GOLOB, 2013: *Slovenščina kot strokovni jezik na slovenskih univerzah: pregled stanja ter razčlenitev pomena, načina in možnosti njene večje vključitve*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Dostop 23. 4. 2023 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/slovenski_jezik/Slovenscina_kot_strokovni_jezik_na_slovenskih_univerzah_01.pdf.
- Mojca NIDORFER ŠIŠKOVIČ, 2019: O slovenistikah in programu Slovenščina na tujih univerzah. *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu: svetovni dnevi slovenske znanosti in umetnosti – ob 100-letnici Univerze v Ljubljani*. Ur. Mojca Nidorfer Šiškovič, Simona Kranjc, Mateja Lutar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 10–14. Dostop 23. 4. 2023 na <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2019/12/Zbornik-Slovenscina-in-slovenistike-Svetovni-dnevi-2019.pdf>.
- Gjoko NIKOLOVSKI, 2022: Makedonske »muke« pri učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika. *Jezik in slostvo* 67/4, 41–56. Dostop 23. 4. 2023 na <https://journals.uni-lj.si/jezikinslostvo/article/view/12335>.
- Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025. Dostop 23. 4. 2023 na <https://e-uprava.gov.si/drzava-in-druzba/e-demokracija/predlogi-predpisov/predlog-predpisa.html?id=9904> (pdf) ali/in <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO123>.
- Janez SKELA, 2011: *Spremna beseda. Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje (SEJO)*. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva. Dostop 23. 4. 2023 na http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/razvoj_solstva/jezikovno_izobrazevanje/skupni_evropski_jezikovni_okvir_sejo/. 5–14.
- Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje (SEJO)*, 2011. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva. Dostop 23. 4. 2023 na http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/razvoj_solstva/jezikovno_izobrazevanje/skupni_evropski_jezikovni_okvir_sejo/.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Dostop 23. 4. 2023 na www.fran.si.
- Slovenski pravopis*. Dostop 23. 4. 2023 na www.fran.si.
- Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu: svetovni dnevi slovenske znanosti in umetnosti – ob 100-letnici Univerze v Ljubljani*, 2019. Ur. Mojca Nidorfer Šiškovič, Simona Kranjc, Mateja Lutar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Dostop 23. 4. 2023 na <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2019/12/Zbornik-Slovenscina-in-slovenistike-Svetovni-dnevi-2019.pdf>.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2022: Besedotvorje pri usvajanju slovenščine kot drugega in tujega jezika. *Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju*. Ur. Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 149). 210–241. Dostop 23. 4. 2023 na DOI: 10.18690/um.ff.12.2022.15.
- Nada ŠABEC, 2021: *Slovene immigrants and their descendants in North America: faces of identity*. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 144).
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. V Ljubljani: Cankarjeva založba.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: Maribor: *Slovenska slovnica*. Založba Obzorja.
- Natalija ULČNIK, Gjoko, NIKOLOVSKI, 2022: Zapisovalne težave govork in govorcev južnoslovanskih jezikov pri učenju slovenščine. *Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju*. Ur. Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna

- založba. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 149). 273–290. Dostop 23. 4. 2023 na DOI: 10.18690/um.ff.12.2022.18.
- Alenka VALH LOPERT, 2017: Lektoriranje kot učinkovita metoda učenja maternega jezika (za študente nesloveniste). *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo: ob 80-letnici Jožeta Lipnika*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 119). 76–93.
- Alenka VALH LOPERT, 2019: Kultura govora za študente Medijskih komunikacij (UM FERI). *Govor v pedagoški praksi*. Ur. Katarina Podbevšek, Nina Žavbi. 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 131–139. Dostop 23. 4. 2023 na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/view/185/283/4891-1>.
- Alenka VALH LOPERT, 2022: Pravopisne zagate študentov programa Medijske komunikacije: študija primera. *Slavistična prepletanja* 1. Ur. Gjoko Nikolovski, Natalija Ulčnik. 1. izd. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 135–154. Dostop 23. 4. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/view/140/884/2197-1>.
- Melita ZEMLJAK JONTES, Alenka VALH LOPERT, 2016: Pismenost v teoriji in praksi: temeljni cilj slovenskega institucionalnega izobraževalnega sistema. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije. Series historia et sociologia* 26/1, 95–106. Dostop 23. 4. 2023 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-I87BZEO0>.
- Peter WEISS, 2013: *Branje in pisanje decimalno zapisanih števil*. Dostop 23. 4. 2023 na <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/378/branje-in-pisanje-decimalno-zapisanih-stevila>.

USVAJANJE SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA IN TUJEGA JEZIKA S POUDARKOM NA PRAVOREČJU

MELITA ZEMLJAK JONTES, SIMONA PULKO

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
melita.zemljak@um.si, simona.pulko@um.si

Prispevek prinaša pregled zakonodaje s področja izobraževanja otrok in učencev tujcev in priseljencev, prikaz večjezičnosti in jezikovne ozaveščenosti, pomena razvijanja transdisciplinarne pismenosti in možnosti za njeno razvijanje, vlogo sporazumevanja v slovenščini kot drugem in tujem jeziku s poudarkom na pravorečju, tj. na glasovnem zavedanju. Analiza vsebuje komentarje in primere aktivnosti (med drugim projekta DEAL), zlasti tistih s poudarkom na razvijanju pravorečne zmožnosti.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.11](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.11)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
poučevanje slovenščine kot
drugega in tujega jezika,
jezikovne kompetence,
transdisciplinarna
pismenost,
pravorečje,
DEAL

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.11](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.11)

ISBN
978-961-286-854-3

LEARNING SLOVENE AS A SECOND AND FOREIGN LANGUAGE WITH A FOCUS ON STANDARD PRONUNCIATION

MELITA ZEMLJAK JONTES, SIMONA PULKO

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
melita.zemljak@um.si, simona.pulko@um.si

Keywords:

teaching Slovene as a
second and foreign
language,
language competence,
transdisciplinary literacy,
standard pronunciation,
DEAL.

The paper provides an overview of the legislation in the field of education of foreigners and immigrants among children and students, the presentation of multilingualism and linguistic awareness, the importance of developing transdisciplinary literacy and the possibilities for developing transdisciplinary literacy, the role of communication in Slovene as a second and foreign language with a focus on standard pronunciation, i.e. phonological awareness. The analysis contains comments and examples of activities (including the DEAL project), focusing on the development of standard pronunciation.

1 Zakonodaja s področja izobraževanja otrok in učencev tujcev in priseljencev¹

Zakonodajo, ki vključuje tudi izobraževanje otrok in učencev tujcev in priseljencev, učeč tujk in priseljenk, delimo na splošno in šolsko. Med splošno uvrščamo mednarodne dokumente in splošno slovensko zakonodajo, pri čemer velja za učenje jezika izpostaviti zlasti dva, tj. *Skupni evropski jezikovni okvir* (2011, v nadaljevanju SEJO) in *Ključne kompetence za vseživljenjsko učenje: evropski referenčni okvir* (2018). V okvir splošne slovenske zakonodaje sodijo *Ustava Republike Slovenije* (1991), *Zakon o tujcih* (Uradni list RS, št. 1/18 – uradno prečiščeno besedilo, 9/18 – popr. in 62/19 – odl. US) in *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o tujcih (ZTuj-2F)* (2021).

V okviru šolske zakonodaje velja upoštevati sledeče dokumente: *Belo knjiga o vzgoji in izobraževanju* (2011), *Zakon o osnovni šoli* (2006; z uradnim prečiščenim besedilom 2016) in *Pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja* (2013); poleg teh pa še: *Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji* (2007), *Smernice za izobraževanje otrok tujcev v vrtcih in šolah* (2009), *Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrte in šole* (2012), *Vključevanje otrok priseljencev v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem* (2017), *Predlog programa dela z otroki priseljenci za področje predšolske vzgoje, osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja* (2018) in *Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole* (2019).

2 Večjezičnost in jezikovna ozaveščenost

Okolje učečih se s slovenščino kot drugim in tujim jezikom je večjezično in večkulturno, zato je pri poučevanju in učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika smiselno upoštevati večjezičnost in jezikovno ozaveščenost. Učeči se, učeče se namreč v družini uporabljajo en jezik ali več jezikov, različnih tako od jezika izobraževanja kot tudi od jezika okolja. Izobraževalni sistem mora podpirati večjezičnost učečih se in jim zagotovljati kontinuirano skrb za razvoj večjezičnosti.²

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa akad. prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Kompetenca večjezičnosti je tesno povezana s kompetenco pismenosti (UL EU 2018/C 189: 8), katere temelj predstavljajo razvita sposobnost razumevanja, zmožnost ustrezno se izraziti in razložiti koncepte, izraziti misli, čustva in dejstva s pomočjo štirih sporazumevalnih dejavnosti, tj. poslušanja, govorjenja, branja in pisanja (torej

Za učinkovito komunikacijo je pomembno, da učečim se zagotavljamo uporabo vseh jezikov, ki jih znajo.

Za doseg ciljne večjezičnosti morajo učeči se in učeče se med drugim razviti jezikovno zavest. Jezikovna zavest obsega zavedanje o obstoju različnih jezikov (gre torej za jezikovno raznolikost), pri čemer je pomembno preseganje predsodkov o različnih jezikih. Vsekakor je pri učečih se treba spodbujati zanimanje za druge jezike. Pri tem ne gre prezreti metajezikovnega zavedanja kot zavedanja o jeziku kot o sistemu, o njegovih elementih in pravilih, s čimer učeči se, učeče se zaznavajo, tudi usvajajo značilnosti jezikovne strukture v različnih jezikih in povečujejo učinkovitost njihove rabe (Cvikić, Oreški, Turza-Bogdan 2020: 12).

3 Projekt *Razvoj pismenosti in učenje jezika za mlajše učence v jezikovno manj ugodnih okoljih* (DEAL)

Projekt Erasmus + K2 *Razvoj pismenosti in učenje jezika za mlajše učence v jezikovno manj ugodnih okoljih* (DEAL) so med 1. 10. 2018 in 30. 9. 2020 izvajale tri visokošolske institucije in ena osnovna šola iz treh držav: nosilka projekta je bila Pedagoška fakulteta Univerze v Zagrebu, Hrvaška (Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), projektne partnerice pa so bile: Osnovna šola Ivana Gundulića iz Zagreba, Pedagoška fakulteta Univerze v Skopju in Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru. Sodelujoči v projektu so gradiva pripravili v treh jezikih držav partneric, tj. hrvaščini, makedonščini, slovenščini, in v angleščini kot jeziku premostitve jezikovnih preprek. Vsa gradiva so prosto dostopna so na spletni strani Filozofske fakultete Univerze v Mariboru (<https://project-deal.eu/sl/naslovna-3/>).

Vsaka projektna partnerica je za svojo državo najprej izvedla intervjuje z izobraževalci in izobraževalkami v formalni,³ neformalni⁴ in informalni⁵ obliki učenja jezika. V Sloveniji smo opravili 15 intervjujev: 6 z zaposlenimi v formalnem izobraževanju, 4 s sodelujočimi v formalnem in neformalnem izobraževanju, 2 s sodelujočimi v neformalnem izobraževanju, 1 s sodelujočim v neformalnem in informalnem izobraževanju, ter z dvema sodelujočima na vseh treh ravneh izobraževanja. Skupne ugotovitve intervjujev so se nadaljnji izvedbi projekta večkrat potrdile, hkrati pa so predstavljale pomembne iztočnice pri oblikovanju vseh

³ Formalno izobraževanje je izobraževanje, ki pripelje do formalno potrjenih izobraževalnih rezultatov, kot so dosežena stopnja izobrazbe (npr. diploma ali poklicna kvalifikacija). V uradnih dokumentih je formalno izobraževanje opredeljeno kot proces učenja, ki vodi k pridobitvi formalne, javnoveljavne izobrazbe, kar pomeni, da se spremeni posameznikov, posameznic in izobraževalnih ali kvalifikacijski status, in ki dajejo javnoveljavno diplomu, spričevalo ali certifikat. Praviloma poteka v organiziranem in strukturiranem okolju (v šoli oz. centru za izobraževanje ali na delovnem mestu) in je izrecno pojmovano kot učenje ali izobraževanje (glede na cilje, čas ali vire). Formalno izobraževanje je z vidika učečega se, učeče se načrtno in vodi k vrednotenju in formalnemu potrjevanju izkazanih rezultatov učenja.

Tri temeljne značilnosti formalnega izobraževanja, kot jih opredeljuje UNESCO, so: 1) Formalno izobraževanje je strukturirano, časovno urejeno in ga organizirajo ter izvajajo šole. 2) Vsako formalno strukturirano in organizirano izobraževanje je izobraževanje z jasno opredeljenimi vlogami učitelja, učiteljice in učečih se. 3) Izobraževalni programi zahtevajo vpis in registracijo učečih se (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367542>).

⁴ Pojem neformalnega izobraževanja je vpeljal Philip Coombs leta 1968. Zanj ta predstavlja vsako organizirano izobraževalno dejavnost izven formalnega sistema izobraževanja, namenjeno izbranim učečim se za zadovoljevanje določenih učnih ciljev in je z vidika učečega se, učeče se načrtno. Rezultati neformalnega izobraževanja se lahko vrednotijo in vodijo v potrjevanje (certifikacijo). Neformalno izobraževanje včasih označujemo tudi kot polstrukturirano učenje. Za razliko od formalnega izobraževanja ne vodi do javnoveljavne (formalne) izobrazbe. Lahko je tudi izobraževanje, kjer vlogi učitelja, učiteljice in učečega se, učeče se nista jasno razmejeni oz. kjer se učeči se, učeča se uči sam, sama. Neformalno izobraževanje ni nujno institucionalizirano, predvsem pa za razliko od formalnega izobraževanja ne daje spričevala ali diplome. Številni avtorji razne oblike neformalnega izobraževanja povezujejo s pojmom vseživljenjskega učenja. Razvoj sodobnega sveta vse bolj poudarja sposobnosti posameznika, posameznice, da se nenehno prilagaja hitrim spremembam, saj spreminjajoča se ekonomska, tehnološka in socialna okolja zahtevajo nove veščine, znanje in fleksibilnost. Prav zaradi tega je potrebno, da se posameznik, posameznica nenehno dodatno izobražuje in usposablja (pogosto neformalno). Neformalno izobraževanje zajema različne oblike (npr. seminarji, tečaji, predavanja, delavnice, organizirano samostojno učenje in druge vrste učenja). Programi neformalnega izobraževanja so pogosto veliko bolj specifični v primerjavi s formalnim izobraževanjem, hkrati pa posamezniku, posameznici omogočajo več izbirstnosti in fleksibilnosti.

Ločnica med formalnim in neformalnim izobraževanjem je izjemno fleksibilna, saj lahko npr. tudi samoizobraževanje predstavlja del formalnega izobraževanja, če v okviru tega sledimo izobraževalnemu programu, ki ga zaključimo s predpisanimi opravljenimi izpiti. S tem izkazujemo obvladovanje predpisanih znanj in spretnosti ter si pridobimo formalno izobrazbo. Prav tako lahko k formalnemu izobraževanju umestimo tudi izobraževanje na daljavo, če je to izvedeno skladno s sprejetimi izobraževalnimi programi.

⁵ Informalno oz. priložnostno učenje je učenje, ki se ne izvaja organizirano ali strukturirano, upoštevajoč učne cilje ipd. Poteka lahko na delovnem mestu, v krogu družine krogu, v prostocasnih dejavnostih. Z vidika učečega se, učeče se izvaja nenačrtovano. Priložnostno učenje se praviloma ne zaključí z uradno listino, čeprav se tovrstno znanje lahko izkazuje ter vrednoti in priznava v procesu priznavanja že pridobljenega znanja. Pogosto ga povezujejo z izkušnjskim učenjem ali naključnim učenjem. Za to vrsto učenja je značilno učenje iz neposrednega socialnega in/ali fizičnega okolja, najpogostejša učna metoda pa je prav izkušnjsko učenje. Poteka spontano, praviloma ni posebej načrtovano in tudi ne nadzorovano; pogosto se pojavlja kot vzporedna, alternativna oblika drugih dejavnosti, kot so npr. socialno delo, treningi, popoldanske prostocasne aktivnosti, delo v okviru društev, klubov. Tesno je prepleteno s kulturo in vsakdanjim življenjem, kjer se pojavlja. Tovrstno učenje predstavlja pomemben del vseživljenjskega učenja, s pomočjo katerega posameznik, posameznica oblikuje stališča, razvija vrednote, krepi spretnosti in usvaja znanje s pomočjo vsakdanjih izkušenj, različnih izobraževalnih spodbud in dražljajev v svojem okolju, družini, skupnosti.

načrtovanih aktivnosti. Na podlagi opravljenih intervjujev smo sodelujoči v projektu prepoznali različne izzive, pred katere so postavljeni izobraževalke, izobraževalci v formalnem, neformalnem in informalnem izobraževanju, prav tako pa so bili izpostavljeni segmenti, potrebni prenove, preoblikovanja, posodobitve.

O podobnih ugotovitvah o stališčih otrok priseljencev v svoji raziskavi razpravlja Sonja Rutar (2018: 119): »/O/troci priseljenci, vključeni v raziskavo, pri svojih vrstnikih ne cenijo zgolj njihovega odnosa z namenom vzpostavljanja prijateljstva, pač pa tudi odnos z namenom zagotavljanja učne uspešnosti. Prav zato je bilo mogoče vse odgovore povezati z dvema kategorijama, in sicer s socialno-emocionalnimi in spodbudnimi učnimi interakcijami.«

Izkazuje se, da kulturne razlike seveda obstajajo, zato je nujno uzavestiti, da se socialna resničnost ljudi iz različnih kulturnih okolij v nekaterih vidikih razlikuje. Nekaj, kar je v večinski kulturi samoumevno, običajno, za priseljence, priseljenke in tujce, tujke včasih ni, in obratno. Poznati in upoštevati je treba, od kod učeči se, učeča se prihaja, okoliščine odraščanja (pretekle in sedanje), upoštevajoč različne inkluzivne prakse (npr. prehranjevalne navade, družinski odnosi, vrednote, religija, razmišljanjski in vedenjski vzorci). Razumevanje osnovnih kulturnih izhodišč omogoča lažje premagovanje kulturnih razlik, sploh v izobraževalnem prostoru, saj obstaja pomembna razlika v tem, ali je nekdo prišel v Slovenijo na lastno željo (npr. zaradi usvajanja jezika, izmenjave, obiska bližnjih) ali je selitev posledica ekonomske migracije (staršev ali celotne družine).

V projektu DEAL sta bila ob upoštevanju vseh treh položajev učenja še posebej izpostavljena informalni in neformalni položaj (na pomanjkanje slednjih dveh so opozorili vsi sodelujoči, sodelujoče v raziskavi). V okviru projekta je nastala in bila objavljena *Zbirka primerov dobre prakse: Razvoj pismenosti in učenje jezika za mlajše učence v jezikovno manj ugodnih okoliščinah z vzorčnimi primeri učenja jezika otrok v manj ugodnih jezikovnih okoliščinah vseh sodelujočih držav*. Temeljni del projekta predstavlja 80 transdisciplinarnih aktivnosti za razvoj pismenosti in učenja jezika. Vsaka aktivnost vsebuje spodbude za pripravo in izvedbo aktivnosti ter vsa gradiva, potrebna za samo izvedbo. Vsi opisi aktivnosti in spodbud ter drugih gradiv za izvajanje transdisciplinarnih aktivnosti so pripravljene v štirih jezikih: slovenskem, angleškem, hrvaškem in makedonskem. Zbrani so v prosto dostopni računalniški

bazi, struktura Baze in način iskanja po njej pa sta predstavljena v priročniku in v krajšem, prosto dostopnem video posnetku (<https://project-deal.eu>).

Temeljni cilj Projekta DEAL je pomagati otrokom, ki so zaradi svojih jezikovnih in kulturoloških posebnosti v neugodnem položaju, z namenom uporabe lastnih izkušenj učenja, ne glede na položaj (formalni, neformalni, informalni), okoliščine ali temo, tudi za razvoj pismenosti in obvladovanje jezika.

Pomemben rezultat projekta je Priročnik, ki je v pomoč vsem izvajalcem, izvajalkam aktivnosti, saj predstavlja natančen in pregleden vodnik za enostavnejšo uporabo Baze. Zasnovan je kot pomoč vodjem aktivnosti ne glede na njihove formalne kompetence za poučevanje jezika; pri tem jim nudi osnovne informacije o teoretičnih izhodiščih, na katerih so zasnovane projektne aktivnosti.

V okviru projekta je bil poseben poudarek namenjen promoviranju pozitivnih plati usvajanja jezika, pri čemer je v ospredje postavljena socialna inkluzija otrok. Pri tem smo upoštevali naslednja izhodišča: razvijanje pismenosti, možnosti povezovanja različnih področij učenja (transdisciplinarnost), večjezičnost in jezikovna ozaveščenost, razvijanje medkulturne kompetence, upoštevanje različnih oblik učenja (posrednih in neposrednih), kot pomembna elementa pa sta bila upoštevana tudi inovativnost in igrifikacija (s poudarkom na vključevanju didaktičnih iger).

3.1 Od monodisciplinarnosti do transdisciplinarne pismenosti

Za učinkovit in vsesplošen razvoj kompetenc je treba od monodisciplinarnosti preiti k razvijanju transdisciplinarne pismenosti. Učeče se, ki jim je slovenščina drugi ali tuji jezik, je treba pri vseh predmetih opozarjati na besedišče in jezikovne značilnosti, ki so za neko področje pomembne; zavedati se je namreč treba, da slovenščina ni samo učni predmet, pač pa je tudi učni jezik. Ob razumevanju terminologije posameznega strokovnega področja je nujno, da učeči se, učeča se razvija tudi splošno stopnjo jezikovnokomunikacijskih sposobnosti. Ravno zato je bil pri oblikovanju projektne aktivnosti eden od ključnih ciljev, da je sicer v vsaki aktivnosti jasno opredeljen jezikovnokomunikacijski cilj, ob njem pa aktivnosti razvijajo tudi druge vrste pismenosti (npr. družboslovno, medkulturno). Vse to je moč udejaniti z vključevanjem različnih področij učenja oz. s tako oblikovanimi

aktivnostmi, da te bodisi s temo bodisi z rezultati posegajo na različna strokovna ali umetniška področja.

Transdisciplinarnost se v aktivnostih kaže z različnimi možnostmi medpredmetnih povezav (npr. šport, likovna umetnost, matematika, etika) in z usmerjenostjo aktivnosti v razvijanje različnih vrst pismenosti (kot so bralna, medijska, digitalna, večjezična in večkulturna pismenost).

Zaradi večjezičnega in večkulturnega okolja učečih se smo pri snovanju aktivnosti upoštevali okoliščine spodbujanja oz. podpiranja večjezičnosti z namenom uporabe vseh jezikov, ki jih uporabljajo, da bi se učinkovito sporazumevali in sporazumeli. Prav tako je ena izmed pomembnih nalog izobraževalnega sistema zagotavljati priložnosti za razvoj večjezičnosti.

3.2 Aktivnosti za razvoj transdisciplinarne pismenosti

Pri oblikovanju aktivnosti v okviru projekta DEAL je bila posebna pozornost namenjena njihovi ustreznosti za razvoj večjezičnosti, pa tudi učinkovitosti za razvoj jezikovne zavesti. Tako so bile vse aktivnosti zasnovane z namenom spodbujati učenje uradnih jezikov držav, sodelujočih v projektu. Pri tem velja poudariti, da je večina aktivnosti zasnovana tako, da spodbujajo učeče se tudi pri učenju maternega jezika in učenju tujih jezikov (vse aktivnosti so namreč pripravljene tudi v angleščini). Tako lahko angleško zapisane aktivnosti uporabimo pri prenosu pomena, saj vodja aktivnosti najpogosteje ne pozna maternega jezika učečega se, učeče se. Aktivnosti so praviloma iste v vseh štirih jezikih, nekateri manjši deli aktivnosti pa se prilagajajo specifikam posameznega jezika (npr. aktivnost *A 10 Povezovanje črke*, saj predstavlja osnovo te aktivnosti abeceda določenega jezika, kar lahko prenesemo oz. prilagodimo za kateri koli jezik. V jezikovno heterogenih skupinah učečih lahko isto aktivnost uporabimo za razvijanje jezikovne zavesti v različnih jezikih (npr. v materni jezik učečih se in v jezik izobraževanja ali v tuji jezik). Poleg jezika pa je velikokrat tudi kulturno ozadje tisto, ki je drugačno kot pri drugih učečih, zato jim je treba zagotoviti čim več priložnosti za učenje in srečevanje z drugimi kulturami ter vsem omogočiti izmenjavo kulturnih izkušenj in znanja. Zato bi moral biti pomemben cilj izobraževalnih dejavnosti tudi razvoj medkulturne zmožnosti, tj. sposobnosti ustrezne komunikacije s pripadniki, pripadnicami druge kulture. Medkulturna zmožnost predstavlja pomemben sestavni del oblikovanja identitete večjezičnih ljudi

in njihovega osebnostnega razvoja, zato bi moral biti razvoj medkulturne zmožnosti sestavni del vsakega namenskega učenja jezikov. Vendar pa se jezika ne učimo samo usmerjeno v izobraževalnem sistemu v okviru formalnega izobraževanja, zato je smiselno izkoristiti vsako priložnost v okviru neformalnega in informalnega, tudi kot so igra, druženje, klepet na avtobusu. Tako je bilo eno temeljnih vodil oblikovanja aktivnosti v projektu njihova možnost izvedbe v vseh okoliščinah. Pomen uporabe vsake situacije učenja za razvoj jezikovnokomunikacijskih sposobnosti je poudarjen tudi v dokumentih Sveta Evropske unije (UL EU 2018/C 189: 8). Pomembno je poudariti, da se lahko vse tri oblike učenja izvajajo v okviru formalnega izobraževanja: formalno v razredu, neformalno na ekskurziji, pri obisku muzeja ali športnega dogodka in informalno med rekreativnim odmorom, v šolski knjižnici in pri vseh oblikah druženja.

3.3 Inovativnost, kreativnost in igrifikacija

Eno od osnovnih izhodišč pri načrtovanju aktivnosti je bilo, da bi bile aktivnosti za učeče se privlačne in zanimive, spodbujajo naj njihovo aktivno sodelovanje in obvladovanje jezika skozi igro in zabavo. Pri snovanju nam je pomemben kriterij predstavljala kreativnost, in sicer ne zgolj v načinu, kako je aktivnost oblikovana, ampak v motiviranju učečih se k jezikovni kreativnosti. Tako lahko aktivnost z elementi igrifikacije omogoča več ponovitev, ne da bi se učeči se in učeče se pri tem dolgočasili, večkratna ponovitev pa omogoča boljše pomnjenje. V del aktivnosti smo z namenom motivacije vključili tudi elemente tekmovanja (npr. aktivnost *A 79 Razburljiva tekma*). Inovativnost, kreativnost in igrifikacijo smo želeli vključiti kot pomembne elemente pri usvajanju jezika in pismenosti v povezavi z vsemi področji v projektu pripravljenih aktivnosti. Tako je v posamezni aktivnosti jezik zelo pogosto povezan s področji umetnosti, glasbe, športa ali naravoslovnih vsebin.

4 Sporazumevanje v slovenščini kot drugem ali tujem jeziku

Učeče se, ki jim je slovenščina drugi ali tuji jezik, spremljata tako drugačen jezik kot običajno tudi drugačno kulturno ozadje od jezika in kulturnega ozadja drugih učečih se v izobraževalnem sistemu, v katerega so vključeni. Pri tem jim je nujno zagotoviti čim več priložnosti za učenje in srečevanje z različnimi kulturami ter vsem vključenim v izobraževanje omogočiti izmenjavo kulturnih izkušenj in znanja, torej

razvijanje medkulturne zmožnosti kot sposobnosti ustreznega komuniciranja s pripadniki in pripadnicami drugih/drugačnih/različnih kultur.

Sporazumevanje v slovenščini kot drugem ali tujem jeziku pa vendarle ne zajema zgolj opazovanja podobnega in različnega med kulturami ter seznanjanja z različnimi kulturami, poudarjati in uzaveščati pri vseh učečih je treba tudi pomen razvijanja pozitivnega odnosa do različnih kultur, razvijati spretnost kulturološko ustreznega dialoga ter zavedanja sebe in drugih. Medkulturna zmožnost je tako pomemben sestavni del oblikovanja identitete, osebnostnega razvoja posameznika, posameznice, zato bi moral biti razvoj medkulturne zmožnosti sestavni del vsakega namenskega učenja jezikov. Ob tem je smiselno upoštevati dejstvo, da lahko usvajamo jezik kjer koli in kadar koli (formalno, neformalno, informalno), ob tem pa razvijamo tudi medkulturno zmožnost.

Kot ne ravno zanemarljivo okoliščino sporazumevanja je prav, da upoštevamo tudi večslojnost govora glede na njegovo socialno zvrstnost. Učeči se, učeče se predvsem pri formalnem in deloma tudi neformalnem učenju slovenščine kot drugega ali tujega jezika usvajajo javni govor kot jezik skupnosti predvsem v knjižni socialni zvrsti, javni govor dojemajo kot kolektivno identiteto, hkrati pa se seznanjajo s kompleksnostjo vpliva narečnega (predvsem glasovja, oblikoslovnih značilnosti in besedja) na knjižno normo in tudi njeno postopno spreminjanje. Predvsem pri informalnem učenju slovenščine kot drugega ali tujega jezika pa je v ospredju usvajanje neknjižnega govora okolja, seznanjanje s posameznikovo, posameznično jezikovnogovorno pripadnostjo regiji.

4.1 Glasovno zavedanje

Posameznikovo, posameznično kronološko razvojno najprej jezikovno govorno, nato pa še pisno ustrezno besedilo predstavljata pomembno izkaznico, podobo posameznika, posameznice. Pri tem je najprej temeljno fonološko oziroma glasovno zavedanje, ki predstavlja zgolj eno od ravni jezikovnega zavedanja, a ima v abecednem sistemu pisave osrednjo vlogo pri učenju branja in pisanja. V strokovni literaturi je glasovno zavedanje opredeljeno različno natančno, večinoma pa kot zavedanje odnosa med tiskano besedo in njeno reprezentacijo (npr. Jelenc 1997: 293), ki zajema splošno zavest o našem govorjenem jeziku. Pečjak (2004: 10) k

spodobnostim glasovnega zaznavanja prišteva sposobnosti glasovnega razločevanja, glasovnega razčlenjevanja in rimanja.

Glasovno zavedanje kot metajezikovna sposobnost glasovnega procesiranja jezika je enovita delna spretnost branja in pisanja, ki se kaže in jo je treba razvijati na vseh strokovnih področjih, ne zgolj na področju maternega, pač pa tudi drugega oz. tujega jezika, in sicer na vseh ravneh izobraževanja. Sestavljena je iz različnih ravni, ki so hierarhično razporejene glede na zahtevnost miselne operacije, potrebne za njihovo izvedbo. Posamezne ravni se kronološko razvijajo in so pogojene z miselnim razvojem učečih se (Zemljak Jontes, Bednjički Rošer 2020: 107–136).

Ključna elementa razvijanja glasovnega zavedanja sta (a) glasovno razločevanje, ki zajema razločevanje enot različnih velikosti, npr. dolgih/kratkih povedi, besed, njihovih manjših delov, tj. zlogov, zavedanje glasov in fonemov, ter (b) glasovno razčlenjevanje, ki vključuje občutljivost za glasovno strukturo jezika in zavestno sposobnost razločevanja, združevanja in upravljanja glasovnih enot različnih velikosti. Poleg tega sta torej pomembna tudi poznavanje in uporaba knjižnega naglasa ter knjižne izreke.

Zavedanje glasov in fonemov drugega oz. tujega jezika je zelo pomembno, saj v povezavi s principom pretvarjanja v zapisani jezik grafemov omogoča celovito slušno/govorno-vidno/zapisano komunikacijo s ciljem sporazumevanja. Učečim se lahko tako prikaz črk slovenske abecede s prevzetimi in slovenščini glasovno, oblikovno in naglasno prilagojenimi besedami predstavlja pomembno povezavo in s tem primerjavo z glasovnim in fonemskim ustrojem maternega jezika (npr. *A – avgúst, ávtobus, C – cénter, cigaréta, F – fotografija, fílm, J – jóga, jógurt, M – máma, muzéj, Š – študéntka, šampón*). Pri tem je treba posebej izpostaviti razlike v kvaliteti naglašanih *e* in *o*, (ne)zapis sicer izgovarjanega polglasnika, med zapisanimi črkami slovenskih knjižnih fonemov edino dvočrkovje *dž* ter razlike v kvantiteti naglašanih (širokih) samoglasnikov. Prim. sliko 1.

DEAL
Development of Literacy and Language Learning for Disadvantaged Young Learners

Ime aktivnosti: Muu ali hov hov

Cilji aktivnosti:

- prepoznavanje besed za živali
- prepoznavanje živalskih glasov
- povezovanje slike z besedo

Osnovna starost: 3 – 5, 6 – 8
Tema: živali

Kontekst učenja: neformalni
Gradivo, potrebno za izvedbo aktivnosti: fotografije živali na kartici (na voljo v bazi), besede za živali (na voljo v bazi), seznam glasov živali (za vodjo)

Korelacija: naravoslovje, družboslovje
Predvideno trajanje: do 20 minut
Časovna prilagodljivost: da
Uporaba tehnologije: ne
Oblika aktivnosti: v dvojicah

Rezultati:

- otrok zna poimenovati živali na fotografiji
- otrok prepozna (prebere) besedo za žival
- otrok prepozna živalske glasove in jih pravilno poveže z živalmi.

Usmerjenost v vrsto pismenosti: naravoslovna pismenost, vizualna pismenost

Potek aktivnosti:

Priloga:
Vodja pripravi kartice s fotografijami živali in besedami za živali, ki so na voljo v bazi. Poleg kartic pripravi seznam živalskih glasov.
Opomba: Za mlajše otroke vodja pripravi samo slike v parih (dve kravi, dva psa), ker bodo otroci izvajali dejavnost na podlagi slike. Za starejše otroke vodja pripravi slike in ujemajoče se besede za živali. Polovica otrok bo imela fotografije in druga polovica kartice z besedami.

Temeljno izvajanje aktivnosti:
Vodja pristopi k otroku s škatlo v roki. Otrok izvleče kartico s fotografijo ali z besedo. Ko imajo otroci svoje kartice, morajo začeti oponašati glasove na kartici in najti svoj par. Če otrok ne ve, kako se oglašajo živali, lahko vpraša vodjo. Otroci na mizo polagajo ujemajoče se kartice (sliko in besede).

Nadaljevanje aktivnosti: /

Gradivo za bazo:

- kartice s fotografijami živali: mačka, pes, krava, ovca, kokoš/petelin, piščanec, vrabček, žaba, miška, čebela, konj/osel, raca,
- kartice z besedami za živali: mačka, pes, krava, ovca, kokoš/petelin, piščanec, vrabček, žaba, miška, čebela, konj/osel, raca
- seznam živalskih glasov: mijav, hov hov, muu, bee, kokodak/kikiriki, pi-pi, čiv-čiv, rega kvak, cvil, bzzz, i-ha-ha, i-a, ga-ga

List of animal sounds

EN
maček: vroomf, meow, haa, thurboodoo/cack/caw-doo-die-die, peep, chirp, chirp, ribbit, ribbit, squeak, bzzzz, neigh/ia-ia, quack-quack

HR
mijav: vau-vau, muu, beee, kolo da, kukuriku, žv-žv: kre-kre, cju-cju, zzzz, ihaa, krah-ka

NK
mijav: aa-aa, nyuu, beee, kokodak, kyyuraky, um-um, kre-ke, hu-uu, ny-ny, ha-oo-aa, ee-ee

SL
mijav: hov hov, muu, bee, kolo-dak/kikiriki, pi-pi, čiv-čiv: rega kvak, cvil, bzzz, i-ha-ha, i-a, ga-ga.

Slika 2: Aktivnost 3 (Muu ali hov hov)

Vir: <https://drive.google.com/file/d/1J0nGrzACK5gnTEyVPxN16MZUgdbZnGz4/view>

Literatura

- Lidija CVIKIĆ, Predrag OREŠKI, Tamara TURZA-BOGDAN, 2020: *Priročnik za vodje aktivnosti*. Zagreb. Dostop 22. 4. 2023 na https://project-deal.eu/wp-content/uploads/2020/09/PRIRUCNIK_SLOVENSKI_2.pdf.
- Dragica HARAMIJA (ur.), 2020: *Gradniki bralne pismenosti: teoretična izhodišča*. Maribor: Univerzitetna založba UM: Pedagoška fakulteta; Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostop 22. 4. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/515>.
- Mojca JELEN MADRUŠA, Ivana MAJČEN, 2018: *Predlog programa dela z otroki priseljenci za področje predšolske vzgoje, osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja*. Projekt: Soočenje z izzivi medkulturnega sobivanja. Dostop 21. 4. 2023 na <http://www.medkulturnost.si/wp-content/uploads/2018/09/Predlog-programa-dela-z-otroki-priseljenci.pdf>.
- Dora JELENC, 1997: Pomen fonološkega zavedanja za začetno branje in pisanje otrok s posebnimi potrebami. *Uresničevanje integracije v praksi*. Ur. Karl Destovnik. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije. 288–296.
- Mihaela KNEZ, 2009: Jezikovno vključevanje (in izključevanje) otrok priseljencev. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike/The Infrastructure of the Slovene Language and Slovene Studies*. Ur. Marko Stabej. (Obdobja, 28). Ljubljana. 197–202. Dostop 20. 4. 2023 na <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/28-Knez.pdf>.
- Sonja PEČJAK, 2004: Dejavniki začetnega učenja branja in pisanja. *ABC igralnica: priročnik za učitelje*. Ur. Marija Grginič, Maja Zupančič. Domžale: Izolit.

- Nataša PIRIH SVETINA, 2005: *Slovenščina kot tuji jezik*. Domžale: Izolit.
- Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole*. Dostop: 20. 4. 2023 na http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2019/programi/media/pdf/smernice/cistopis_Smernice_vkljucevanje_otrok_priseljencev.pdf.
- Marko STABEJ, 2004: Slovenščina kot drugi/tuji jezik in slovensko jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo* 49/3–4, 5–16. Dostop 24. 4. 2023 tudi na <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-0BALQN20/f6626e9a-dc3f-4c2f-956c-5953414a9fb1/PDF>.
- Marjanca Ajša VIŽINTIN, 2017: *Medkulturna vzgoja in izobraževanje: vključevanje otrok priseljencev*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.
- Melita ZEMLJAK JONTES, Barbara BEDNJIČKI ROŠER, 2020: 4. gradnik: Glasovno zavedanje. *Gradniki bralne pismenosti: teoretična izhodišča*. Ur. Dragica Haramija. Maribor: Univerzitetna založba UM: Pedagoška fakulteta; Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostop 21. 4. 2023 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/515.107-136>.

Vir

- Projekt DEAL, 2020: *Razvoj pismenosti in učenje jezika za mlajše učence v jezikovno manj ugodnih okoliščinah*. Dostop 21. 4. 2023 na <https://project-deal.eu/sl/naslovna-3/>.

ANALIZA RABE SAMOSTALNIKOV MOŠKEGA SPOLA PRI TUJIH ŠTUDENTKAH IN ŠTUDENTIH UNIVERZE NA PRIMORSKEM

KLARA ŠUMENJAK, JANA VOLK

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper, Slovenija
klara.sumenj@fhs.upr.si, jana.volk@fhs.upr.si

V prispevku se najprej posvetimo učenju slovenščine kot tujega jezika na Univerzi na Primorskem in možnostim za njeno učenje. Na kratko predstavimo temeljne težave, ki jih imajo učeči se, skupine, ki se slovenščino učijo, težave, s katerimi se srečujejo študentke in študenti iz osrednjejužnoslovenskega prostora, natančneje pa se osredotočimo na težave, ki jih imajo pri rabi samostalnikov moškega spola. Ker je bila analiza, ki predstavlja osrednji del prispevka, izvedena med tujejezičnimi študentkami in študenti Univerze na Primorskem, opišemo kratko zgodovino poučevanja slovenščine kot drugega in tujega jezika na tej ustanovi. V poglavju Jezikovno testiranje opišemo faze analize produkcije učečih se slovenščine kot drugega in tujega jezika. Najobsežnejši del prispevka pa predstavlja opis uporabljene metodologije in interpretacija dobljenih rezultatov.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.12](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.12)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
slovenščina kot drugi in
tuji jezik,
samostalniki,
neobstojni polglasnik,
podaljševanje osnove z -f-
in -t,
preglas,
Univerza na Primorskem

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.12](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.12)

ISBN
978-961-286-854-3

Keywords:

Slovene as a second and foreign language, nouns, unsustained reduced vowel, extension of the base with *-j-* and *-t-*, vowel mutation, University of Primorska

ANALYSIS OF THE USE OF MASCULINE NOUNS BY FOREIGN STUDENTS OF THE UNIVERSITY OF PRIMORSKA

KLARA ŠUMENJAK, JANA VOLK

University of Primorska, Faculty of Humanities, Koper, Slovenia
klara.sumenjak@fhs.upr.si, jana.volk@fhs.upr.si

In this paper, we first focus on learning Slovene as a foreign language at the University of Primorska and the possibilities of learning it. We briefly present the fundamental problems faced by learners, groups learning Slovene, the problems faced by students from the central-southern Slavic area, and more specifically, we focus on the problems they face when using masculine nouns. Since the analysis, which is the central part of the paper, was conducted among foreign language students of the University of Primorska, we describe a brief history of the teaching of Slovene as a second and foreign language at this institution. In the chapter *Language Testing*, we describe the stages of analysing the production of learners of Slovene as a second and foreign language. The most extensive part of the paper is the description of the methodology used and the interpretation of the results obtained.

1 Uvod

Z migracijskimi procesi se tako v Republiki Sloveniji kot tudi zunaj njenih meja večja število zainteresiranih za učenje slovenščine kot drugega in tujega jezika (v nadaljevanju SDTJ). Prav tako se večja tudi število tujih študentk in študentov, ki se odločajo za študij v Sloveniji, čeprav se je rast v zadnjih letih umirila, namreč: »V študijskem letu 2021/22 je bilo na študiju v Sloveniji vpisanih več tujih študentov kot leto prej, vendar je bilo to povečanje na letni ravni manjše kot v prejšnjih letih. Glede na državo državljanstva jih je bilo 8.553 (5,3 % več kot leto prej), glede na državo stalnega bivališča 7.729 (1,6 % več), upoštevajoč državo srednješolske izobrazbe pa 7.842 (25,0 % več). Tuji študenti so prihajali iz več kot 120 različnih držav, a le iz štirih je bilo na študiju v Sloveniji vpisanih (ne glede na merilo države) po več kot 1.000 študentov – iz Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Severne Makedonije in Srbije« (Statistični urad RS).

Enaka je tendenca na Univerzi na Primorskem (v nadaljevanju UP), kjer je vedno več tujih študentk in študentov, ki se učijo SDTJ. Ker je zanje znanje slovenskega jezika zelo pomembno za študijski napredek in tudi za integracijo v okolje, jim na UP nudimo številne brezplačne možnosti za njegovo učenje v okviru akreditiranih predmetov, brezplačnih semestrskih tečajev, pripravljalnih tečajev in poletne šole, ki so natančneje predstavljeni v nadaljevanju. Pri procesu učenja pa so napake zelo pogoste (Pirih Svetina 2003), zato nas je zanimalo, kakšne napake učeči se delajo. V prispevku smo se osredotočili na študentke in študente iz Bosne in Hercegovine ter Srbije in ugotavljali, kakšne težave imajo pri sklanjatvenih posebnostih samostalnikov 1. moške sklanjatve. V članku izpostavimo in opišemo napake, ki jih učeči se delajo, in predstavimo možnosti, kako rezultate takih raziskav uporabimo tudi za nadaljnje delo in raziskovanje.

2 SDTJ in njeno poučevanje na UP

Tudi na UP predstavljajo študentke in študenti, omenjeni v uvodu, največje število tujih študentk in študentov, ki se učijo slovenskega jezika. Za tiste, ki študirajo na UP na študijskih programih, ki se izvajajo v slovenskem jeziku, je bilo s sklepom Senata UP z dne 15. 7. 2015 določeno, da je uspešno opravljen izpit na ravni (vsaj) A2 pogoj za vpis v drugi letnik, v primeru vpisa v višji letnik po merilih za prehode pa do vpisa v naslednji višji letnik (podrobneje v Šumenjak, Volk 2020: 464). Za tuje

študentke in študente Fakultete za humanistične študije (v nadaljevanju FHŠ) pa s sklepom Senata UP FHŠ z dne 29. 9. 2020 velja še, da morajo dokazati »znanje slovenskega jezika na nadaljevalni ravni B1 do zaključka študija«, tisti, ki se na drugostopenjskem študijskem programu »izobražujejo za poklic učitelja v osnovni ali srednji šoli, morajo do zaključka študija dokazati znanje slovenskega jezika na ravni C1« (Sklep senata 3. izredne seje Senata UP FHŠ).

Za organizacijo in izvedbo učenja slovenskega jezika skrbi Center za slovenski jezik in kulturo (v nadaljevanju CSJK UP FHŠ), ki je bil ustanovljen leta 2007 kot nova organizacijska enota UP FHŠ. V sklepu o ustanovitvi CSJK UP FHŠ je bilo navedeno, da je njegova prednostna naloga organizacija celoletnih tečajev in krajših tečajev slovenskega jezika za tuje študentke in študente ter za tiste na izmenjavi (Sklep o ustanovitvi Centra za slovenski jezik in kulturo kot nove organizacijske enote Fakultete za humanistične študije Koper). Iz podatkov Vpisne službe (glej Šumenjak, Volk 2020: 464) je razvidna tendenca po stalnem višanju števila tujih študentk in študentov, ki študirajo na UP na študijskih programih v slovenskem ali angleškem jeziku, zato CSJK UP FHŠ skrbi za organizacijo in izvedbo različnih načinov za učenje SDTJ. Iz poročila za študijsko leto 2021/22, ki so nam ga posredovali s CSJK UP FHŠ, lahko ugotovimo, da imajo tuje študentke in študenti UP številne možnosti za učenje SDTJ – tako v okviru akreditiranih predmetov kot v okviru brezplačnih pripravljalnih tečajev, tečajev za študentke in študente študijskih programov v angleškem jeziku in zaposlene ter v okviru poletne šole slovenskega jezika.

2.1 Akreditirani predmeti

UP FHŠ izvaja za celotno UP akreditirane predmete: *Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik* na ravneh A1, A2 in B1 – vsakega v obsegu 60 ur in 6 ECTS. Predmete lahko brezplačno obiskujejo vse tuje študentke in študenti UP. Zaradi boljše in učinkovitejše izvedbe predmeta so le-te prilagojene posameznim članicam, njihovim pedagoškim in znanstvenim vsebinam ter razdeljene po nivojih. Izvajanje predmeta je zelo pomemben ukrep za vključevanje tujih študentk in študentov v naše študijsko in kulturno okolje, saj jih ne seznanja zgolj z jezikom, ampak jih spozna tudi s širšim okoljem, zato predmet bistveno pripomore k hitrejši integraciji in uspešnejšemu študiju. Na ravni A1 se je v študijskem letu 2021/22 v jesenskem semestru predmet izvajal za 73 študentk in študentov v okviru treh skupin, in sicer dve skupini za

študentke in študente, ki jim je materni jezik makedonščina, ruščina ali ukrajinščina (53), ena skupina pa je bila namenjena študentkam in študentom na izmenjavi (20). V spomladanskem semestru se je predmet izvajal za še eno skupino na ravni A1 za študentke in študente na izmenjavi (bilo jih je 18). Skupaj je predmet *Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik 1 (A1)* obiskovalo 91 študentk in študentov, ki so bili razdeljeni v 4 skupine.

Na ravni A2 se je v študijskem letu 2021/2022 predmet izvajal v okviru sedmih skupin. Zaradi jezikovne specifikke (poznavanje sklonov) lahko študentke in študenti iz Srbije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine ter Črne gore pričnejo z učenjem jezika neposredno na ravni A2. Predmet se izvaja ločeno za vsako članico UP. Z delitvijo po članicah se študentkam in študentom poleg učenja jezika zagotovi tudi usvajanje ustreznih vsebin, povezanih s študijskim področjem. Skupaj je predmet *Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik 2 (A2)* obiskovalo 162 študentk in študentov v okviru 7 skupin.

V študijskem letu 2021/2022 se je predmet na ravni B1 izvajal v obeh semestrih. Skupaj je predmet *Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik 3 (B1)* obiskovalo 40 študentk in študentov, razdeljenih v 2 skupini (Poročilo CSKJ UP FHŠ).

2.2 Pripravljalni tečaji SpeakUP Slovene

Avgusta in septembra so bili izvedeni brezplačni pripravljalni tečaji za (bodoče) študentke in študente UP *SpeakUP Slovene* (spletni 20-urni dvotedenski tečaj slovenščine). Tečajnice in tečajniki so bili razporejeni v skupine glede na materni jezik in predznanje slovenskega jezika. Pripravljalni tečaji so jim znatno olajšali vstop v novo študijsko okolje, saj jih niso seznanili samo z osnovami slovenskega jezika, ampak tudi z osnovnimi študijskimi pojmi in enostavnejšimi komunikacijskimi vzorci. V letu 2022 je 20-urni tečaj obiskovalo 118 študentk in študentov v okviru devetih skupin, organiziran pa je bil tudi poseben 60-urni tečaj, namenjen Ukrajincem (Poročilo CSKJ UP FHŠ).

2.3 Brezplačni 30-urni tečaji za študentke in študente na študijskih programih v angleškem jeziku in za zaposlene na UP

V študijskem letu 2021/22 so bili brezplačni 30-urni tečaji, namenjeni tujim študentkam in študentom študijskih programov v angleškem jeziku, ki nimajo

predpisanega pogoja znanja slovenskega jezika, ter tujim zaposlenim, izvedeni v obeh semestrih. Tečajev slovenščine se je skupno udeležilo 166 tečajnic in tečajnikov v okviru 10 skupin (Poročilo CSKJ UP FHŠ).

2.4 Poletna šola slovenskega jezika

V juliju 2022 je bila v celoti v živo izpeljana 29. izvedba poletne šole slovenskega jezika *Halo, tukaj slovenski Mediteran* s 44 tečajnicami in tečajniki iz 17 držav, ki so se slovenščine učili v 4 skupinah. Udeleženkam in udeležencem tečajev sta v popoldanskem terminu na voljo dodatna razlaga jezikovnih problemov in individualna konverzacija. V večernem programu pa lahko izbirajo med bogato ponudbo raznovrstnih delavnic, kjer spoznavajo Slovenijo in njeno kulturo v najširšem smislu. Organizirali smo tudi poldnevno ekskurzijo na Kras, tako da Slovenijo in slovenščino spoznavajo tudi izven predavalnic in fakultete (Poročilo CSKJ UP FHŠ).

2.5 Poučevanje slovenščine na UP FHŠ v okviru predmeta *Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik – osnovna raven (A2)* pri osrednjejužnoslovanskih govorkah in govorcih

Zaradi skupno velikega števila študentk in študentov iz Bosne in Hercegovine, Srbije, Hrvaške in Črne gore jih lahko pri predmetu *Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik 2 (A2)* večinoma vključimo v homogene skupine, namenjene osrednjejužnoslovanskim govorkam in govorcem. Na podlagi lastnih opažanj, ki jih je izpostavila tudi Pirih Svetina (2021), ugotavljamo, kot sledi.

2.5.1 Izreka/fonetika SDTJ

Avtorice in avtorji se večinoma posvečajo analizi pisnih izdelkov, nekaj pa je tudi takih, ki raziskujejo govorjeno slovenščino različnih govork in govorcev (prim. Požgaj Hadži 2002, Arizankovska 2009, Pavletić 2021). Na drugi strani pa so o poučevanju fonetike za tuje govorce in govorce pisali že Tivadar (2002, 2016), Batista in Tivadar (2013), Batista (2011) in Lazar (2022).

Pri poučevanju SDTJ že na ravni A2 fonetiki posvečamo veliko pozornosti, saj je prva stvar, ki jo pri govorkah in govorcih opazimo oz. zaznamo, ravno izreka. Eno

prvih predavanj v obsegu 4 šolskih ur je v celoti namenjeno zgolj slovenski fonetiki, s poudarkom na glasovih, ki osrednjejužnoslovanskim govorkam in govorcem povzročajo največ težav, zato se osredotočimo na izgovor glasov *l*, *č*, zlogotvornega *r*, korenskega polglasnika in premen po zvonečnosti. V nadaljnjih predavanjih opozarjamo na predstavljene izgovorne težave in jih odpravljamo.

2.5.2 Učenje sklonov

O poučevanju sklonov slovenskega jezika za tuje govorce in govorce so pisali že npr. Nikolovski (2022), Nikolovski in Ulčnik (2021) ter Savić (2020). Iz izkušenj v rabi sklonskih oblik samostalnikov moškega spola v homogenih skupinah osrednjejužnoslovanskih študentk in študentov opažamo, da zaradi negativnega jezikovnega prenosa učeči se delajo podobne napake. Ker smo želeli lastno večletno opažanje tudi deskriptivno opisati, smo pripravili usmerjeno jezikovno testiranje, s katerim bi ugotovili, kakšne napake in katerih je največ za samostalnike 1. moške sklanjatve. Napake za samostalnike 1. ženske sklanjatve so opisane že v Šumenjak in Volk (2020: 461–479).

3 Jezikovno testiranje

S testom odkrivamo napake, pri čemer se zavedamo, da testi »ne kažejo v popolnosti naše siceršnje rabe« (Pirih Svetina 2003: 17). Napake so odstopanja od pričakovanega, ustreznega oziroma gre za jezikovne oblike, ki jih rojene govorce in govorce v identičnem besedilu verjetno ne bi tvorili. A napake, ki jih v jezikovni rabi naredijo tisti, ki se šele učijo tuji jezik, lahko razumemo kot pokazatelje posameznikove trenutne jezikovne zmožnosti v ciljnem jeziku. Z analizo napak poskušamo odkrivati in analizirati pojavljanje, naravo, vzroke in posledice te »neuspešnosti« (Pirih Svetina 2003: 18, 20). Metoda analize napak, ki ima izvor v kontrastivnih analizah med jeziki, se je na področju proučevanja usvajanja in učenja drugega/tujega jezika začela uveljavljati v 60-ih in 70-ih letih prejšnjega stoletja.

Analiza produkcije učečih se SDTJ poteka po naslednjih fazah: 1. zbiranje gradiva, 2. identifikacija napak, 3. kratek opis napak, 4. razlaga izvora napak in 5. ovrednotenje napak (Pirih Svetina 2003: 20). Ker smo analizo izvedli v homogeni skupini, kjer se tipične napake ponavljajo, bo analizi sledil priročnik s pripravo vaj, s katerimi lahko tipične napake popravljamo oziroma jih poskušamo odpraviti. Pri

identifikaciji napak kot pojava v besedilu, ki je nenamerno odklonski, Pirih Svetina (2003) ločuje dva tipa odklonskosti – napako (*error*) in lapsus (*mistake*). Napaka je posledica pomanjkanja ali ne dovolj razvite zmožnosti, lapsus pa je posledica performance, običajno nenameren odklon od norme, ki naj bi ga bil avtor sposoben popraviti.

Pri *opisu napak* primerjamo oblike izrekov učečih se tujega jezika z rabo tega izreka v ciljnem jeziku oziroma z obliko izreka rojenega govorca, govorce knjižnega jezika. Pri opisovanju napak se osredotočamo na prepoznavanje deformiranosti oz. odklonskosti oblik znotraj analiziranih jezikoslovnih kategorij in na uvrščanje napak na posamezne jezikovne ravnine (Pirih Svetina 2003: 21–22).

Razlaga izvora napak nam pomaga razumeti, zakaj je do napake sploh prišlo in kateri so razlogi njenega nastanka. Možni izvori nastanka napak so lahko psiholingvistični, sociolingvistični (prilagajanje jezika družbenim okoliščinam), spoznavni (pomanjkljivost v vedenju o svetu) ali oblikodiskurzni (organizacija informacij v kohezivno in koherentno besedilo).

Psiholingvistični izvori nastajanja napak nam razkrivajo sistem znanja tujega jezika in probleme, ki jih ima učeči se pri rabi jezika. Napake delimo na zunajjezikovne oziroma interference in znotrajjezikovne. Prve so posledica vpliva prvega (ali prej naučenega) jezika na jezik, ki ga učeči se usvaja. Gre torej za posledico jezikovnega prenosa, napake se pojavljajo na različnih jezikovnih ravneh. Delimo jih lahko na a) napake po analogiji in b) prenos v strukturi, kar pomeni, da so značilnosti prvega jezika uporabljene namesto ustrezne strukture v drugem jeziku. Te napake so zelo pogoste pri govorkah in govorcih drugih slovanskih jezikov, ki se učijo slovenščino. Znotrajjezikovne napake nastajajo zaradi prevelikega posploševanja in napačnih analogij, zaradi neupoštevanja omejitev pravila kot posledica nerazumevanja struktur drugega jezika (Pirih Svetina 2003: 22–23).

Pri *ovrednotenju napak* lahko upoštevamo ožje jezikovni oz. slovnični kriterij (lokalna ali globalna napaka), področje in obseg, pogostost pojavljanja ter opaznost in motečnost napake (Pirih Svetina 2003: 24).

4 Metodologija

Anonimna raziskava rabe samostalnikov moškega spola v ednini je bila opravljena ob koncu drugega semestra študijskega leta 2019/20, ko so imeli študenti in študentke opravljenih približno 50 ur predavanj. Namenjena je bila vsem osrednjejužnoslovanskim študentkam in študentom, ki so takrat poslušali 60-urni predmet *Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik 2 (A2)*. Test je rešilo 28 študentk in študentov UP, od katerih je bilo 15 govork in govorcev bosanskega ter 13 srbskega jezika. Študentk in študentov iz Črne gore in Hrvaške v času izvajanja raziskave ni bilo. Čeprav se zavedamo, da pri usmerjenem testu ne gre za spontano produkcijo, smo se zanj odločili, ker učenci se pri predmetu naj še ne bi bili sposobni tvoriti takih besedil, da bi lahko na njihovi podlagi izluščili napake za vse obravnavane sklone in njihove posebnosti, ker bi za pridobitev zadostnega števila reprezentativnih rezultatov potrebovali ogromno besedil in ker je za pridobitev in analizo takega testa zahtevanega veliko manj časa.

Test se zgleduje po Pavletić (2019), a je sestavljen tako, da je v oklepaju zapisan tudi sklon, po katerem sprašujemo, saj smo s testom želeli ugotoviti predvsem tip napake, do katere prihaja pri posameznem sklonu, ne pa tudi napak pri določanju sklona.¹

Govorke in govorce srbskega in bosanskega jezika smo vključili v enotno raziskavo, ker so tudi druge raziskave pokazale, da med njihovimi odgovori ni bistvenih razlik, zato jih ni smiselno obravnavati ločeno (prim. Balažić Bulc 2004: 77–89, Pavletić 2019, Šumenjak in Volk 2020: 461–479).

Test je bil sestavljen z namenom 1) opazovanja jezikovnega prenosa v različnih sklonih in 2) iskanja odstopanj glede na posebnosti samostalnikov moškega spola. Prvi tipi napak bodo prikazani v ločenem prispevku, v tem prispevku pa se osredotočamo na posebnosti samostalnikov moškega spola, ki jih lahko razdelimo v 3 skupine:

1) Samostalniki z neobstoječim polglasnikom so predvsem za tuje študentke in študente težavni, ker se v imenovalniku polglasnik zapiše z *e*, v odvisnih sklonih pa *e* ne pišemo. V nekaterih učbenikih so taki samostalniki podčrtani, npr. *petek*,

¹ Primer naloge iz testa. *Pri tem _____ (postopek, mest.) nisem razumel ničesar.*

poslušalec, meter (gl. *Gremo naprej, S slovenščino nimam težav, Naprej pa v slovenščini, Jezikovod, Slovenska beseda v živo 2, Osnove slovenskega jezika*). Lahko jih razdelimo v štiri skupine:

- a) *-əc* – *poslušalec* : *poslušalca*
- b) *-ək* – *petek* : *petka*
- c) *-ər* – *meter* : *metra*
- č) korenski polglasniki so za tuje študentke in študente težavni predvsem za branje, saj jih velikokrat ne prepoznajo kot polglasnike in jih zato ponavadi preberejo kot srednji *e* (npr. *megla, pes, pekel*), polglasnik v samostalniku *pes* pa je še toliko bolj problematičen, saj pri pregibanju izpade (*pes* : *psa*).

2) (Ne)podaljševanje osnove²

- a) Podaljševanje osnove z *-j-* poznajo nekateri samostalniki, ki se v imenovalniku končajo na *-r* (npr. *denar, poštar, kuhar, Samir*). Tudi ti so v različnih učbenikih za učenje slovenščine posebej označeni (gl. *Gremo naprej, Slovenska beseda v živo 2, Osnove slovenskega jezika, S slovenščino nimam težav, Jezikovod, Naprej pa v slovenščini, Slovenščina od A do Ž 2*).
- b) Nepodaljševanje osnove z *-j-* pa poznajo nekateri drugi samostalniki, ki se v imenovalniku prav tako končajo na *-r* (*veter, meter, prostor*), kar ponavadi povzroča težave pri tujih govorkah in govorcih slovenščine, saj ni enostavnega pravila, s katerim bi lahko določili, kateri samostalniki na *-r* osnovo podaljšujejo in kateri ne.
- c) Podaljševanje osnove s *-t-*: nekateri neprevzeti samostalniki na *-e* podaljšujejo osnovo s *-t-*, npr. *Lojze* : *Lojzeta*, *oče* : *očeta*.

3) Premena po preglasu, ko v različnih oblikah, npr. v orodniku ednine moškega spola, prihaja do preglasa, ko se za *c, č, ž, š, j* (in *dž*) končniški ali priponski *-o-* zamenjuje z *-e-* (*s fant-om* : *s prijatelj-em*).

Test je sestavljen iz 43 primerov samostalnikov moškega spola v ednini, kjer z 12 primeri ugotavljamo poznavanje preglasa, s 4 primeri ugotavljamo poznavanje podaljševanja osnove s *-t-*, 14 je primerov samostalnikov na *-r*, od katerih jih osnovo z *-j-* podaljšuje 9, ne podaljšuje pa 5, poznavanje samostalnikov s polglasnikom

² Natančneje gl. Toporišič (2000: 280).

ugotavljamo s 17 primeri, in sicer je 8 samostalnikov na *-ac*, 8 na *-ak* in 2 na *-ar*, en samostalnik pa ima korenski polglasnik.

Samostalniki, ki vsebujejo dve ali več posebnosti (ti so večinoma v orodniku, saj tu lahko pride do preglasa in npr. do podaljševanja osnove oz. (ne)zapisane neobstojnega polglasnika), so obravnavani večkrat. Tako je npr. samostalnik *poslušalcem* v orodniku ednine obravnavan tako v kategoriji *neobstojni polglasnik* kot v kategoriji *preglas*, saj je pri istem odgovoru lahko prišlo do različnih tipov napak. V kategoriji *neobstojni polglasnik* smo opazovali, ali so besedo zapisali z *e* ali ne (*poslušalc-* ali *poslušalec-*), medtem ko smo v kategoriji *preglas* opazovali, ali so zapisali končnico *-em* ali *-om*.

Imenovalnik v to analizo ni zajet, saj ne vsebuje posebnosti, zajet pa bo v prispevku, ki bo obravnaval jezikovni prenos v različnih sklonih, saj je prihajalo do negativnega jezikovnega prenosa zaradi uporabe zvalniške oblike.

V nadaljevanju članka so prikazani odgovori po posameznih kategorijah po sklonih.³ Sledita dve preglednici, ki z odstotki prikazujeta pravilne in napačne odgovore glede na posebnost samostalnikov moškega spola po posameznih sklonih.⁴

V prvi razpredelnici (tabela 1) so prikazani samo pravilni in samo napačni odgovori glede na sklon – npr. v povedi *Nagrado so podelili _____ (branilec, daj.) ekipe*, kjer opazujemo (ne)zapisovanje neobstojnega polglasnika, se v prvi razpredelnici upošteva kot pravilni odgovor le *branilcu*, kot napačni pa le *branilecu* – odgovor ima ustrezno sklonsko končnico, a je zapisan z neobstojnimi polglasnikom.

V drugi razpredelnici (tabela 2) pa se odgovori delijo na pravilne oz. nepravilne glede na rabo posamezne posebnosti, ne glede na to, ali so uporabili pravilni sklon. V primeru (*branilec, daj.*), kjer opazujemo (ne)zapisovanje neobstojnega polglasnika, se kot pravilni odgovori upoštevajo vsi odgovori, kjer neobstojni polglasnik ni zapisan, torej poleg odgovora *branilcu* tudi odgovor *branilci, branilcev, branilcima*. Kot napačni odgovor pa se poleg *branilecu* upošteva tudi odgovor *branilecima*.

Za dve razpredelnici smo se odločili, ker je cilj raziskave ugotoviti predvsem odstopanja glede na posebnosti samostalnikov moškega spola (zapisovanje

³ Odgovori so izraženi v odstotkih, če je bilo število odgovorov večje od tri, v nasprotnem primeru pa so zapisani s številom odgovorov.

⁴ V analizo so zajeti zgolj odgovori glede na obravnavane kategorije (neobstojni polglasnik, (ne)podaljševanje osnove in preglas), drugi odgovori bodo obravnavani v samostojnem članku.

neobstojnega polglasnika, (ne)podaljševanje osnove in preglas), kar pa lahko natančneje ugotavljamo, če opazujemo osnovo besede, končnice so v tem primeru manj pomembne in bodo natančneje analizirane v drugem prispevku. Za dve razpredelnici smo se odločili tudi, ker smo ugotovili, da prihaja do odstopanj pri rezultatih, če upoštevamo zgolj prvo razpredelnico. To se kaže predvsem pri samostalnikih na *-æc* v dajalniku in orodniku, kjer rezultat odstopa za 16 oz. 18 %, pri samostalnikih na *-æk* v rodilniku, kjer rezultat odstopa za 27 %, pri samostalnikih na *-ær*, kjer rezultat odstopa za 18 %, pri nepodaljševanju osnove z *-j-* v dajalniku, kjer rezultat odstopa za 43 %, in pri podaljševanju osnove s *-t-*, kjer rezultat odstopa za 22 %.

5 Analiza odgovorov po posameznih kategorijah v različnih sklonih

5.1 Rodilnik

5.1.1 Samostalniki s polglasnikom

a) *-æc*

V rodilniku ednine sta bila 2 samostalnika na *-æc*, in sicer *skakalca* in *učenca*. 67 % študentk in študentov je obliko *skakalca* uporabila ustrezno, medtem ko je obliko *skakaleca* uporabilo 17,86 %. 75 % je ustrezno uporabilo obliko *učenca*, medtem ko so 3 uporabili obliko *učeneca*, 1 je odgovor zapisal/-a z *e*, vendar v neustreznem sklonu *učeneka*.

b) *-æk*

V rodilniku ednine sta bila 2 samostalnika na *-æk*, in sicer *petka* in *dedka*. Odgovor *dedka* je ustrezno zapisalo 39,29 % študentk in študentov, medtem ko jih je kar 57,14 % odgovor zapisalo z *e*, tj. *dedeka*. Pri odgovoru *petka* je bilo pravih 25 % odgovorov, le 1 odgovor (sicer v napačnem sklonu) je ohranjal *e*, tj. *peteku*.

c) *-ær*

V rodilniku ednine je en samostalnik na *-ær*, in sicer *Petra*, ki ga je pravilno zapisalo 71,43 % študentk in študentov, medtem ko je rodilniško obliko z *e*, tj. *Petera*, zapisalo 21,43 %.

5.1.2 (Ne)podaljševanje osnove

- a) Podaljševanje osnove z *-j-*
V rodilniku ednine so bili trije samostalniki, ki se končajo na *-r* in osnovo podaljšujejo z *-j-*, in sicer *kubarja*, *profesorja* in *denarja*. Sodelujoči so največkrat pravilno uporabili samostalnik *denarja* (82,14 %), medtem ko je obliko brez podaljšave *denara* uporabilo 14,29 % študentk in študentov. Pravilno obliko *profesorja* je uporabilo 67 % sodelujočih, obliko brez podaljšave *profesora* pa 28 %. Največ napak so naredili pri samostalniku *kubarja*, saj jih je 46,43 % uporabilo obliko brez podaljšave *kubara*, 50 % pa je bilo pravih odgovorov *kubarja*.
- b) Nepodaljševanje osnove z *-j-*
V rodilniku ednine sta dva primera, kjer se samostalnika končata na *-r*, vendar osnove ne podaljšujeta z *-j-*, in sicer *prostora* in *Petra*. V obeh primerih je 71,43 % študentk in študentov uporabilo pravilno obliko samostalnika. Pri samostalniku *prostor* je 25 % sodelujočih osnovo podaljšalo z *-j-*, tj. *prostolja*, pri samostalniku *Peter* je to storil/-a le 1.
- c) Podaljševanje osnove s *-t-*
V rodilniku ednine sta dva primera, kjer samostalnika podaljšujeta osnovo s *-t-*, in sicer *Toneta* in *očeta*. Pri samostalniku *Toneta* je zgolj 17,86 % študentk in študentov uporabilo ustrezen odgovor, medtem ko je večina, tj. 53,57 %, uporabila odgovor *Tona*. 1 sodelujoči je osnovo podaljšal z *-j-* *Toneja*. Verjetno zato ker je samostalnik *oče* bolj poznan, ga je v rodilniku pravilno uporabilo 67,86 % študentk in študentov, medtem ko obliko brez podaljšave, tj. *oča*, zgolj 17 %.

5.2 Dajalnik

5.2.1 Samostalniki s polglasnikom

- a) *-æc*
V dajalniku ednine sta 2 samostalnika na *-æc*, in sicer *bralcu* in *branilcu*. Samostalnik *bralcu* je ustrezno uporabilo 75 % študentk in študentov, 2 sta zapisala obliko z *e*, tj. *bralecu*, 1 je zapisal obliko z *e*, vendar v napačnem sklonu, tj. *braleca*. Samostalnik *branilcu* je ustrezno uporabila polovica študentk in študentov, 3 so zapisali obliko z *e*, tj. *branilecu*, 1 je zapisal obliko z *e*, vendar v napačni obliki, tj. *branilecima*.
- b) *-æk*

V dajalniku ednine sta dva primera na *-ək*, in sicer *dečku* in *dogodku*. 67,86 % študentk in študentov je samostalnik *dogodku* uporabilo ustrezno, le 2 sta odgovor zapisala z *e*, tj. *dogodeku*. 64,29 % jih je pravilno zapisalo odgovor *dečku*, z *e*, tj. *dečeku*, pa je odgovor zapisalo 21,43 % sodelujočih.

c) korenski polglasnik

V dajalniku ednine je bil zgolj en primer s korenskim polglasnikom, in sicer v samostalniku *psu*. Ustrezno obliko je uporabilo 64,29 % študentk in študentov, medtem ko je polglasnik, zapisan z *e* v obliki *pesu*, zapisalo 28,57 %.

5.2.2 (Ne)podaljševanje osnove

a) Podaljševanje osnove z *-j-*

V dajalniku ednine je en samostalnik, ki podaljšuje osnovo z *-j-*, tj. *ambasadorju*. 25 % študentk in študentov je obliko *ambasadorju* uporabilo ustrezno, 2 sta osnovo sicer podaljšala, vendar napačno (*ambasadorjem* in *ambasadorjim*), 53,57 % jih je uporabilo obliko brez podaljšave *ambasadoru*, 2 pa sta uporabila napačno obliko brez podaljšave (*ambasadora*).

b) Nepodaljševanje osnove z *-j-*

V dajalniku ednine je en samostalnik na *-r*, ki ne podaljšuje osnove z *-j-*, tj. *večeru*. Ustrezno obliko *večeru* so uporabile le 3 študentke oz. študenti, medtem ko je obliko *večerju* uporabilo 21,43 % sodelujočih. Najverjetneje zaradi negativnega jezikovnega prenosa je 53,57 % študentk in študentov uporabilo končnico *-i*, od tega 3 s podaljšavo *večerji*, 42,86 % pa *večeri*. Samostalnik večer je v slovenskem jeziku moškega spola, v srbskem oz. bosanskem pa se samostalnik pojavlja kot ženski, *dobra večer*, srednji, *dobro večē*, redko tudi kot moški spol, *dobri večer*.

c) Podaljševanje osnove s *-t-*

V dajalniku ednine sta bila dva samostalnika, ki podaljšujeta osnovo s *-t-*, in sicer *Stanetu* in *Francetu*. 7 % študentk in študentov je pravilno uporabilo obliko *Stanetu*, 39,29 % pa obliko brez podaljšave *Stanu*. Ena študentka oz. študent je osnovo v napačni obliki podaljšal z *-j-*, tj. *Stanejo*, drugi pa zapisal obliko *Stanenu*. Obliko *Francetu* je ustrezno uporabila le 1 študentka oz. študent, medtem ko jih je 60,71 % uporabilo obliko brez podaljšave *Francu*. Tako kot pri samostalniku *Stane* je 1 sodelujoča oz. sodelujoči zapisal obliko *Francenu*.

5.3 Tožilnik

5.3.1 Samostalniki s polglasnikom

a) -əc

V tožilniku ednine sta bila dva samostalnika na -əc, in sicer *krivca* in *bratranca*. Največ je bilo pravilnih odgovorov pri samostalniku *krivca*, tj. 85,71 %, medtem ko so obliko z *e*, tj. *kriveca*, uporabile 3 študentke oz. študenti. Obliko *bratraneca* je uporabilo 64,29 % sodelujočih, *e* v obliki *bratraneca* pa je zapisalo 25 % sodelujočih.

b) -ək

V tožilniku ednine sta bila dva samostalnika na -ək, in sicer *fantka* in *dojenčka*. Ustrezno obliko *fantka* je uporabilo 53,57 % študentk in študentov, medtem ko je obliko z *e*, tj. *fanteka*, uporabilo 28,57 % sodelujočih. Ustrezno obliko *dojenčka* je uporabilo 46,43 % študentk in študentov, medtem ko je obliko z *e*, tj. *dojenčeka*, uporabilo 39,29 % študentk in študentov.

5.3.2 (Ne)podaljševanje osnove

a) Podaljševanje osnove z -j-

V tožilniku ednine sta bila dva samostalnika, ki podaljšujeta osnovo z -j-, in sicer *Igorja* in *poštarka*. Ustrezno obliko *Igorja* je uporabilo 35,71 % študentk in študentov, medtem ko je obliko brez podaljšave, *Igora*, uporabilo 60,71 %. Obliko *poštarka* je pravilno uporabilo 25 % sodelujočih, medtem ko je obliko brez podaljšave, *poštara*, uporabilo kar 71,43 % študentk in študentov.

b) Podaljševanje osnove s -t-

V tožilniku ednine sta bila dva samostalnika, ki podaljšujeta osnovo s -t-, in sicer *Toneta* in *Lojzeta*. Obliko *Toneta* je pravilno uporabilo 21,43 %, medtem ko je obliko brez podaljšave, *Tona*, uporabilo 53,57 % študentk in študentov. Obliko *Toneja* sta uporabili 2 študentki oz. študenta, obliko *Tonea* pa 1 študentka oz. študent.

c) Obliko *Lojzeta* je pravilno uporabilo 14,29 % študentk in študentov, obliko *Lojza* je uporabilo 32%, obliko *Lozja* 17,86 %, obliko *Lojzea* pa 3 študentke oz. študenti.

5.4 Mestnik

5.4.1 Samostalniki s polglasnikom

a) -əc

V mestniku ednine sta bila dva samostalnika na -əc, in sicer *igralcu* in *bratcu*. Samostalnik *igralcu* je pravilno uporabilo 78,57 % študentk in študentov, medtem ko je odgovor z *e*, tj. *igralecu*, zapisalo 14,29 %. Ustrezno obliko samostalnika *bratcu* je zapisalo 50 % sodelujočih, medtem ko je odgovor z *e*, tj. *bratecu*, uporabilo 32,14 % študentk in študentov.

b) -ək

V mestniku ednine sta bila dva samostalnika na -ək, in sicer *postopku* in *posnetku*. 82,14 % študentk in študentov je uporabilo ustrezno obliko *posnetku*, samostalnik z *e*, tj. *posneteku*, je zapisala le 1 študentka oz. študent, prav tako je le 1 zapisal besedo z *a*, tj. *posnetak*. Podobno je samostalnik *postopku* pravilno uporabilo 75 % sodelujočih, z *e*, tj. *postopeku*, pa sta odgovor zapisali 2 študentki oz. študenta.

5.4.2 (Ne)podaljševanje osnove

a) Podaljševanje osnove z -j-

V mestniku ednine sta bila dva samostalnika, ki podaljšujeta osnovo z -j-, in sicer *semaforju*⁵ in *Samirju*. Ustrezno obliko *semaforju* je uporabilo 57,14 % študentk in študentov, medtem ko je obliko brez podaljšave, *semaforu*, uporabilo 39,29 %. Najverjetneje zaradi lastnega imena, ki je pogosto v obravnavanih jezikih, so nekoliko slabši rezultati pri obliki *Samirju*, ki jo je zapisalo 32,14 % študentk in študentov, medtem ko je obliko brez podaljšave *Samiru* izbralo 67,86 %.

⁵ SSKJ² sicer najava tudi obliko semafora, SP pa samo semaforja. Ker je prva oblika zelo redka (v korpusu Gigafida je rodilniško obliko *semaforja* 913 zadetkov, za rodilniško obliko *semafora* pa le 17), pri urah eksplicitno obravnavamo drugo obliko, zato smo v prispevku obliko semafora označili kot napačno.

5.5 Orodnik

5.5.1 Samostalniki s polglasnikom

a) -əc

V orodniku ednine sta bila dva samostalnika na -əc, in sicer *brezdomcem* in *poslušalcem*. Obliko *poslušalcem* je pravilno uporabilo 75 %, 7 % študentk in študentov je v odgovoru zapisalo neobstojni polglasnik *poslušalecom*. Obliko *brezdomcem* je pravilno uporabilo 39,29 %, 2 študentki oz. študenta sta obliko zapisala z neobstojnim polglasnikom, tj. *brezdomcecom*.

b) -ər

V orodniku je bil en samostalnik na -ər, in sicer *metrom*. Samostalnik v orodniški obliki *metrom* je ustrezno zapisalo 57,14 % študentk in študentov, 14,29 % jih je obliko zapisalo z neobstojnim e, tj. *meterom*.

5.5.2 (Ne)podaljševanje osnove

a) Podaljševanje osnove z -j-

V orodniku sta bila dva samostalnika, ki podaljšujeta osnovo z -j-, tj. *januarjem* in *kubarjem*. Obliko *januarjem* je pravilno izbralo 67,86 % študentk in študentov, medtem ko so obliko brez podaljšave in posledično brez preglasa *januarom* izbrale 3 študentke oz. študenti, 1 pa je zapisal/-a napačno obliko brez podaljšave *januarim*. Obliko *kubarjem* je pravilno zapisalo 35,71 % sodelujočih, brez podaljšave, tj. *kubarom* oz. *kubarem*, je odgovor zapisalo 50 % študentk in študentov.

b) Nepodaljševanje osnove z -j-

V orodniku je bil en samostalnik na -r, ki osnove ne podaljšuje z -j-, in sicer *meter*. Samostalnik v orodniški obliki *metrom* je ustrezno zapisalo 57,14 % študentk in študentov, medtem ko sta 2 študentki oz. študenta zapisala obliko s preglasom *metrem*, nihče pa ni osnove napačno podaljšal z -j-.

5.5.3 Preglas (za c, č, ž, š, j)

Najpogosteje so preglas zapisali pri samostalniku *nožem* (85,71 %), nihče ni zapisal besede brez preglasa. Samostalnik *stricem* je ustrezno uporabilo 71 % študentk in študentov, obliko brez preglasa *stricom* pa 21,43 %. Obliko *poslušalcem* je pravilno uporabilo 75 % študentk in študentov, medtem ko je obliko brez preglasa *poslušalcom*

uporabilo 14,29 % sodelujočih. Obliko *brezdomcem* je pravilno uporabilo 39,29 % študentk in študentov, 2 študentki oz. študenta nista upoštevala preglasa in sta zapisala *brezdomcom*.

Obliko *januarjem* je pravilno izbralo 67,86 % študentk in študentov, medtem ko so obliko brez preglasa in brez podaljšave, *januarom*, izbrali 3, 1 študentka oz. študent pa je zapisal napačno obliko brez podaljšave, tj. *januarim*. Obliko *kubarjem* je pravilno izbralo 35,71 % študentk in študentov, brez podaljšave in brez preglasa, tj. *kubarom*, pa je odgovor zapisalo 28,57 %, medtem ko je 21,43 % zapisalo odgovor brez podaljšave, vendar s preglasom, tj. *kubarem*. Samostalnik v mestniški obliki *metrom* je ustrezno zapisalo 57,14 % študentk in študentov, 14,29 % jih je obliko zapisalo z neobstojnimi *e*, tj. *meterom*, medtem ko sta 2 študentki oz. študenta zapisala obliko s preglasom *metrem*.

Pri moških imenih *Stas* in *Matej* je pravilno obliko *Matejem* uporabilo 46,43 % študentk in študentov, medtem ko je obliko brez preglasa, tj. *Matejom*, zapisalo 35,71 %. Zelo podobno je pri obliki *Stasem*, ki jo je pravilno zapisalo 42,86 % študentk in študentov, medtem ko je obliko brez preglasa, tj. *Stasom*, uporabilo 35,71 %.

Tabela 1: Prikaz pravih in napačnih odgovorov glede na tip napake in glede na sklon, izraženo v %

	Polglasnik								(Ne)podaljševanje osnove						Preglas	
	-əc		-ək		-ər		korenski		podaljševanje z		nepodaljševanje z		podaljševanje s			
	√	x	√	x	√	x	√	x	√	x	√	x	√	x		
Rodilnik	71,43	14,29	32,14	57,14	71,43	21,43	/	/	66,43	28,57	71,43	14,29	42,86	35,71	/	/
Dajalnik	60,71	8,93	69,64	14,29	/	/	64,29	28,57	25	53,57	10,71	21,43	8,93	53,57	/	/
Tožilnik	75	16,07	50	33,93	/	/	/	/	30,36	66,07	/	/	17,86	42,86	/	/
Mestnik	64,29	21,43	78,57	5,36	/	/	/	/	44,64	51,79	/	/	/	/	/	/
Orodnik	57,14	12,50	66,07	1,79	57,14	14,29	/	/	51,79	19,64	57,14	0	/	/	58,04	10,71

Tabela 2: Prikaz pravih in napačnih odgovorov glede na tip napake, ne glede na sklon, izraženo v %

	Polglasnik								(Ne)podaljševanje osnove						Preglas	
	-əc		-ək		-ər		korenski		podaljševanje z		nepodaljševanje z		podaljševanje s		√	x
	√	x	√	x	√	x	√	x	√	x	√	x	√	x		
Rodilnik	78,57	16,07	67,86	30,36	71,43	25	/	/	66,43	28,57	71,43	14,29	42,86	35,71	/	/
Dajalnik	76,79	14,29	76,79	17,86	/	/	67,86	28,57	32,14	57,14	53,57	39,29	8,93	60,71	/	/
Tožilnik	78,57	16,07	50	35,71	/	/	/	/	30,36	66,07	/	/	17,86	64,29	/	/
Mestnik	66,07	25	85,71	7,14	/	/	/	/	44,64	51,79	/	/	/	/	/	/
Orodnik	75	16,07	92,86	1,79	75	14,29	/	/	51,79	32,14	78,57	0	/	/	60,71	16,96

6 Interpretacija rezultatov

6.1 Polglasnik

Iz razpredelnic je razvidno, da so v raziskavo vključenim študentkam in študentom samostalniki na *-æ* povzročali nekoliko manj težav kot samostalniki na *-æ̋*. Samostalniki na *-æ* so najpogosteje pravilno uporabljeni v tožilniku in rodilniku, če pa upoštevamo zgolj nezapisovanje neobstojnega polglasnika, ne glede na pravilno izbrani sklon (tabela 2), so rezultati v rodilniku, dajalniku, tožilniku in orodniku zelo podobni. Najslabši je rezultat v mestniku, najverjetneje zato, ker so morali v mestniku vstaviti samostalnik *bratec – bratcu*, pri čemer študentke in študenti še ne poznajo deminutivne pripone *-ec*, saj v maternem jeziku manjšalnice tvorijo večinoma s pripono *-ić, -ak, -ica* in *-ence*.

Nekoliko slabše so zapisovali samostalnike na *-æ̋*, najslabše v rodilniku in tožilniku, najboljše pa v mestniku in orodniku. V rodilniku je bilo največ napak, če upoštevamo tabelo 1, saj so ob glagolu *veseliti se*, ki v slovenskem jeziku zahteva rodilnik, študentke in študenti zaradi negativnega jezikovnega prenosa izbrali dajalnik, kajti v njihovem jeziku se glagol *veseliti se* veže z dajalnikom *radujem se čemu*, če pa bi upoštevali tabelo 2, kjer opazujemo zgolj nezapisovanje neobstojnega polglasnika, so rezultati veliko boljši. Do napak v tožilniku je najverjetneje prišlo, ker so morali vstaviti samostalnik *fantek – fantka*, pri katerem ne poznajo deminutivne pripone *-ek*.

Samostalnika na *-æ̋r* sta bila v raziskavi samo dva, nekaj več je pravih odgovorov v rodilniku kot orodniku, če pa bi upoštevali zgolj nezapisovanje neobstojnega polglasnika in ne bi upoštevali, da so študentke in študenti zapisali odgovor z *-em* namesto z *-om* (tabela 2), bi bil odstotek pravih odgovorov podoben, vendar bi za natančnejšo analizo morali imeti primere v vseh sklonih, kar velja tudi za korenski polglasnik, ki je bil v raziskavi samo eden.

6.2 (Ne)podaljševanje osnove

Osnovo z *-j-* je največ študentk in študentov ustrezno podaljšalo v rodilniku oz., če ne upoštevamo pravilne uporabe sklona (tabela 2), v orodniku. Sodelujoči v svojem jeziku za *-r* ne poznajo podaljševanja osnove z *-j-*, zato so najverjetneje osnovo

podaljšali pri besedah, ki so jih v Sloveniji večkrat slišali, npr. *denarja*, *profesorja*, *januarjem*, najmanjkrat pa pri samostalniku *ambasador* – *ambasadorju*.

Nepodaljševanje osnove z *-j-* je največjo težavo delalo v dajalniku, vendar je bila težava najverjetneje v tem, da sta bila že izbrani samostalnik in predlog problematična. Vstaviti so morali samostalnik *večer* – *proti večeru*, ki je v slovenskem jeziku moškega spola, v srbskem oz. bosanskem pa se samostalnik pojavlja kot ženski, *dobra večer*, srednji, *dobro večer*, redko tudi kot moški spol, *dobri večer*, zato so mu najverjetneje pripisali dajalniško obliko v maternem jeziku, *večeri*, ki je za *veče* in *večer* enaka.

Največ težav so imeli pri podaljševanju osnove s *-t-*, ki ga v svojem jezikovnem sistemu pri domačih lastnih imenih ne poznajo, npr. *Mare* – *Mara*, oz. ga poznajo, a je oblika neknjižna *Mare* – *Mareta*. Najverjetneje je to razlog, da so imeli največ težav pri nepoznanih lastnih imenih, npr. *Tone*, *Lojze*, ki jim niso podaljšali osnove s *-t-*. Največkrat pa so pravilno uporabili samostalnik *oče* – *očeta*, ki so ga najverjetneje že večkrat slišali.

6.3 Preglas

Preglas v slovenskem jeziku pomeni, da se za mehкими soglasniki *c*, *č*, *š*, *ž*, *j* (in *dž*) končniški ali priponski *-o-* zamenjuje z *-e-*. V srbsčini in bosansčini je to nekoliko drugače, preglas sicer poznajo, vendar prihaja do disimilacije, ko se v osnovi že nahaja *-e*, npr. v orodniku ednine *mužem* : *mužejem*. V naši raziskavi je preglas pravilno uporabilo nekaj več kot 60 % študentk in študentov, najpogosteje za samostalnikoma na *-šč* in *-c*, najmanjkrat pri samostalniku *Matej* – *Matejem*, ki so ga tudi zamenjali za samostalnik ženskega spola (prim. Pavletić (2019: 61), Šumenjak in Volk (2020: 469)), največkrat pa so pravilno uporabili obliko *nož* – *nožejem*, ki je enaka kot v njihovem prvem jeziku.

7 Zaključek

V članku smo prikazali tipe napak glede na posebnosti samostalnikov moškega spola ednine (preglas, (ne)podaljševanje osnove, samostalniki z neobstoječim polglasnikom), do katerih prihaja pri srbsko in bosansko govorečih študentkah in študentih pri učenju slovenščine.

Zavedamo se, da je (ne)pravilna raba posameznih samostalnikov odvisna tudi od (ne)poznavanja besed, vendar nam pričujoča raziskava lahko služi kot izhodišče za prepoznavanje napak, ki jih delajo govorce in govorce srbsčine in bosanščine pri sklanjanju samostalnikov moškega spola, in pripravo gradiv za njihovo intenzivnejše odpravljanje.

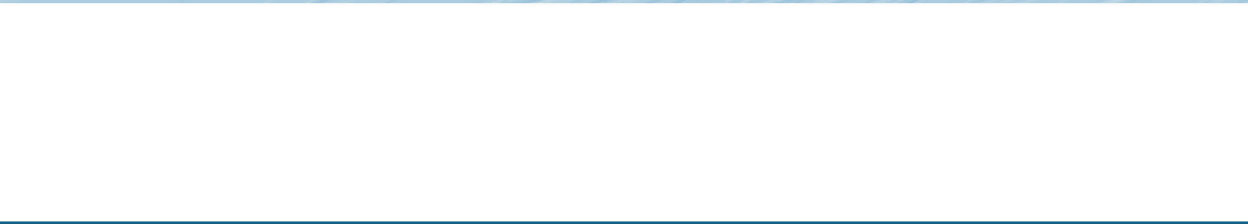
Glede na število tujih študentk in študentov iz Srbije ter Bosne in Hercegovine, ki vsako leto obiskujejo predmet *Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik 2 (A2)*, je načrtno testiranje in analiziranje njihovih napak na vseh jezikovnih ravneh zelo smiselno, saj nam omogoča vpogled v napake, ki jih delajo. Na podlagi napak je nastala tudi *Skripta za slovenski jezik kot drugi/tuji jezik A2 za osrednjejužnoslovenske govorce*, ki se glede na izkušnje in opravljene analize vsak semester nadgrajuje. Analiziranje napak tujih študentk in študentov pri učenju slovenščine bomo nadaljevali na ostalih jezikovnih ravneh (skladenjski in besedoslovni) in ga razširili tudi na višjo raven (B1) ter na podlagi izsledkov prilagodili gradivo in pripravljali ustrezne priročnike, z zavedanjem napak, ki jih učeči se delajo, je poučevanje in načrtovanje pouka SDTJ namreč veliko lažje, saj se mestom, kjer je največ napak, lahko posveti več pozornosti, lahko se pripravi tudi priročnik z vajami za njihovo odpravljanje (prim. Habjanič 2021), kar zagotovo omogoča učinkovitejše učenje slovenskega jezika.

Literatura

- Lidija ARIZANKOVSKA, 2009: Slovenščina kot tuji jezik – težave, s katerimi se srečujejo makedonski govorce. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 27–32.
- Tatjana BALAŽIC BULC, 2004: Jezikovni prenos pri učenju sorodnih jezikov (na primeru slovenščine in srbohrvaščine). *Jezik in slovstvo* 49/3–4, 77–89.
- Urban BATISTA in Hotimir TIVADAR, 2013: Vloga fonetike pri pouku slovenščine kot drugega/tujega jezika. *Aktualna vprašanja slovanske fonetike*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 173–178.
- Urban BATISTA, 2011: *Vloga govora in pouka govora pri učenju slovenščine kot drugega/tujega jezika: diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Ina FERBEŽAR in Nataša DETIČ, 2021: *Jezikovod: učbenik za izpopolnjevalce na težajih slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofska fakultete.
- Gigafida 2.0: Korpus pisne standardne slovenščine*. Dostop 30. 3. 2023 na viri.cjvt.si/gigafida.
- Jana HABJANIČ, 2021: *Analiza izpitov pri predmetu Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik A2 UP FHŠ: zaključno delo*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.
- Lara LAZAR, 2022: *Analiza gradiv, namenjenih poučevanju slovenščine kot drugega in tujega jezika z vidika pravorečja*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Rada LEČIČ, 2021: *Osnove slovenskega jezika: slovnični priročnik*. Cerklno: Gaya.
- Rada LEČIČ, 2020: *Slovenščina od A do Ž, del 2. Učbenik za nadaljevalce*. Cerklno: Gaya.

- Polona LIBERŠAR, Ivana PETRIČ LASNIK, Nataša PIRIH SVETINA in Andreja PONIKVAR, 2020: *Naprej pa v slovenščini: učbenik za nadaljevalce na tečajih slovenščine kot drugega ali tujega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofska fakultete.
- Andreja, MARKOVIČ, Mihaela KNEZ, Nina ŠOBA in Danuša ŠKAPIN, 2020: *Slovenska beseda v živo 2. Učbenik za nadaljevalni tečaj slovenščine kot drugega in tujega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofska fakultete.
- Andreja MARKOVIČ, Vesna HALUŽAN, Mateja PEZDIRC BARTOL, Danuša ŠKAPIN in Gita VUGA, 2013: *S slovenščino nimam težav: učbenik za kratke tečaje slovenščine: nadaljevalna stopnja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofska fakultete.
- Gjoko NIKOLOVSKI, 2022: Makedonske »muke« pri učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika. *Jeziški in slovstvo* 67/4, 41–56.
- Gjoko NIKOLOVSKI in Natalija ULČNIK, 2021: Pristopi k poučevanju sklonov pri slovenščini kot drugem in tujem jeziku. *Slavia Centralis* 14/2, 216–231.
- Ivana PETRIČ LASNIK idr., 2009: *Gremo naprej. Učbenik za nadaljevalce na tečajih slovenščine kot drugega ali tujega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Nika PAVLETIČ, 2019: *Slovenščina kot tuji jezik pri govorih hrvaščine, bosanščine, srbsčine in makedonščine: analiza odstopanj od slovenske knjižne norme na izbranih jeziških ravninah*. Magistrsko delo. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.
- Nika PAVLETIČ, 2021: Analiza glasoslovnih napak govorcev makedonščine pri učenju slovenščine. *Jeziškoslovni zapiski* 27/2, 85–101.
- Nataša PIRIH SVETINA, 2021: Od kod do kod slovenščina? Pravorečna in pravopisna vprašanja pri poučevanju slovenščine kot tujega jezika. *Jeziški in slovstvo* 66/2–3, 157–165.
- Nataša PIRIH SVETINA, 2003: Napaka v ogledalu procesa učenja tujega jezika. *Jeziški in slovstvo* 48/2, 17–26.
- Vesna POŽGAJ HADŽI, 2002: *Hrvaščina in slovenščina v stiku = Hrvatski i slovenski v kontaktu*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Aleksandra SAVIČ, 2020: *Poučevanje sklonov slovenščine kot tujega jezika na ravni A1/A2 za neslovensko govoreče tuje študente Univerze v Mariboru*. Magistrsko delo. Maribor. Dostop 30. 3. 2023 na <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=77584>.
- Senat UP FHŠ, 2020: *Sklep 3. izredne seje Senata UP FHŠ*. Arhiv UP FHŠ.
- Senat UP FHŠ, 2007: *Sklep o ustanovitvi Centra za slovenski jezik in kulturo kot nove organizacijske enote Fakultete za humanistične študije Koper*. Arhiv UP FHŠ.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Dostop 30. 3. 2023 na www.fran.si.
- Slovenski pravopis*. Dostop 30. 3. 2023 na www.fran.si.
- Statistični urad Republike Slovenije*. Dostop 21. 3. 2023 na <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/10277>.
- Klara ŠUMENJAK in Jana VOLK, 2020: Raba izbranih samostalnikov 1. ženske sklanjatve pri tujih študentih UP. *Mikro in makro: pristopi in prispevki k humanističnim vedam ob dvajsetletnici UP Fakultete za humanistične študije*. Ur. Irena Lazar, Aleksander Panjek in Jonatan Vinkler. Koper: Založba Univerze na Primorskem. 461–479.
- Klara ŠUMENJAK in Jana VOLK, 2021: *Skripta za slovenski jezik kot drugi/tuji jezik A2 za južnoslovenske govorce*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.
- Hotimir TIVADAR, 2016: Slovenska fonetika za tuje študentke in študente. *Drugačnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. Alojzija Zupan Sosič. (Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 52). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 111–116.
- Hotimir TIVADAR, 2002: Fonetične vaje pri pouku slovenščine (predvsem kot drugega/tujega jezika). *Slovenščina v šoli* 7/3–4, 11–18.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

IV.

KVIROVSKO JEZIKOSLOVJE V KONTEKSTU POSTSTRUKTURALISTIČNIH JEZIKOSLOVNIH PRISTOPOV

BRANISLAVA VIČAR

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
branislava.vicar@um.si

Prispevek predstavi kvirovsko jezikoslovje, ki je danes eden od pomembnejših in prodornejših poststrukturalističnih pristopov v preučevanju jezika, spola in seksualnosti. Pomemben vpliv na razvoj področja predstavlja koncept heteroseksualne matrice Judith Butler in njena aplikacija koncepta performativnosti na konstrukcijo (spolne) identitete. Osnovni namen kvirovskega jezikoslovja je preučevanje jezikovne konstrukcije heteronormativnosti in normativnega spolnega binarizma kot njenega podpornega mehanizma. Prvi del prispevka prinaša pregled razvoja, temeljnih konceptov, ciljev in raziskovalnih metodologij kvirovskega jezikoslovja, drugi del pa se posveča raziskavam slovenskega kvirovskega jezikoslovja. Čeprav težišče raziskav kvirovskega jezikoslovja ostaja v anglofonih kulturah, lahko pričakujemo, da bo tematika ob okrepljeni prisotnosti kvirovskih gibanj vedno bolj aktualna tudi v drugih jezikovno-kulturnih okoljih. Slovensko jezikoslovje je v svoj teoretsko-metodološki okvir relativno hitro vključilo kvirovski pristop; čeprav zaenkrat ostaja omejeno na posamezne raziskave, se v svetovno kvirovsko jezikoslovje vključuje z izvirnim prispevkom v gradivu, pristopu in izsledkih. V kontekstu sodobnih jezikoslovnih razvojev se v slovenskem jezikoslovju vsekakor kaže potreba po konsolidaciji poststrukturalističnih jezikoslovnih pristopov.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.13](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.13)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
slovenski jezik,
kvirovsko jezikoslovje,
poststrukturalizem,
spolni binarizem,
heteronormativnost

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.13](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.13)

ISBN
978-961-286-854-3

Keywords:

Slovene language,
Queer Linguistics,
poststructuralism,
gender binarism,
heteronormativity

QUEER LINGUISTICS IN THE CONTEXT OF POSTSTRUCTURALIST APPROACHES TO LINGUISTICS

BRANISLAVA VIČAR

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
branislava.vicar@um.si

The paper presents Queer Linguistics, which is one of the most important and insightful poststructuralist approaches in the study of language, gender and sexuality. Judith Butler's concept of the heterosexual matrix and her application of the concept of performativity to (gender) identity construction have clearly influenced the field. Queer Linguistics is primarily concerned with the linguistic construction of heteronormativity and normative gender binarism as its supporting mechanism. The first part of the paper provides an overview of the development, basic concepts, central goals and research methodologies of Queer Linguistics, while the second part is dedicated to Slovene Queer Linguistics research. Although most studies originate from Anglophone cultures, we can assume that with the increasing presence of queer movements the topic will also gain relevance in other linguistic and cultural settings. Slovene linguistics has been relatively quick to incorporate the Queer approach into its theoretical and methodological framework. Even though it remains limited to individual research for the time being, its material, approaches and findings are original contributions to the field. In the context of modern linguistic developments, Slovene linguistics clearly demonstrates the need to consolidate poststructuralist linguistic approaches.

1 Uvod¹

Kvirovsko jezikoslovje je relativno mlada jezikoslovna veja, ki se je do danes uveljavila kot najsplošneje razširjena paradigma znotraj širšega področja študij jezika, spola in seksualnosti. Kot poststrukturalistični jezikoslovni pristop jezika ne pojmuje v strukturalističnem smislu, tj. kot abstraktni predpogoj, na katerem bi bila osnovana jezikovna raba, temveč kot rezultat ponavljajočih se jezikovnih praks, ki so skozi čas pripeljale do diskurzivne materializacije posameznih strukturalističnih kategorij (Motschenbacher 2010: 61–62). Predsodki, razmerja družbene moči in družbena prevlada se kodirajo v jeziku, in tudi če predsodki v družbi izginejo, ostanejo fosilizirani v jezikovnih izrazih (Gorjanc 2005: 198, 2017: 42). Medjezikovne primerjave zvrstnosti in stopenj v zgodovinskem razvoju jezika v luči kvirovskega jezikoslovja prinašajo pomembne izsledke, ki potrjujejo, da spol in seksualnost nista (zgolj) naravni oz. biološki kategoriji, temveč se oblikujeta v kulturnem in družbenem kontekstu (Motschenbacher 2019: 48).² V tem smislu poststrukturalistični pristopi k jeziku in identiteti, kot je tudi kvirovsko jezikoslovje, identitete ne pojmujejo kot stabilne in preddiskurzivno dane, ki bi se zgolj odražala v jezikovni rabi, ampak kot fluidno diskurzivno kategorijo (Gorjanc 2017: 20), ki se v jezikovni rabi konstruira (Motschenbacher in Stegu 2013: 522) oz. se z vsakim diskurzivnim konstruktom na novo vzpostavlja (Gorjanc 2017: 20). Pomen kvirovskega jezikoslovja za razumevanje sociolingvističnih praks konstruiranja identitetnih kategorij in njihove vloge v dominantnih diskurzih osvetljuje Barrett (2002: 39):

[K]virovska teorija je pomembna; če že ne za sociolingvistično teorijo, vsaj za razumevanje sociolingvističnih praks. Če nam kot sociolingvistkam_om zadošča raziskovalna paradigma, ki posameznice_ke umešča v izključevalne kategorije, ki zgolj zmeraj znova vpisujejo kulturne predpostavke o ustreznem in »normalnem« vedenju, potem kvirovska teorija sploh ni pomembna. Če pa želimo, po drugi strani, resnično razumeti vlogo jezika v družbi, ne da bi pri tem zgolj reproducirali kulturno ideologijo (in predsodke, izključevalne prakse in postopke družbene prevlade, inherentne tej ideologiji), potem se lahko kvirovska teorija izkaže za zelo pomembno.

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave* (P6-0215), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Domnevno naravnost in univerzalnost spolnih in seksualnih binarizmov destabilizirajo tudi antropološke raziskave nezahodnih kultur, ki so, čeprav so bile zahodne interpretacije spola sprva etnocentrične, omogočile prepoznavanje čezkulturne spolne variantnosti. Veliko nezahodnih kultur, tradicionalno, tudi ni poznalo razlikovanja hetero – homo. Prvo prepoznavanje gejevskih in lezbičnih identitet v posameznih nezahodnih kulturah je bilo v veliki meri posledica globalizacije in vpeljave zahodnih dominantnih diskurzov v druge kulture (Motschenbacher in Stegu 2013: 572). Globalna variantnost na oseh spola in seksualnosti obenem potrjuje, kako spremenljivo in ultimativno težko je lahko kategoriziranje raznolikih izrazitev spola in seksualnosti v binarnem okviru (gl. Vincent in Manzano 2017).

Kvirovsko jezikoslovje se je razvilo v devetdesetih letih 20. stol. v ZDA in se tam in posledično v drugih anglofonih kulturah tudi najširše uveljavilo. Prvo znanstveno delo, ki je utrlo pot temu področju, je antologija *Queerly Phrased*, ki sta jo uredili Livia in Hall (1997a). Kot urednici zapišeta v uvodnem prispevku, je publikacija izšla z namenom, da bi »vzpostavila jezikoslovni prostor za kvirovsko teorijo, obenem pa usmerila pogled k jezikoslovnim koreninam številnih principov kvirovske teorije« (Livia in Hall 1997b: 15). V zadnjih letih lahko spremljamo izjemno povečanje števila raziskav s področja kvirovskega jezikoslovja, tudi s prispevkom slovanskega jezikoslovja, in sicer v obliki znanstvenih monografij (npr. Motschenbacher 2010; Gorjanc 2017), prispevkov v monografskih publikacijah in zbornikih (npr. Davis, Zimman in Raclaw (ur.) 2014; Milani (ur.) 2018) ter znanstvenih člankov (npr. Gorjanc in Fišer 2018; Motschenbacher 2019; Kolek 2019; Konnelly 2021; Zimman 2021). Letna konferenca *Lavender Languages and Linguistics*, ki poteka od leta 1993, ko jo je na Ameriški univerzi v Washingtonu prvič organiziral William L. Leap, je postala priznana platforma za preučevanje kvirovskega jezikoslovja. Leta 2012 je pri založbi John Benjamins začela izhajati znanstvena revija *Journal of Language and Sexuality*, ki predstavlja »novo razvojno stopnjo v študijah jezika in seksualnosti« (Leap in Motschenbacher 2012) in se usmerja zlasti na preučevanje hegemonih spolnih in seksualnih binarizmov in konstrukcij (določenih tipov) heteroskusalnosti kot norme, kakor tudi na razmerje med jezikom in seksualnostjo zunaj binarnosti hetero – homo (Leap in Motschenbacher 2012: 6). V slovenski jezikoslovni prostor je kvirovsko jezikoslovje vpeljal Vojko Gorjanc (npr. 2012a, 2012b, 2014, 2015) in v tem okviru utemeljil kvirovsko leksikografijo (2015, 2017). Kot platforma za mednarodno preučevanje kvirovskega jezikoslovja se s svojo interdisciplinarno in poststrukturalistično naravnanoostjo vzpostavlja znanstvena revija *Slovenščina 2.0: empirične, aplikativne in interdisciplinarne raziskave*.

2 Teoretska izhodišča in temeljni koncepti kvirovskega jezikoslovja

Kvirovsko jezikoslovje kot eden od poststrukturalističnih pristopov k preučevanju jezika, spola in seksualnosti se ukvarja z analizami jezikovnih podatkov, ki so utemeljene na uvidih kvirovske teorije. Izhodišče kvirovske teorije, ki je nastala v poznih osemdesetih oz. zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja v ZDA, je preizpraševanje esencialističnega pojmovanja identitetnih kategorij (Motschenbacher 2010: 10), tj. pojmovanja, da obstajajo določene inherentne, stalne in nespremenljive lastnosti določenih skupin ljudi, ki naj bi bile skupne vsem članicam_om te skupine in po katerih naj bi se posamezne skupine bistveno

razlikovale od drugih. Razlike med članicami_i posameznih skupin, kakor tudi podobnosti med članicami_i različnih skupin ostajajo pri esencialističnem pojmovanju povsem prezrte. Kvirovska teorija se je razvila vzporedno s kvirovskimi politikami, ki so predstavljale odziv na identitetne politike gejevsko-lezbičnega gibanja v ZDA v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stol. Gejevsko-lezbične politike so seksualnost vzpostavile kot edino osnovo esencialistične identitetne kategorizacije, ki spregleduje medpresečnost seksualnosti z drugimi razsežnostmi družbene subjektivnosti, kot so družbeni razred, starost, etnija ali spol (Motschenbacher 2010: 6; Perger 2020: 12–13). Na podlagi esencializiranih identitet se gejevsko-lezbično gibanje distancira od skupnih političnih bojov za družbeno pravičnost in se pretvori v gibanje, v katerem domnevno koherenten gejevski oz. lezbični subjekt tvori osnovo politične vršilskosti (Motschenbacher 2010: 6), tj. gibanje, v katerem se gej bori *zgolj* proti zatiranju gejev in lezbijka *zgolj* proti zatiranju lezbijk (Livia in Hall 1997: 6). Kvirovske teorije in politike lahko torej, kot zapiše Perger (2014: 83), »učinkovito nastopajo kot kritika, 'glas vesti' trenutnim oblikam lezbično-gejevskih gibanj, ki so se usidrala v toku zahtevanja enakopravnosti *zgolj* gejev in lezbijk«. Kritična ost pa ni uperjena *zgolj* proti gejevsko-lezbičnemu gibanju, ampak se usmerja tudi na esencialistične predpostavke v gejevsko-lezbičnih študijah. De Lauretis, ki je vpeljala termin *kvirovska teorija* (1991), opozori, da je v gejevsko-lezbičnih študijah (te so se do devetdesetih let 20. stol. že institucionalizirale) umanjala znotrajkategorialna (tj. znotrajspolna in znotrajseksualna) raznolikost in je prevladala izkušnja belega geja srednjega razreda. Prav v kvirovski teoriji, ki jo sopostavi z gejevsko-lezbičnimi študijami, prepozna potencial za medpresečno obravnavo seksualnosti.

Osrednji interes kvirovske teorije je dekonstrukcija dveh vplivnih binarizmov, ki stabilizirata drug drugega: moški – ženska in heteroseksualnost – homoseksualnost (Motschenbacher 2010: 6). Kvirovska kritika se usmerja na teoretske premise študij jezika, spola in seksualnosti, ki temeljijo na binarnem pojmovanju spola oz. *spolnem binarizmu*, tj. kulturnem sistemu, ki je utemeljen na predpostavki, da obstajata le dva spola – moški in ženski –, in predpostavlja, da so spolne razlike naravno dane. Moški in ženski spol sta torej v binarnem spolnem sistemu pojmovana kot edini možni realnosti. Po Butler (1990) je klasifikacija človeških bitij na ženske in moške podprta s *heteroseksualno matrico*, ki jo konstituirajo trije elementi: »biološki« spol – družbeni spol oz. spolna identiteta – heteroseksualna želja, zapisana matrica pa je utrjena s pojmovanjem identitete kot stabilne, nespremenljive in koherentne (Perger 2014: 76). Elementi matrice se v procesu diskurzivne materializacije uresničujejo v dveh

kombinacijah: moški spol – moške spolne prakse – ženska kot objekt seksualne želje in ženski spol – ženske spolne prakse – moški kot objekt seksualne želje (Motschenbacher 2010: 14). Normativna pojmovanja moškosti in ženskosti so nujno heteroseksualna in v tem okviru se heteroseksualnost vzpostavi kot norma, s katero se opredeljujejo vse spolne in seksualne identitete ter prakse (Renold 2006: 493). Subjekti, ki se ne morejo (ali ne želijo) umestiti v predstavljeni vzorec oz. vnaprej določene kategorije, so degradirani kot odklonski, spolne in seksualne prakse, s katerimi se povezujejo, pa kot »nenaravne«, nelegitimne in patološke; kot zapiše Motschenbacher (2010: 14), nimajo statusa polnega subjekta, njihova izkušnja pa v številnih kontekstih ostaja prezrta oz. je potisnjena v nevidnost. Prav zato je v kvirovski teoriji spolni in seksualni binarizem pojmovan kot »primarni simbol marginalizacije in stigmatizacije nenormativnih subjektov in praks« (Davis, Zimman in Raclaw 2014: 1) kot normativni spolni sistem posameznice_ke sili, da se umestijo na eno stran binarne ločnice, in marginalizira tiste, ki ne izpolnjujejo normativnih pričakovanj o »spolnih nasprotjih« (Barrett 2014: 210). Pri tem velja opozoriti, da so bili kritični pristopi k seksualni normativnosti prisotni že v osemdesetih letih 20. stol. na področju lezbičnega feminizma. Na institucionalizacijo heteroseksualnosti kot podstati družbenih, kulturnih in materialnih pogojev, ki oblikujejo in uravnavajo naša vsakdanja življenja, opozori že Rich (1980) s terminom *prisilna heteroseksualnost*, Wittig (1992) pa sistem predpostavk in institucij, osnovan na binarni seksualni kategorizaciji strne v sintagmi *heteroseksualna pogodba*. Po Wittig je koncept dveh spolov (moškega in ženskega kot binarnih nasprotij) historični in družbeni pojav, ki je v zahodnih družbah pridobil status naravno danega dejstva. Wittig kategoriji ženske in moškega opredeli kot politični kategoriji (Wittig 1992: 14), to pomeni, da kategoriji nista nevtralni, ampak nosita v sebi vpise družbenih razmerij moči in hierarhij. Izhajajoč iz teh pojmovanj, Butler (1990) vpelje koncept heteroseksualne matrice, ki vzpostavlja normativne moškosti in ženskosti (po Butler intelegibilne spole). Normativni mehanizmi usmerjajo (samo)umeščanje subjektov v dominantni heteroseksualni scenarij, tj. podpirajo vzpostavljanje spolno normativnih subjektov.³ Kot osvetli Butler (1990), se morajo prakse, ki stabilizirajo heteroseksualno matrico, kontinuirano ponavljati. Zato je *heteronormativnost*, tj. kulturni sistem, ki ohranja spolni

³ Normativni spolni diskurzi so sestavni del diskurzivne socializacije (Motschenbacher 2010: 14–15; Renold 2006). Otroci so takoj po rojstvu soočeni s spolno zaznamovanimi subjektnimi pozicijami. Izjava »*Deklica/deček je*« namreč telesu pripiše spol in obenem sproži diskurzivno socializacijo: izjava usmerja dejanja, kot so izbira otrokovih oblačil in igrač ali ureditev otroške sobe, otrok pa bo v tem procesu prisiljen izpolnjevati predpisano družbeno vlogo, s čimer se bo konstituiral kot ženski/moški subjekt. Predpisovalnost navedene izjave se nanaša na vsako kulturno prepoznano dejanje, ki ga oseba izvaja; od tega, kako si ureja pričesko, do tega, kako hodi, govori ali se smeji (Livia in Hall 1997: 12).

in seksualni red, kjer je heteroseksualnost pojmovana kot univerzalno merilo spolnih in seksualnih identitet ter praks, v kvirovski teoriji pojmovana kot rezultat diskurzivne materializacije, tj. oblikuje se v času in s stalnimi ponovitvami (Motschenbacher 2010: 11, 14). Poleg tega heteronormativnost predpostavlja točno določeno obliko heteroseksualnosti, ki normativno strukturira vedenje in prakse ljudi (Motschenbacher in Stegu 2013: 524); družbeno zaželeno obliko heteroseksualnosti je osnovana na spolnem binarizmu ter pripisuje moškim in ženskam komplementarne vloge (Motschenbacher 2010: 16).⁴ V tem smislu lahko v povezavi s heteronormativnostjo⁵ mislimo *cisnormativnost*, tj. kulturni sistem, ki ohranja spolni in seksualni red, utemeljen na predpostavki skladnosti spola, pripisanega ob rojstvu, s spolom (tj. spolno identiteto) osebe, saj je spolni binarizem konstitutivni element te normativne družbene strukturiranosti. Kot izpostavlja Perger (2016: 47), se hetero- in cisnormativnost medsebojno podpirata: heteronormativnost za lasten hegemoni položaj potrebuje zgolj dva spola (moškega in ženskega), vzpostavljena kot komplementarna. A prav konstituiranje heteroseksualnosti in spola na način opozicionalne ureditve dveh identitet (heteroseksualnost/homoseksualnost; moški/ženska), kjer ena konstituira drugo; a se ena vzpostavlja kot univerzalna, normativna, druga pa kot patološka plat normativnega, izpostavlja krhkost heteroseksualne matrice (Butler 1993).⁶ V tem je mogoče prepoznati izhodišča za nove umestitve razprave o dekonstrukciji spolnih in seksualnih binarizmov.

3 Kvirovska jezikoslovje in vprašanje identitete

Potencial kvirovske teorije izhaja iz dekonstrukcije stabilne in nespremenljive identitete (na osi spola in seksualnosti), ki se vzpostavlja v odnosu do *drugega* in prek njegovega izključevanja (Perger 2014: 76). Kvirovski subjekt tovrstnim identitetam

⁴ Normativna pričakovanja glede heteroseksualnega razmerja se med drugim nanašajo na to, da je med žensko in moškim, ki tvori tako razmerje, določeno starostno razmerje, da se držita stereotipnih ženskih in moških področij v smislu izbire poklica, prostočasnih dejavnosti ipd. (Motschenbacher in Stegu 2013: 524).

⁵ Opozoriti velja, da kritična refleksija heteronormativnosti nujno ne pomeni, da so neheteroseksualni konteksti razbremenjeni normativnih vplivov. Medtem ko so heteronormativne strukture vseprisotne in dominantne, se na družbeni mikroravni, in sicer v kontekstih, kjer heteroseksualnost ni pojmovana kot neprevprašljiva norma, lahko vzpostavljajo tem kontekstom lastne notranje normativnosti, ki se povezujejo z asimilacijskimi praksami, ki zrealijo heteronormativne vzor(c)e. Za tovrstne istospolne normativnosti se je uveljavil termin *homonormativnost*, ki vzpostavlja določeno obliko homoseksualnosti kot merilo vseh seksualnih identitet in praks (Duggan 2002; Motschenbacher in Stegu 2013: 524–525). S tem se vzpostavljajo nove meje med »normalnim in patološkim« oz. nove hierarhijske seksualnosti, ki marginalizira vse seksualne prakse, ki so izključene iz normativnih družbenih navad in dominantnih reprezentacij (Perger 2014: 73–74).

⁶ Tudi Wittig (1992) izpostavlja, da kritična refleksija raznolikih izkušenj in teles, ki jih povezujejo oznake, kot so transspolnost, interspolnost idr., razkriva nezadostnost in togost binarnega sistema seksualne kategorizacije.

nasprotuje tako, da se postavi zunaj njih, tj. zunaj spolnega in seksualnega binarizma (Perger 2014: 72). Pri tem ne zavzame nobene točno določene pozicije v družbenih identitetnih kategorijah, je označevalec brez stabilnega označenca; njegova vsebina se polni individualno, mimo (represivnih) identitetnih kategorij, utemeljena pa je na nasprotovanju normativnim sistemom (Barrett 2002: 27; Motschenbacher 2010: 9; Perger 2014: 77) ter osebni in družbeni zavezi življenja zunaj njih (Ahmed 2006: 161). Kvirovski subjekt lahko torej označuje posameznice_ke, ki se povezujejo z neopredeljeno množico spolnih in seksualnih praks, ki se vzpostavljajo zunaj normativnih predpostavk dominantnih družbenih diskurzov oz., kot zapišeta Bucholtz in Hall (2004: 490), »na izključenih marginah zgodovinsko in kulturno variabilnih heteronormativnih sistemov«. ⁷ Svoj pomen pridobi prav v opozicijskem razmerju do norme, s tem da se vzpostavi kot nasprotje temu, kar velja za »normalno«, legitimno in dominantno (Halperin 1995 v Leap in Motschenbacher 2012: 7). ⁸ Prav »kvirovski moment« (Ahmed 2006) pa je tisti bistveni element, po katerem se kvirovska teorija razlikuje od gejevsko-lezbičnih študij. Čeprav slednje vsebujejo kvirovski potencial v smislu preučevanja neheteroseksualnih identitet, ne predpostavljajo nujno kritične refleksije seksualnih in spolnih kategorij in njihovih normativnosti, značilnih za kvirovsko teorijo (Motschenbacher in Stegu 2013: 520).

Kvirovsko perspektivo lahko vključujejo različna področja humanistike in družboslovja (kvirovska literarna kritika, kvirovska antropologija, kvirovska psihologija itn.), vendar pa, kot izpostavita Motschenbacher in Stegu (2013: 521), kvirovska teorija izkazuje posebno povezanost prav s kvirovskim jezikoslovjem, saj konstrukcija spola in seksualnosti ter z njima povezanih kategorij in binarizmov poteka na področju diskurza. Poudariti velja, da se kvirovsko jezikoslovje ne ukvarja s preučevanjem jezika vnaprej določene množice kvirovskih subjektov, saj take množice ni mogoče opredeliti (Barrett 2002: 28), ampak pomeni premik od

⁷ Motschenbacher in Stegu (2013: 521) opozorita, da je binarno pojmovanje kvirovskosti preveč poenostavljeno, da bi zajelo dejansko seksualno variabilnost, zato prepostavita kontinuum kvirovskosti, na katerem bi se določena vedenja opredelila kot bolj ali manj kvirovska od drugih. V tem smislu bi lahko po Bucholtz in Hall (2004: 490–491) na ta kontinuum umestili vse (časovno in situacijsko) seksualno marginalizirane subjekte (tj. tudi določene heteroseksualne subjekte, ki se umeščajo zunaj normativnih struktur seksualnosti); avtorici med primeri navajata npr. afroameriške sužnje, ki v času suženjstva v ZDA niso imeli pravice do poroke, in afroameriške matere samohranilke. Podobno so po Halberstam (2005: 10) kvirovski subjekti ljudje, ki namerno, naključno ali po sili razmer »živijo zunaj reproduktivnih in družinskih časovnosti, kakor tudi na robovih logike dela in produkcije«.

⁸ Zunaj akademskega prostora se je pomen pridevnika kvirovski skozi čas spreminjal; medtem ko se je sprva uporabljal kot žaljivka za homoseksualne osebe, je (vsaj v LGBTQ+ prijaznih kontekstih) izgubil negativni pomenski potencial in se je začel uporabljati kot krovni termin za vse neheteroseksualne identitete (Motschenbacher in Stegu 2013: 520). Perger (2014: 77–78) za slovenski prostor ugotavlja, da se kaže manko vsebinske zgodovine koncepta kvirovskega subjekta, značilne za angleško govoreča okolja, zato lahko kvirovski subjekt zgolj nadomesti identiteto geja in lezbijke ali pa razpade v »neopredeljevanje« oz. neko lagodno identiteto brez kritičnega oz. subverzivnega potenciala, značilnega za kvirovske pozicije.

tradicionalnih pristopov k jeziku in identiteti, ki identiteto pojmujejo kot inherentno lastnost posameznice_ka, k razumevanju identitete kot rezultata intersubjektivnih praks in ideologij, ki ne potekajo nujno na zavedni ravni. Intersubjektivna praksa pri tem pomeni, da družbena identifikacija ni lastnost posameznice_ka, ampak je inherentno odnosa: subjekt je v procesu družbene identifikacije tako vršilec kot cilj družbenih procesov, ki določajo njegovo subjektivno umeščanje (Bucholtz in Hall 2004: 493–494). Kvirovsko jezikoslovje se osredinja na načine, kako se normativne predpostavke, vezane na opredeljive (spolne in seksualne) identitetne kategorije, vzpostavljajo kot del dominantnega diskurza, v katerem je normativna realnost pojmovana kot naravna danost (Gorjanc 2017: 19). V tem smislu kritično reflektira vse identitetne kategorije, saj normativno uravnavajo in izključujejo tiste, ki ne izpolnjujejo njihovih normativnih zahtev, tj. ne ustrezajo normativnim predpostavkam o tem, kaj konstituira članstvo v posamezni identitetni kategoriji (Motschenbacher 2010: 10).

Temeljni mehanizem, ki predstavlja podstat jezikovne konstrukcije identitete, je performativnost jezikovnih znakov (Livia in Hall 1997b; Motschenbacher 2010: 24). Koncept performativnosti izhaja iz filozofije jezika (Austin 1975), Butler (1990, 1993, 1997) pa je koncept vpeljala na področje poststrukturalističnega feminizma in kvirovske teorije ter ga aplicirala na konstrukcijo identitet. Performativni izreki, kot so *Stavim 50 evrov*, *Zaključujem sejo*, *Imenujem komisijo za zagovor*, zgolj ne opisujejo sveta, ampak ga spreminjajo, tj. performativi so jezikovna družbena dejanja (Bucholtz in Hall 2004: 491). V množici performativnih izrekov lahko prepoznavamo tudi performative, ki se nanašajo na identitetne kategorije. Trditve, kot sta *Deklica je!* ali *Gej sem*, imajo ilokucijski performativni učinek, saj v trenutku izrekanja povzročijo spremembo, tj. subjekt umestijo v določeno identitetno kategorijo. Ko denimo določeno osebo poimenujemo *dekllica* ali *deček*, obenem s poimenovanjem predpišemo tudi normativna vedenja, prototipično povezana s tema kategorijama. Barrett (2002: 28–29) izpostavlja tudi drugi tip performativov, kot so *Vsi drsalci so geji*, *Aziji so prijazni*, *Ženske niso primerne za delo v gradbeništvu*, njihov učinek sicer ni nujno takojšen, a s povezavo stereotipov z določeno identitetno oznako konstruirajo zamišljenega referenta določene identitetne kategorije. Koncept performativnega izreka razveljavlja tradicionalno sociolingvistično pojmovanje identitete kot preddiskurzivno dane (Hall 2003: 373) ter vpeljuje pojmovanje, da se identiteta vzpostavlja z jezikovnimi in drugimi semiotskimi praksami. Performativi pa niso enkratna dejanja, ampak delujejo na način kontinuiranih ponovitev. S ponovitvami performativov, ki vsebujejo identitetne oznake, se referent določene identitetne

kategorije konstruira tako v mislih govorce_ca kot v širšem družbenem diskurzu oziroma, kot osvetljuje Barrett (2002: 29), »identitetne kategorije se oblikujejo s ponovitvami izjav, ki posameznice_ke umeščajo v določene kategorije, kakor tudi s ponovitvami izjav, ki določeni kategoriji pripisujejo določene družbene attribute ali prakse«. Kvirovska teorija (Butler 1990, 1993) poleg jezikovnih performativov identitetnih kategorij kot performativne prepoznava tudi druge vidike družbenih praks. S performativnega vidika se spolna identiteta konstruira s sistemom medsebojno povezanih ponovitev spolnih norm. Ponovitve pa ne konstituirajo zgolj samih identitetnih kategorij, ampak obenem omejujejo kulturno sprejemljivost praks, povezanih z določenimi identitetnimi kategorijami; subjekt, ki koherentno ponavlja performative, ki ustrezajo družbeno vsiljenim spolnim normam, se vzpostavlja kot opredeljiv, kulturno prepoznaven, tj. spolno normativni subjekt.

Kvirovsko jezikoslovje torej predstavlja temeljni izziv predpostavki, da so binarni sistemi spolne in seksualne kategorizacije naravni, univerzalni in nedvomni. V tem smislu se kot izhodiščna točka kvirovskega jezikoslovja kaže prizadevanje za ponovno teoretsko opredelitev apriornih dihotomij, kot sta moški – ženska, heteroseksualnost – homoseksualnost. (Davis, Zimman in Raclaw 2014: 1) Po Motschenbacherju (2010: 11, 2019: 3–5) lahko opredelimo naslednje temeljne cilje kvirovskega jezikoslovja: 1) preučevanje diskurzivne konstrukcije spola in seksualnosti; 2) preizpraševanje spolnih in seksualnih kategorij in binarizmov ter posledično rekonceptualizacija dominantnih diskurzov, ki oblikujejo spolne in seksualne identitete; 3) razkrivanje normativnih spolnih in seksualnih mehanizmov (tj. heteronormativnosti – oz. normativnega statusa določenega tipa hereseksualnosti –, cisnormativnosti, na mikroravni tudi homonormativnosti); 4) preučevanje manj konvencionalnih in nenormativnih spolnih in seksualnih diskurzov. Za svoje raziskovalne namene kvirovsko jezikoslovje uporablja širok nabor raziskovalnih metodologij, od kvantitativnih, kot sta npr. variacijska sociolingvistika in korpusno jezikoslovje, do kvalitativnih, kot so denimo konverzijska analiza, jezikovna etnografija in kritična diskurzivna analiza (gl. Motschenbacher 2019). V posameznih raziskavah se pogosto kombinirajo različne metode, denimo kombinacija mikro- in makroperspektiv (npr. etnometodologije in diskurzivne analize) in/ali kvantitativnih in kvalitativnih pristopov (npr. korpusnega jezikoslovja in kritične diskurzivne analize).

4 Raziskovanje slovenskega jezika s perspektive kvirovskega jezikoslovja

Začetki slovenskega kvirovskega jezikoslovja (Gorjanc 2012a, 2012b, 2014, 2015) sovpadajo z začetki razvoja kvirovske teorije v slovenskem akademskem prostoru (Perger 2014). Čeprav je kvirovska perspektiva prisotna že v razpravah Vojka Gorjanca, ki izpostavljajo vlogo slovarja v družbi ter vzpostavljajo razmerje med diskurzivno realnostjo in slovarskimi opisi s poudarkom na leksikalnih elementih, v katerih so zakodirani družbeni predsodki (Gorjanc 2004, 2005), pa je osnovni namen kvirovskega jezikoslovja, tj. kritično preučevanje heteronormativnosti, prvič eksplicitno artikuliran v Gorjančevih prispevkih *Encoding Heteronormativity in the Target Culture: Slovenian Translations of The Merchant of Venice* (2012a) ter *Ideologija heteronormativnosti, prevodna in jezikovna norma* (2012b). Avtor v navedenih razpravah predstavi obsežno raziskavo o kodiranju heteronormativnosti v slovenskem jezikovno-kulturnem prostoru. Posebno pozornost namenja vprašanju heteronormativnosti slovarskega opisa slovenskega jezika, in sicer na osnovi analize leksike v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), povezane s homoseksualnostjo in homoerotiko. Pri tem ne predstavlja zgolj stanja v slovarskih opisih, ampak preučuje, v kolikšni meri slovarski opisi temeljijo na diskurzivni realnosti, ter razkriva ideološke izbire pri njihovi realizaciji. Analiza slovarskih opisov razkriva, da je slovensko leksikalno normo pomembno sooblikovala vključenost prevodnih besedil v referenčni jezikovni vir za nastanek SSKJ. Slovarski opisi v SSKJ, povezani s homoseksualnostjo, v veliki meri temeljijo na prevodni normi, ki se je oblikovala s prevodi klasične literature v prvi polovici 20. stol., na jezikovne opise pa so vplivala tudi stališča prevajalcev teh del (izražena zlasti v metabesedilih, kot so predgovori in spremne besede). Čeprav jezikovni vir, ki je bil uporabljen za slovarske opise v SSKJ, izkazuje, kot ugotavlja Gorjanc (2012b: 43–44), tudi nevtralne kontekste rabe homoseksualnosti, izbor zgledov rabe (ti v primerjavi z razlagami dopuščajo prostor ideološkim preferenčnim izbiram leksikografskega kolektiva) prispeva h kodiranju heteronormativnosti in konstrukciji homoseksualnosti kot deviacije. Kot izpostavita Kern (2015: 151) in Gorjanc (2017: 75–76), so v drugi, dopolnjeni in deloma prenovljeni izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (2014), t. i. SSKJ-ja 2, posamezne razlage aktualizirane, zgledi, ki homoseksualnost konstruirajo kot deviacijo, pa korigirani. Spremembe pomenijo korak v smeri družbeno odgovornega slovaropisja,

kljub temu pa v SSKJ-ju 2 (glede na časovni okvir sprememb) ostajajo slovarski opisi, ki »so ostanek časa in gradiva, na katerem je slovar nastal« (Kern 2021).⁹

Gorjanc pri kritični refleksiji slovarskih opisov družbenih skupin in posameznic_kov izhaja iz kvirovskega teoretskega izhodišča, da spolne in seksualne identitetne kategorije niso apriorne entitete, ampak ideološki družbeni konstrukti, zaznamovani s heteronormativnostjo (Gorjanc 2015: 258). Na osnovi razumevanja slovarjev kot družbeno vplivnih besedil, ki imajo moč, da heteronormativne diskurze krepijo, obenem pa potencial, da jih slabijo in razveljavljajo, Gorjanc v slovenski jezikoslovni prostor vpelje principe kvirovske leksikografije, ki jih predstavi v prispevku *Je leksikografija lahko tudi queer?* (Gorjanc 2015) in poglobljeni raziskavi s področja kritične leksikografije, tj. znanstveni monografiji *Nije rečnik za seljaka* (Gorjanc 2017), kjer kritično preučuje heteronormativnost tradicionalne leksikografije. Monografija prinaša analizo slovenskih leksikografskih praks, a predstavlja teoretsko in metodološko spodbudo tudi drugim leksikografskim okoljem, zlasti slovanskemu, kjer so razprave, ki presegajo tradicionalne leksikografske pristope, še zmeraj relativno redke. Avtor izhaja iz temeljnih uvidov kritične leksikografije, da slovarji ne odražajo zgolj diskurzivne realnosti in teoretskih leksikografskih konceptov, ampak tudi ideološke pozicije leksikografinj_ov oz. leksikografskega kolektiva, kakor tudi razumevanje vloge slovarja v različnih družbenih kontekstih. Opozarja na nenevtralnost same leksikografske dejavnosti: »Slovarski opisi so interpretacija diskurzivne realnosti skozi oči leksikografa, zajem nestabilnega pomena, ki se v diskurzu nenehno spreminja, torej so zmeraj leksikografski približek – in obenem interpretacija, zato je logično, da je leksikografsko delo daleč od česar koli objektivnega« (Gorjanc 2017: 5). Gorjanc (2015: 257, 2017: 110–114) predstavi leksikografski proces, ki temelji na vključevanju načel kvirovskega jezikoslovja v slovarski pojmovni okvir. To v izhodišču pomeni izdelan slovarski koncept z jasno artikuliranim namenom korpusa. Temeljni namen korpusa namreč usmerja odločitve glede vključevanja besedil v korpus. Dejstvo je, da je družbeni diskurz izrazito heteronormativen in utemeljen na binarnem mišljenju, na katerem ni izgrajen zgolj prevladujoči spolni sistem, ampak različne razsežnosti družbene subjektivnosti. A če je naš namen, da v leksikografski opis vključimo tudi poskuse dekonstrukcije heteronormativnosti in hegemonih spolnih in seksualnih binarizmov, bomo v korpus sistematično vključili tudi besedila, ki so bila napisana ali prevedena prav z

⁹ Popolnoma nov slovar, ki temelji na sodobnem gradivu, predstavlja eSSKJ, rastoči slovar, ki je od leta 2016 dostopen na portalu Fran.

namenom dekonstrukcije družbenih norm, oziroma jih bomo združili v podkorporusu. »Razmerja med podatki iz korpusa vseh besedil in podkorporusa pa lahko razkrijejo tako konstrukcijo norme kot tudi poskuse njene dekonstrukcije« (Gorjanc 2015: 257). Predstavljeni pristop torej omogoča, če uporabim sintagmo sociolingvistke Nossem, »uravnoveženje odnosov moči v slovarjih« (2017: 172).

Poseben tematski sklop kvirovskega jezikoslovja predstavljajo raziskave diskurzivnih konstrukcij seksualnosti znotraj hegemonije hetero- in cisnormativnosti, ki jih je spodbudilo obdobje pred referendumom o noveli zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR), izvedenim decembra 2015. Gorjanc in Fišer v prispevku *Twitter in razmerja moči: diskurzna analiza kampanj ob referendumu za izenačitev zakonskih zvez v Sloveniji* (2018) s korpusnojezikoslovno metodo, ki jo kombinirata s kritično diskurzivno analizo, analizirata dve kampanji, ki sta v obdobju pred referendumom potekali na družbenem omrežju Twitter, in sicer kampanji nasprotnikov novele z računom Za otroke gre (ZOG) in zagovornikov spremembe zakona z računom Čas je za (ČJZ). V raziskavi ugotavljata, da kampanja ZOG reproducira tradicionalni koncept družine znotraj hegemonnega heteroseksualnega diskurza, diskurz heteronormativnih vrednot pa vzpostavlja kot del diskurza nacionalne kohezivnosti. V primerjavi s kampanjo ZOG, ki se umešča v ideološki okvir mobilizacijskih gibanj proti enakopravnosti na desnem političnem polu v Evropi, se kampanja ČJZ z diskurzom o človekovih pravicah umešča na liberalni pol, z uporabljenimi diskurzivnimi strategijami pa si prizadeva za spremembo normativnega družbenega reda in razmerij družbene moči. Perger in Mencin Čeplak se v prispevku *Govor, ki rani, in razmerja moči: primer LGBTQ+ skupine* (2017) posvetita analizi grafitov, ki so nastali kot neposreden odziv na politično dogajanje v zvezi z novelo zakona ZZZDR in potencialno destabilizacijo prevladujoče hetero- in cisnormativnosti. Kot ugotavljata, so v tem obdobju jezikovno krajino oblikovali grafiti, ki si prizadevajo zaščititi prevladujoče kulturne norme, povezane s spolom in seksualnostjo, in pozivajo k zaščiti tradicionalne raznospolne družine in esencializiranega spolnega binarizma, marginalizirano LGBTIQ+ skupnost pa konstruirajo kot patološko in perverzno (o tem pričajo grafiti, kot so *Za zdravo družino, Za tradicionalne vrednote, LGBT je perverzija človeka* ipd.). Sočasno v heteronormativni javni prostor posegajo tudi grafiti, ki hetero- in cisnormativno družbeno strukturiranost destabilizirajo (npr. *Queer your mind, Spolna identiteta ni šala*), kakor tudi poskusi nevtralizacije oz. dekonstrukcije dominantnega oz. sovražnega diskurza (tako je bil denimo grafit *Smrt pedrom* z dodajanjem leksikalnih elementov dekonstruiran v politično sporočilo *Poroke, ne smrt pedrom*). Kot poudarita avtorici,

tovrstni posegi v javni prostor »razkrivajo nedeterminiranost družbenih razmer in razmerij moči« (Perger in Mencin Čeplak 2017: 227).

Kern in Vičar v raziskavo z naslovom *Jezik in transpolne identitete* (2019) vključita transspolne in spolno nebinarne subjekte in uporabita konverzacijsko analizo za prikaz diskurzivne konstrukcije nenormativnih spolnih identitet. Raziskava izpostavlja cispolne predpostavke hegemonih spolnih diskurzov, tj. implicitno prepričanje, da je oseba, ki družbeno ni prepoznana kot transoseba, cispolna, in prispeva k poststrukturlaističnemu razumevanju, da (spolna) identiteta ni predobstoječe družbeno dejstvo, ampak se soustvarja v družbenih interakcijah in njihovih kontekstih. Poleg preučevanja diskurzivne konstrukcije transspolnih in spolno nebinarnih identitet raziskave zadnjih let (Perger 2016; Vičar in Kern 2017; Popič in Gorjanc 2018; Kern in Vičar 2019) prinašajo tudi razširitev pojmovanja spolno vključujoče rabe jezika s transspolno perspektivo. Kot sredstvo za izražanje spolne pluralnosti, ki presega splošno razširjeno binarno pojmovanje spola, je utemeljen podčrtaj. S tem ko se zapisuje med obliko za ženski in moški slovnični spol, simbolno razpira hegemoni spolni binarizem in odpira prostor pluralnosti spolov. Prepoznan je kot legitimno sredstvo potrjevanja avtentičnosti in legitimnosti spolno nebinarnih oseb oz. kot dinamična diskurzivna praksa, ki tem osebam omogoča družbeno in diskurzivno eksistenco. Popič in Gorjanc (2018) se dotakneta tudi nasprotovanja implementaciji podčrtaja in jo pojasnjujeta v okviru slovenskega jezikovno-kulturnega prostora, ki ga označuje izrazita usmerjevalnost, obenem pa kot posledico naturaliziranega in zakoreninjenega binarnega heteronormativnega modela.

5 Sklep

Kaj kažejo svetovni raziskovalni trendi (gl. Jones 2021), lahko v naslednjih letih na področju kvirovskega jezikoslovja pričakujemo povečan obseg raziskav, ki se bodo osredinjale na preučevanje nebinarnih spolnih in seksualnih identitet, in posledično nove in kontekstualizirane teoretske opredelitve spolnih in seksualnih binarizmov. Skladno s kontinuirano širitvijo področja se hetero- in cisnormativne družbene strukture tudi vse pogosteje obravnavajo skozi prizmo interseksionalnosti oz. medpresečnosti jezikovne konstrukcije spola in seksualnosti, zato se lahko nadejamo, da bodo v prihodnjih raziskavah vse bolj v ospredju presečišča spola in seksualnosti z raso, družbeno-ekonomskim razredom, nacionalnostjo, različnimi oblikami oviranosti in drugimi osmi, po katerih poteka marginalizacija

posameznik_kov. Nove izzive za kvirovsko jezikoslovje predstavljajo tudi globalizacija, migracije in čezkulturnost. Težišče raziskav kvirovskega jezikoslovja ostaja v anglofonih kulturah, vendar bo tematika ob okrepljeni prisotnosti kvirovskih gibanj vedno bolj aktualna tudi v drugih jezikovno-kulturnih okoljih. Slovensko jezikoslovje je v svoj teoretsko-metodološki okvir relativno hitro vključilo kvirovski pristop; čeprav zaenkrat ostaja omejeno na posamezne raziskave, se v svetovno kvirovsko jezikoslovje vključuje z izvirnim prispevkom v gradivu, pristopu in izsledkih. V kontekstu sodobnih jezikoslovnih razvojev se v slovenskem jezikoslovju vsekakor kaže potreba po konsolidaciji poststrukturalističnih jezikoslovnih pristopov, ki na osnovi pojmovanja jezika kot družbeno konstitutivne prakse postavljajo v ospredje kritične in reflektivne razsežnosti raziskovanja jezika in kot taki predstavljajo izhodišče za progresivno družbeno spremembo.

Literatura

- Sara AHMED, 2006: *Queer Phenomenology. Orientations, Objects, Others*. Durham in London: Durham University Press.
- John L. AUSTIN, 1975: *How to do Things with Words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rusty BARRETT, 2002: Is Queer Theory Important for Sociolinguistic Theory? *Language and Sexuality. Contesting Meaning in Theory and Practice*. Ur. Kathryn Campbell-Kibler, Robert J. Podesva, Sarah J. Roberts, Andrew Wong. Stanford California: CSLI. 25–43.
- Rusty BARRETT, 2014: The Emergence of the Unmarked. *Queer Excursions*. Ur. L. Zimman, Jenny L. Davis, Joshua Raclaw. Oxford: Oxford University Press. 195–219.
- Mary BUCHOLTZ, Kira HALL, 2004: Theorizing Identity in Language and Sexuality Research. *Language in Society* 33/4, 469–515.
- Judith BUTLER, 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London in New York: Routledge.
- Judith BUTLER, 1993: *Bodies that Matter*. London in New York: Routledge.
- Judith BUTLER, 1997: *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Jenny L. DAVIS, Lal ZIMMAN, Joshua RACLAW, 2014: Opposites Attract: Rethorizing Binaries in Language, Gender, and Sexuality. *Queer Excursions*. Ur. Lal Zimman, Jenny L. Davis, Joshua Raclaw. Oxford: Oxford University Press. 1–12.
- Lisa DUGGAN, 2002: The New Homonormativity: The Sexual Politics of Neoliberalism. *Materializing Democracy*. Ur. Russ Castronovo, Dana D. Nelson. Durham: Duke University Press. 175–193.
- Vojko GORJANC, 2004: Politična korektnost in slovarski opis slovenščine – zgolj modna muha? *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj* (40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture). Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 153–161.
- Vojko GORJANC, 2005: Neposredno in posredno žaljiv govor v jezikovnih priročnikih: diskurz slovarjev slovenskega jezika. *Družboslovne razprave* 21/48, 197–209.
- Vojko GORJANC, 2012a: Encoding Heteronormativity in the Target Culture: Slovenian Translations of The Merchant of Venice. *Meta: journal des traducteurs / Translator's Journal* 57/1, 145–158.
- Vojko GORJANC, 2012b: Ideologija heteronormativnosti, prevodna in jezikovna norma. *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (48. seminar slovenskega jezika, literature in kulture). Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 38–44.

- Vojko GORJANC, 2014: O heteronormativnosti slovarskega opisa slovenskega jezika: Homoseksualnost, ekshibicionizem in druge perverzности. *Narobe* 7/27–28, 12–15.
- Vojko GORJANC, 2015: Je leksikografija lahko tudi *queer*? *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* (Obdobja 34). Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 251–259.
- Vojko GORJANC, 2017: *Njje rečnik za seljaka*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Vojko GORJANC, Darja FIŠER, 2018: Twitter in razmerja moči: diskurzna analiza kampanj ob referendumu za izenačitev zakonskih zvez v Sloveniji. *Slavistična revija* 66/4. 473–495.
- Judith HALBERSTAM, 2005: Queer Temporality and Post-Modern Geographies. In *a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: New York University Press. 1–21.
- Kira HALL, 2003: Exceptional Speakers: Contested and Problemized Gender Identities. *The Handbook of Language and Gender*. Ur. Janet Holmes, Miriam Meyerhoff. Maiden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishing. 353–380.
- Lucy JONES, 2021: Queer Linguistics and Identity: The Past Decade. *Journal of Language and Sexuality* 10/1, 13–24.
- Boris KERN, 2015: Politična korektnost v slovaropisju. *Škrabčevi dnevi* 8. Ur. Danila Zuljan Kumar, Helena Dobrovoljc. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici. 144–154.
- Boris KERN, 2021: Politična (ne)korektnost na portalu Fran. *Jeziškova svetovalnica*. Dostop 30. 6. 2023 na <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4931/politi%C4%8Dna-ne-korektnost-na-portalufan>.
- Boris KERN, Branislava VIČAR, 2019: Jezik in transspolne identitete. *Slavistična revija* 67/2, 413–422.
- Vít KOLEK, 2019: Research of the Czech language from the perspective of Queer Linguistics. *Slovenščina 2.0* 7/1, 113–125.
- Lex KONNELLY, 2021: Nuance and normativity in trans linguistic research. *Journal of Language and Sexuality* 10/1, 71–82.
- Teresa de LAURETIS, 1991: Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities. An Introduction. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 3/2, iii–xviii.
- William LEAP, Heiko MOTSCHENBACHER, 2012: Launching a New Phase in Language and Sexuality Studies. *Journal of Language and Sexuality* 1/1, 1–14.
- Anna LIVIA, Kira HALL (ur.), 1997a: *Queerly Phrased. Language, Gender and Sexuality*. Oxford: Oxford University Press.
- Anna LIVIA, Kira HALL, 1997b: "It's a Girl!" Bringing Performativity Back to Linguistics. *Queerly Phrased. Language, Gender and Sexuality*. Ur. Anna Livia, Kira Hall. Oxford: Oxford University Press. 3–18.
- Tommaso M. MILANI, 2018: *Queering Language, Gender and Sexuality*. Gothenburg: University of Gothenburg.
- Heiko MOTSCHENBACHER, 2010: *Language, Gender and Sexual Identity. Poststructuralist Perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Heiko MOTSCHENBACHER, 2019: Methods in Language, Gender and Sexuality Studies: An Overview. *Wiener Slavistischer Almanach* 84, 43–79.
- Heiko MOTSCHENBACHER, Martin STEGU, 2013: Queer Linguistic Approaches to Discourse. *Discourse & Society* 24/5, 519–535.
- Eva NOSSEM, 2017: Queering Lexicography: Balancing Power Relations in Dictionaries. *Queering Translation, Translating the Queer*. Ur. Brian James Baer in Klaus Kaindl. New York: Routledge. 172–187.
- Nina PERGER, 2014: Med queer teorijami, queer politikami in gejevsko-lezbičnimi gibanji. *Družboslovne razprave* 30/77, 71–89.
- Nina PERGER, 2016: Simbolno nasilje spolnega zaznamovanja v jeziku in praksi upora v visokošolskem prostoru. *Družboslovne razprave* 32/81, 41–60.
- Nina PERGER, 2020: *Razpiranje horizontov možnega. O nebinarnih spolnih in seksualnih identitetah v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV (Knjižna zbirka Psihologija vsakdanjega življenja).
- Nina PERGER, Metka MENCIN ČEPLAK, 2017: Govor, ki rani, in razmerja moči: primer LGBTQ+ skupine. *Casopis za kritiko znanosti* 45/268, 217–229.

- Damjan POPIČ, Vojko GORJANC, 2018: Challenges of Adopting Gender-Inclusive Language in Slovene. *Švremena lingvistika* 44/86, 329–350.
- Emma RENOLD, 2006: 'They Won't Let Us Play... Unless You're Going out with One of Them': Girls, Boys and Butler's 'Heterosexual Matrix' in the Primary Years. *British Journal of Sociology of Education* 27/4, 489–509.
- Adrienne RICH, 1980: Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence. *Signs* 5/4, 631–660.
- Branislava VIČAR, Boris KERN, 2017: Možnosti jezikovnega izražanja nebinarnih transspolnih identitet v slovenščini. *Dialogi* 53/11–12, 223–237.
- Ben VINCENT, Anna MANZANO, 2017: History and Cultural Diversity. *Genderqueer and Non-Binary Genders*. Ur. Christina Richards, Walter Pierre Bouman, Meg-John Barker. London: Palgrave Macmillan. 11–30.
- Monique WITTIG, 1992: *The Straight Mind and Other Essays*. Boston: Beacon.
- Lal ZIMMAN, 2021: Beyond the Cis Gays' Cis Gaze. *Gender and Language* 15/3, 423–429.

LGBTIQ+ BESEDJE V SLOVARJIH SLOVENSKEGA JEZIKA

BORIS KERN^{1,2}

¹ Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija
boris.kern@zrc-sazu.si

² Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, Nova Gorica, Slovenija
boris.kern@zrc-sazu.si

V prispevku je predstavljena slovaropisna obravnava besedja, povezanega z LGBTIQ+ osebami, kar vključuje zlasti besedje, ki se nanaša na spolne identitete, spolno usmerjenost, družinska, sorodstvena in druga medosebna razmerja, ljubezen, spolnost, dejanja izkazovanja naklonjenosti ipd. Prikazan je razvoj slovarskega opisa v izbranih slovarjih slovenskega jezika (zlasti v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika*, SSKJ-ju 2, eSSKJ-ju).

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.14](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.14)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:
politična korektnost,
družbena odgovornost,
slovaropisje,
leksikografija,
LGBTIQ+

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024.14](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024.14)

ISBN
978-961-286-854-3

Keywords:

political correctness,
social responsibility
lexicography,
dictionaries,
LGBTIQ+

LGBTIQ+ VOCABULARY IN DICTIONARIES OF THE SLOVENE LANGUAGE

BORIS KERN^{1,2}

¹ Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Fran Ramovš
Institute of the Slovenian Language, Ljubljana, Slovenia
boris.kern@zrc-sazu.si

² University of Nova Gorica, School of Humanities, Nova Gorica, Slovenia,
boris.kern@zrc-sazu.si

The paper presents a word analysis of vocabulary related to the LGBTIQ+ community, particularly words associated with gender identities, sexual orientation, interpersonal relationships, family, love, sexuality, acts of affection, and more. It focuses in particular on the evolution of dictionary descriptions in selected dictionaries of the Slovene language, such as the Dictionary of New Words of the Slovenian Language, SSKJ 2, and eSSKJ (*Dictionary of the Standard Slovene Language*, 2nd and 3rd editions).

1 Uvod

Slovarska obravnava ima še posebej pomembno (tudi simbolno) vlogo pri besedju, ki je povezano z različnimi družbenimi skupinami, zlasti pa manjšinami, in sicer tako z (ne)umestitvijo posameznih leksemov v slovar, razlagami, okvalificiranjem in izborom zgledov (prim. Kern 2014; Gorjanc 2004, 2005, 2015, 2017). V to skupino lahko uvrstimo tudi LGBTIQ+ besedje, med katerega štejemo besede in besedne zveze, ki so povezane zlasti s spolno identiteto in spolno usmerjenostjo, in besedje, ki je povezano z družinskimi, sorodstvenimi in drugimi medosebnimi odnosi, ljubeznijo, spolnostjo, dejanji izkazovanja naklonjenosti ipd. Pri slednjih je namreč pomembno, da pri oblikovanju zlasti razlag in navajanju zgledov vključimo raznolikost identitet, odnosov. Slovarska obravnava v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 1* (1970–1991) in *Slovenskem pravopisu* (2001) je bila že opisana v prehodnih raziskavah (zlasti Gorjanc 2004, 2005 in 2017), zato se v pričujočem prispevku osredotočamo na slovarsko obravnavo v slovarjih, ki so nastali oziroma nastajajo v zadnjem desetletju: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB), *Slovarji slovenskega knjižnega jezika 2* (SSKJ 2), *eSSKJ-ju* in *ePravopisu*.¹

2 LGBTIQ+ besedje v SNB-ju in SSKJ-ju 2

Prelomnico v obravnavi LGBTIQ+ besedja v slovenskem slovaropisju predstavlja izdaja *Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika* (2012), kjer se je v procesu nastajanja slovarja prvič zgodil zavestni razmislek o družbeni odgovornosti slovarja. Avtorska skupina se je pri pisanju slovarskih sestavkov prvič posvetovala s predstavnico skupnosti, sociologinjo in lezbično aktivistko Suzano Tratnik, kar je pripomoglo k temu, da je bilo to besedje ustrezno in korektno slovarsko predstavljeno.

V SNB so bile prvič uslovarjene (v razlagalnem slovarju) naslednje iztočnice: *biseksualec*, *biseksualka*, *biseksualnost*, *družbeni spol*, *gay friendly*, *gej* in *gay*, *gejevski* in *gayevski*, *gejevstvo* in *gayevstvo*, *homoerotični*, *homoerotika*, *transseksualec*, *transseksualka*, *transseksualni*, *transseksualnost*, *transvestitski*,² *travestitski*, *transspolni*, *queer*, *queeronski*, *parada ponosa* ter

¹ *Sproti slovar slovenskega jezika*, katerega »[j]edro geslovnika predstavlja še neuslovarjeno besedje, katerega rabo v zadnjih letih potrjuje korpusno gradivo, dopolnjeno s predlogi jezikovnih uporabnikov«, hkrati pa »zajema tudi besedje, ki ga obstoječi (časovno zamejeni) korpusi slovenščine zaenkrat (še) ne prinašajo, raba nove besede pa je bila registrirana v drugih (zlasti elektronskih) virih« (Uvod: 1) ne zajema LGBTIQ+ besedja. Slednje je presenetljivo, saj gre za področje, na katerem se je v zadnjem desetletju zgodilo veliko sprememb.

² Iztočnici *transvestit* in *travestit* sta bili vključeni že v SSKJ 1 (*travestit* s terminološko kvalifikatorsko oznako psihologija in razlago »kdor ima potrebo nositi oblačila in se vesti, govoriti kot osebe drugega spola«, *travestit* enako

tri iztočnice, označene s kvalifikatorjem *slabšalno*: *buzji*, *homič* in *ležba*.³ V povezavi s spolno usmerjenostjo pa še *hetero* (pridevnik, okvalificiran s *pogovorno*), *heteroseksualec* in *straight*. Ilustrativno gradivo je bilo posebej premišljeno izbrano, saj korpusno gradivo večinoma izkazuje stereotipne podobe in negativen odnos (več o tem v točki 3.1.4). Glede na precejšnje spremembe pri LGBTIQ+ besedju v zadnjem desetletju, so nekatere slovarske rešitve z današnjega vidika že zastarele (npr. raba termina *biološki spol* ali zveze *nasprotni spol* v razlagah ipd.).

Sledila je priprava druge, dopolnjene in prenovljene izdaje SSKJ, t. i. SSKJ 2 (2014), v katerega je bila vključena večina naštetih iztočnic iz SNB-ja, pri čemer so bile večbesedne v skladu s konceptom SSKJ 2 umeščene pod jedro besedne zveze (npr. *družbeni spol* pod iztočnico *spol*, *parada ponosa* pod *parada*), v SSKJ 2 ni bila uvrščena le *gay friendly*.⁴ Je pa del slovarskih sestavkov iz SSKJ 1, povezanih z LGBTIQ+ tematiko ter medosebnimi odnosi in sorodstvenimi razmerji doživel spremembe tako na ravni slovarskih razlag, okvalificiranosti kot ilustrativnega gradiva (prim. Kern 2015: 150–152), neustreznosti iz SSKJ-ja 1 so bile tako večinoma odpravljene.⁵ Pri iztočnici *partner* je bil npr. spremenjen zgled *njen življenjski partner* v *njegov življenjski partner*, s čimer je bila dosežena vsaj minimalna raznolikost zvez v ilustrativnem gradivu.

Poleg tega so sledile še intervencije v slovarskih sestavkih, ki se nanašajo na medosebne odnose in besedje, povezano s čustvi oziroma njihovim izkazovanjem. Pri njih je bila v razlagi ukinjena besedna zveza »drugi spol«, s čimer v razlagah niso bila več upoštevana zgolj heteroseksualna razmerja. Npr. pri iztočnici *partner* je bila razlaga »oseba, navadno moški, ki živi z osebo drugega spola skupno življenje« spremenjena v »oseba, navadno moškega spola, ki je z drugo osebo v ljubezenskem odnosu«, pri *ljubezen* razlaga »močno čustvo naklonjenosti do osebe drugega spola« v »močno čustvo naklonjenosti do druge osebe«,

s kvalifikatorjem *psih.* in nadrejenim sinonimom *transvestit*). Poleg nje v SSKJ 1 najdemo še naslednje lekseme: *ležbijka*, pog. (!) *peder*, pog. (!) *topli bratec* (pri iztočnici *bratec*). V SSKJ 2 je bil pri iztočnici *peder* spremenjen kvalifikator, in sicer v *slabšalno*, pri *toplem bratcu* pa v *ekspresivno*.

³ Slovenski pravopis je uslovaril naslednje iztočnice: *gej*, *gay*, *gejevski*, *homoerotika*, *homoerotičen*, *transvestitski*, *ležbijka*, *nizk. peder*, *sleng. (!) topli bratec*. Pri slabšalnih izrazih za posamezne pripadnice_ke različnih družbenih skupin se nemalokrat zgodi, da članice_i skupnosti med sabo začnejo uporabljati slabšalni izraz brez neslabšalne konotacije. Sicer bi bilo dobro, da bi slovarski priročniki v pragmatičnih opombah, ki se v sodobnem času kažejo za nujne, opozarjali na te posebnosti, v nasprotnem primeru pa je tovrstno besedje v splošnem jeziku smiselno označiti s kvalifikatorjem *slabšalno*.

⁴ V korpusu Nova beseda, ki je bil osnovno gradivo za nastanek SNB-ja, *gay friendly* izkazuje šest pojavitev.

⁵ Zavedati se je treba, da je bil za realizacijo ustreznih sprememb v slovarskih sestavkih LGBTIQ+ besedja namenjen zelo kratek čas, posledično te intervencije niso bile izpeljane na vseh potrebnih mestih. Ne glede na to pa je neupravičena ocena v prispevku V. Gorjanca *Je leksikografija lahko tudi queer?* (2015), saj prispevek poskuša dati vtis, kot na tem področju ni bila narejena nobena sprememba na bolje.

podobno še pri: *fant, dekle, partnerka, ljubezen, ljubiti, spogledovati se, spogledljiv, koketirati, koketen* ipd.

Predvideni razlagi iztočnic *fant* in *dekle* sta bili »mlad, neporočen moški, ki je v ljubezenskem odnosu do druge osebe« oziroma »mlada neporočena ženska, ki je v ljubezenskem odnosu do druge osebe«, kar je bilo očitno v zadnji fazi redakcij popravljeno v neustrezni različici razlag »mlad, neporočen moški, ki je v ljubezenskem odnosu do druge osebe, navadno dekeleta« oziroma »mlada neporočena ženska, ki je v ljubezenskem odnosu do druge osebe, navadno fant«. Na ta način se namreč popolnoma nepotrebno poudarja, da so heteroseksualna razmerja pogostejša kot homoseksualna, kar ima lahko tudi druge indikacije.

Pri revidiranju SSKJ-ja 1 je bilo predvideno tudi to, da bodo pri iztočnicah *sodomija, sodomit, pederast* in *pederastija* v SSKJ-ju 2 izločeni neaktualni podpomeni (pri *sodomiji* in *sodomitu* podpomena izhajata iz 19. stoletja), ki se nanašajo na homoseksualnost oz. homoseksualce, vendar je objavljena različica drugačna. Pri teh iztočnicah je bila namreč spremenjena le okvalificiranost: pri *sodomiji* in *sodomitu* iz *knjižno, redko* (SSKJ 1) v *knjižno* (SSKJ 2), kar je sprememba na slabše, razlaga pa je bila spremenjena iz »sinonimne« *homoseksualnost, spolna perversnost* oz. *homoseksualec, spolni perversnež* (SSKJ 1) v *spolni odnosi med moškimi* oz. *homoseksualec* (SSKJ 2), medtem ko sta razlagi pri *pederastiji* in *pederastu* ostali nespremenjeni.

Je pa SSKJ 2 korak naprej naredil pri iztočnici *družina* (prim. Kern 2014: 152): v SSKJ-ju 1 najdemo razlago »zakonski par z otroki ali brez njih« s podpomonom »eden od zakoncev z otroki«, v SSKJ-ju 2 pa »skupnost enega ali obeh staršev z otrokom, otroki« s podpomonom: »eden od staršev z otrokom, otroki« in »skupnost zakonskega ali izvenzakonskega partnerja in enega od staršev z otrokom, otroki«. Nova razlaga je veliko bolj vključujoča, saj vključuje tudi enostarševske družine, družine, pri katerih starša nista poročena, glede na spremenjeno razlago iztočnice *partner* pa tudi istospolne družine. Poleg tega je bila iz terminološkega gnezda izločena besedna zveza s kvalifikatorjem soc. *nepopolna družina* z razlago »v kateri manjka eden od staršev«, v ilustrativnem gradivu pa sta bili dodani besedni zvezi *enostarševska družina* in *istospolna družina*.

3 LGBTIQ+ besedje v eSSKJ-ju

3.1 Spolna identiteta in spolna usmerjenost

Glede na to, da je tudi eSSKJ rastoči slovar, pri katerem delo poteka po principu redigiranja pomenskih skupin (ne pa npr. abecedno), so bile leta 2020 v skladu z geslovníkom pripravljene redakcije 68 iztočnic iz naslednjih pomenskih skupin:

- (1) spolne identitete: *aspolni, binarni, binarižem, binarnost, cis, cislnormalivni, cislnormalivnost, cisseksizem, cisspolni, cisspolnost, nebinarni, nebinarnost, trans, transfob, transfoben, transfobija, transfobinja, transfobka, transspolni, transspolnost.*
- (2) spolne usmerjenosti: *aseksualen, bi, biseksualec, biseksualka, biseksualni, biseksulano, biseksualnost, hetero, heteroseksualec, heteroseksualka, heteroseksualni, heteroseksulano, heteroseksualnost, homo, homofob, homofoben, homofobija, homofobka, homofobinja, homoseksualec, homoseksualka, homoseksualni, homoseksulano, homoseksualnost, gej, gay, gejevski, gejevsko, gejevstvo, lezbijka, lezbíčni, lezbíštvo, panseksualec, panseksualka, panseksualni, panseksualnost, straight, strejt.*
- (3) spolne identitete in spolne usmerjenosti: *heteronormalivni, heteronormalivnost, LGBT, LGBT+, LGBTIQ, LGBTIQ+, kevir, kevirovski, queer, gueerovski.*⁶

Vnaprej znano dejstvo je bilo, da del naštetih leksemov iz geslovníka ni izpolnjeval siceršnjega frekvenčnega praga za uvrstitev v slovar (100 pojavitev v Gigafidi), kar pa je glede na tip besedja pričakovano – gre namreč za besedje, povezano z marginalizirano družbeno skupino. Zavedati se je treba tudi dejstva, da upoštevano korpusno gradivo ne vključuje besedil iz zadnjih let (Gigafida 1.0 zajema besedila vključno do leta 2011, Gigafida 2.0 pa do leta 2018), ki pa so za to področje še posebej ključna. Zaradi siceršnje relevantnosti in pogostnosti v specializiranih korpusih, npr. Korpusu akademske slovenščine, so bile sicer pripravljene redakcije za vseh 68 leksemov, vendar v letnem prirastu 2021 ni bilo objavljenih naslednjih 20 slovarskih sestavkov, ki ne izpolnjujejo frekvenčnega praga: *aspolni, cislnormalivni, cislnormalivnost, cisseksizem, cisspolni, cisspolnost, heteronormalivni, heteronormalivnost, LGBT+, LGBTIQ, LGBTIQ+, panseksualec, panseksualka, panseksualni, panseksualnost, tranfob, transfoben, transfobija, transfobinja, transfobka.*

⁶ V prvi fazi redigiranja LGBTIQ+ besedja niso bili predvideni slovarski sestavki leksemov s slabšalnim pomenom.

3.1.1 *LGBT, LGBT+, LGBTIQ ali LGBTIQ+?*

V splošnem jeziku dobro uveljavljena kratica *LGBT* za »skupnost oseb, katerih spolna usmerjenost ni heteroseksualna, katerih spolna identiteta se ne ujema s spolom, opredeljenim, pripisanim ob rojstvu, ali ki jim glede na spolne organe in druge spolne značilnosti ob rojstvu ni bilo mogoče pripisati ženskega ali moškega spola« (eSSKJ) je v zadnjih letih doživela več novih različic. Slednje je pogojeno s tem, da izhodiščna kratica, ki vključuje geje, lezbijke, biseksualne in transspolne, ne zadošča več za cel spekter spolnih identitet in spolnih usmerjenosti, zato se kratici dodaja simbol za plus (+), ki nakazuje odprtost za druge spolne identitete in usmerjenosti, oziroma se dodajata še črki I in Q za interspolne in kvir, tudi v kombinaciji s plusom (+) (več o tem mdr. Scheller-Boltz 2017).

Kljub pripravljenim slovarskim sestavkom za vse štiri različice, se je v slovarski prirast leta 2021 uvrstil le *LGBT*, ker druge različice ne presegajo frekvenčnega praga. Tabela 1 prikazuje pogostost rabe navedenih štirih različic v korpusih Gigafida 1.0 in 2.0 ter korpusu znanstvenih besedil OSS in korpusu metaFida.

Tabela 1: Pregled rabe *LGBT, LGBT+, LGBTIQ in LGBTIQ+* v korpusih⁷

	Gigafida 1.0	Gigafida 2.0	OSS	metaFida
LGBT	129	1.267	5.575	10.671
LGBT+	0	18	796	812
LGBTIQ	80	48	269	457
LGBTIQ+	0	28	200	242

Vir: lasten

Korpusno gradivo kaže, da se je različica *LGBTIQ* prvič pojavila leta 2009, različici s plusoma pa leta 2015. Njuna pogostost narašča v zadnjih letih. V rabi sta sicer pogosti tudi različici brez I, torej *LGBTQ* oziroma *LGBTQ+*, vendar ti v prvi fazi uslovarjenja *LGBTIQ+* besedja v eSSKJ-ju nista bili predvideni. Kljub močni prevladi različice *LGBT* bi veljalo v slovarskih priročnikih navesti vsaj še navedene tri različice, saj je poleg večje utemeljenosti teh različic opazen tudi njihov porast v rabi. Tako pa se v praksi dogaja, da lektorske službe nekaterih medijev tudi zaradi uslovarjenja zgolj različice *LGBT*, drugih ne uporabljajo oziroma jih v besedilih spreminjajo v izhodiščno.

⁷ Podatki zajemajo tako samostalniško kot prevladujočo pridevniško rabo (*LGBTIQ+ aktivist, pravice, skupnost, starši* ipd.).

3.1.2 Tvorjenke s sestavinama *-seksualni* in *-spolni*

Ena od sprememb, ki se je v kontekstu LGBTIQ+ besedja v slovenskem prostoru zgodila v zadnjih desetih letih, je nadomeščanje tvorjenk s sestavino *-seksualni* s sestavino *-spolni*, npr. namesto *transseskualni*, *transseskaulec*, *transseksualka* torej *transspolni*, *transspolna oseba*, podobno še namesto *interseksualni* in *interseksualnost* – *interspolni* in *interspolnost*. V teh primerih gre namreč za lekseme, ki so povezani s spolnimi identitetami in ne s spolno usmerjenostjo, zato sestavina *-seksualni* ni ustrezna. Pomenska razlika se lepo pokaže v razmerju *aseksualni* 'ki ne čuti potrebe po spolnih odnosih' proti *aspolni* 'ki je v zvezi z osebo, ki se ne identificira z nobeno spolno identiteto'.

So pa tvorjenke s sestavino *-seksualni* še zmeraj precej močno zastopane v korpusnih virih, kar prikazuje tabela 2.

Tabela 2: Pregled rabe leksemov s sestavinama *-seksualni* ozirom *-spolni*⁸

	Gigafida 2.0	OSS	metaFida
transspolen	367	2.893	3.765
transseksualen	351	1.396	2.072
transspolna oseba	26	134	183
transseksualec	735	896	2.205
transseskualka	176	88	432
transspolnost	61	805	994
transseksualnost	136	688	985

Vir: lasten

Podatki za pridevnika *transspolen* in *transeksualen* kažejo, da je raba v splošnem korpusu Gigafida 2.0 skoraj popolnoma izenačena, medtem ko korpus znanstvenih besedil OSS izkazuje več kot še enkrat pogostejšo rabo pridevnika *transspolen*, korpus metaFida pa nekoliko manj kot še enkrat pogostejšo rabo.

Smiselno bi bilo, da razlagalni slovar uporabnice_ke kljub zavezanosti k nenormativnemu značaju seznanji z informacijo o neustreznosti tvorjenk s sestavino *-seksualni*. eSSKJ namreč te tvorjenke trenutno navaja kot sinonime, brez dodatne informacije.

⁸ V tabeli niso navedeni ločeni podatki o pogostosti samostalnikov *transspolni* oziroma *transseksualni*, saj je v teh primerih precejšnji del zadetkov napačno označenih kot pridevnikov.

3.1.3 Termin *spol, pripisan ob rojstvu* v razlagah

Do spremembe je prišlo tudi v primeru termina *biološki spol*, ki je bil še v SNB-ju rabljen v razlagah (npr. pri iztočnici *transseksualnost*) (več o problematičnosti termina v: Kern, Vičar 2019: 416–417). Danes termin nadomeščamo s *spol, pripisan ob rojstvu*, (angl. *gender assigned at birth*). V eSSKJ-ju je v zadnji fazi redakcije doživel spremembo – kot razlagalna besedna zveza nastopa *spol, opredeljen, pripisan ob rojstvu*.

3.1.4 Problematika izbiranja slovarskega ilustrativnega gradiva

Korpusno gradivo se večkrat izkaže za zelo problematično, saj z izluščenimi kolokacijami podaja izrazit ali stereotipen ali negativen odnos do določenega pojma. Zlasti je to razvidno pri besedju, ki se nanaša na različne družbene skupnosti, v tem na manjšine in na pripadnice ženskega spola, kar je med drugim tudi posledica prevlade publicističnih besedil v korpusu, med katerimi je dobro zastopana tudi rubrika črna kronika.

Slednje potrjuje leksem *partnerica*. Besedne skice kažejo, da so med najpogostejšimi glagoli, ki se pojavljajo ob *partnerici*: *preteptati, pretepati, umoriti, zabit, ustreliti, varati, prevarati, osumiti, groziti, žaliti, raniti*. Stereotipizacija je pogosto prisotna tudi v primeru izkazane asimetrije v gradivu »parov« oseb moškega in ženskega spola, o čemer sta na primeru »para« *natakar : natakarica* pisali L. Hudeček in M. Mihaljević (2020); v primeru leksema *natakar* (hrv. *konobar*) so izkazane kolokacije: *neprijazen, prijazen, priučen, pomožni, prositi, poklicati* ipd., pri *natakarici* pa: *brkata, prsata, zajebovati*.⁹

Podobno je tudi pri LGBTIQ+ besedju. Ilustrativna je besedna skica za leksem *homoseksualnost*, kar prikazuje slika 1.

Med najpogostejšimi glagoli najdemo *dekriminalizirati, kriminalizirati, tolerirati, ozdraviti, ozdraveti, propagirati, odobravati, obsojati, namigovali, prikrivati, sramovati se, zavračati*, med besednimi zveza, pri katerih je *homoseksualnost* v roditeljski, pa: *dekriminalizacija, stigmatizacija, obsojanje, prakticanje, promoviranje, kaznovanje homoseksualnosti*, in pri prirednih zvezah: *homoseksualnost in pedofilija, in incest, in sodomija, in pornografija, in prostitucija, in aids*.

⁹ Kot problematične se izkazujejo tudi nekatere kolokacije pri elektronskih napravah, npr. pri *mobitelu, računalniku* se med najpogostejše uvršča glagol *ukrasti*, takim »negativnim« zgledom se v slovarjih izogibamo.

homoseksualnost <small>(samostalniki)</small>		<small>Gigafida frekvenca = 5,006 (3.55 na milijon)</small>							
WBZ_gbz	3.868 0.70	predlog	1.093 1.80	sbz_SBZ2	850 5.10	SBZ1_gbz	764 4.80	priredje	512 2.30
dekriminalizirati	9 5.68	o	356 1.54	integracija	92 9.84	odobravati	6 6.04	heteroseksualnost	31 10.81
kriminalizirati	8 4.52	glede	15 1.21	dekriminalizacija	23 9.31	obsojati	9 5.99	pedofilija	45 10.57
tolerirati	15 3.73	zaradi	93 0.85	stigmatizacija	7 7.76	smatrati	5 5.84	biseksualnost	14 9.69
ozdraviti	16 3.53	zoper	5 0.69	tabu	7 7.47	promovirati	7 5.67	transeksualnost	8 8.90
propagirati	11 3.31	k	43 0.61	obsojanje	6 7.40	kaznovati	10 4.51	incest	9 8.65
prakticirati	7 2.52	proti	36 0.56	reprezentacija	6 7.29	zanimati	48 3.87	sodomija	7 8.60
odobravati	11 2.48	do	145 0.36	practiciranje	5 7.23	izjaviti	8 3.65	lezbištvo	6 8.50
obsojati	23 2.45			tematika	12 7.07	pojavitati	17 3.47	pornografija	12 7.94
enačiti	10 2.20			gen	9 7.07	širti	6 2.82	splav	13 7.83
ozdraveti	6 2.06			promoviranje	6 7.00	dobivati	5 2.79	istospolen	5 7.56
namigovati	14 1.94			omemba	9 6.16	verjeti	8 2.74	prostytucija	8 7.12
prikrivati	10 1.90			kaznovanje	6 6.00	obravnavati	9 2.73	spolnost	9 6.35
zamenjevati	6 1.40			zavračanje	6 5.98	misliti	8 2.17	aids	5 6.14
sramovati	6 1.32			pojav	19 5.95	razumeti	6 2.12	religija	6 5.53
smatrati	5 1.29			izvor	14 5.73	meniti	24 2.11	cerkev	10 4.03
promovirati	9 1.21			priznanje	24 5.53	razviti	5 2.09	podobno	7 2.54
zavračati	19 1.01			konstrukcija	6 5.42	reči	16 2.05	ženska	6 2.32

Slika 1: Besedna skica za besedo *homoseksualnost* (SketchEngine)

Vir: SketchEngine

Pogosto se celo v jezikoslovni stroki pojavlja mnenje, da pri slovarskem delu ne smemo »potvarjati resnice« in prilagajati gradiva zavoljo »politične korektnosti«. Zgornji primeri dovolj nazorno kažejo, da je določen korektiv nujen in neizogiben, saj je v nasprotnem primeru končni rezultat slovarsko delo, polno žaljivih, stereotipnih podob, ki prav gotovo ne morejo doprinesti k ničemur dobremu (prim. afera pri založbi Longman; Kern 2015: 153).

Na pogostnost določenega leksema indirektno kaže tudi obseg slovarskega sestavka. Glede na koncept eSSKJ-ja bi moral slovarski sestavek za *homoseksualnost* s frekvenco 5.006 izkazovati vsaj tri strukture (npr. glagol + *homoseksualnost*, samostalniki + *homoseksualnost* v roditelju, *priredje*) in skupno med 7 in 11 zglede. Glede na stanje v korpusih je bilo možno izluščiti eno nevtralno kolokacijo in dva zglede, tako da je končna redakcija zelo okrnjena:

homoseksualnost homoseksualnosti

[homoseksualnost]

samostalniki ženskega spola

Pomen**stanje, občutje koga, da čuti spolno, ljubezensko privlačnost do oseb istega spola**

► priredna zveza

- • homoseksualnost in heteroseksualnost

Queer teorija pravi, da **homoseksualnost** in heteroseksualnost definirata druga drugo.Govorili sta o vplivu branja mladinskih del s tematiko **homoseksualnosti** na njeno razumevanje.**Etimologija**↑ [homoseksualni](#)

3.2 Družinska in medosebna razmerja

Tudi pri besedju, ki se nanaša na družinska in medosebne odnose, je pomembno, da upoštevamo raznolikost teh razmerij. V skladu s tem je bil v avtorskem kolektivu eSSKJ-ja leta 2017 sprejet naslednji sklep:

[R]azlage naj vključujejo oz. upoštevajo tudi razmerja, ki se pojavljajo pri nekaterih družbeno občutljivih skupinah oseb in naj bodo sistemske, tudi če iz gradiva zabeleženega pomena ni mogoče razbrati povsem nedvoumno. Leksem *svak* ima tako razlago 'brat (zakonskega) partnerja ali sorojenčev (zakonski) partner', ki zajema vse spole in vse vrste partnerskih zvez (ni omejena na heteroseksualno partnersko zvezo ali na zakonsko zvezo, čeprav gradivo izkazuje samo odnos, pogojen s tema tipoma partnerskih zvez).¹⁰

V nadaljevanju so navedene predvidene razlage za nekaj primerov iz te pomenske skupine, pri katerih je upoštevan zgornji sklep (razlage se nanašajo zgolj na pomene, pri katerih je vidik vključevanja relevanten):

žena – ženska v odnosu do osebe, s katero je v zakonski zvezi

mož – moški v odnosu do osebe, s katero je v zakonski zvezi

pastorka – partnerkina ali partnerjeva hči iz prejšnje zveze

pastorek – partnerkin ali partnerjev sin iz prejšnje zveze

mačeha – zakonska ali zunajzakonska partnerka katerega od staršev v odnosu do njegovega otroka iz prejšnje zveze

očim – zakonski ali zunajzakonski partner katerega od staršev v odnosu do njegovega otroka iz prejšnje zveze

partnerka/partnerica – ženska v odnosu do osebe, s katero je v ljubezenskem razmerju, zlasti dolgotrajnejšem

partner – moški v odnosu do osebe, s katero je v ljubezenskem razmerju, zlasti dolgotrajnejšem

punca – ženska, navadno mlajša, v odnosu do osebe, s katero je v ljubezenskem razmerju

dekle – ženska, navadno mlajša, v odnosu do osebe, s katero je v ljubezenskem razmerju

¹⁰ Razlaga pri *svaku* in *svakinji* bo leta 2023 doživela spremembo, in sicer so predvidene naslednje razlage: *svak* – 1. brat zakonske ali zunajzakonske partnerke ali partnerja; 1.1 (podpomen) sestrin ali bratov zakonski ali zunajzakonski partner; *svakinja* – 1. sestra zakonske ali zunajzakonske partnerke ali partnerja; 1.1 (podpomen) sestrina ali bratova zakonska ali zunajzakonska partnerka.

fant – moški, navadno mlajši, v odnosu do osebe, s katero je v ljubezenskem razmerju

snaha – hčerina ali sinova zakonska ali zunajzakonska partnerica

zet – hčerin ali sinov zakonski ali zunajzakonski partner

teta – tetina ali stričeva zakonska ali zunajzakonska partnerica

3.3 Podčrtaj v ePravopisu

Kljub temu da naslednji primer ne sodi med LGBTIQ+ besedje – je pa z njim tesno povezan oziroma je povezan s spolno vključujočim jezikom – v nadaljevanju omenjamo tudi slovarsko obravnavo podčrtaja v ePravopisu. V slovenskem jeziku se je od leta 2015 kot spolno vključujoča praksa začel uveljavljati podčrtaj, ki predstavlja jezikovno prakso, katere cilj je vključenost tudi nebinarnih transspolnih oseb v jeziku (več o tem v: Vičar, Kern 2017 in Kern, Vičar 2019), npr. *delavke_ci; odločile_i so se za drugo možnost; spoznala sem jo_ga*.

ePravopis je tako v svojem letnem prirastu 2019 registriral novo rabo podčrtaja, in sicer s pojasnilom »stično pri ločevanju oblik za spol«, kar prikazuje slika 1 (pojasnilo sicer ni najbolj informativno).

V naslednjih letih je bila ponazoritev rabe znamenja izločena, kar prikazuje slika 2. V nobenem dostopnem gradivu ni bilo pojasnjeno, zakaj je avtorski oziroma uredniški kolektiv sprejel tako odločitev.

Slika 2: Izsek slovarskega sestavka *podčrtaj* v ePravopisu (stanje v letih 2019 in 2020)

Vir: www.fran.si

Slika 3: Izsek slovarskega sestavka *podčrtaj* v ePravopisu (stanje 2023)

Vir: www.fran.si

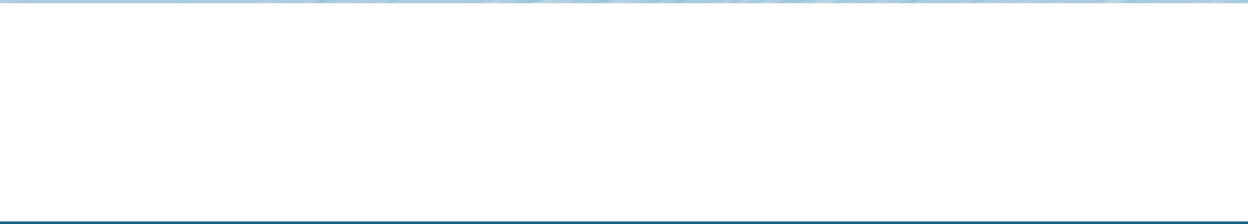
4 Sklep

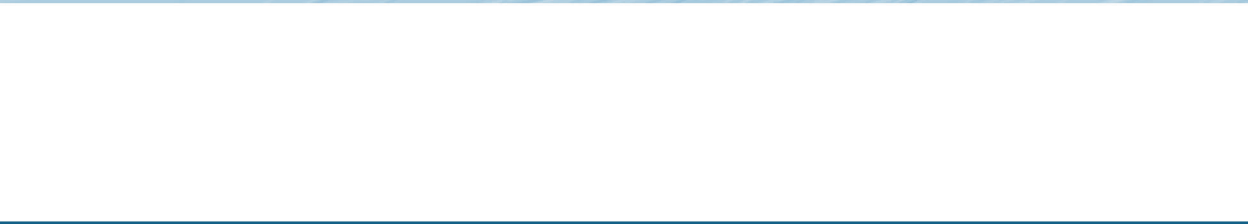
Pri besedju, ki se nanaša na različne družbene skupine, slovarski sestavki s svojimi razlagami, (ne)okvalificiranostjo, izborom zgledov, konec koncev v prvi fazi tudi s svojo (ne) vključenostjo v sam slovar izkazujejo stopnjo družbene odgovornosti avtorske in uredniške skupine. V to skupino spada tudi LGBTIQ+ besedje, ki označujejo ali je povezano s spolnimi identitetami in spolnimi usmerjenostmi, kot besedje, povezano z družinskimi, sorodstvenimi in medosebnimi odnosi, ljubeznijo, spolnostjo, dejanji izkazovanja naklonjenosti ipd., pri katerih je treba upoštevati tudi neheteronormativni vidik.

Korpusno gradivo izkazuje pri večini tovrstnih leksemov izrazito negativno ali stereotipno sliko. Konkretni v članku navedeni primeri kažejo, da morajo avtorski kolektivi, ki ustvarjajo različne slovarje, uvesti določen korektiv pri izkazanem korpusnem gradivu. V slovenskem slovaropisju je bilo na področju družbene odgovornosti narejenih precej pomembnih korakov, zlasti pri Slovarju novejšega besedja (2012) in pri drugi izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika (2014), čemur velja slediti tudi pri nastajajočih slovarjih, kot je eSSKJ.

Literatura

- Katarzyna BEDNARSKA, 2013: Kdo naj dela, kdo pa skrbi za otroke?: spolni stereotipi v slovarjih. *Družbena funkcija jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ur. Andreja Žele. 35–42. Dostop 9. 5. 2023 na <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/32-Bednarska.pdf>
ePravopis. Dostop 9. 5. 2023 na www.fran.si.
- Vojko GORJANC, 2004: Politična korektnost in slovarski opisi slovenščine – zgolj modna muha? *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 153–161.
- Vojko GORJANC, 2005: Neposredno in posredno žaljiv govor v jezikovnih priročnikih: diskurz slovarjev slovenskega jezika. *Družboslovne razprave* 21/48, 197–209.
- Vojko GORJANC, 2015: Je leksikografija lahko tudi queer? *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 251–259. Dostop 9. 5. 2023 na https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/11/34_1-Gorjanc.pdf.
- Vojko GORJANC, 2017: *Nije rečnik za seljaka*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2017.
- Lana HUDEČEK, Milica MIHALJEVIĆ, 2020: Collocations in the Croatian Web Dictionary – Mrežnik. *Kolokacije v leksikografiji [Elektronski vir]: obstoječe rešitve in izzivi za prihodnost = Collocations in lexicography: existing solutions and future challenges* 8/2, 78–111.
- Boris KERN, 2015: Politična korektnost v slovaropisju. *Zbornik prispevkov s simpozija*. Ur. Danila Zuljan Kumar, Helena Dobrovoljc. Nova Gorica: Založba Univerze. 144–154. Dostop 9. 5. 2023 na http://www.ung.si/media/storage/cms/attachments/2015/05/04/12/45/58/Skrabcev_zbornik8_zbornik.pdf
- Boris KERN, Branka VIČAR, 2019: Jezik in transspolne identitete. *Slavistična revija* 67/2, 413–422. Dostop 9. 5. 2023 na <https://srl.si/ojs/srl/article/view/2019-2-1-29>.
- Nataša GLIHA KOMAC, Nataša JAKOP, Janoš JEŽOVNIK, Simona KLEMENČIČ, Domen KRVINA, Nina LEDINEK, Tanja MIRTIČ, Andrej PERDIH, Špela PETRIC, Marko SNOJ, Andreja ŽELE, 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostop 9. 5. 2023 na https://fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf
Slovar slovenskega knjižnega jezika. Prva izdaja. Dostop 9. 5. 2023 na www.fran.si.
Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Dostop 9. 5. 2023 na www.fran.si.
- Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Dostop 9. 5. 2023 na www.fran.si.
Slovenski pravopis. Dostop 9. 5. 2023 na www.fran.si.
Slovar slovenskega knjižnega jezika: eSSKJ. Tretja izdaja. Dostop 9. 5. 2023 na www.fran.si.
- Dennis SCHELLER-BOLTZ, 2017: LGBT? LGBTQ+? LGBT'QQFAGPBDSM? Or just: QUEER! Critical remarks on an acronym in Slavonic and non-Slavonic languages. *Ceci n'est pas une festschrift. Texte zur Angewandten und Romanistischen Sprachwissenschaft für Martin Stegu*. Ur. Peter Handler, Klaus Kaindl, Holger Wochele. Berlin: Logos. 279–291.
- Branka VIČAR, Boris KERN, 2017: Možnosti jezikovnega izražanja nebinarnih transspolnih identitet v slovenščini. *Dialogi* 53/11–12, 223–237.

SLAVISTIČNA PREPLETANJA 5

GJOKO NIKOLOVSKI, NATALIJA ULČNIK (UR.)

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
gjoko.nikolovski@um.si, natalija.ulcnik@um.si

Znanstvena monografija *Slavistična prepletanja 5* prinaša trinajst prispevkov, razporejenih v štiri tematske sklope. Monografijo odpira sklop prispevkov, ki slovenski jezik obravnavajo v diahronem, sinhronem in digitalnem kontekstu, medtem ko so primerjalne frazeološke raziskave v fokusu drugega sklopa. Tretji sklop zajema prispevke, namenjene poučevanju in učenju slovenskega jezika kot neprvega jezika, zlasti v južnoslovanskem jezikovnem prostoru. Monografijo zaokroža sklop, ki se dotika poststrukturalističnih pristopov v preučevanju jezika, spola in seksualnosti ter obravnava slovaropisni prikaz besedja, povezanega z *LGBTIQ+* osebami.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024)

ISBN
978-961-286-854-3

Ključne besede:

slavistika,
slovanski jeziki,
slovanske književnosti,
interdisciplinarne
raziskave,
slovanski jeziki kot drugi in
tuj jeziki

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2024](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2024)

ISBN

978-961-286-854-3

Keywords:

Slavic studies,
Slavic languages,
Slavic literature,
interdisciplinary research,
Slavic languages as second
and foreign languages

SLAVIC INTERTWINING 5

GJOKO NIKOLOVSKI, NATALIJA ULČNIK (UR.)

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia,
gjoko.nikolovski@um.si, natalija.ulcnik@um.si

The scientific monograph *Slavic Intertwining 5* contains thirteen contributions divided into four thematic sections. The monograph begins with a series of contributions exploring the Slovene language in a diachronic, synchronic and digital context, while comparative phraseological research is the focus of the second section. The third section contains contributions on the teaching and learning Slovene as a non-first language, especially in the South Slavic language area. The monograph is rounded off by a section that touches on poststructuralist approaches to the study of language, gender and sexuality and discusses the lexicographical representation of words in relation to LGBTIQ+ persons.

University of Maribor Press

Gjoko Nikolovski je doktor znanosti s področja slovenskega jezikoslovja in izredni profesor za slovenski jezik. Zaposlen je na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, kjer predava slovenščino kot drugi in tuji jezik ter južnoslovanske jezike (hrvaščino, srbsčino in makedonščino). S sinhronega in z diahronega vidika raziskuje južnoslovanske jezike na različnih jezikovnih ravneh. Vključen je bil v raziskovalne in aplikativne projekte Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora (2011–12) in Digitalizacija in dostopnost slovarskih virov (2018–2019) ter Slovenščina na dlani (2017–2021). Bil je vodja Študentskih inovativnih projektov za družbeno korist, v okviru katerih sta nastali dve prostodostopni spletni aplikaciji SOS slovenščina (2019) in Hotel Slovenščina (2020), ki sta namenjeni učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika. Je član programske skupine Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine

Natalija Ulčnik je doktorica jezikoslovnih znanosti in izredna profesorica za slovenski jezik. Predava na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Raziskovalno se ukvarja z zgodovino slovenskega (knjižnega) jezika, leksikologijo, leksikografijo, frazeologijo in paremiologijo. Osredinja se na jezikovnorazvojne zakonitosti, spremembe v slovenščini in knjižnojezikovno variantnost, v zadnjem času pa tudi na pripravo frazeoloških učnih gradiv v digitalnem okolju. Med letoma 2017 in 2021 je vodila projekt Slovenščina na dlani, v okviru katerega je bilo pripravljeno učno e-okolje za slovenščino. Uredila je monografijo Slovenščina na dlani 4, ki je vsebinsko vezana na digitalizacijo v jezikoslovju, razvoj in rabo jezikovnih virov ter učnih e-okolij. Sodelovala je v več raziskovalnih projektih s področja jezikoslovja, med drugim tudi v leksikografskem projektu Madžarsko-slovenski slovar (2015–2019), ki se je izvajal na Filozofski fakulteti univerze ELTE v Budimpešti. Je članica raziskovalnega programa Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine.

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta